TITUS POPOVICI

67

BPT

TITUS POPOVICI

Setea

67

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

În colecţia
BIBLIOTECA PENTRU TOŢI
vor apărea:

TITUS POPOVICI
Setea
roman, partea a II-a

EUGEN JEBELEANU
Versuri

EUGEN BARBU
Tereza
nuvele

RABINDRANATH TAGORE
Nuvele

HEINRICH MANN
Profesorul Unrat
roman

GALA GALACTION
Lîngă apa Vodislavei
nuvele

Lei 5

TITUS POPOVICI

Setea

(ROMAN)

(cap. I — VI)

1961

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Responsabil de carte : T. Avramescu
Tehnoredactor : T. Argetoianu
Corector : E. Vrancea

Dat la cules 15.02.61. Bun de tipar 28.03.61. Tiraj 15.145 ex. Hîrtie tipar de 50 gr./m². Ft. 700×920/32. Coli ed. 17,64. Coli de tipar 11,5. Comanda 5258. Planşe tiefdruck. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—31.

Tiparul executat sub com. Nr. 10.272 La Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin"
Bucureşti — R.P.R.

CUVÎNT ÎNAINTE

Cineva scria că principalul merit al unui scriitor tînăr este de a te face, citindu-l, să-i uiți vîrsta. Dacă, la apariția romanului *Străinul* critica s-a mirat că un scriitor atît de tînăr poate avea atîta maturitate, ceea ce implica totuși conștiința vîrstei autorului. citind acest roman al lui Titus Popovici *Setea,* uităm tinerețea romancierului. Spiritul polemic. oarecum superficial, s-a interiorizat în *Setea,* a devenit de substanță, sfera înțelegerii nu se mai identifică aceleia a eroului principal (acolo Andrei Sabin, aici George Teodorescu, iar dacă în *Străinul* multe personaje erau șovăitor creionate și cu articulațiile slabe, în *Setea* ele au aproape toate o linie fermă, distinctă. Dacă șovăielile debutului nu se mai observă ușor, calitățile au devenit predominante, s-au dezvoltat. Vedem în Titus Popovici un robust talent epic pe linia lui Rebreanu, cu bune calități de portretizare, de obiectivare psihologică și de mișcare a maselor ; autorul mînuiește mase cu un simț sigur al ansamblului, dar și al detaliului. ceea ce-i îngăduie să nu destrame aceste scene în stări haotice. Forța epică a scriitorului este remarcabilă și reține mai ales capacitatea sa de a crea personaje care se definesc în confruntări cu realul. De asemenea, Titus Popovici demonstrează posibilitățile sale de a se mișca ușor în medii diverse. Toate acestea fac din *Setea* unul dintre cele mai bune romane despre vremea noastră, scrise pînă acum.

Temporal, *Setea* e replica rurală a *Străinului ;* de altfel, romanele se înrudesc și prin anumite personaje, ceea ce face ca destui eroi din *Străinul* să reapară în noua carte care, cu toate aceste strînse legături, are o valoare autonomă. Scriind romanul reformei agrare, Titus Popovici a înțeles că acest moment istoric, deosebit

de important, înseamnă nu numai începutul, ci și sfîrșitul unei îndelungi lupte, al cărei ecou a răsunat în toate preocupările vieții noastre timp de veacuri și că reforma agrară constituie un moment care nu poate fi citat numai prin el însuși, nu poate fi redus la el însuși. Chestiunea agrară a fost hîrtia de turnesol a claselor în luptă, a poziției intelectualilor, iar literatura noastră (îndeosebi proza, firește) a fost obsedată de ea, de la *Ciocoii vechi și noi* și *Tănase Scatiu*, la *Ion*, *Răscoala*, numeroase din operele lui Sadoveanu, pînă la *Desculț* și *Moromeții*, încît a face istoricul ecoului „cestiunii agrare" înseamnă aproape a face istoria prozei romînești. De aceea, primul capitol al romanului – capitol masiv, dovedind capacitatea sintetică a prozatorului – e o reamintire a zbaterii țărănimii ardelene pentru pămînt și care reliefează obîrșia literară a lui Titus Popovici : Slavici și Rebreanu. Dar fie că vom considera *Setea* ca roman al unei familii ardelenești sau ca monografie a unui sat ardelean, problema pămîntului rămîne aceea în jurul căreia se dezlănțuie patimile și în raport cu care se definesc oamenii. Tradiționaliștii și gîndiriștii au căutat să înfățișeze problema pămîntului ca o funcție metafizică a țăranului romîn, un raport de comuniune mistică între țăran și „glia scumpă", „osemintele strămoșilor" etc., în care socialul era substituit cu o vagă teorie barresiană a „înrădăcinării", stropită cu aghiasmă ortodoxistă, sînge dac etc. Dacă scriitorii realiști, îndeosebi Rebreanu, au contribuit la demitizarea luptei pentru pămînt (demitizarea la Beniuc are un sens revoluționar, de opoziție aproape biologică împotriva domnilor), dîndu-i sensul său real, care este economic și social, Marin Preda – analizînd problema în altă etapă a luptei – pune accentul pe raporturile dintre oameni sub aspectul demnității, ca rezultat al modificării valorilor selective. Trebuie să spunem, spre cinstea scriitorilor romîni că, în afară de vreun oarecare Sandu Aldea, ei au fost în această îndelungă și grea bătălie de partea țăranilor și nu a posedanților.

Ana, această femeie dîrză, desprinsă parcă din Slavici (și cu care făcusem cunoștință în *Străinul)*, e reprezentanta vechii atitudini față de pămînt, în vreme ce nepotul ei, Mitru Moț, care are aceeași energie și violență, reprezintă – ca urmare a noii situații istorice – o nouă atitudine, rezultată însă din aceeași pasiune.

Pasiunea Anei pentru pămînt – ca şi aceea a lui Ion, eroul lui Rebreanu – nu se naşte dintr-o predeterminare biologică sau metafizică, ea este un rezultat al presiunii mediului. Transformarea Anei dintr-o nevastă tînără, naivă, care vrea să-şi trăiască viaţa paşnic, într-o fiinţă aprigă, dură, defeminizată, e urmărită de Titus Popovici cu o justeţe a nuanţelor şi o logică a caracterului remarcabile. Ca şi Ion, Ana înţelege (mai precis, simte) că, în acea societate, a nu avea pămînt înseamnă a nu avea nimic. Pentru a-şi apăra dreptul ei de femeie, Ana trebuie să dea cu pumnul ; ca să-şi silească bărbatul, cam moale, la o hotărîre, ea trebuie să-l ameninţe ; pentru a-şi apăra averea copiilor, trage cu pistolul, pune toporul după uşă etc. Cînd îşi dă seama că persecuţiile vechilului îi vor distruge, Ana ia o hotărîre : vor pleca pe Tisa să se bage slugi la o moşie. *„Nu mai stăm... Dacă-i să fim slugi, apoi mai bine în străini. Acolo barem nu te rîde nime. Ana vedea limpede că pe Mihai îl cuprinsese o groază ca de moarte, cu cît se apropia vremea să ia o hotărîre. Căuta să-l îmbărbăteze şi numai ea ştia cît îi venea de greu.“* ; *„El o privea mirat. N-o mai cunoştea, aşa se făcuse de rea. Ochii negri îi străluceau arareori şi atunci numai de mînie.“* Mizeria, suferinţa, lasă urme asupra frumuseţii ei şi cînd un bărbat care o plăcuse îi spune că s-a urîţit, Ana se închide şi mai mult în ea, devine mai dură, mai tăioasă. Ana *„a luat o oglindă, s-a dus la fereastră şi şi-a privit obrazul tăbăcit de vînt, cele două creţuri timpurii ce se săpaseră la rădăcina sprîncenelor. Parcă s-a rupt ceva înăuntrul ei. Fusese o fătuţă nebună şi fără griji, jucase la horă simţind că pluteşte, şi acum, deodată, fără să fi avut nici o bucurie, s-a trezit zbîrcită, urîtă şi bătrînă. În clipa aceea i-a urît şi i-a blestemat pe Mihai, pe Todoruţ şi pe cel ce urma să vină şi-i îngreuia pîntecele.“* (Ne amintim de nuvela lui Rebreanu, *Dintele* şi de *O zi ca altele*, de Sadoveanu.) Fiindcă Mihai e mai slab, Ana îşi dă seama că în acest salt în necunoscut, în exilul lor, cineva trebuie să fie ferm. Şi ea va fi tare. Cînd Mihai îi dă o palmă, ea îşi apără funcţia pe care şi-a luat-o asupra ei, consfinţeşte raporturile de forţă inversate : *– Muiere ! – Nici o muiere ! Şi... să nu mai dai în mine niciodată ! Auzi ? Niciodată, cît îi trăi. Todoruţ, trezit din somn, începu să ţipe speriat. – Taci şi tu, că iau zbiciul de după uşe.*

Culcați-vă și dormiți." Pe moșie, în pustă, printre străini, această Mara strînge bani cu îndărătnicie pentru ca – asemeni lui Ghiță din *Moara cu noroc* – să cumpere pămînt ca să fie în rînd cu oamenii.

Relațiile Anei cu istoria sînt aspre. Devalorizarea banilor după primul război mondial îi lasă aproape săraci, doi băieți îi mor în cele două războaie, bărbatul, de-abia reîntors în sat, îi moare, întrebînd : „*Ană... La ce dracu... am trudit noi... atîta ?*" Ana nu răspunde la această întrebare. Refuză să și-o pună. E o forță deasupra ei, pe care n-o înțelege, n-o judecă. Devine mai dură cu fiecare lovitură primită, mai energică, mai seacă. Cînd pierd banii, la devalorizare, își îmbărbătează bărbatul care e desperat : „*No, Mihăieș, ce s-o dus îi bun dus... Nu te cătrăni... Avem încă putere, mărire ție, doamne...*" Întoarsă în sat, cumpără ceva pămînt, îl muncește, repară casa, nu se plînge de nimic. Cînd moare bărbatul, își scoală copiii : „*Treziți-vă, Anuță și Emilie, că au murit tatăl vost...*" Iar cînd în 1943 îi vine știre că băiatul ei preferat a murit pe front, Ana e de o resemnare încremenită : „*Începură să plîngă amar, numai Ana rămase dreaptă în capul mesei (...) Cu o voce pierită spuse după un timp : – Dumnezeu să-l ierte, haideți să ședem la masă, că se răcește zama...*" Cînd o fată îi moare, pe neașteptate (mama lui Andrei Sabin), în timp ce familia se vaită și jelește, ea dă porunci repezi, precise și, la-nmormîntare, nefiind preot (era în plin refugiu), rostește rugăciunile.

Am dat aceste exemple despre remarcabila figură a bătrînei Ana (creată din energia dură a Vidrei lui Hașdeu, a Marei lui Slavici și a Vitoriei Lipan din romanul lui Sadoveanu – și despre care ar mai fi multe de spus...) pentru că ea e reprezentativă pentru vechea mentalitate țărănească în sensul că setea de pămînt era un complex din a cărui compoziție făcea parte, în proporții variate și variabile, dorința de o viață mai bună, dar și de respect și demnitate. Din raporturile ei cu istoria, Ana trage două concluzii : evenimentele nu pot fi înțelese (fatalism) și singura valoare reală, singura certitudine este pămîntul. Bătrîna gîndește : „*Mai tîrziu, fată-sa va ști că toate-s rînduite pe lume și n-are rost să te zbați ; și așa se întîmplă cum ți-e scris, nu-ți poți schimba soarta*". Și : „*– Cea mai mare pedeapsă a omului, Dănuț, îi viața...*" Dar

acest pesimism nu alterează energia inepuizabilă a bătrînei care, oarbă, aproape neputincioasă, nu renunță la tonul ei poruncitor. Sorții neînțelese, crude și capricioase, ea îi opune munca îndîrjită, energia sălbatică de a lua totul de la început, încă o dată, și încă o dată. În lupta ei cu hazardul Ana are o permanență, o valoare cheie : pămîntul. Ea îi strigă Emiliei care se vrea la oraș : „ – *Ce-ți umblă prin cap, tu, bolîndă ! Să vinzi pămîntul ? Da să știu că eu așa nimurică cum am ajuns, mă duc să-l ar, și să-l sămăn, și să-l secer, și nu te las ! Ei, Milie, Milie, dacă n-am avea pămîntul...*" ; „*Omul cînd îi sărac nu-i om, e cîne, și n-are «unoare» la nime... Poți fi tu prost și hîd, dacă ai pămînt te vede satul și frumos, și cuminte.*" (Și se știe ce importanță are „gura satului", cum îi zicea Slavici...) Setea de pămînt nu e deci o funcție metafizică a țăranului și nici măcar numai dorința de avere, ci reprezintă singura posibilitate de a fi respectat, de a fi luat în seamă, de a fi în rîndul oamenilor. Ca toate sentimentele are un istoric.

Printr-o dialectică a pasiunilor însă, care se transformă în contrariul lor, cîștigarea acestei valori permanente o face să piardă tot ceea ce merită strădania depusă. Pămîntul, care trebuia să fie un mijloc doar pentru realizarea anumitor valori, e obținut cu prețul pierderii acestor valori. Ana își pierde feminitatea, dragostea soțului și a copiilor, liniștea și chiar bărbatul și băieții. Cu fetele nu se prea înțelege. Anuța se mărită la oraș cu un obscur funcționar și (blasfemie) își vinde pămîntul. Mili, învățătoare, o critică pe babă că nu s-a mai fasonat, se vrea doamnă dar, într-un proces general al micii burghezii, se rupe de jos fără să ajungă sus, rămînînd suspendată, izolată și nehotărîtă. Situația o rezumă Ana. „ – *Cînd din țăran se ardică domn, acela nu-i nici domn, nici țăran, bani mulți n-are ca să-i poată arunca pe ferești, așa cum făceau grofii, iară puținul nu-l știe chivernisi...*" Iar pentru ginerele ei, comunistul George Teodorescu, învățător și el, pămîntul devine o nonvaloare. Drama Anei (ca și a lui Găvrilă Ursu) e drama transformării aurului în nisip. În condițiile proprietății private, orice valoare posesivă se transformă – pe plan uman – într-o nonvaloare.

*

Pămîntul nu e sînge, nici oseminte strămoşeşti, nici înrădăcinare, în general pămîntul nu e mit, ci realitate economică ; el are – în romanul rural – rolul pe care banii ii au în romanele balzaciene : catalizator al pasiunilor. Valorile etice, îndeosebi demnitatea umană (care realizîndu-se în societate e valoare socială) sînt în funcţie de valoarea fundamentală a colectivităţii săteşti : pămîntul. E firesc ca reforma agrară să stîrnească în Lunca toate pasiunile şi e firesc ca romanul lui Titus Popovici, *Setea*, să arate confruntarea pasiunilor, atitudinilor, valorilor. Lăsînd libere patimile, autorul a realizat multe scene de mare intensitate ; selectînd cu o bună ştiinţă a tipicităţii, el reliefează ciocnirea atitudinilor fundamentale. Ca şi în *Răscoala*, evenimentul esenţial (aici, reforma agrară) este precedat de o pregătire minuţioasă dar, spre deosebire de această capodoperă a romanului romînesc, pregătirea e disproporţionat mai lungă decît evenimentul esenţial. Dacă, în primele două treimi ale cărţii – pregătirea reformei agrare – ritmul e mai lent şi pe lîngă scene puternice, emoţionante, se mai găsesc şi pagini de mai mic interes, ultima treime (înfăptuirea reformei agrare) e o suită neîntreruptă de scene intense la un nivel deosebit care indică pe Titus Popovici drept un fruntaş al prozei de azi.

Mitru, al cărui nume ar fi trebuit – într-o primă intenţie a romancierului – să-l poarte cartea (dar care nu e cel mai interesant personaj) e stăpînit la început de o pasiune fără obiect. Nepotul Anei e o energie care nu poate cristaliza fiindcă toate posibilităţile practice de a avea pămînt ii sînt interzise. Sărac, fără pămînt, cu o nevastă săracă. Mitru Moţ se întoarce de pe front cu o sete de dreptate care rămîne fără obiect pînă în momentul în care acţiunea partidului nostru dă posibilitate acestei energii să cristalizeze pe un obiectiv concret. Devenind comunist, Mitru devine puternic şi scena confruntării între el şi avocatul reacţionar Spinanţiu e remarcabilă, ca şi aceea în care Mitru se pătrunde de importanţa lui ca preşedinte al comisiei pentru împroprietărire. Din momentul în care Mitru intîlneşte partidul, el se integrează istoriei, e purtat de fluxul ei fără conflicte interioare, fără drame, firesc.

Găvrilă e un personaj mult mai complicat : ţăran bogat, pocăit,

cu cele sfinte pe buze, cu mulți copii pe care-i însoară și-i ține pe lîngă casă, acest chiabur cumpănit și chibzuit, întărit în smerenia sa, nu e un ipocrit ; el ține sincer la o ordine și la un echilibru, care îi sînt profitabile. Drama lui este – într-un sens – asemănătoare celei a lui Ilie Moromete. Ca și Ilie, Găvrilă și-a strîns în jurul său familia, pe care o menține unită și în ascultare, ca și el – dar în alt moment istoric – e în defensivă. Ilie și Găvrilă au ajuns la un echilibru pe care vor să-l mențină, și-au impus un *nec plus ultra* economic. Ilie luptă însă cu infiltrarea capitalistă, el nu vrea să devină chiabur fiindcă pentru asta ar însemna să folosească anumite metode care l-ar dezumaniza. Or, ceea ce apără Ilie Moromete este o anumită seninătate, o anumită detașare de aspra luptă a vieții. Starea de mijlocaș i se pare propice, putîndu-se menține într-o anumită autonomie materială, îmbogățirea peste această limită semnificînd, însă, acapararea omului de către avere. Dar acest echilibru nu se poate menține în furia patimilor dezlănțuite.

Găvrilă Ursu și-a durat o stare economică mai stabilă, el nu e mijlocașul bătut de vînturi, dar și el și-a impus un *nec plus ultra*, un terminus ascensional, și el își apără echilibrul sufletesc cu același rezultat : citadela lui întărită explodează pe dinăuntru. Pasiunile pe care chiaburul pocăit crezuse că le poate refula – căci Găvrilă e un refulat : ceea ce la Moromete e o dedublare socială, față de stat, la Găvrilă e o dedublare față de sine însuși – izbucnesc : Ezechil, întruparea instinctului primar, vrea să i se dea pămîntul său, el e revolta impulsivă împotriva ordinii tatălui. Maria – cea amară – e o frumusețe otrăvitoare, ai cărei iubiți mor violent. Ordinea stabilită de tatăl familiei se sfărîmă. Ezechil moare ucigaș, Maria păcătuiește, mama îl blestemă, într-o scenă de mare forță, bătrînul împarte averea, păstrîndu-și sie pămîntul mortului, al fiului răzvrătit. Apărînd un *statu quo* profitabil, ordinea interioară, familială și statală, Găvrilă înțelege totuși – prețul înțelegerii e suferința – că adevărul lui era nedrept, că sub pace se ascundeau uri, iar ordinea sa era generatoare de pasiuni. Căci pasiunile posesive nu pot aduce liniștea, iar un echilibru în achizitiv e precar, se prăbușește.

Ana moare, aparent în triumf : fetele ei s-au ridicat socialmente, sînt doamne. La masă stau soții stimați de sat și nepotul, băiat cu carte, alături de logodnica sa, fată frumoasă și cu bani. Dar inteligența sa vie o face să înțeleagă că truda ei cumplită a dus la un eșec, că valorile pe care își ridicase edificiul erau șubrede și aveau să se prăbușească îndată după moartea ei. Încercarea lui Găvrilă Ursu de a fi un posesiv desprins de posesiune a eșuat, de asemeni. Găvrilă se opunea – fără să știe – unui mare proces revoluționar, care avea să-l zguduie, să-l zdrobească. Mitru Moț se situase pe firul istoriei în mod spontan. Dar fie că se integrau istoriei, fie că i se opuneau, acești oameni participau la ea prin pasiunile lor.

Ardeleanu, George și Suslănescu încercau însă să înțeleagă istoria. Ardeleanu rămîne – ca și în *Străinul* – aceeași figură atașantă, dar depersonalizată ; militantul integrat istoriei prin rațiune, dar a cărui istorie personală nu apare, omul care își subsumează pasiunile istoriei înțelese ar fi putut fi figura centrală a cărții, dar nu este fiindcă autorul nu-i înfățișează dimensiunile interioare, ci numai manifestările exterioare, care sînt necesare și adecvate. Ardeleanu rămîne exemplar chiar în moarte, dar fiind înfățișat ca simplu exponent pare mai mult o abstracție. George și Suslănescu în schimb sînt vii, rețin atenția și reliefează încă o dată capacitatea deosebită a lui Titus Popovici în înfățișarea mediilor intelectuale. Comunistul George și labilul Suslănescu se opun, se atrag și se resping într-o unitate dialectică, alcătuind comentariul semnificativ al acțiunii. Suslănescu e, ca și în *Străinul,* un oportunist în contratimp. El vrea să se integreze mistic unui mare curent de energie pentru a se putea simți puternic prin energie transmisă ; dar incapabil de orice elan, de orice depășire a eului său, se refuză, cu pompă teoretică, oricărei participări la mișcările istoriei. Suslănescu nu e o natură hamletică, fiindcă drama lui nu e pe planul ideilor, el nu e un carierist, fiindcă zvîrcolirile sale sînt inadecvate (vezi scena excelentă din biroul lui Papp de Zerind),

drama sa e a piliturii de fier pe un cîmp în care două magnete își exercită influența.

El e atras și respins de George în măsura în care acesta reprezintă – pentru profesorul de istorie – libera integrare în necesitate (spre care Suslănescu aspiră). George e deci posesorul marelui secret de care labilitatea lui Suslănescu e atrasă și respinsă cu forță egală. Pentru Suslănescu jocul inteligenței critice nu e o modalitate a rațiunii practice, ea este un pretext intelectual de a se refuza unei energii de care se apropiase prea mult. Cînd inteligența – capacitatea teoretică – devine pretext al lașităților, ea este lamentabilă și Suslănescu știe asta și se disprețuiește.

În adeziunea pe care George o semnează, cerînd să fie primit în detașamentul înaintat al clasei muncitoare, se află, printre motivările acestui act și o formulă care îl definește : *„...conștiința necesității istorice..."* George fusese mulți ani învățător la Lunca și-și făcuse cu pricepere și pasiune meseria, fără a se întreba însă ce se va întîmpla cu copiii pe care i-a educat. Sentimentul răspunderii, foarte pronunțat la el, funcționase însă limitativ. Ororile războiului, confruntarea cu o altă civilizație îl obligă să se întrebe dacă a-ți face datoria – și atît – într-o societate nedreaptă, nu înseamnă, de fapt, a susține nedreptatea. George înțelege deci necesitatea participării la mișcarea revoluționară, care dă posibilitate oamenilor să ducă o existență umană și transformă acțiunea pedagogică, dintr-un act gratuit, fără bază materială, într-o acțiune eficace și permanentă. Ca orice umanism, comunismul e pedagogic, crede adică în perfectabilitatea infinită a oamenilor ; spre deosebire de umanismele anterioare, însă, înțelege că transformarea oamenilor nu poate fi numai o chestiune de metodă pedagogică, ci e vorba în primul rînd de o justă integrare în real. Fără înlăturarea exploatării economice, libertatea, demnitatea etc. rămîn idei vagi, ineficace, demagogice. George înțelege că lupta partidului nostru e justă și i se integrează.

Pornind de la conștiința înțelegerii necesității, George se întîlnește cu Mitru, care pornise pe calea spontană a satisfacerii pasiunii fundamentale. Ei realizaseră fiecare, o latură a revoluției interioare și aceasta deschide noi conflicte posibile ; rămîne ca George să experimenteze și afectiv ceea ce realizase numai rațional, rămîne

ca Mitru să înțeleagă și rațional integrarea sa pasională, pentru ca revoluția interioară să fie completă.

Setea e un roman independent, valabil în sine (nu am vorbit de numeroase personaje secundare bine realizate – Emilia, Picu, Cordiș etc. – de scene admirabile : cearta femeilor la fîntînă, urmărirea prin pădure, înfruntarea luncanilor cu moțoganii etc.), roman emoționant al vremii noastre. Este un omagiu adus partidului care a dat pămînt țăranilor.

Paul Georgescu

Capitolul I

1

Cu mult înainte de cel dintîi război mondial Lunca nu era decît o îngrămădire de case, adunate la întîmplare pe malul Teuzului, în mijlocul unui codru uriaș, la marginea căruia șerpuia drumul de țară.

Luncanii creșteau vite și se îndeletniceau și cu jaful la drumul mare: de aici s-au ridicat cîțiva tîlhari vestiți, dintre care unul a ajuns om de încredere al lui Sóbri Ioska și l-a spînzurat la Szegedin însuși Bogár Imre, cunoscutul călău; vreo doi bătrîni își mai aduc aminte și astăzi de popa Aavram, care umbla cu pistol și sabie la brîul reverendei.

Prin 1870 pădurea a început să se taie, făcînd din ce în ce mai mult loc pămînturilor; pe șosea au început să umble jandarmi — cu pene de cocoș la „ceacău" — iar luncanii s-au potolit, devenind oameni de pustă, blegiți de malarie. Cît a rămas din pădure a ajuns terenul de vînătoare, împănat cu paznici, al unui arhiduce. În mijlocul codrului, într-un luminiș, s-a clădit o bisericuță în amintirea unei întîmplări cumplite. Azi nu mai stă în picioare decît un singur zid, îmbrăcat în mușchi, și o cruce ciuntită de umezeală, pe care scrie doar atît:

IOHANN
1863 + 1884

Acest Iohann era fiul mai mare al arhiducelui și se împușcase singur la o vînătoare de rîși. Oamenii care au fost hăitași au povestit, multă vreme după aceea, că arhiducele l-ar fi omorît pe fecior, deoarece acesta îi furase ibovnica, o vestită cîntăreață într-o cafenea din Budapesta. S-ar putea să fi fost adevărat, fiindcă de mulți ani arhiducele n-a mai venit multă vreme la vînătoare. Abia la cîțiva ani după întîmplarea aceea s-a zvonit că „ar binevoi să vie", și primarul de atunci, Cloambeș zis Lădoc, a scos oamenii la marginea drumului. A ieșit și popa cu praporii, dar trăsurile au trecut atît de repede, încît oamenii abia au zărit obrazul arhiducelui și pălăria înaltă a fișpanului. Părintele a slobozit cu glas de bivol : „Pre stăpînul și arhiereul nostru", copiii de la școală au țipat : „Doamne, ține și protege", iar primarul, aplecat pînă la pămînt, bîiguia în neștire, pe ungurește : „Să ne miluiască alteța-sa cu înalta sa mărinimie"...

Sînt unele cîntece din vremurile acelea :

„Ardelean cu șuba sură
Ziua bea și noaptea fură,
Ziua bate cărțile,
Noaptea fură fetele..."

Ori altul, tărăgănat și amar :

„Pe dealul Feleacului
Trec carăle Iancului...
Da nu trec cum trec carăle,
Ce lucesc ca soarele...
Trece Iancu supărat
Pre un hoț de împărat..."

precum și o colindă despre trei tovarăși păstori, unul cinstit și bun, ceilalți doi păcătoși, care l-au și omorît pe urmă, să-i ia oile:

„D-aude s-aude, d-aude s-aude
Un gomon de om,
Nu-i gomon de om,
Ce-i Ion la oi..."

Mulți bătrîni le-au uitat. Șed pe laviță în fața porții, pîcîie din pipele de cireș cu camiș lung și-i pălește lenea vîrstei. Numai cînd se întunecă și lămpașele încep să-și pîlpîie lumina lor gălbuie, tulbure și tremurătoare, încep să-și aducă aminte, fiindcă noaptea vremea nu mai are chip.

2

Și Ana Moț își reamintește totul, ciudat de limpede în aceste ceasuri. Își pune încet, pe masa mare din bucătărie, mîinile mici, cu pielea galbenă și încrețită de zbîrcituri și stă așa, privind undeva. De ani de zile, nici nu mai ține minte de cînd, toate amintirile se rînduiesc în același fel, într-unul singur.

Întîi cum a fost la Czernowitz în 1890, prin martie, să-și vadă bărbatul care era husar: avea nădragi roșii, dolman vînăt, cu tot felul de ciucuri negri, pinteni și sabie. Mihai era ordonanță la un locotenent, om bun, mare bețiv și jucător de cărți, gata să se taie în săbii cu oricine, dintr-o vorbă, sau dintr-o căutătură piezișă. Ca să-și „facă mînă", spunea el, îl scotea pe Mihai în curte în fiecare dimineață și, în joacă, se băteau cu niște săbii fără vîrf și tăiș. Ofițerul sărea ca zvîrluga în jurul lui Mihai, spunînd tot la a doua vorbă, dracu știe de ce: „În gard! În gard!"

Pe urmă în fața ochilor Anei răsare căsuța lor de pe marginea Teuzului, ograda cu maci, cucuruz, castraveți și cartofi, gardul de nuiele bine și strîns împletite...

Ce fecior frumos era Moț Mihai pe vremea cînd a început și ea să iasă la horă!... Înalt, cu ochi verzi, păr negru și o mustață mătăsoasă, ușor răsucită. Oamenii din sat îl socoteau lucraș de mîna întîia, iar fetelor li se scurgeau ochii după el. Lăboșoaia cea bătrînă, tartorița, îl iscodea mereu, gîndindu-se că nu i-ar strica un astfel de ginere, dar lui i-a plăcut Ana și s-au luat. Atunci cîțiva au început să-i ia în bătaie de joc, bîrfindu-i că și-ar fi găsit sacul petecul; dar n-au rîs multă vreme. Mihai, așa mălai mare cum părea, l-a tăvălit odată pe feciorul lui Flondor de l-a lăsat lat în mijlocul drumului, cu capul spart. Nimeni n-a avut ce zice: toți erau martori că Imbre, cam afumat, și-a bătut joc de Mihai și de muiere, așa că a primit ce și-a căutat.

După un an de la cununie, Mihai s-a dus cătană. Acum, Anei i se pare că vremea aceea a trecut repede, ca o clipă, dar atunci credea că o să-și piardă mințile; se zvîrcolea nopți întregi în așternutul fierbinte, parcă plin de urzici, umbla ca năucă și tremura ca varga ori de cîte ori feciorii de o seamă cu ea, rămași neînsurați, căutau să-i taie calea. N-avea de unde să știe că la cîrciumă s-a făcut un rămășag: pe cine anume va primi cel dintîi în pat, într-o noapte de iarnă. Încălziți de pălincă, feciorii se întrecuseră care de care cu laudele, numai Miklos, intezăul domniei, ședea pe o margine de laviță, își răsucea mustața lungă, subțire, și surîdea rece, privindu-i de sus. Știa el ce știa: ca mai toată lumea din sat, Ana lucra și ea pe pămînturile domniei, cam jumătate din vară, iar toamna și iarna

mergea la clacă. Mamă și tată n-avea, surorile se măritaseră și aveau grijile noii lor vieți, așa că Ana rămăsese singură...

După ce s-a întors de la Czernowitz, parcă i-a venit și mai greu să aștepte. Slăbise, avea cearcăne la ochi și nici mersul nu-i mai era atît de sprinten ca înainte. De la o vreme băgă de seamă privirile pline de subînțelesuri pe care i le arunca Miklos; o spaimă oarbă puse stăpînire pe ea. Miklos era un fost strajă-meșter la husari, unde-i mersese vestea că se purta ca o fiară. Umbla îmbrăcat într-un laibăr negru, cu nasturi de argint, avea chimir lat, bătut în ținte, cizme cu tureac lung și pinteni mari, că umbla mai mult călare decît pedestru. Îi plăcea grozav să sperie muierile, atunci cînd le întîlnea, ridicînd în două picioare armăsarul negru, pintenog. Domnia îl prețuia fiindcă-și făcea slujba cu tragere de inimă și nu era hoț. Îi plăcea numai să bea, ungurește, în fiecare noapte, iar spre dimineață se înnegura: atunci dădea de pămînt cu paharele și sticlele, își cuprindea în palme fruntea îngustă și plîngea, cîntînd cu glas subțire, ca de scopit, despre o iubită din a cărei dragoste o să i se tragă lui moartea. Duminica venea la horă și pișca fetele de pulpe. Feciorii strîngeau dinții, pipăindu-și cuțitele la brîu. Unii binevoitori, lingăii stăpînirii, îl preveneau să se păzească, dar Miklos rîdea de sărea cămașa de pe el:

— Fugi de aici, mă! Tîmpit ești! Nu mă tem de voi de-ați fi de cinci ori mai mari decît sînteți! Nu-mi purta grija!

Singurătatea Anei îl ațîța: se gîndea că pînă i-o veni bărbatul — și nu mai era tocmai așa de mult pînă atunci — ar putea merge la ea în fiecare noapte, să rămînă acolo în patul ei, și ar avea și el, om pribeag și fără bucurii, un fel de casă. Nevasta îl lăsase încă din vremea cînd ostășea în ar-

mata chezaro-crăiască; fugise cu un ofițeraș austriac. O. și uitase; numai un singur lucru mai ținea minte: ce bine era să nu te trezești singur într-un pat, mai ales toamna, cînd bat ploile putrede.

Începu să-i dea tîrcoale Anei. Venise vremea culesului porumbului și pămînturile erau pline de muieri; se afundau tot mai mult în porumbiște, ca într-o pădure. Peste pustă plutea arama și vîntul de amărăciune al toamnelor. Miklos descălecase, își legase armăsarul de o tufă; o văzu pe Ana, printre tuleii gălbui. Porni spre ea, fluierînd.

— Cum merge treaba, nevăstuță?

— Bine...

Ana îl privea pieziș, fricoasă.

— No, nu mai zice, șopti el înecat. Nu știa ce să-i mai spună și se apropie de ea, suflînd pripit. Auzi tu... Ană... nevastă...

Ea se întoarse încruntată:

— Du-te de aici, că strig pe bacea Irimie... Ce-ți trebuiește?

— No, că nu știi? rîse Miklos, trăgînd cu ochiul.

— Du-te-n drumu-ți! ridică Ana glasul, poate vor auzi-o cei ce lucrau prin apropiere.

— Om mai vedea noi... Da să știi că ești proastă...

— Așa ni-s noi... Du-te dară, cu binele...

— Mi-i că ți-a părea rău, nevastă...

— Nu-mi purta grija. Și du-te, du-te, omule!

După ce isprăveau lucrul și vătăjelul le scria în catastif fiecăruia cît lucrase, se îndreptau spre casă. Ana nu mergea niciodată pe drumul de țară, cu ceilalți. O tăia drept, prin porumbiște, pe un duleu ce șerpuia pieziș, și o scotea drept pe malul Teuzului. Îi plăcea să fie singură: cu alții ar fi trebuit să vorbească, să rîdă și nu putea. Pe aici ar fi putut merge și cu ochii închiși, ascultînd susurul frunzelor de cucuruz și plînsul vîntului. Se gîndea, umblînd, că Mihai are să vie acasă, se vor pune pe

lucru, o să adune bani... într-un an își cumpără un iugăr de la domnie, în celălalt altul, apoi își fac casă de piatră cu tîrnațul vopsit albastru, cu o curte mare, unde cresc pomi și e loc și pentru vite, să le duci la adăpat.

Auzi deodată, în urma ei, tropăitul focos al unui cal. Grăbi pasul, fără să se întoarcă, voind să iasă din porumbiște. Desluși sforăitul calului și clincănitul clopoțelului de argint de la zăbală. Miklos, cu mîna încleștată pe frîu, împinse calul alături de ea, și Ana simți cu umărul crupa lucioasă, tare.

— No, uite că... mormăi Miklos și se pregăti să coboare. Cînd rămase numai cu un picior în scară, Ana lovi cu pumnul în burta calului, din toate puterile. Armăsarul se ridică în două picioare și Miklos căzu, rostogolindu-se în praf.

— Dumnezeii fîntînilor și găleților care te-au adăpat în burta mă-tii, trestia pe care o taie unul dumnezeu încălțat în papucii negri ai sfîntului Antoniu de Padova ! zbiera Miklos, ștergîndu-și cu mîneca sîngele care-i șiroia din tîmplă. Pun eu mîna pe tine, căcăcioasă ! Și te...

Ana fugi în neștire, pînă ajunse destul de departe. În seara aceea îi scrise lui Mihai : *„Haide acasă, că eu nu mai pot singură“*.

Nu mai avu liniște. Noaptea, Miklos venea la ea beat și-l auzea cum se opintește să spargă ușa. Își puse toporul lîngă pat ; dacă Miklos ar fi intrat, era hotărîtă să-i crape capul. Dar ușa era tare. Cu cît se apropia vremea eliberării lui Mihai, Miklos își pierdea cumpătul și se lega de ea pe față, fără să-i mai pese de oameni. Să fi îndrăznit numai unul să spună ceva, că-i arăta el lui. Cînd se gîndea la Ana, îi venea să aprindă satul ; și-ar fi dat jumătate din viață numai s-o poată rușina în mijlocul uliței, cu lumea strînsă roată în jurul lor.

3

A doua zi după întoarcerea lui Mihai, într-o duminică, Miklos veni la biserică, numai ca să-i vadă. Tot timpul slujbei nu avu liniște. Ana se lipea rușinată de umărul lui Mihai și-i șoptea ceva, fără încetare. El se ținea drept, milităreşte, şi, din pricina sfielii, își făcea cruci mari, una după alta.

După-masă, așa cum era datina, s-a dus la cîrciumă cu prietenii din copilărie să le povestească istorii de prin locurile pe unde umblase. A venit și părintele, a închinat șase pahare de vinars, apoi s-a dus unde avea treabă. Dintr-o vorbă într-alta, oamenii i-au povestit lui Mihai cum s-a legat intezăul de nevastă-sa. El n-a mai zis nimic din clipa aceea şi a început să golească paharele, de parcă ar fi fost pline cu apă.

— Bată-l unul Dumnezeu, doamne iartă-mă, se pocni peste buze moș Pătru, un unchi de-al treilea. Nu-și mai încape în piele, gîndești că el e înălțimea-sa fișpanul.

— Dacă nu sînteți oameni! a răcnit Mihai, mușcîndu-și buzele.

— Ce vrei să faci? El îi mai mare aici... Ori vrei să te scoată din sat?

— Om mai vedea noi!

— Șezi blînd, Mihai... Măi, cocoș te-ai mai făcut... I-o plăcut muierea ta și gata... Ea n-o vrut, ba odată l-o și țîpat jos de pe cal...

— Bine am ajuns, dacă muierile îs mai oameni ca noi, s-a posomorît Mihai.

Atunci a intrat în crîșmă Miklos. S-a uitat de jur împrejur, s-a încruntat și după ce și-a răsucit o țigară s-a așezat pe o margine de laviță. Lăboșoiul cel bătrîn i-a adus o sticlă și l-a întrebat ce alta mai poftește.

— Să te duci dracului...

—Mai încet, domnule Miklos! s-a burzuluit bătrînul. Mai încet, că te afli în crîșma mea și nici eu nu-s chiară cel mai de pre urmă.

Fierbînd în sine Miklos a băut cît a băut, apoi s-a dus la masa lui Mihai.

— Venit-ai, mă? Am auzit că ai fost husar! Ce? Amu-i bagă la husari pe toți boii și bivolii?

— Vezi-ți de treabă, a scrîșnit Mihai. Ai de grije să nu mă scol de aici...

— Ce-e-e? a behăit Miklos, făcînd o roată mare cu brațele, parcă ar fi poruncit tuturor din jur să tacă, fiindcă are el ceva însemnat de spus. Și l-a suduit pe Mihai de mamă.

Atunci Mihai s-a sculat încet de pe laviță, a dat-o cu grijă deoparte și l-a pălit cu pumnul între ochi. Miklos s-a rostogolit de-a berbeleacul prin crîșmă, murdărindu-și cămașa albă, s-a ridicat repede, scuipînd, și a început să se caute după pistol. Într-o clipă prietenii lui Mihai au fost deasupra lui și i-au cărat la pumni, pînă l-au umplut de sînge.

— Măi oamenilor! zbiera Lăboșoiul, frîngîndu-și mîinile. Tulvai, doamne, că faceți moarte de om!

După ce l-au snopit, l-au luat de mîini și de picioare, l-au dus în ocol și l-au tăvălit în valăul porcilor, lăsîndu-l acolo leșinat. Dacă nu venea repede birăul, poate-l omorau. Pe urmă, plini de sîngele lui Miklos pe mîini, au petrecut, fără veselie, pînă-n zori.

Ana nu l-a întrebat nimic pe Mihai, care venise acasă beat, înnegurat și posomorît. L-a spălat, i-a tras cizmele din picioare și l-a ajutat să se culce. El mormăia cu răutate:

— L-am bătut... No, poate-ți pare rău, Ană... Că și ție, dacă-mi vine mie, odată-ți crăp capul...

— Taci și dormi! s-a răstit ea. Ce-ți umblă prin cap, tu, bolundule?

Și după ce el a început să sforăie, a ieșit în ocolul îngust, s-a rezemat cu fruntea de un prun și a plîns multă vreme, cu inima grea, fără să știe de ce. Mihai s-a trezit a doua zi pe la prînz, cu capul greu și limba încleioșată. A robotit prin curte, potrivind niște lețuri în gard, a tăiat cîteva crengi uscate din pomi. Nu îndrăznea să se uite în ochii Anei, dar bănuiala rodea încă în el. Dar dacă... La armată tot despre asta vorbea fiecare : „Ei, noi ne uscăm pe aici, iară acasă, cine știe cine ne scarpină nevestele..."

O vreme a plutit între ei o stingherealä prostească, Mihai arătîndu-se supărat, ca nu cumva să-și dea seama Ana cît îi e de rușine de bănuielile lui. Ea era mîndră din fire și nu voia să arate că o doare. Îi făcea de mîncare, îl îngrijea, iar noaptea, cînd el o mîngîia înfocat, strîngea dinții și stătea ca stana, stăpînindu-se.

Miklos a bolit o săptămînă, învelit în prișnițe, apoi s-a sculat și a ieșit la lucru. În fața mai multor oameni s-a jurat că are să-l omoare pe Mihai Moț ca pe un cîine. Pe ceilalți îi iertase. Umbla ca năuc și-i spunea notarului ungur, cu care era prieten :

— Plesnește maiu-n mine, mă !

În primăvară, cînd au început muncile la hodăi și Mihai a venit cu Ana, Miklos s-a făcut verde și n-a putut zice decît :

— Ai venit și tu ?

— Dupre cum vezi, i-a răspuns liniștit Mihai.

— Bine... atunci...

La cîteva zile, Ana a aflat, după semnele cunoscute femeilor, că era însărcinată. În noaptea aceea n-a putut închide ochii. Mihai răsufla ușor, liniștit, alături de ea. „Doarme", se gîndi și începu să plîngă încet, fără suspinuri și sughițuri ; numai

lacrimile i se scurgeau de-a lungul obrazului, pe pernă.

— Dar tu de ce plîngi, Ană? răsună în întuneric glasul speriat al lui Mihai. Cine ți-o avut baiul?

Ea se strînse lîngă el și spuse:

— Mi se pare că am rămas grea...

4

La o săptămînă după aceea carul cu care Mihai căra gunoi se rupse din senin, în mijlocul drumului. El rămase prostit, cu biciul atîrnînd deasupra cailor care sforăiau speriați. Tocmai atunci trecu Miklos călare. Cînd văzu paguba se opri, își săltă trăpașul și azvîrli, privind în altă parte:

— De ce nu ești cu băgare de seamă? Amu ai ce plăti, feldi. Cocie bună, luată anul trecut din tîrg de la Dobrițîn. Ce-ai știut face cu ea, aci pe drum neted?

Asta s-a întîmplat odată; Mihai bănuia că ar putea fi mîna lui Miklos la mijloc, dar n-avea dovezi. Pe urmă jandarmul l-a prins pescuind în Teuz, pe un mal care trecea prin pămînturile domniei. Toți luncanii pescuiau cît voiau, dar lui Mihai așa ceva nu-i fu iertat. Îl puseră să plătească amendă și cum n-avea bani, chișbărăul veni să-l poprească. Mihai nu pricepea ce se întîmplă cu el, dar parcă, de cînd se întorsese din armată, călca mereu cu stîngul. Ana nu mai ieșea la lucru. Se apropia vremea să nască. Se urîțise, fața i se acoperise de pete gălbui. Călca greoi, legănîndu-se, și pe Mihai îl durea inima cînd se uita la ea. Pe urmă-și spuse că asta-i soarta muierii, hărăzită de cel de sus: în dureri să-și nască pruncii. Avea el alte griji pe cap, decît să se mai necăjească și din pricina ei. Într-o zi de tîrg, s-a întors de la Arad îngîndurat.

Toată seara s-a foit prin curte fără să-și afle locul, iar noaptea i-a spus Anei pe neașteptate:

— Muiere, ce-ai zice tu dacă ne-am duce la America?

— Unde? a țipat Ana îngrozită. Doamne apără și păzește, Mihăieș, da ce-i cu tine?

— Am vorbit la Arad cu niște oameni... Zice că-ți plătește drumul pînă acolo, iară dacă ai ajuns, poți lua cît pămînt îți trebuiește, numai să-l poți birui...

— Cum să ne lăsăm satul? întrebă Ana, aspră. Să mergem la capătul pămîntului?

— Mulți s-or dus...

— Treaba lor...

Mihai n-a mai vorbit de plecare, dar era din ce în ce mai ingîndurat. Își făcea socoteli: jumătate din munca lui din anul acela se ducea dracului, pe carul stricat, pe amenda cu pescuitul; pe urmă Miklos pusese vina pe el că ar fi betegit un cal, pe care l-a lovit cu coada furcii în picior, fiindcă era nărăvaș din cale-afară. Mihai vedea cum oamenii, care altădată îl prețuiseră, îi vorbeau ca din spatele calului; la crîșmă, cînd se așeza la masa lor, tăceau, dîndu-i să priceapă că-i stînjenește. Ajunsese în rînd cu Crăcea, cu Picuțu, cu urmele satului. Pe la începutul lui mai Ana născu un băiat pe care-l botezară Todor. N-avea pe seama cui să-l lase, așa că stătea în casă și nu mai ieșea la lucru. Nemaiștiind ce să facă, Mihai se apucă și-i scrise fratelui său, care era negustor în Ungaria, și-i spuse că, dacă nu-l ajută cumva, își pune ștreangul de gît. Nădăjduia că Iosiv are să-l împrumute cu niște bani, ca să-și poată cumpăra un iugăr-două. Peste cîteva luni primi carte. Frate-său îi scria să vie la Tisa, să se bage slugi la o moșie a grofului Bornemisza Aladár. Mihai și Ana citiră scrisoarea pînă o învă-

țară amîndoi pe dinafară. Li se rupea inima, dar își dădeau seama că nu le rămîne altceva de făcut. Ana era din nou însărcinată și Mihai voia s-o aștepte pînă va naște, dar ea se împotrivi :

— Nu mai stăm... Dacă-i să fim slugi, apoi mai bine în străini. Acolo barem nu te rîde nime.

Ana vedea limpede că pe Mihai îl cuprinsese o groază, ca de moarte, cu cît se apropia vremea să ia o hotărîre. Căuta să-l îmbărbăteze și numai ea știa cît îi venea de greu :

— N-om rămîne acolo, Mihăieș... Om veni înapoi cu bani mulți... Ungaria nu-i America. Pruncilor le-a fi bine și noi om îmbătrîni pe lîngă ei. Scrie-i lui Iosiv că venim... Auzi tu, nu zăbovi, omule!

El o privea mirat. N-o mai cunoștea, așa se făcuse de rea. Ochii negri îi străluceau arareori și atunci numai de mînie :

— Nu-i bai! Le-om arăta noi cine sîntem, dumnezeul mamii lor!

Mihai nu știa că acum cîteva zile, întorcîndu-se de la fîntînă, Ana se întîlnise cu Miklos. Acesta se ținea tot semeț, deși îmbătrînise. Pleșuvise și mustața îi atîrna sub nări ca un fuior nescărmănat. Miklos s-a oprit, și-a pus mîinile în șolduri și a rîs, arătîndu-și dinții stricați, mîncați de carii și de tutun.

— Hei, muierea lui Dumnezeu... Te-ai făcut ca o scoabă. Iară ești grea! Se vede că te călărește des bărbatul! Dacă nu erai proastă, azi ai fi doamnă...

Ana l-a înjurat de mamă și l-a amenințat că-i sparge olul în creștet :

— Orăcăi ca o broască, bată-te Dumnezeu!

Dar acasă, după ce l-a pus în pat pe Todor, a luat o oglindă, s-a dus la fereastră și și-a privit obrazul tăbăcit de vînt, cele două crețuri timpurii ce se săpaseră la rădăcina sprîncenelor. Parcă s-a

rupt ceva înăuntrul ei. Fusese o fătuță nebună și fără griji, jucase la horă simțind că plutește, și acum, deodată, fără să fi avut nici o bucurie, s-a trezit zbîrcită, urîtă și bătrînă. În clipa aceea i-a urît și i-a blestemat pe Mihai, pe Todoruț și pe cel ce urma să vie și-i îngreuna pîntecele.

Îndată, speriată, a căzut în genunchi pe locul unde se afla și s-a rugat lui Dumnezeu s-o ierte. Mihai era în pădure să fure lemne și pînă s-a întors acasă, Ana nu și-a aflat liniștea. Doamne, da dacă-l prinde cumva ? Sau dacă ciosul are să puște după el ? Cînd l-a văzut intrînd pe poartă, a fugit înaintea lui, ca odinioară. Mihai era așa de obosit că abia se mai ținea pe picioare.

— Nu te-a prins ? întrebă ea.

— Prins pe muma lor... Lemnele le-am lăsat la Bitușița, la marginea satului... Mîne noapte mă duc să le iau.

Ana nu știa cum să-i intre în voie și pînă la urmă, călcîndu-și pe inimă, a prins cocoșul de sămînță, l-a tăiat și i-a pregătit zeamă grasă. S-a dus la cîrciumă cu trei ouă în batistă și s-a întors cu un pac de tutun și o sticlă de pălincă, pe datorie. S-a așezat lîngă el și l-a privit cum mănîncă, așa de hămesit că nu putea scoate o vorbă. Se gîndea : „Om în toată firea și noi mai că nu murim de foame.“ Tuși și-i spuse poruncitoare :

— Măi omule, pune-te și scrie-i lui Iosiv. Merem.

— Bine, bine, s-a posomorît el. După ce-i naște tu...

— Mie nu-mi purta grije... Știi ce ? Mai bine îi scriu eu. (Ana învățase bine la școală. Știa să scrie, să citească și să cînte cele opt glasuri. Îi plăcea cîteodată să se așeze în fața hîrtiei, să ascuțească o pană de gîscă și să-și scrie numele de fată : Ardelean Ana... pe urmă cel de muiere măritată : Moț Ana.)

Peste cîteva săptămîni, cînd Ana era în luna a șaptea, le veni vestea că Iosiv le găsise loc pe moșia acelui grof Bornemisza, în județul Szolnok, lîngă Tisa. Deocamdată Mihai putea fi numit doar sămădău mic, pînă ce avea să se dovedească ce fel de om este.

„*Meltoșagoș groful este pita lui Dumnezeu*, scria Iosiv. *Pe cine iubește aceala are de la el multă milă vaț cujetat bine și io vreau sămăntorc înapoi în sat peste un An doi. Scrieți cînd veniți să știu că io luna vietoare mă duc la Solnoc și iară vorbesc de voi. Al vost iubitori frate și cumnat Móc Ioszef.*"

Începură să vîndă puținele lucruri, gîndindu-se că Iosiv are să-i ajute la început. Mihai a scos scîndurile din pod și a meșterit două lăzi mari, în care și-a îngrămădit toate boarfele. În fiecare seară casa le era plină de vecinii care veneau să-și ia rămas bun și să se mire ce curaj le-a venit de-și lasă și satul lor, și sărăcia lor, și se duc. Într-o seară a venit și Miklos. Era afumat și se înduioșa lesne.

— Și așa... Mereți în Ungaria... Ehei, eu cine știe... Mie aici în Lunca asta, bat-o voia lui Dumnezeu, îmi putrezesc oasele...

Băgînd de seamă că Mihai îl privește pieziș, s-a apropiat de el, clătinîndu-se:

— Nu fi mînios, mă. Ce dracu... Ce-o fost o trecut... Bată-l Dumnezeu pe cine se mai gîndește... Uite aici... Ți-am adus ceva... Nu poți merge în Ungaria așa golișel cum te afli. Na, niște haine de-ale mele... Ți-or veni cam mici, da nu-i bai. Să nu fii zdrențuros... Na, mă...

Azvîrli pe masă un pachet învelit în foaie de ziar.

Mihai văzu roșu înaintea ochilor. Își strînse pumnii, dar tocmai cînd voia să-l trimită la toți dracii, Ana surîse, se ploconi atîta cît îi îngăduia sarcina și spuse:

— Mulțămim, domnule Miklos, mulțămim frumos...

— Ei, ho... Miklos oftă. Aveți să vedeți și voi amu cît îi de ușoară viața de slugă peste slugi... Așa am socotit și eu cînd am venit încoace. O să-mi fac bani, o să mă întorc acasă și mi-oi lua pămînt... Iacă, făcu el, ridicînd mîna de care spînzura harapnicul, asta mi-o mai rămas. Asta și dușmănia oamenilor. Într-o zi m-or tăia... No, drum bun și Dumnezeu să vă ajute...

După plecarea lui, Mihai stătu multă vreme în mijlocul odăii, cu bărbia în piept. Deodată se făcu roșu, se duse la Ana și fără nici o vorbă îi trase o palmă. Ea se rezemă de perete și se uită la el cu ochi mari. Mihai mai dădu o dată. Atunci ea se repezi la el și, prinzîndu-l de piept, cu o putere nebănuită, îl împinse cît colo.

— Să nu rădici mîna asupra mea, auzitu-m-ai? Că-ți crăp capul! Te ții domn? Pară-ți bine că o fost beat și ți-o adus haine, să ai ce pune pe tine...

— Muiere!

— Nici o muiere! Și... să nu mai dai în mine niciodată! Auzi? Niciodată, cît îi trăi.

Todoruț, trezit din somn, începu să țipe speriat.

— Taci și tu, că iau zbiciul de după ușe. Culcați-vă și dormiți!

Amuțit, Mihai se vîrî în pat. Într-un tîrziu, cînd Ana veni și ea, îi spuse, privind în meștergrindă:

— Nu fi mînioasă, măi muiere...

— De ce? se miră ea, oftînd.

— Că te-am lovit...

— Dormi. Nu-i bai.

Plecară peste o săptămînă, petrecuți de întreg satul care-i căina.

Cînd au trecut prin fața bisericii, au oprit căruța, s-au dat jos și s-au pus în genunchi în colbul drumului. Mihai înghițea cu greu un nod ce i se pu-

sese de-a curmezișul gîtlejului și trăgea cu ochii la Ana. Dar fața ei era împietrită și buzele uscate șopteau fără glas:

— „Tatăl nostru, carele ești în ceriuri..."

După ce satul a rămas în urmă, Mihai nu s-a mai putut stăpîni. A sărit din căruță, făcînd semn cumnatului să mîne mai departe, s-a trîntit în șanț și a început să plîngă. De la un timp, zdroncănitul căruței nu se mai auzi. Atunci s-a sculat și a pornit cu pași tîrșiți în urma ei.

5

Drumul a durat vreo patru zile. Todoruț plîngea mereu și nu putea dormi de fumul de pipă, de mirosurile grețoase care o făceau pe Ana să verse icnind. Mihai se ruga mereu de călători:

— Nu vă supărați, faceți bine... îi grea... Îi într-a șaptea lună...

Pînă cînd o unguroaică grasă îl repezi:

— Lasă, omule, ce? Noi nu pricepem?

A cincea zi de dimineață au ajuns. Iosiv, îmbrăcat orășenește, cu o scurtă neagră și cizme lucioase, îi aștepta la gară. Nici unul nu știa cum să înceapă vorba, după ce se sărutară, pînă cînd Iosiv zise:

— Haideți... Am venit cu o cocie de la domnie...

Așa a început noua lor viață. Copilul care s-a născut a murit la cîteva luni și l-au îngropat pe marginea Tisei, într-un cimitir mic. În anul următor Mihai a ajuns sămădău, în locul unuia Sandor, care fura prea din cale-afară. Locuiau într-o căsuță albă, foarte curată, cu două odăi mici. Domnul căpitan în rezervă Bornemisza Aladár începu să țină la Mihai. Era holtei și trăia cu o slujnică frumoasă,

lucru pentru care îl dăduseră afară din armată. Se plimba rar pe moșie, mai mult stătea la Budapesta. Crescătoria de porci peste care Mihai era sămădău număra la patru mii de capete și avea o sumedenie de slugi. Mihai era plătit bine și foarte curînd învăță și meșteșugul afacerilor. Cupeții care veneau de la oraș cu el trebuiau să pună la cale cumpărăturile, pentru că înălțimea-sa nu stătea de vorbă cu negustorii din pricina cărora sărăcea nobilimea. Din fiecare vînzare, Mihai avea parte, pentru bunăvoința lui și, pe deasupra, putea lua oricînd cinci-șase godaci, că nu se cunoștea din grămada cea mare. Își cumpărară două vaci de lapte, haine și lucruri de casă. Ana redeveni frumoasă, ca în tinerețe. Numai ochii își pierduseră pentru totdeauna strălucirea, devenind aspri ca oțelul. Prin 1901 li se născu o fată pe care o botezară Ana, apoi un băiat Traian, care muri la cinci ani; mai tîrziu o altă fată, Emilia și încă vreo trei copii cărora nu le-a fost dat să trăiască. Todor n-avea nici o grijă. Se juca toată ziua prin pustă, cu alții de seama lui, și abia de mai știa romînește. Era un copil ciudat, închis și scump la vorbă.

6

Peste trei ani de la venire uitară sărăcia cruntă din trecut. Pe moșie intezăii, vătafii și sămădăii furau cît puteau. Numai pălmașii o duceau greu, dar asta n-o privea pe Ana. Ea voia să adune cît mai mulți bani, să se întoarcă în sat și să cumpere pămînt. Aveau o ladă mare, de gorun, căreia îi făcuseră fund dublu. Acolo țineau teancurile de bani și fișicurile de aur, împreună cu un pistol mare, iar deasupra haine și tot felul de boarfe. Seara, după

ce Mihai se întorcea de la treburi, se încuiau amîndoi în odaia din fund și numărau...

— Asta face nouă jugăre jumătate de pămînt prima, de la Grinduri, spunea Ana, încruntată.

— Da, Ană...

Mihai era mulțumit. Toată lumea îl prețuia fiindcă știa să se poarte cu oamenii. Umbla îmbrăcat bine. Purta veston negru, chimir cu nasturi de argint, cizme înalte, moi și cămașă ca zăpada. Numai harapnic n-a voit să-și ia.

Cînd se ducea să vadă turmele, împrumuta unul de la un sămădău mai mic. Veneau des pe la ei intezăul, un om gras, rotund și fără barbă, numai cu cîteva fire de mustață țepene ca la un cotoi, și popa protestant. O dată la trei luni, Mihai mergea la castel să dea socoteală. Căpitanului Bornemisza îi plăcea firea lui dîrză și-l ințepa adeseori cu vorba, să-l vadă cum răspunde. („Este în el, draga mea, o anumită eleganță, ceva fin, spunea el surorii sale, o fată bătrînă, care trăia în cultul unui logodnic mort acum cincisprezece ani în urma unei căzături de pe cal, la o manevră imperială. Rasă bună, valahii...")

— De ce să vă mai duceți acasă ? se mira pastorul protestant. Nu stați bine aici ? N-aveți un rost ?

— Noi sîntem romîni ! răspundea Mihai aspru.

— A, da, da... Sîngele apă nu se face, mormăia jenat pastorul.

Uneori seara, Ana începea să rîdă din senin, nevenindu-i să creadă că nu mai sînt săraci. Îl spunea bărbatului :

— Vezi, dacă nu veneam ?

— Am avut noroc cu Iosiv, răspundea el supărat din pricina acestei veselii nerușinate, care ar fi putut aduce și ceasul rău. Ce ? Crezi că toată lumea putea ajunge ca noi ? Înălțimea-sa e plină de datorii la negutătorul pe care-l slujește Iosiv... De

aceea ne-a primit, ca să-i facă pe plac negustorului...

— Da de unde! dădea din mînă Ana, supărată. Oamenii harnici își fac stare orișiunde... Numai puturosul piere.

— Hm, mormăia Mihai și tăcea. Nu-i plăcea să se pună împotriva ei, că n-ar mai fi scos-o la capăt. Ea se schimbase, de n-o mai cunoștea de multe ori. Cu toate că nu mai era ofilită, îmbătrînea. În schimb Mihai arăta foarte bine. Înalt, cu ochii verzi, mustața tunsă orășenește, umerii lați și spatele drept ca scîndura. De cîteva ori, văzîndu-l călare, domnișoara Bornemisza se gîndi, fără să-și dea seama că făptuiește un sacrilegiu, că exact așa se ținea în șea și domnul *Vitéz ghici assakürthi es ablonczkürthi Ghyczy Lehel*, logodnicul ei, căruia îi fusese hărăzită moarte de erou. Și Ana vedea cum femeile, nevasta popii, fata cea mare a intezăului, dau ochii peste cap cînd îl văd pe Mihai, dar nu-i păsa. În ladă se adunau tot mai mulți bani. Într-o zi Ana spuse:

— Măi Mihai, eu zic să băgăm banii la bancă... Întreabă pe oarecine de o bancă bună...

Nu-i plăcea să știe banii afară din casă, și carnetul pe care-l primiră de la *Állami Bank* i se părea Anei fără nici un preț, dar auzise de atîtea omoruri și jafuri întîmplate pe pustă, încît o apucă teama ca nu cumva să se piardă truda atîtor ani. Fetele erau mărișoare; Anuța umbla la școală, în clasa a IV-a, Emilia într-a I, așa că Ana avea ajutor la treburile casei. Le lăsa pe ele să facă de toate, iar ea începu să îngrașe gîște, curcani și să țină patru vaci. Trimiteau laptele la oraș, o dată cu produsul moșiei. Ana purta haine dintr-un material foarte tare, să nu se rupă. Fiecare filer era chivernisit, singurul loc unde „domneau" era masa; mîncau mult și ea, și Mihai, iar la prînz copiii n-aveau voie să scoată o vorbă,

fiindcă îi plesnea îndată cu dosul lingurii peste gură. În fiecare an își făceau socoteala că la primăvară vor porni spre casă, dar nu se îndurau să se despartă de bine, cu toate că abia așteptau să se vadă stăpîni cu adevărat pe avutul lor. Mihai o lăsa pe ea să hotărască totul; numai din cînd în cînd îl cuprindea un dor năprasnic de casă. Ana știa să nu zică nimic atunci cînd el venea acasă mort de beat, pus pe ceartă. Îl lăsa să bodogănească în voie, apoi Mihai se ducea pe marginea Tisei unde se așeza pe o movilă lătăreață, privea curgerea molcomă a apei și îngîna printre lacrimi:

„Foaie verde, foi de prun,
Drag mi-i să pornesc la drum,
S-aud calu tropotind
Și căruța zdroncănind..."

Dormea afară, în antreu, iar a doua zi se scula cu dureri de cap, morocănos și-i spunea Anei:

— Muierea lui Dumnezeu! Îi vremea să merem acasă! Doară nu vrei să ne îngropăm aici...

Copiii creșteau. Pe Tudor îl prinsese odată maică-sa în grajd cu o slujnicuță sub el și-l bătuse cu biciul. Anuța, fata cea mare, era destul de urîțică, tăcută și muncitoare; în schimb Emilia avea nărăvuri de domnișoară, bătea din picior, mai ales în fața lui Mihai, care nu știa cum să-i mai intre în voie.

— Taci, Miliuța tatii, taci, să nu te audă mă-ta... Îți aduc eu ce vrei tu de la Peșta, săptămîna viitoare.

— Nu Peșta! Budapest! îl îndrepta ea. Nu vă mai subțiați oleacă!

În 1912 Ana rămase iarăși însărcinată. Pentru prima oară în viața ei se simțea mamă cu adevărat. Mihai, rușinat, socoti că e cam necuviincios să faci

copii la vîrsta asta și-i veni să intre în pămînt cînd căpitanul Bornemisza îl felicită. Băgă de seamă că nici ceilalți copii nu se simțeau tocmai în largul lor. Todor veni odată acasă cu un ochi vînăt și cu un dinte lipsă.

— Ce-i cu tine? îl întrebă mamă-sa.

El nu voi să-i spună nimic, dar cînd o văzu că începe să se înfurie, îi povesti plîngînd cum Ioșca, un argat de la grajduri, om de vreo patruzeci de ani, strigase în urma lui: „Mă, că bine vă înmulțiți... Se vede că vă priește aici la noi!"

Todor sărise la el, dar bineînțeles fusese bătut.

— Așa? scrîșni Ana, legîndu-și broboada și încingînd un brîu de lînă peste mijloc. No, nu-i bai!

— Unde te duci, măicuță? întrebaseră fetele speriate.

— Tăceți din gură și ședeți acasă, să nu vie careva și să fure.

Se duse drept la grajduri și-l chemă pe Ioșca afară. Acesta veni curios, dar nu se dezmetici bine și Ana îi cîrpi o palmă răsunătoare, apoi încă una și la urmă un pumn în piept, de-l rostogoli pe jos. Tocmai atunci se deschise poarta și căpitanul Bornemisza intră cu droșca. Ioșca fugi la el și, rezemîndu-se de scară, i se plînse.

— Du-te dracului, idiotule! rîse căpitanul și ridică biciușca. Dacă și o femeie te poate bate, mare folos o să am de tine!

De atunci oamenii curții începură să se teamă de Ana și chiar Mihai se simți sfios față de ea, multă vreme. Pe copilul care se născu, blond, cu ochii albaștri-deschiși, îl botezară Pavel, dar ea începu să-l alinte pe ungurește, Palli. Ceilalți încetară să existe pentru ea și nu-i păsa nici cînd auzi că Todor s-a înhăitat cu o codană. Lui Palli îi cumpăra de la oraș cele mai frumoase lucruri și nu-și încăpea în

piele de bucurie și mîndrie cînd o auzea pe nevasta intezăului :

— Îi ca un copil de grof... doamne, ține-l, doamne...

Pe fete le trimisese la Budapesta : pe Anuța într-o școală de menaj, iar pe Emilia într-un institut de călugărițe unde erau primite fetele negustorilor rurali și ale țăranilor bogați. Mihai devenise omul de încredere al căpitanului, care voia chiar să-l numească administrator, îndată ce va găsi un motiv ca să se descotorosească de cel vechi, fratele amantei lui, de la care avea acum vreo trei copii. De aceea, Mihai umbla tot mai des pe la Budapesta și odată, cîțiva cupeți îl duseră, după un chef, într-o casă mare, plină de oglinzi și covoare, și de muieri îmbrăcate în cămăși scurte, de mătase. Intrase în odaia uneia, Iulișka, și aceasta îl iubise așa cum Mihai nu-și putea închipui că se poate iubi. Păcatul îl cam apăsa, dar n-avea cui să se spovedească, nefiind în tot județul un popă ortodox, iar cu papistașii și reformații nu voia să aibă de-a face.

7

Cînd Pavel avea doi ani, izbunci războiul.

La început oamenii nu-și dădură seama despre ce e vorba. Se auzea că sîrbii, acești turbați, l-ar fi omorît pe singurul fecior al împăratului și pe nevastă-sa. Începură să sosească ordinele de chemare și trupele în haine cenușii porniră spre front cîntînd :

„Stai, stai, Serbie cățea !
N-o fi a ta Herțegovina !"

Dar după un an, rare erau familiile cărora poștașul să nu le fi adus hîrtie cu chenar negru și

stema austriacă... Într-o zi veni poruncă de sus ca în toate bisericile să se tragă clopotele în cinstea marii victorii de la Belgrad, pe care oștile austro-ungare îl ocupaseră, dar la cîteva zile se auzi că sîrbii i-au gonit pe soldații împăratului și i-au înecat în Sava. Se iscă și un cîntec:

„Turbatul comitagiu s-a cățărat în pom,
Să-l pușce de acolo pe viteazul honved!"

Cîțiva răniți veniți în permisie povesteau cu spaimă de grozăviile din Serbia; cum, intrînd într-o casă, găsiseră numai o babă pe moarte. N-au băgat-o în seamă și baba, scoțînd de sub pernă un pistol, a împușcat patru soldați înainte ca ceilalți să aibă vreme să-i bage baioneta în burtă; despre comitagii îmbrăcați în piele de cîine sau de oaie, care înjunghiau sentinelele și furau ofițerii din mijlocul cvartirului și cîte altele.

Todor avea optsprezece ani abia împliniți și fu chemat la armată. Mihai îl duse cu căruța la gară și plînse la despărțire. După ce făcu trei luni de instrucție la Cluj, Todor scrise că în curînd îl duc pe front. Ana îi făcu o lădiță cu de-ale mîncării și plecă să-l vadă. Clujul era un furnicar de soldați de toate vîrstele, flăcăi cărora nu le mijise încă mustața, bătrîni cu păr cărunt, toți în uniforme cenușii, răpănoase. Cu mare greutate izbuti Ana să găsească în oraș mănuși de lînă și ciorapi groși, pe care voia să-i cumpere lui Todor, deoarece se auzea că regimentul lui pleacă în Rusia. A stat la Cluj șase zile, dar cu Todor a vorbit puțin. Se temea de spaima pe care o citea în ochii lui; îl vedea că abia se poate ține să nu izbucnească în plîns și să se ghemuiască la pieptul ei neputincios; poate de aceea i-a vorbit tot timpul cam aspru. La despărțire Todor îi spuse, zîmbind cu amărăciune:

— Dumneata, mamă, ai fi fost bună de strajămeșter...

După ce se întoarse acasă, toată grija gospodăriei rămase pe umerii ei. Mihai era plecat cu treburi, aproape tot timpul. Căpitanul Bornemisza suferea de reumatism, altfel s-ar fi dus pe front. Umbla însă tot timpul îmbrăcat în uniformă, încins cu centironul de care atîrna sabia și voia să introducă o disciplină militară pe moșie. Într-una din nopțile cînd Mihai lipsea de acasă, Ana auzi în curte gălăgie și guițat de porci. Fetele se treziseră și o priveau cu ochii măriți. Emilia începu să urle:

— Au venit țiganii! Au să ne taie!

— Ține-ți gura! se răsti Ana. Deschise lada în care-și ținea banii, scoase de acolo pistolul, îmbrăcă o scurtă a bărbatului și ieși din casă.

— Cine-i acolo? întrebă ea, îngroșîndu-și vocea, deși nu era nevoie, fiindcă avea un glas ca de bărbat. Fără să aștepte răspuns, începu să tragă. Pistolul greu, cu butoi, nici nu se mișca în mîna ei. Cineva țipă ascuțit, prelung.

— Care sînteți, măi? Trase iar. Se auziră zgomote de pași, apoi scîrțîitul unei căruțe. Ana se duse într-o fugă la sălașurile sămădăilor și-i trezi, înjurîndu-i cum îi venea la gură.

— Dormiți, dare-ar guta-n voi, și hoții s-or băgat între porci.

— No, bine, nană Ană — mormăi unul — scula-ne-om să ne taie țiganii pentru porcii grofului.

— Gura! Mereți și-i adunareți, că s-or risipit. Devenise o femeie aspră, fără nimic duios în fire, iar cînd voia să-l drăgălească pe Pavel se ascundea de ochii celorlalți, ca și cum dacă ar fi auzit-o cum îi vorbește, nu s-ar mai fi temut de ea. Lui Pavel îi era îngăduit orice: să-și tăvălească în noroi hainele noi, de catifea, să spargă geamuri, să se cațere

în pomi, să se bată cu oricine și vai de acela care ar fi îndrăznit să ridice mîna împotriva lui.

În ziua cînd s-a aflat de intrarea Romîniei în război, le-a venit și lor hîrtia cu chenar negru. Todor dispăruse într-o luptă din Galiția. Mihai a izbucnit în hohote de plîns, lovindu-se cu capul de masă, iar Ana a lăcrimat și n-a vorbit cu nimeni două zile.

Un om din satul vecin, care s-a întors după trei luni, le-a povestit cum a fost lupta. Cazacii s-au năpustit țipînd, fluierînd, fîlfîindu-și săbiile și împungînd cu lăncile și măturînd totul în calea lor. Atunci Todor Moț, care era culcat pe burtă în linia întîi, s-a sculat în capul gol, a zvîrlit pușca și a ridicat brațele. Mai mult vecinul n-a putut să vadă, deoarece valul de călăreți a învăluit totul. El a simțit numai răsuflarea fierbinte a unui cal ridicat în două picioare, a auzit un șuierat, a simțit o durere nespusă și a văzut cum îi sare mîna din cot, cît colo. După părerea lui, dacă nu l-au tăiat cazacii, Todor trebuia să fie prizonier.

Pe urmă veniră ceasuri și mai grele. Toată lumea era îndîrjită împotriva romînilor și chiar căpitanul Bornemisza nu-l mai trata atît de prietenește pe Mihai, dar nu se putea lipsi de el. În iarna aceea veni să-i vadă Iosiv. Îmbătrînise și se domnise. Le spuse că știe un hotel de vînzare, lîngă gara din Dobrițin.

— Ar fi o afacere tare bună. Gara-i la doi pași, cupeții ar avea unde trage. L-om lua împreună că și eu poate că am ceva bani puși deoparte.

— Cum să rămînem între unguri? s-a răstit atunci Mihai, așa de mînios cum nu-l văzuse nimeni pînă atunci. Mi-i destul! Nu vezi? Pruncii mei abia de mai știu romînește! Mi-i destul! s-a întors el spre Ana, cu dușmănie. Nu te mai satură Dumnezeu, gîndești că vrei să cumperi toată țara romî-

nească! Am mîncat îndeajuns pita amară a străinului.

— No, că n-o fost chiar așa de amară! a zîmbit Iosiv cu îngăduință. Mai bine sărac acasă?

— Mai! a strigat Mihai. Mai bine nu veneam niciodată!

— Dă-i pace, a spus Ana, privindu-l disprețuitoare. Așa-i vine lui cîteodată, nu știe ce scoate pe gură. S-o săturat cu binele... Vrea să poată petrece în crîșma din Lunca cu toți văndrocii! Cît despre afacere, ne-om mai gîndi, să vedem cum îs vremurile...

— Să nu ne-o ia altul înainte... Că de, afacerea-i bună...

— N-avem ce ne gîndi! s-a sculat Mihai, parcă gata să-i bată pe amîndoi. Om merge acasă, la Lunca.

Și din ziua aceea nu se mai gîndi decît la întoarcere. Războiul era pe sfîrșite, se auzea că nemții au cerut pace francezilor și englezilor.

Atunci a izbucnit revoluția în Ungaria.

8

Într-o dimineață au sosit niște călăreți, purtînd un steag mare roșu, pe urmă au început să vină muncitori înarmați din Szolnok. Stăteau de vorbă în adunări cu țăranii și le spuneau că tot pămîntul grofilor se ia și se împarte țăranilor, ca să-l muncească împreună, în „Comunie". Căpitanul Bornemisza fugise cu cîteva nopți înainte, după ce mai întîi s-a oprit la geamul lui Mihai și i-a poruncit, tremurînd de frică și de furie:

— Auzi, Moț? Să-ți deschizi bine ochii, să vezi

ce se întîmplă aici... Că am să viu înapoi și atunci e vai și amar de mama voastră...

În noaptea următoare țăranii și soldații au ocupat castelul. Pentru prima dată de cînd venise aici, pe Ana o cuprinse frica. Nu știa cum să se poarte, ce să spună: o mulțime de oameni, care înainte vreme munciseră pe moșie, se plimbau acuma ca la ei acasă, vorbeau de sus, de parcă ei erau grofii. Soldați, îmbrăcați pe jumătate civil, cu benzi de mitralieră trecute de-a curmezișul pieptului, făcură inventarul porcilor, apoi începură să-i ducă. Mihai stătea prostit, se uita și nu știa nici el ce să zică. Auzise că ăștia ar fi comuniști și că te împușcă fără prea multă socoteală. Unul dintre ei, un tînăr pistruiat, intră în vorbă cu el:

— Ei, vătafe! Îți pare rău de avutul „înălțimii-sale“?

— Pare-i dracului! Duceți-l! mormăi Mihai, fără chef. Flăcăul îl privi ciudat și-l întrebă:

— Tu de unde ești? Ești de aici?

— Nu. De dincolo. Din Ardeal...

— Aha, și ce faci aici?...

— Ia, mi-s slugă. Sămădău...

— Slugă? Du-te-ncolo... Te-ai vîndut grofului...

— Cum m-am vîndut? îi sări țîfna lui Mihai. Am căpătat plata muncii mele.

— Da pentru ce? Pentru că ai asuprit pe alții...

— Dumneata vorbești în bobote, se supără Mihai. Priceapă-te Dumnezeu...

— Cu Dumnezeu am terminat... Acum a venit rîndul dumnezeilor mai mici...

— Sărac am venit, sărac m-oi duce, îl asigură Mihai, gîndindu-se că nu-i bine să se pună rău cu el. „Să nu zic în ceas rău, se gîndi. Doamne, nu mă asculta“...

N-avea curaj să se ducă să-și scoată banii din bancă, deși de multe ori se gîndise că ar trebui s-o

facă și să nu primească decît aur, fiindcă hîrtiile care umblau n-aveau nici un preț.

În sat era zvîrcoală mare. Pastorul protestant se îmbrăcase țărănește și se ascundea cînd la unul cînd la altul, apoi cînd nimeni nu voi să-l mai primească își găsi o scorbură, departe, pe malul Tisei, unde nevasta-i aducea zilnic de mîncare.

Castelul fusese preschimbat în cartier militar, și un steag roșu fîlfîia deasupra turnului, de unde-i plăcea căpitanului să contemple apusurile de soare. Kovács, cizmarul satului, ajunsese mare și tare. Umbla îmbrăcat în haine de piele, cu pistol în toc de lemn bătîndu-i coapsele, și locuia cu nevasta în cea mai frumoasă cameră a castelului. Toată lumea tremura în fața lui, pentru că din pricina unei vorbe scăpate la întîmplare, te trimitea în fața judecății, ori te ducea chiar el la temniță în oraș. Ana îl blestema în fiecare seară și se certa cu Mihai, ca și cum el ar fi fost de vină:

— Ce-a zice înălțimea-sa, cînd a veni înapoi, ha? Ne-a trage pe noi la rost, că nu i-am știut păzi avutul!

— Da ce vrei să fac, Ană! Taci și dă-mi pace, că îți dau una de...

— No, nu te ține așa de mare, nu te întrece! Du-te și-i spune așa: „Ascultă, nimuricul pămîntului, adu-ți aminte cînd ne-ai pingelit cizmele... și vezi că dacă se întoarce înălțimea-sa..."

— Taci, muiere, ori ești bolundă?

Într-o zi, în gara de pe pustă se opri un tren blindat. Mihai era tocmai acolo, fără nici o treabă și văzu cum coboară o mulțime de soldați, apoi auzi pe un muncitor spunînd altuia:

— Gata și cu Kovács... A sosit tovarășul Szamuely...

În aceeași zi, în curtea castelului, fu adunat tot satul. Kovács, cu mîinile legate la spate, arunca

priviri îndobitocite în toate părțile. Dar oamenii nu prea îndrăzneau să-și spună păsurile. Se temeau că după plecarea soldaților, tot Kovács va rămîne șef, și atunci are să-i tragă la răspundere. Un bărbat foarte tînăr, cu nas mare și părul creț, începu să vorbească :

— De ce vă temeți, tovarăși ? Să spună fiecare tot ce are pe inimă despre acest trădător.

Rînd pe rînd, oamenii au vorbit. Cum Kovács se purta la fel ca groful, cum l-a lovit cu biciușca pe un bătrîn care-și făcuse cruce în fața bisericii... (Poate că nu-i frumos să-ți faci cruce, dar, iertați-ne, că noi așa am învățat... Sîntem proști !) Cum necinstise la beție pe nevasta unui argat, spunînd că acuma-i comunism și muierile-s ale tuturora și multe altele...

— Indivizi ca acest Kovács sînt mai răi decît dușmanii de clasă, spuse tînărul despre care Mihai auzi în jurul lui că ar fi chiar Szamuely, un fel de ministru al comuniștilor. Noi, dragi tovarăși, vrem să facem un stat al muncitorilor, țăranilor și soldaților, în care numai cine muncește să mănînce...

— Așa-i !

— Înțelept îi, doamne, ține-l ! Zi mai departe, dragă...

— De acum înainte, noi sîntem stăpînii. Legile să ne slujească pe noi, nu pe cei puțini și bogați. Din pricina asta s-au sculat asupra noastră armatele burgheze ale romînilor și cehilor...

— Auzi, mă, îl înghionti pe Mihai un sămădău mic, care stătea lîngă el... Du-te, strecoară-te acasă, că dracu știe ce mai fac ăștia... Am auzit că pușcă în oameni ca-n iepuri...

— Nu vorbesc de țăranii romîni, cehi sau sîrbi, care sînt tot atît de necăjiți ca noi, ci de boierii speriați că, luîndu-se după pilda rușilor și a noastră, proletarii vor face revoluție și la ei. Tovarăși !

Aveți încredere în Armata Roșie, iar dacă bandiți ca acest Kovács vă mai supără cu ceva, vorbiți deschis cu fiecare comunist. Și acuma, voi ați spus tot ce aveați pe suflet despre Kovács. Ce pedeapsă să-i dăm?

Cîtva timp domni tăcerea. Apoi un țăran bătrîn păși înainte, își scoase pălăria, își netezi mustața, scuipă și vorbi rar, cu vădită plăcere că-și poate spune părerea în fața unei adunări:

— Eu socotesc că ar fi potrivit să-i tragem o bătaie bună, în fața lumii!

Izbucniră cîteva rîsete:

— Asta nu-i rău! Jos nădragii!

— Da — strigă cineva— și după aceea să ne împuște! La închisoare cu el!

— Cer cuvîntul! păși înainte un muncitor de la gară. Numele meu este Asztalos Peter și sînt comunist. Apoi, tovarăși, revoluția are încredere în voi, nu-i bine să ne jucăm cu cuvintele! Din pricina oamenilor de teapa lui Kovács, oamenii se sperie de revoluție și ascultă vorbele dușmanilor de clasă. Eu cer să fie împușcat imediat!

— Uuh! răbufni dintr-o dată răsuflarea mulțimii.

— Cine este pentru propunerea tovarășului Asztalos, să ridice mîna! strigă tînărul cu părul creț.

Pe rînd, se ridicară toate mîinile.

— Tribunalul revoluționar îl condamnă la moarte pe Kovács Lajos, dușman al revoluției, rosti rar tînărul. Sentința are să se execute chiar acum.

Mihai se strecură afară din mulțime și porni spre casă. Dacă ungurii vor să se omoare între ei, treaba lor, el n-are ce să se amestece, ca să tragă scurta pe urmă. Dar întîmplarea îl tulburase. Înseamnă că, uite, au venit niște vremuri cînd nu-și mai poate bate joc oricine de oameni. Îi povesti toate acestea Anei, dar ea ridică din umeri.

— Să se așeze vremurile și ne ducem. N-avem ce căuta aici...

Curînd se auzi că se apropie romînii să înăbușe revoluția și să aducă înapoi pe grofi și pe domni. Ana auzea atîtea blesteme împotriva neamului ei, încît își pierdu somnul de frică.

Îi trimetea nenumărate scrisori lui Iosiv, dar nu primea nici un răspuns. La cîteva săptămîni, într-o seară, se auzi grohăitul înfundat al tunurilor, iar a doua zi detașamentele roșii se retraseră; peste cîteva ceasuri, armata romînă intra în sat. Ana alergă cu copiii înaintea ostașilor și izbucni în plîns, văzîndu-i: apucase și ceasul acesta, să-i vadă pe romîni biruitori. I se părură minunați în uniformele lor albastre, cu sulițe și steaguri tricolore. Conacul ardea cuprins de vîlvătăi; imediat cîțiva ofițeri luară măsuri ca focul să fie stins, apoi se instalară în castel, pe al cărui turn carbonizat înălțară steagul romînesc și o opincă. A doua zi un locotenent și cîțiva țărani veniră la casa lor.

— Am auzit că sînteți romîni, li se adresă ofițerul, fără să le dea bună ziua. Așa e? Bine... Ia, atunci spuneți-mi cine anume din sat au fost comuniști? Scrie, Popescule!

— Nu știm, răspunse Mihai, fără să-l privească în ochi.

— Cum nu știi?

— Ia așa, nu vă supărați. Ce știu eu care-s comuniștii? Că doară, nu vă fie cu supărare, nu le scrie pe piept și nici coarne n-au... Îs oameni ca noi...

Ofițerul îl examină mirat:

— Oameni ca noi? Hm... În fine... Dar despre pămînt, pe cine-ați auzit vorbind?

— Păi, pe toată lumea, rîse Mihai... Cui nu-i trebuiește pămînt?...

— Ia ascultă, cum te cheamă?

— Moț Mihai...

— Moț... hoț... văd că a prins în voi molima roșie... Las'că o scoatem noi, cu piele cu tot, tu-vă muma voastră de vînduți și deznaționalizați! Ieși trîntind ușa.

— De ce nu i-ai spus? strigă Ana.

— De ce să-i spun?

— De aceea! Vrei să te scrie și să nu-ți mai dea banii de la bancă? Tulvai doamne, Mihai, nu știu ce-i cu tine!

După ce a căzut Budapesta, veni știrea că în două sate, Orgovány și Siiofok, ofițerii unguri ar fi omorît mii de soldați roșii, care se predaseră. Femeile din sat — multe aveau bărbați și copii în armată — umblau prin sat năucite, smulgîndu-și părul din cap. Popa catolic refuză să le facă parastas.

— Ce le-a trebuit, au și căpătat... Așa sfîrșesc cei ce se leapădă de dumnezeu și de lege!

9

Mihai plecă la Szolnok să-și scoată banii de la bancă. Orașul era aproape pustiu, prăvăliile sparte, străzile murdare, oamenii speriați și zdrențoși. Cînd văzu clădirea băncii, pe Mihai îl săgetă o durere în inimă; era ciuruită de gloanțe, cu geamurile sparte, bătute în șipci de lemn. În locul directorului gras, cu barbă albă, mătăsoasă, Mihai întîlni un om slab, zgribulit și plictisit, care după ce luă carnetul și-l cercetă în scîrbă, îi spuse că îi aduce îndată banii.

— Nu vă supărați — surîse Mihai, înclinîndu-se —noi, știți, nu sîntem de pe aici... am vrea să mergem acasă...

— Și?

— Să-mi dați bani de aur, așa cum v-am dat și eu.

Omul păru că are să se prăpădească de rîs; îi curgeau lacrimile, înroșindu-i ochii apoși; își plesnea palmele și se încovoia peste birou ca un vierme.

— Apoi, din vremea majestății-sale Frantz Iosif, n-am auzit una atît de bună... Aur! aur! Am să-ți dau, domnule Moț, doi saci cu hîrtii! Ai să ai cu ce-ți aprinde pipa pînă la moarte! Vino...

Mihai îl urmă, nepricepînd nimic. Abia cînd se văzu în față cu o grămadă de hîrtii, din astea care n-aveau nici un preț, își dădu seama ce se întîmplase. Se repezi la omulețul vesel din fața lui; voi să-l strîngă de gît, plînse, fu gata să se pună în genunchi. Celuilalt i se făcu milă:

— Bine, omule, dar pe ce lume trăiești dumneata?... Familii mari, istorice, domnule Moț, au rămas pe drumuri, tradițiile maghiare s-au prăbușit! Conversiunea, domnule!

— Eu am fost pe pustă, eu n-am avut de unde ști! gemea Mihai... Pe pustă! O venit războiul și revoluția, eu n-am avut de unde ști, domnule... dragă domnule... De șaptesprezece ani m-am trudit, am fost slugă...

— Îmi pare sincer rău... Asta este.

Se trezi în stradă, cu hîrtiile în brațe. Erau cîteva sute de milioane, din care abia de și-ar fi putut cumpăra o vacă slabă. Intră într-o crîșmă, începu să bea și, pe măsură ce mintea i se încețoșa, o liniște ca de moarte îi amorțea trupul. Nu știu cum ajunsese acasă. Fusese cules din piață de către un om din sat și azvîrlit într-o căruță. Tot timpul drumului Mihai a zăcut pe spate, privind cerul albastru de primăvară. Cînd l-a văzut Ana, s-a speriat, l-a luat repede de subțiori și l-a dus înăuntru. Mihai s-a lăsat întins pe pat și, tîrziu de tot, a șoptit:

— Putem mere acasă, așa cum am venit. Nu mai avem un ban.

— Cum? a răcnit Ana și s-a repezit la el. Dar Mihai adormise buștean.

Din ziua aceea au început să se ascundă unul de altul. Cînd venea el să mănînce, Ana stătea în fundul curții; noaptea, Mihai se culca în pod. În casă, fetele pășeau încet, ca și cum ar fi fost un mort în odaia cealaltă. Numai noaptea se culcau în același pat și-și plîngeau visurile spulberate. Ana le auzi odată, luă mătura de după ușă și, repezindu-se la ele, le bătu pînă ce-i osteni mîna, după care se îmbătă moartă, cu rachiu.

Căpitanul Bornemisza, în care era ultima lor nădejde, se întoarse de la Budapesta și în loc să-i răsplătească într-un fel, pentru că, de bine de rău, i-au scăpat avutul, îi spuse lui Mihai că poate să-și facă boarfele și să se ducă. A rămas și el calic, își vinde moșia unui fabricant și are să aștepte reînvierea dumnezeului maghiarilor.

— Mai bine rămîneai acasă, Moț... La voi s-a făcut reformă agrară. Ieri am vorbit la Cafeneaua Pretzler cu contele Szécheny de la Satu Mare... A venit cu ce avea pe el... Au fost deștepți romînii voștri, altfel îi pîrjoleau și pe ei... Închipue-ți! La Budapesta m-au arestat ca ostatec... Dacă nu...

— Dumnezeu să vă bată, acum pe loc! țipă atunci Mihai, cu o voce ascuțită, ca de copil. O luă la fugă de-a lungul malului Tisei, căutîndu-și un loc unde să se înece. „Copiii-s mari, au să-și caute singuri pînea cea de toate zilele..."

Aici îl găsi Ana; se așeză lîngă el, cu genunchii la gură. Fără să-l privească vorbi, parcă apelor:

— No, Mihăieș, ce s-o dus îi bun dus... Avem trei vaci, șase porci grași, mobile... Le-am vinde, ne-om lua cît pămîncior om putea și gata... Nu te cătrăni... Avem încă putere, mărire ție, doamne...

În ianuarie 1920 porniră spre casă. Fetele începură să plîngă privind în urmă Tisa cu valuri mărunte, pusta, casa unde crescuseră, curtea pustie, cu gardurile strălucind în lumina ascuțită a unui soare cu dinți, conacul pe jumătate dărîmat de obuze, din care salahorii scoteau mobilele și lucrurile căpitanului Bornemisza.

La Arad vîndură vitele și tot ce le prisosea și adunară ceva bani.

Mihai nu mai simțea nici o bucurie la gîndul că se întoarce în sat și nici nu-i tresări inima cînd văzu turla bisericii răsărind dintre castanii bătrîni și pletoși. Trecură cu căruța pe șosea, urmăriți cu priviri curioase de sătenii care nu mai știau cine sînt și se îndreptară spre marginea Teuzului. Cînd dădu cu ochii de căsuța dărăpănată, cu ferestrele bătute în scînduri putrede, cu acoperișul mîncat de ploi, zăpezi și arșiți, cu ocolul unde creșteau bălării înalte pînă la brîu, Emilia își ascunse fața în palme și începu să plîngă, țipînd. Ana îi trase o palmă răsunătoare:

— Nu v-a pica comănacul dacă-ți munci, cum am muncit și eu și cu tată vost. Nu-mi mai pișorcăi!

Cu bruma de bani pe care o încropiseră cumpărară lotul de patru iugăre al unui țigan, Creițar, care fusese împropietărit din moșia arhiducelui. Țiganul se întorsese de pe front, de la Piave, lovit cu leuca: umbla fudul, comandînd și înjurînd pe nemțește: *Rectumgeverarm! Her creiț iesuscristus und donnerweter!* [1] O lună întreagă fu musafirul nelipsit al lui Laboș cel tînăr, pînă-și bău toți banii și se apucă iar de făcut văioage. Mihai, împins de Ana, umblă prin toate părțile, doar va primi și el patru iugăre din moșie, pentru Todor, care pierise în război. Dar cît mai rămăsese neîmpărțit din latifundiu, vreo patru sute de iugăre,

le cumpărase baronul Romulus Papp de Zerind, ca să le scape din mîna bisericii catolice, care voia să pună mîna pe ele.

Cu ce le-a mai rămas își repararä casa. Dulgherul satului, Tulea, le era cam neam, așa că nu le-a luat mult. Se simțeau străini în sat: cunoscuții lor muriseră demult. Pe Miklos îl scoseseră într-o dimineață de iarnă înghețat, din răstoacă.

Ana nu se plîngea de nimic. Cosi singură buruienile din curte, vărui casa cu albastru, săpă și plivi grădina, plantă zarzavaturi, adună ou cu ou pînă ce-și încropi un cîrd de galițe. În schimb Mihai se lenevise cu totul. Nu voia să pună mîna pe nimic; chiar dacă se apuca de un lucru, treceau ceasuri pînă cînd îl isprăvea. La muncile cîmpului nu voia să se ducă; spunea că-l doare inima. Avea un frate mai mic, Dumitru, căruia Ana îi dăduse de înțeles că nu s-au întors din Ungaria tocmai așa de săraci cum spuneau ei și cum se zvonea prin sat, dar că nu puteau vinde scumpeturile cu care veniseră, pentru că le-ar fi luat de prin casele grofilor, în vremea revoluției. Dumitru era un om de treabă, bătut de Dumnezeu. Îi murise nevasta acum o jumătate de an, de oftică, și-l lăsase cu un copil de doi ani, Mitruț. Locuiau pe aceeași uliță cu frate-său, într-o cocioabă, aproape de țigănie. Ana îl sfătui să se mute la ei, ca să fie și pruncul mai îngrijit. Toate astea le făcea numai ca să poată birui muncile, fiindcă din partea lui Mihai nu se mai putea aștepta la nici un ajutor. El lîncezea ceasuri întregi în grădină, pe bancă, sub un măr altoit, cu biblia în mînă, dar nu citea: urmărea curgerea nepăsătoare a Teuzului, fuioarele de nori, creasta albăstriu-verde din zare, ultima rămășiță a codrului de odinioară; rămînea așa, nici el nu știa cît, pînă simțea că-l săgetează un junghi prin inimă și-i dau lacrimile.

Ana răbdă cît răbdă, apoi îl luă la rost. Dar Mihai, privind-o cu ochii lui verzi, spălăciți acum, îi răspunse în doi peri :

— Nu mă tulbura, că-l jelesc în inima mea pre Todor, care nu mai este între cei vii, ci la domnul...

Speriată, Ana îl lăsă în pace. Avea mare noroc cu Dumitru, care era blînd și nu cîrtea nimic, deși muncea de dimineață pînă seara, pe degeaba, în așteptarea răsplății. Ana își spărgea capul cu toate grijile: Emilia urma Școala normală și peste trei ani trebuia să vie învățătoare ; Anuța intrase funcționară la C.F.R. și nădăjduia c-o să-și poată cumpăra singură cele trebuitoare pentru măritiș ; Pavel era înscris în clasa I, la Liceul comercial. Emilia învăța foarte bine și tot la două săptămîni îi scria cum o laudă toți profesorii și-i prevestesc viitor mare ; Pavel însă nu voia să se țină de carte. Ana mergea să-l vadă o dată pe lună, stătea de vorbă cu directorul și acesta-i spunea :

— Nană dragă, nu-i prost... E chiar deștept, dar nu știu ce are... Toată școala nu-mi dă atîtea griji cîte feciorul dumitale... Vezi, vorbește cu el, arată-i cum vă trudiți ca să iasă om din el, poate are să priceapă... Că dacă nu, eu multă vreme nu-l mai rabd în școală !

Ana tăcea, își frîngea fălcile și gîndea : „Bată-ți Dumnezeu inima, nu-ți place că învață și pruncii oamenilor săraci..."

Nu era fericită decît atunci cînd Pavel venea în vacanță. Nu știa cum să-l țină mai bine, încerca în fel și chip să-i intre în voie și nu se supără nici atunci cînd îl prinse fumînd. „La urma urmei, toți oamenii duhănesc."

De Todor își amintea uneori și plătea acatiste părintelui Pinteriu pentru ca feciorașul să-și găsească somn liniștit și bun, acolo în pămînt depărtat. Uneori încerca să-și aducă aminte de el, dar în

fața ochilor nu i se închega decît chipul unui copil bondoc, apoi al unui flăcău închis și tăcut, care nu apucase încă a gusta din viață. Ar fi vrut să-l știe cel puțin îngropat în cimitirul de la marginea satului, acolo unde odihnesc părinții ei.

Emilia era în ultimul an la Școala normală, cînd, într-o noapte, în timpul vacanței Paștilor, Ana îl auzi pe Mihai horcăind. Se ridică în capul oaselor, adunîndu-și repede părul cenușiu și dibuind pe întuneric după broboadă.

— Ană... gemu Mihai. Nu-ș' ce-i cu mine...

— Ai prea multe gînduri, șopti ea. Lasă-le... Iaca... am trăit și noi...

— La ce? murmură el. O sudoare rece îl acoperi dintr-o dată. Încercă să se scoale, dar nu izbuti.

— Ană, spuse rușinat. M-aș duce afară și nu poci...

—Stai oleacă... Se sculă repede, se îmbrăcă, aprinse lămpașul, lăsîndu-i fitilul jos, ca să nu se trezească Pavel și fetele, care dormeau în odaia cealaltă. Venise și Anuța din concediu, chiar în ziua aceea.

— No, hai... Razămă-te de mine...

— Tu ești tare ca un bărbat, Ană...

Ieșiră afară, împleticindu-se. El se uită împrejur, apoi în sus: pe cerul acoperit de zdrențe de nori, plutea o lună rotundă. Se chirci.

— Hai în casă... Mi-i frig.

— Da, îi cam răcoare... Haide...

— Parcă-mi vine să duhănesc o țigară...

Ea-l duse opintindu-se — era foarte greu, ca lutul — și-l întinse pe pat, apoi îi dădu cutia de tinichea și foița. Degetele lui tremurau și nu fu în stare să-și răsucească țigara.

— Dă-o încoace, că ți-o fac eu... Risipești duhanul cel scump.

i-o întinse, dar Mihai nu mai răspundea nimic. Sufla greu, încerca să spună ceva și, într-un tîrziu, rosti cîteva cuvinte ciudate:

— Ană... la ce dracu... am trudit noi... atîta?

Privirile i se tulburară, mai simți un zgîrci înghețat strîngîndu-i inima și muri. Ana îi închise ochii, aprinse o lumînare și i-o puse între degetele care începeau să se răcească, apoi își trase cizmele, fugi după Dumitru și împreună, încă în acea noapte, îl spălară, îl raseră, îi traseră hainele noi, aprinseră două lumînări mari, legate cu panglică albastră, rămase de la botezul lui Pavel. Cînd totul fu gata, Ana se duse în odaia cealaltă și sculă fetele.

— Treziți-vă, Anuță și Emilie, că au murit tatăl vost...

10

Bulgării de pămînt bocăneau pe sicriu. Ana și-a acoperit ochii seci cu dosul palmei bătătorite, l-a cuprins cu cealaltă pe Pavel, care plîngea cu sughițuri alături de ea, și a oftat adînc. „Acuma, numai atîta să mai birui — se gîndi — pînă îi ajunge tu domn, puiu mamii... Pe urmă pot veni să mă culc și eu în acest pămînt." I se părea că ziua aceea, a liniștirii veșnice, nu mai e așa de departe... Numai dacă Pavel s-ar sili să ajungă om, să poată muri și ea măcar cu o bucurie. Auzi în jurul ei glasurile oamenilor:

— Dumnezeu să-l ierte, că a fost om muncitor și cumsecade...

Se înclină:

— Poftiți, dragilor mei, la pomană...

După ce oamenii au închinat în amintirea mortului și au povestit despre el, au început să-și aducă

aminte de grijile lor, pe urmă s-au dus. În noaptea aceea, Ana s-a plimbat prin curte, plină de gînduri. Trebuia să vadă de viitorul fetelor, al lui Pavel și rămăsese singură, fără bărbat la casă. E drept că de la Mihai, bunul Dumnezeu să-l ierte, n-a avut prea mare ajutor de cînd s-au întors în sat și le-a făcut mai toate singură, dar oricum, avea bărbat, nu trebuia să pășească ea în rîndul întîi.

A stat o vreme după aceea de vorbă cu Dumitru, cu care se înțelesese totdeauna bine: el era sfios, nehotărît, nu știa cum să se descurce, așa că a ascultat-o bucuros. Au hotărît să-și muncească împreună pămînturile, iar mai tîrziu Emilia va avea grijă de Mitruț: dacă o să-i placă să învețe, îl va trimite să se facă învățător ori popă. Copilul era deștept și viu, și de la șase ani dădea o mînă de ajutor împrejurul casei, mergea cu gîștele, ori cu vacile. Cînd Emilia a isprăvit Școala normală, s-au certat ca niciodată: fata voia să urmeze mai departe, să se facă profesoară și să rămînă la oraș. Ana s-a împotrivit, mirîndu-se că Emilia îndrăznește să aibă altă părere decît ea:

— Nu ți-a fi bine dăscăliță, în Lunca? Ți-a fi foarte bine!

— Nici nu mă gîndesc să mă îngrop în noroaiele astea! Și dumneata, mamă, fă bine și pricepe că nu-mi mai poți porunci! Vinde partea mea de pămînt și dă-mi banii!

— Care parte? s-a mirat Ana, plesnindu-și palmele.

— Cum care? Aceea pe care trebuie să mi-o dai cînd am să mă mărit!

Ana începu să rîdă.

— Tu n-ai parte, atîta cît trăiesc eu! Nici un fel de parte. Și pentru că Emilia a început să plîngă, încercă s-o potolească:

— Nu fi proastă, Milie, pentru o fată de porcar e numai de ajuns să fie dăscăliță.

— Tata a fost „administrator“! țipă Emilia, scoasă din fire. De ce-ți place să te înjosești?

— Nu, dragă — a dat din cap Ana, liniștită — taică-tău, Dumnezeu să-l ierte, și cu mine am fost slugi... No, gata, să nu ne răcim gurile. Îi veni dăscăliță aici, trebuiește să ai grijă și de Pavelea.

Emilia n-a avut încotro, dar n-a iertat-o niciodată pe mamă-sa, nici mai tîrziu cînd s-a măritat și a început să le meargă foarte bine. Din cînd în cînd, cu un zîmbet sfios de bătrînă știrbă, Ana o întreba, tocmai în clipele cînd o vedea fericită:

— No, spune! Mai bine ar fi fost la oraș? Uite, ai de toate!

— Ține-ți gura, mamă! se răstea Emilia, înnegurîndu-se dintr-o dată și aducîndu-și aminte de toate bucuriile pe care le-ar fi putut avea în altă parte; bucurii care habar n-avea cum ar fi putut să fie.

Anuța, fata cea mai mare, s-a măritat cu un funcționar de la C.F.R., cam fără voie, silită mai mult de mamă-sa, care-și avea socotelile ei.

— Ascultă, fata mea, i-a spus după logodnă. Vouă pămînt nu vă trebuiește, că sînteți orășeni, și pămîntul ori îl îngrijești, ori îți aduce pagubă și nu folos. Partea ta oi vinde-o eu, că-s mai pricepută și ți-oi trimite banii...

A vîndut pămîntul, două iugăre jumătate, cu un preț destul de mare, deși parcă și-ar fi tăiat o mînă. Fetei nu i-a dat însă decît trei sferturi din bani, iar restul l-a dat Emiliei ca s-o îmbuneze, deoarece era tare încăpățînată și lungă la supărare.

— Tîrgoveții pradă banul... Noi trebuie să ne luăm pămînt, să punem la loc ce-am risipit cu ea.

Din leafa ei de învățătoare începătoare, Emilia își cumpăra în fiecare lună rochii, pantofi, și Ana

se bucura văzînd-o cît e de frumoasă. In sat fusese numit director al școlii un băiat de vreo nouăsprezece ani, George Teodorescu, înalt, bine făcut și serios. In fiecare seară Emilia îi povestea despre el, cît e de energic, de muncitor, de bun dascăl, cum îl respectă ceilalți învățători, deși sînt mai bătrîni decît el. Ana nu spunea nimic: gîndul ei era s-o mărite pe Emilia cu doctorul Hălmăgianu de la Zerind, un holtei bețiv, chel și burduhănos, care cîștiga bine, avea clienți pe care-i jecmănea cît putea mai mult, în toate satele plășii. Venea o dată pe lună în Lunca și Ana făcu tot ce-i stătea în putință ca să-l cheme la masă. Știa că Hălmăgianu trăiește cu servitoarea lui, de la care avea doi copii, dar se gîndea că, de bună seamă, doctorului are să-i placă o fată tînără, curată și doamnă. Dar cînd încercă să aducă vorba, Emilia începu să zbiere la ea, roșie toată, sparse niște farfurii și o amenință că dacă o mai aude o singură dată vorbind despre „satirul acela", își ia lucrurile și pleacă din sat. Nu-și vorbiră aproape două săptămîni, apoi, într-o zi, Emilia îi spuse poruncitoare:

— Mamă, bietul domnu Teodorescu trăiește ca vai de el la Gui baci... A slăbit ca scîndura... Ce-ar fi să-l luăm la noi, în vipt?

— Ce-a zice lumea? se sperie Ana.

— Puțin îmi pasă...

— Cum crezi tu... Da unde-a dormi?

— In odaia cea mare... Noi ne-om găsi loc împreună. Ii spun chiar astăzi...

Pe de o parte, Anei îi plăcea că Emilia e așa de hotărîtă, dar nu renunță încă la socotelile ei. George se mută în curînd și Anei îi făcea plăcere să arate Emiliei cămășile lui cîrpite, ciorapii rupți, costumul ros și lucios pe la coate. Ii pîndea mereu și nu-i lăsa o clipă singuri. Cu George se purta rece, dușmănoasă aproape. Ce-i drept, era frumușel, dar

parcă din asta trăiește omul bine? Avea o față de copil simțitor, roșea repede și, la fiecare mișcare mai apăsată, părul negru, bogat, îi cădea pe frunte. Din pricina ochilor mari, reci și cenușii, părea mai bătrîn decît era și te silea să-i vorbești cu respect. De Paști, Ana se gîndi să facă o ultimă încercare: îl chemă la ei pe Hălmăgianu, în ospeție. Doctorul sosi cu droșca, aducînd zece sticle de vinuri scumpe și prăjituri de la oraș. La masă povesti cu voioșie că habar n-are de medicină și că dacă pacienții lui nu mor, înseamnă că sînt tari ca taurii și s-ar vindeca oricum. George îl privea cu scîrbă și de cîteva ori încercă să-l ia la rost, vorbindu-i despre misiunea intelectualului, la care doctorul rîse multă vreme și spuse că-i pare foarte rău că vîrsta lui îl va împiedica să vorbească cu George peste vreo zece-cincisprezece ani. Îl bătu pe umeri, îi spuse tot timpul „tinere" și numai o dată „domn directore". Ana băgă de seamă că Emilia se roșise de ciudă și înțelese că nu mai era nimic de făcut. După-masă, Hălmăgianu se culcă în odaia cea mare, de unde, peste cinci minute se auzi sforăitul lui de om sătul și mulțumit de viață. Ana se trase spre grădiniță, unde-i auzi vorbind pe Emilia și pe George.

— Știi — spunea ea — mi-e scîrbă... Hălmăgianu se plimbă prin sate, trage la casele unde sînt fete mari... și se îndoapă... iar mama se teme să nu rămîn fată bătrînă... A devenit ca o zgripțuroaică... Am să plec... Ai să vezi, George, că am să plec din sat... La București...

— Te rog, rămîi, șopti el, privind cu încăpățînare în pămînt.

Spre cină, Ana îl rugă pe neașteptate pe doctor s-o caute pe Emilia, fiindcă i se pare cam slabă de plămîni, ceea ce doctorul acceptă cu plăcere, chiar acum, pînă mai e lumină. Fără un cuvînt, Emilia

se ridică și plecă să se culce la notarul Meluță, cu a cărui tînără nevastă se împrietenise.

Peste o lună, după ce se încheie școala, George veni odată în bucătărie și începu să vorbească repede, spunînd parcă o lecție învățată pe de rost:

— Dragă nană Ana, eu aș vrea... să am bucuria... să-ți pot spune... mamă...

— Spune-mi, domnule director, surîse acru Ana, privind țintă plita încinsă.

— Prin aceste cuvinte aș vrea să înțelegi că... o cer în căsătorie pe Emilia, pe care o iubesc foarte mult.

— Apoi, dacă-i așa, să stăm de vorbă, se întoarse Ana. Trage-ți un scaun. Scoase din dulăpior o sticlă cu țuică, umplu două pahare, îl goli pe-al ei dintr-o sorbitură și se așeză țeapănă, cu mîinile încrucișate în poală. Îl întrebă ce leafă are, din ce are de gînd s-o țină pe Emilia, deoarece „ea a fost învățată cu binele și numai din nenorocire e dăscăliță, fiindcă altfel ar fi doctoriță, sau poate și mai mult".

Roșind tot și începînd să se bîlbîie, George îi spuse că în afară de leafa lui n-are nici un fel de avere, dar că va munci cu puteri înzecite; tatăl îi murise în 1907, anul în care se născuse el, iar mamă-sa trăia ca vai de ea.

— Îhî, și vrei s-o aduci și pe ea aici?

— Nu... de altfel știți dumneavoastră cum sînt bătrînii... își părăsesc cu greu... locul unde au...

— Știu, dădu din cap Ana. Și eu mă rog lui Dumnezeu să mă lase să mor aici, după ce mi-oi vedea pruncii alipuiți. Simți că l-a rănit, dar nu-i păru rău; dimpotrivă, el trebuia să știe cu cine are de-a face.

— Nu prea bei, schimbă Ana vorba. (Ea era la al patrulea păhărel.) Nu-ți place?

— Nu! strigă aproape George.

— Asta nu-i rău, dară bărbatul care se teme de răchie, să știi de la mine, domnule derector, că-i moale din fire. Eu ce să zic — începu ea să lăcrimeze, simțind că a sosit și clipa lacrimilor — eu m-am trudit toată viața să fac un rost acelora pe care i-am adus pe lume... N-am avut noroc și...

George se repezi și-i sărută mîna. Aducîndu-și aminte că uitase ceva, Ana își suflă nasul, își șterse lacrimile și-i puse în vedere că va trebui să se îngrijească de soarta lui Pavel, care, sărmanul, e fără tată, copil fraged, supus ispitelor. George se grăbi să accepte cu bucurie.

Deși Emilia voia ca nunta să fie simplă, Ana n-a vrut să audă.

— Ce, să ne rîdă puturoșii de luncani ? Nu vezi că și așa își bat joc de noi, că am fost proști și-am venit lipiți pămîntului din Ungaria ?... Ei doamne, hodinește-l pe taică-tău, da slabă minte a avut... Dacă cumpăram hanul acela de la Dobrițîn, erai azi doamnă mare și te măritai cu un ungur bogătoi, poate cu ceva fecior de grof, oberleitnant... Frumoasă ești, deșteaptă ești, altă soarte ar fi trebuit să ai... (Ca să știe George în ce familie s-a băgat și s-o prețuiască pînă la moarte.)

La nuntă, părintele a lăudat-o pentru viitorul de aur pe care l-a făurit copiilor ei. S-a băut mult și Octavian Sabin, bărbatul Anuței, care avea o voce frumoasă, a cîntat de nu l-au uitat luncanii niciodată, încît, mai tîrziu, peste ani de zile, cînd venea în sat, îl rugau să cînte apostolul și priceazna în biserică.

Cam amețită, deși nu se cunoștea nimic nici după umbletul, nici după cuvintele ei, Ana și-a spus cu amărăciune că de acum s-a sfîrșit cu domnia ei.

La cîteva săptămîni s-au mutat în locuința de piatră care fusese a domniei și unde era acum școala : în noua gospodărie toată grija cădea în

spinarea Anei. Ea îngrijea de porci, mulgea vaca, număra puii, căuta găinile de ou, gătea, cocea pîine, iar în timpul muncilor de vară era toată vremea pe pămînturi, ca nu cumva Dumitru, care lucra iugărele, să greșească la împărțire. Începu să le meargă bine și intelectualii satului, care la început îl priviseră pe George chiorîș, din pricina singurului geamantan de lemn, legat cu sfoară, cu care venise, îl primeau cu plăcere în mijlocul lor și foarte curînd el începu să dea tonul în societatea lor. Sesia școlară era de cincisprezece iugăre, din care directorului i se dăduseră șase; Emilia primise două, ca zestre. Din recolta unui an își mai cumpărară trei iugăre, dintre cele mai bune. Creșteau în fiecare an trei-patru porci, zeci de găini, gîște, curcani. Și totuși, Ana nu era fericită; nu mai știa ce se face cu banii, cîți sînt în casă. Într-o vară Emilia și George plecară să vadă țara și bănui că au cheltuit foarte mulți bani, deoarece s-au întors cam plouați și Emilia s-a plîns de viața asta ticăloasă, murdară, în care s-a îngropat. Se simțea străină între ei: la masă vorbeau de tot felul de lucruri pe care nu le pricepea și cînd încerca să spună și ea cîte ceva, George o privea politicos, iar Emilia i-o reteza scurt:

— Lasă-le, mamă, astea! Nu ne interesează pe noi, cine cu cine trăiește sau ce boșorog de-al dumitale a mai murit...

O cuprindea atunci o mînie neputincioasă. „Așa-i — se gîndea — eu mi-s țărană, ei domni... Îs bună de corvoadă, ferească Dumnezeu să mă lese puterile..."

Îi căuta des ceartă Emiliei, amenințînd-o că are să-i părăsească și să se ducă la ea acasă. Dacă n-ar fi fost Pavel, poate că de multe ori ar fi făcut-o. Dar băiatul fusese dat afară din liceu, apoi din

Școala normală, unde nu învăța nimic, se ținea numai de beții și de jocuri de cărți pe bani.

— Dumneata ești de vină, mamă ! i-o aruncase Emilia în obraz, de nenumărate ori. L-ai crescut ca pe un grofșor, nu l-ai învățat să muncească ! Ai să vezi că are să ajungă hoț de drumul mare, să ne facă de rîsul țării !

Cînd se vorbea în felul acesta despre Pavel, Ana tăcea, de parcă ar fi fost surdă ca pămîntul. L-au băgat ucenic la ASTRA și, cu chiu, cu vai, a ajuns să se califice. Emilia mergea des la Arad, dar nu-l găsea niciodată acasă. Proprietăreasa camerei unde locuia Pavel și unde stătuse și ea în ultimul an de școală îi povestise în nenumărate rînduri că Pavel vine beat în fiecare seară, cu femei pierdute, cu „tîrîturi, dragă..."

— Dacă n-ar fi fratele unei doamne așa de drăguțe, așa de fine, nu l-aș mai răbda nici o singură zi... Îi tot spun : „Nu fă de rușine pe surioara dumitale..." Dar, vai, e „preverz..."

Pe toate acestea Emilia le povestea cu lux de amănunte bătrînei, făcîndu-și o plăcere din a-i arăta că e mai deșteaptă și mai departe-văzătoare decît mamă-sa.

Din cînd în cînd primeau cîte o telegramă : „Trimiteți bani, sînt în spital, Pavel". Ascunzîndu-se ca o hoață, Ana îi trimitea, deși știa că minte, dar față de copilul acesta n-avea nici o putere. Cît timp nu-l vedea, îl ura, se jura că n-are să-i mai trimită un leu, chiar dacă s-ar întinde de foame în mijlocul Aradului, dar îndată ce Pavel venea acasă, slab, cu obrajii scobiți de foame și asculta umilit, ca un cîine, predicile și înjurăturile Emiliei, Ana uita totul și trecea, cu toată inima, de partea lui.

Noaptea, în odăița ei, stăteau de vorbă pînă dimineața și ea îi împărtășea toate necazurile și umilințele ei :

— Da, Pavele, ei se țin amu domni.... Eu mi-s de vină, că am trudit ca o roabă pentru Emilia... Mi-s slujnica lor, nimica alta... „Fă, mamă, du-te, mamă, adă, mamă..." Vai, vai, dacă tu, puiule, ai fi fost om, să-ți faci și tu un rost, să te însori cu o fată cumsecade și cu avere, să mă duci la tine să mă bucur și eu, o dată în viață, puținul ce-l mai am de trăit!

Pavel, culcat pe patul ei, începea să plîngă, jura pe ce are mai sfînt că are să se schimbe, făcea planuri de viitor: cum o să-și cumpere el o căsuță la marginea orașului, o să se însoare, și mamă-sa va trăi ca o doamnă...

— Ai să vezi, măicuță, cum ai să te simți la mine... Pe palme am să te port, măicuță dragă... Numai acuma mă mai ajută să mă pot duce la Arad ca un om, cu o haină pe mine, că știi cum îi lumea, dacă nu te vede îmbrăcat cumsecade, nici nu se uită la tine...

La plecare Ana îi dădea, pe furiș, toți banii pe care-i strînsese tot pentru el, iar Pavel, îndată ce se dădea jos din tren intra la „Pipa albastră", unde era cunoscut ca un cal breaz, și nu ieșea de acolo pînă mai avea o haină pe el.

Cu timpul Ana încetă să se mai întrebe ce-i cu băiatul ei, de ce face ce face. Cînd se mai gîndea la el, numai o amărăciune și o osteneală îi umplea inima și se ruga din ce în ce mai rar lui Dumnezeu să-l îndrepte, simțind că-și tocește genunchii pe ciment degeaba. Începu să-i trimită tot mai puțini bani și să dea totul Emiliei. Ea barem știe ce face cu ei: casa-i era îndestulată cu de toate, cu mobile noi, chipuri pe pereți, haine, albituri, văsărie.

Pe urmă veniră nepoții: Andrei, băiatul Anei, și Dan, al Emiliei. În fiecare vară, Ana cu bărbatul ei veneau în ospeție și copiii creșteau împreună, ca frații. Odată, privindu-i cum se joacă în soare,

ca doi viermușori trandafirii, bătrîna se gîndi cu o mulțumire neașteptată, care o umplu toată, ca și cînd ar fi mîncat bine: „Ce minune-i și viața asta, doamne, doamne... Oamenii se nasc, cresc și mor cînd le vine rîndul... Și-n urma lor alții se nasc și-n urma acestora alții și tot așa, pînă cînd Dumnezeu va pune capăt vieții pe pămînt..."

La moartea ei nu se gîndea. Rînduise totul în dulap: ștergările pentru preoți și dieci, hainele negre, pantofii care nu trebuiau să calce niciodată țărîna, lumînările și banii mărunți, strînși în fișicuri pe care era scris: *Pentru d. părinte. Pentru hora mortului. Pentru săraci.*

11

Cumnatul ei, Dumitru Moț, se prăpădi într-o iarnă. Se rupsese gheața Teuzului sub el și stătu acolo două ceasuri pînă scoase din apa rece și adîncă pînă la brîu căruța și calul, pe care George îi împrumutase de la Găvrila Ursului. Toate neamurile, chiar cele mai îndepărtate, se repeziră să-l ia la ele pe Mitru care împlinise paisprezece ani, făcîndu-și socoteala să pună mîna pe iugărul lui de pămînt. George îl aduse pe Mitru la ei, ca să termine băiatul cele șapte clase și să le fie de ajutor la treburile gospodăriei; iugărul rămas de la Dumitru îl puseră laolaltă cu pămîntul bătrînei, iar banii cuveniți băiatului, în dulap, ca să aibă cu ce-și începe viața la optsprezece ani.

Mitru era un băiețandru subțire, firetic, silitor la carte și muncitor. La început, luni de zile, se simți stingher în casa directorului, tresărind speriat ori de cîte ori cineva îi vorbea. Ana începu să se simtă din nou mulțumită: avea cui porunci, pe cine

muștrului, îl freca pe Mitru toată ziua; cînd îl vedea cu o carte, sau făcîndu-și lecțiile, se repezea cu gura la el:

— Mai lasă-le, că nu din asta îi trăi, mă feciorule! Tu muncește bine, ca să fim mulțămiți de tine și să ai milă de la noi, cînd îi mere pe lume...

Băiatul se scula îndată, supus, punea cartea ori caietul și se ducea unde-l trimitea ea, dar începu s-o privească tot mai pieziș pe bătrînă, cu o căutătură ciudată, ca un sfredel, și o lucire aprinsă, de dușmănie repede ascunsă. Nu fusese vorbăreț din fire niciodată, dar acum abia de mai scotea patru-cinci cuvinte pe zi. Asta o supăra nespus pe bătrînă: ar fi vrut să-l audă cum le mulțumește în fiecare zi, i-ar fi plăcut să-l vadă lingușindu-se, și pentru că Mitru nu făcea nimic din toate astea, începu să-l bănuiască de gînduri ascunse. Acum avea de cine să vorbească, atunci cînd mai venea pe la ea cîte o babă vecină. Se așezau în soare, pe scăunașe; Ana începea să se plîngă de răutatea lumii, dîndu-i drept pildă pe acest orfan, care ar fi trebuit să se roage lui Dumnezeu de dimineața pînă seara pentru sănătatea lor, iar el, de bună seamă, îi blestemă și le dorește pieirea. Vorbea anume cu glas tare, ca s-o audă nerecunoscătorul. Într-o zi Mitru nu mai putu răbda. Se proțăpi în fața ei și începu să strige cu vocea lui caraghioasă din pricina schimbării:

— Mai dă-mi pace, nană Ană! Ce-ai cu mine? Mai bine ai tăcea, să-ți fie rușine, muiere bătrînă, că nu încapi de mine! Pe tata l-ai înceluit cît a trăit, i-ai spus că ați venit bogați și l-ai pus să-ți lucre ca o marhă! I-ai spus că ai să mă ții la școală, să ajung domn! Nu te temi de bunul Dumnezeu, că nu mai ai mult de trăit, umbra pămîntului ce ești!

Dădu de pămînt cu cana de apă, se întoarse pe călcîie și fugi din curte. Nici seara n-a venit la cină, nici a doua zi dimineață.

Ana n-a dormit toată noaptea. Îi era frică. Nu de ce-o să zică George, sau satul, ci pentru că nu înțelegea de ce s-a supărat mucosul ăsta. Dimineața i-a venit să se ascundă în pămînt, cînd George a întrebat-o unde-i Mitru...

S-a făcut roșie la față și a bîiguit, slab:

— S-o supărat... pe mine și... s-o dus...

— Doamne, Dumnezeule! strigă Emilia. Du-te, George, după el, vai, mamă, mamă...

Peste un ceas, George s-a întors, ținîndu-l de umăr pe Mitru care plîngea cu sughițuri. Cînd a văzut-o și pe Emilia fugind înaintea lui și sărutîndu-l pe amîndoi obrajii, bătrîna s-a dus în odăița ei și a început să-și adune lucrurile într-un coș mare de nuiele. Aici, îngenuncheată pe ciment și îndesînd hainele cu pumnii, a găsit-o Emilia, care venise s-o certe. Uimită, a întrebat-o:

— Da dumneata ce faci acolo, mamă?

— Nimica... N-am ce căuta eu la voi... Voi sînteți domni... Da să știi că te pun să-mi plătești toți anii cît ți-am fost roabă, și dacă nu-mi plătești, am să te chem în fața judecăților... mi-oi vinde pămîntul și am să-l prăd cu avocații, da nu mă lăs! Mă duc la Arad, la fată-mea Anuța, săraca, cu carea m-am purtat ca o viperă, pentru tine, să ai tu și al tău! Să vă îmbuibați voi și să vă bateți joc de mine, și să mă țineți iarna în camera asta rece, să mă omoare reumele!

Și în clipa cînd Emilia, zguduită de aceste cuvinte neașteptate, a început să plîngă, bătrîna a înțeles că tot ea e cea mai tare; a urmat să-și îndese hainele, deși îi venea să rîdă de bucurie.

— George! George! a strigat Emilia, vino te rog, mama vrea să plece...

— Da ce s-a întîmplat, mamă? a intrat repede George.

— Nimica. Cine nu mă iubește, nu-l iubesc nici eu.

Pe la prînz, însă, a uitat de plecare. S-a așezat în capul mesei, a tăiat pîinea și, ca și cum și-ar fi adus aminte, a strigat:

— Mă, tu, ăla, cum te-o fi chemînd! Vină să-ți dau pită moale!

— Nu mă duc! a răsunat de după cuptor glasul uscat de plîns al lui Mitru. Nu-mi place mie pita moale, mă dor foalele de ea!

Atunci Dănuț, care avea șapte ani și era un copil tăcut, mereu gînditor, a înhățat pîinea de pe masă, a fugit cu ea la Mitru, s-a așezat la măsuța lui și a spus că el nu mai mănîncă niciodată la masă, dacă nu vine și Mitru, pentru că bunica mănîncă urît și lui i se face greață. George a sărit să-l pălmuiască, dar Ana l-a oprit rîzînd:

— Lasă-l, George... bine am ajuns, că și pruncii rîd de mine. Vină la masă, Dănuț, și vină și tu, căpățînosule!

12

Niciodată nu și-a dat seama cum s-a petrecut schimbarea din sufletul ei, de ce și-a schimbat purtarea față de acest orfan, care nu voia să priceapă că e slugă și-și ține capul sus, parcă ar fi fost din viță de grof. În nopțile de iarnă n-avea somn și, ca să aibă cui vorbi, îl ținea pe Mitru lîngă ea, îi povestea din tinerețea ei, despre Miklos: „Ei, acela a fost om, nu glumă! Cînd se uita la o muiere, he-he, simțea că o trec nădușelile!..."

— Dumnezeu l-o făcut pe om ca pe o vită, dară i-a dat minte și în schimbul minții l-o pus să tru-

dească, căci nu este plată fără răsplată, nici bucurie fără durere, feciorașule... Tu te rogi?

— Mda, nană Ană...

— Și cum te rogi?

— Păi, cum am învățat... „Tatăl nostru, împărate ceresc...."

— Auzi — șopti ea — eu mă rog singură... Vorbesc cu domnul și-i spun cum cred eu... Te-oi învăța și pe tine... Auzi tu, tu semeni cu unchiu-tău Mihai, fie iertat... Și el o fost tare mîndru... Nu i-o putut nime călca pe coadă... Dară geaba te ții, dacă ești sărac... Ia-ți cojocul meu, mîine dimineața, cînd te duci la porci, că-i frig...

Mitru începuse să iasă la horă duminica și de la el mai afla ce e nou prin sat, iar ea îi povestea nemulțumirile ei:

— Cînd din țăran se ardică domn, acela nu-i nici domn, nici țăran, bani mulți n-are ca să-i poată arunca pe ferești, așa cum făceau grofii, iară puținul nu-l știe chivernisi... Că totdeauna, oricît de bine ți-ar fi, trebuie să te gîndești că pot veni zile grele, și-i răbda de foame. Nu-i mult să nu se gate, nici puțin să n-ajungă... Tu să ții minte, Mitruțule, că eu mi-s bătrînă și știu... Să încelui o fată bogată, să te învăluiești cu ea, să ți-o deie tată-său de nevoie, dacă nu de voie. Omul cînd îi sărac nu-i om, e cine, și n-are „unoare" la nime... Poți fi tu prost și hîd, dacă ai pămînt, te vede satul și frumos, și cuminte.

Cînd Mitru a împlinit optsprezece ani, i-a luat din banii ei un rînd de haine de duminică și cînd Emilia a început să rîdă de ea, aducîndu-i aminte cum nu l-a putut suferi la început, bătrîna s-a supărat.

— Vouă nu vă pare bine dacă un țăran are și el o bucurie. V-ați domnit, fata mea, să nu deie

Dumnezeu să vă pară rău, într-o zi, că n-ați rămas la cormana plugului...

Peste un an, Mitru le-a mulțumit frumos pentru toate, și le-a spus că acuma are să se țină singur. Bătrîna îi dădu pămîntul ei să-l muncească în parte și pînă s-a dus feciorul în armată, n-a avut de ce să se plîngă de el. Se sfătuia cu ea, cerîndu-i părerea ce ar fi mai bine să semene, cînd vindeau grîul o ducea și pe ea la tîrgul din Chișineu și o lăsa să se tîrguiască, apoi îi aducea la căruță răchie fiartă și cinsteau împreună. Numai în privința însurătorii nu i-a urmat sfatul; a luat-o pe Florița Busuiocului, fată frumușică și așezată, dar din tată nebun, hoț, mort la ocnă. Ana i-a cumpărat masă, două scaune și un dulap, deși ar fi vrut să-l certe, că n-a luat o bogătană. Dar simțea că îmbătrînește și nu se mai putea supăra cu cei iubiți, ca să nu rămînă singură, și apoi cînd Mihai a ales-o pe ea, n-a rîs tot așa satul de el? Dacă ar fi avut noroc în Ungaria, azi ar fi fruntea satului.

13

Al doilea război...

Pavel a plecat din prima zi cu un regiment de vînători de munte, la fel și George, care era mobilizat mereu din '38. Nepoții erau la Arad, la liceu. Emilia a rămas să conducă școala: toți învățătorii plecaseră pe front, așa că trebui să primească suplinitoare pe fata moașei, pe preuteasă și pe notăreasă. Treaba mergea foarte bine, inspectorii o lăudau mereu. Încerca să nu arate cît suferă din pricina lipsei lui George, dar nu putea și plîngea nopți întregi pe pieptul bătrînei. Ana se silea să muncească la fel ca înainte, dar puterile o lăsau și din zi în zi vedea tot mai slab: ochiul stîng i-l

acoperise albeața, dar nu spuse nimic Emiliei, ca să nu-i mai facă griji.

În septembrie 1943, primiră vestea că sergentul Pavel Moț a căzut vitejește în luptele de la Nalcik. Amîndoi nepoții erau în vacanță, la țară. Începură să plîngă amar, numai Ana rămase dreaptă în capul mesei, privind curtea scăldată în razele unui soare alburiu, tomnatic. Cu o voce pierită spuse după un timp:

— Dumnezeu să-l ierte, haideți să ședem la masă, că se răcește zama...

— Pentru Dumnezeu, mamă! strigă Emilia printre lacrimi. Numai la stomac te gîndești!

Ana surîse ciudat:

— Nici așa nu-l mai înviem. Așa i-a fost lui scris, ca lui Todoruț, feciorului meu celui dintîi. Fie-le țărîna ușoară.

După aceea aducea vorba de Pavel, ca și cum ar fi fost mort de foarte multă vreme, din copilărie, cînd îl iubise atîta.

În sat veneau tot mai des înștiințări de moarte. La primărie și la școală atîrnaseră un tablou albastru, reprezentînd un soldat cu baioneta la armă. Vîrful baionetei acoperea Ardealul cedat. Deasupra tabloului scria: „Căzuți pentru reîntregirea teritoriilor vremelnic răpite“; iar dedesubt se înșira pomelnicul:

Lung Mihai, mort la Dalnik, Ilieș Petre, căzut la Kiev, Neteda Gheorghe, căzut la Simferopol, Lung Avram, căzut la Ialta, Trifuț Mihai, căzut la Krivoi Rog, Gurcă Daniel, căzut la Harkov, Pălincaș Dumitru, căzut la Rostov, Bogdan Pavel, Moț Grigore, Albu Petre, Ardeleanu Alexă, Purcaru Vasile, Mihăieș Florea, căzuți la Stalingrad. Moț Pavel, căzut la Nalcik, Ifraim Ludovic, căzut la Rostov, și alții, în fiecare zi.

În octombrie 1943 au primit știrea că locotenentul de rezervă Teodorescu George, din regimentul 74 infanterie, a dispărut în încercuirea de la Stalingrad. Atunci bătrîna a început să plîngă cum nu plînsese pentru nici unul din feciorii ei, nici pentru bărbat. Emilia s-a încuiat în dormitor, a tras storurile și n-a ieșit de acolo două zile. Dan rămăsese orfan. Cum o să-l crească o femeie singură, cu atîtea griji pe cap? Noroc de Sabin, la care putea sta și de Ana, care bolnavă de inimă se pensionase, așa că se putea ocupa de băieți.

Emilia intra noaptea în odaia unde mamă-sa dormea într-un pat de lemn tare, pe spătarul căruia era pictată o tavă cu fructe, și-i spunea, rugătoare:

— Mamă, să vindem pămîntul, să ne mutăm în oraș. Simt că George a murit...

Atunci bătrîna își regăsea parcă puterea de altădată; se ridica într-un cot și striga:

— Ce-ți umblă prin cap, tu, bolundă! Să vinzi pămîntul? Da să știu că eu, așa nimurică cum am ajuns, mă duc să-l ar și să-l samăn și să-l secer și nu te lăs! Ei, Milie, Milie, dacă n-am avea pămîntul...

În vara aceea, după ce nepoții veniră acasă, în vacanță, pe Mitru l-au luat pe front. Din pricina pămîntului semănat cu tutun scăpase pînă atunci, dar Cloambeș zis și Lădoi îl înșelase să i-l vîndă, ca să-și scape de militărie feciorul.

În august s-a făcut pace. În casă a fost mare bucurie: dacă George trăiește are să vie acasă. Așa a fost și în '19; toți prizonierii s-au întors, cei care au mai avut zile. Dar în 13 septembrie, nemții și ungurii au mai cotropit țara. Oamenii și-au adunat lucrurile în căruțe și au pornit-o spre răsărit, să iasă în întîmpinarea rușilor, pentru că se zvonise că nemții iau cu ei pe toți bărbații de la cincisprezece la cincizeci de ani. Emilia era la Arad, unde

se dusese să vadă dacă nu poate afla ceva de la comandamentul cercului militar, despre soarta lui George. Bătrîna nici n-a vrut să audă de plecare.

— Duceți-vă voi, dragilor mei... Cum să las casa pe sama cătanelor? Nice nu mă gîndesc...

— Dar, mamă, pentru dumnezeu — încercă Anuța s-o facă să-și schimbe hotărîrea — cum ai să rămîi, muiere bătrînă?

— Nu-mi purta grija. Mi-oi pune săcurea după ușe. Nu mă tem eu de nime pe lumea asta... Dacă mă omoară, tot mi-i vremea... Duceți-vă, nu pierdereți vremea cu mine...

Nepoții au ascuns grînele într-o hudiță a podului, apoi au încărcat ce-au putut în căruța șefului de gară, Turculeț. Bătrîna i-a petrecut pînă la poartă, apoi a tras zăvorul, s-a încuiat în casă, după ce și-a pus toporul la îndemînă. Pe la trei după-masă, ultimii grăniceri s-au retras. Cîțiva soldați au bătut în poartă și ea le-a dat lapte și pîine.

— Să nu vă lăsați — le-a spus — să veniți înapoi!

Și s-a dus iarăși in casă, să aștepte dușmanul. Ungurii au intrat în sat, spre seară. Au trecut pe uliță cîțiva soldați călare și un ofițer; la primărie le-a ieșit înainte Sofron, cu pîine și sare, s-a închinat pînă la pămînt și le-a spus ce voiau să știe. In satul pe jumătate pustiu, au fost încartiruiți soldații, la școală au căzut vreo sută, și cinci ofițeri. Cînd au început să bată cu pumnii în poartă, Ana și-a făcut cruce, și-a strîns broboada pe umeri și le-a pășit înainte.

— Unde-s stăpînii casei? Învățătorul? a întrebat-o un ofițer.

— S-au dus, domnule ofițer, i-a răspuns ea pe ungurește.

— Au fugit de noi?

— Treaba lor!
— Da dumneata cine ești?
— Io-s o muiere bătrînă.
În noaptea aceea domnii ofițeri au făcut petrecere mare. Soldații se culcaseră în clase, pe paie, după ce tăiaseră toți puii și toate găinile. Unul dintre ei, un om între două vîrste, a intrat în vorbă cu bătrîna. Era amărît, lăsase acasă patru copii și nu știa nimic de ei.
— Zic ai noștri că într-o lună sîntem la București, dar eu nu cred. Rușii-s aproape și cu ei nu te poți prinde.
— Da, încuviință Ana. Îs tari...
— Dumnezeu să-l bată de război...
Domnii ofițeri se îmbătaseră: tăiau cu săbiile așternuturile de pat, spărgeau geamurile, rupeau cărțile lui George. A doua zi au plecat. Bătrîna s-a apucat să facă rînduială în casă, cu inima strînsă. Ce-o zice Emilia cînd o vedea prăpădul și paguba?
La trei zile după aceea s-a întors fată-sa, cu Dan și o mulțime de țărani. Îi prinseseră nemții și ungurii la Gurba și i-au întors spre casă. Anuța era nebună de durere. Andrei se pierduse de ei și plecase, Dumnezeu știe unde.
— Lasă, că scapă el, o îmbărbăta bătrîna, deși pricepea că vorbele ei cad în gol. Așa-i sufletul de mamă, nu-și poate afla liniștea. Mai tîrziu, fată-sa va ști că toate-s rînduite pe lume și n-are rost să te zbați: și așa se întîmplă cum ți-e scris, nu-ți poți schimba soarta.
Într-o zi, stătea pe prag privind cu ochii micșorați curtea răvășită. Auzi un strigăt înăbușit și o văzu pe Anuța căzînd în mijlocul curții. Cu inima strînsă într-o menghine de gheață se repezi la ea, îngenunche alături și-i căută inima. Nu mai bătea. Stătu

așa, năucită, fără să poată geme măcar, apoi tot sîngele îi năvăli în cap. Ridică brațele slabe spre cerul senin, și se gîndi: „Doamne! Cine ești dacă ne bați atîta!"

Încordîndu-și toate puterile, luă trupul moartei în brațe și-l duse în casă, apropie o oglindă de buzele ei învinețite, dar sticla nu se aburi. Dan plîngea mut, cu mîinile spînzurînd. Atunci bătrîna îi porunci:

— Du-te după unchiul tău Țulea și cheamă-l încoace... Ce ne facem, Dănuț, că nu-i popă în sat?

Țulea a meșterit sicriul din niște scînduri vechi, găsite în pod. Tot el a săpat groapa în cimitir. Cu greu au găsit o căruță șubredă, la care au înhămat o vacă. Bătrîna, Dan și cu Țulea au pășit în urma ei, pe ulița pustie, luminată de un soare obosit de toamnă.

Au coborît sicriul în groapă, cu ajutorul unei funii, apoi Țulea a luat lopata să astupe groapa, dar bătrîna l-a oprit.

— Stai, omule, că nu sîntem păgîni! Și cu vocea ei hodorogită, a început să cînte tremurat:

— „Cu duhurile drepților, acelora ce s-au săvîrșit, hodinește, doamne, și sufletul roabei tale, în loc luminat, în loc cu verdeață, de unde a fugit toată grija și suspinarea..."

Rezemat în lopată, Țulea dădea răspunsurile: „Amin" și „În veci pomenirea ei". Apoi au astupat groapa, Țulea cu lopata, bătrîna și Dan cu mîinile goale. S-au întors acasă tăcuți. Seara, bătrîna îi spuse nepotului:

— Cea mai mare pedeapsă a omului, Dănuț, îi viața... Iadul de care vorbesc sfinții îi pre pămînt și nu altundeva... Nicăierea ce pre pămînt...

14

Toate acestea au trecut. Oamenii au venit din băjenie, războiul s-a sfîrșit, au primit scrisoare de la George că e viu, voluntar la ruși și se întoarce acasă.

Iarna a fost grea și lungă. Ghemuită lîngă foc, bătrîna asculta hohotele vîntului peste pustă, plînsetul cumpenei zgîlțîite, spulberarea zăpezii pe acoperiș. Nu mai avea somn aproape de loc: toată vremea stătea de vorbă cu morții.

Într-o zi, streșinile au început să cînte.

Atunci a ieșit afară, în curte. Era încă frig, dar vîntul sufla mai dulce și mai cald.

Peste două săptămîni a pipăit o crenguță de salcie și a simțit mîțișorii mătăsoși. Soarele era bun, viu, numai din vreme în vreme nu mai ardea și atunci bătrîna știa că l-a acoperit un nor. Știa; nu se putea uita la soare, din pricina ochilor slabi.

De la George au primit scrisoare că e rănit la Debrețin. Are să vie.

Se aud multe vorbe ciudate, de tot felul, așa cum se aud după fiecare război: toată lumea vrea să trăiască, să-i plătească cineva, oricine, suferințele prin care a trecut. Bărbații îs ca muierile, vorbesc tot timpul: i-au înfricoșat vremurile și războiul le-a supt vlaga. Unii spun că și la noi are să fie acuma ca la ruși, colhoz, că o să mănînce toți la cazan, cu ceaiaca, iar la lucru vor fi scoși dimineața, cu trîmbițele, ca vitele.

Ei, dacă-i drept ce se vorbește — că și în Ungaria a fost la fel, după celălalt prăpăd — atunci se trezesc plugarii, nici o grijă...

Vai și amar de acela care vrea să strice rînduielile, dar bătrîna știe că nici nu sînt asemenea oameni, n-au ei asemenea putere; sînt numai niște vorbe iscate de amărăciunea oamenilor.

N-a mai ieșit din curte, pe picioarele ei, de multă vreme, că-i slabă. Dar cu mintea se poate plimba cît vrea de-a lungul uliței mari, pînă dincolo de crucea din capul satului, acolo unde se înșiruie pămînturile...

Ca și cum fiecare om din sat ar sta pe holda lui, bătrîna știe care iugăr al cui e și cum îl cheamă, că toate fîșiile de pămînt au nume, ca și ființele vii.

Cum e acuma primăvară și bate vîntul, capeți puteri și ai munci din răsărit pînă-n asfințit, ai mînca bine la prînz, fără să te îmbuibi, ca să nu te îngreunezi și să tragi la somn, și te-ai apleca iarăși pe cormana plugului cu ochii ațintiți pe bulgării negri, grași, lucioși, care se răstoarnă despicați, și sînt ai tăi, fiecare, de demult, de la vechii luncani, și pînă pururea, în vecii vecilor...

Capitolul II

1

Spre apus se lățea ca un bivol un nor vînăt. Sub pîntecul lui revărsat, mai lucea o fîșie de cer verzui și sticlos; poate de acolo se cernea lumina sură pe care vîntul o împrăștia de parcă ar fi fost pleavă. Peste satele tupilate în dosul perdelelor de pomi tunetul mîrîia mînios, înfundat, în răstimpuri și, sub amenințarea greoaie a furtunii zbătîndu-se să se dezlănțuie, pusta a încremenit apăsată: pămîntul uscat și vlăguit de vînturile calde și seci care bătuseră neîntrerupt cam de pe la mijlocul lui martie, căsca despicături adînci, cu marginile zgrunțuroase. Aerul era fierbinte, mirosea a pucioasă și a mîl și tremura ca de friguri. Cîte o zdreanță de nor gonea șerpuitoare, pînă se destrăma.

Locomotiva scuipa șuvițe de fum, țipa scurt, gîfîia și icnea. Stînd culcat pe acoperișul vagonului, Mitru Moț se gîndi că locomotiva seamănă cu spatele unei iepe asudate și-i veni să rîdă. În jurul lui, sub sabia vîntului, oamenii erau înghesuiți unul în altul: soldați care veneau din război, precupeți întorcîndu-se din oraș cu sacii plini de scumpeturi; muieri ghemuite cu genunchii la gură țipau ca rațele... Dar oricum, ochii lui Mitru, arși de nesomn, se întorceau spre cercul uriaș al cîmpiei posomorîte și-l scormoneau nesătui. Cu-

noștea totul: așezarea pomilor, fiecare bucată de pădure ce mai rămăsese din codrul de altădată, despre care povesteau bătrînii. Iar cînd luci stins sfoara de apă a Crișului scăzut, ivit pe neașteptate din stufărișul crud, o spuzeală de lacrimi îi umezi ochii. „O, pustă, pustă, bată-te Dumnezeu!"

Acum trenul urca, opintindu-se, dolma spre pod; Mitru își scoase sacul dintre boarfele celorlalți și se ridică în picioare, clătinîndu-se. Dorogan, sergentul cu care călătorise, îi întinse o țigară gata răsucită, din foaie de ziar.

— Na, mă!...

— Mulțam. Ajunsei acasă...

Și Mitru se sili să rîdă, cu toate că-i venea greu: nu știa ce să-i spună celuilalt, la despărțire. Bătuseră alături drumurile Ungariei, tremuraseră alături sub împroșcăturile de gloanțe, văzuseră atîta lume murind în fel și chip: de plumb, de boală, de foame, dar despre asta n-avea rost să vorbească. În sfîrșit, se lăsă lîngă Dorogan și se sărutară stîngaci, neînvățați.

— Să vii pe la noi, murmură Mitru. Te-om omeni.

Podul de fier fusese aruncat în aer; din apa verde se înălța o încîlcitură neagră de fiare, și printre ele Crișul spumega și bolborosea. Trenul o luă alături, pe un podeț de scînduri care se lăsă, scîrțîind plîngăreț, sub greutatea lui. După ce ultimul vagon trecu, locomotiva șuieră o dată ascuțit și-și luă vînt la vale.

Înghiontind în stînga și în dreapta, Mitru coborî pînă pe tampoane și cînd trenul intră huruind în gară, nu-l mai așteptă să se oprească, ci sări sprinten, înainte.

— Mult noroc, măi! îi ură de sus, din mulțimea de fețe de nedeslușit, Dorogan.

Primul om cunoscut pe care-l văzu Mitru, în forfota de oameni scoborîți să ia apă și grăbiți să nu

piardă trenul, fu șeful de gară, Turculeț. Era îmbrăcat pe jumătate milităreşte; în spate îi atîrna o pușcă de vînătoare. Mitru aşteptă pînă cînd trenul se urni într-o hărmălaie de strigăte și de fierărie ciocnită, apoi merse spre Turculeț, zîmbind cu mîna întinsă.

— Bine v-am găsit sănătos, dom' şef.

Turculeț tresări și-l întrebă răstit:

— Dar tu cine ești?

— Mitruț Moț... Din Lunca, dom' şef... nu mă mai cunoaşteţi?

— Aha. Te știu... Te știu... Da, da... Azi-vară, nu?

Tremurînd tot, Mitru îl înhăță de mînecă.

— Ce-i nou pe acasă, dom' şef?

Turculeț se dădu înapoi și-l privi cu ochi rătăciți. Era beat criță.

— Ce să fie? răspunse după un timp. Nimic. Ce să fie? Și, întorcîndu-i spatele, intră pe neașteptate în birou.

Se înnopta. Departe străluceau ca niște stropi de lumină ferestrele caselor din sat. Săltîndu-și ranița grea în spinare, Mitru porni pieptiș, peste cîmp. Călca apăsat, cu toată talpa, ca pe pămînt cunoscut. Era pămînt bun, gras, sfărîmicios, dar vînturile îl secătuiseră și sub țintele bocancilor brușii plesneau ca sticla. Norii se spărseseră, biruiți, numai vîntul bocea, rostogolindu-se prin înalturi, dedesubtul stelelor verzui. Cînd ajunse cam prin mijlocul imașului, Mitru se opri să răsufle. Sudoarea îi curgea gîrlă pe spinare: o simțea ca pe un șuvoi fierbinte, pînă pe șale. Își scoase capela, să se răcorească, dar n-avu astîmpăr să rămînă așa, nemișcat. Căutînd să străpungă grămada de umbre unde știa că e satul se scutură ca de un fior. Nu-și amintea să mai fi tremurat așa, din tot adîncul ființei lui, decît odată, acum cine știe cîți ani cînd — fecioraș necopt și răscolit de dorințe —

îi duseseră prietenii mai mari la Ana lu Fodor, curviştina satului. În jurul lui, ca şi atunci, noaptea era grea şi aerul înăbuşit, plin de miresmele sălbatice ale pămîntului, îl îmbăta ca pălinca nouă, de prună... Pe front, cu obrazul lipit de pămîntul străin, încleştîndu-şi degetele pe patul asudat al armei, asurzit şi totuşi căutînd să deslușească în hărmălaia aceea şuierul obuzelor care veneau de la inamic, se închipuise de multe ori păşind pe uliţa mare a satului scăldată în razele unui soare de foc. Muierile care se holbau la el de la ferestre îşi goneau copiii, şoptindu-le gîfîit: „Fugi, mă, şi spune lui bacea Cloambeş să se ascundă, că o venit bolundul de Mitru şi-l taie".

El se oprea în faţa casei mari, îşi ferea ochii de strălucirea razelor pe acoperişul de tablă, clănţănea o dată din închizătorul armei, apoi bătea cu bocancul în poartă...

Acum era noapte, dar era bine şi aşa, era bine, oricum. Pe unde umblase, purtase credinţa că odată şi odată are să se întoarcă, să plătească fiecăruia ce i se cuvenea. De aceea, nici nu s-a ferit de moarte, ca alţii. Din ziua cînd din mila lui Cloambeş, a lui Sofron primarul şi a domnului notar Meliuţă l-au trimis cu sila pe front, au trecut 348 de zile. Uneori la atac, cînd alerga spre nemţi, strigînd din răsputeri cu toate că nu-şi auzea glasul, amintirile i se înecau într-o pîclă roşie, dar îndată ce se aşezau să se odihnească, în vreme ce-şi ştergea cu un şomoiog de iarbă baioneta năclăită de sînge, mînia se revărsa din nou în el. Serile, în jurul unui foc aprins cu leţuri de gard ori cu scaune şi mese de prin casele părăsite, soldaţii vorbeau despre reforma care se auzea că ar fi început prin ţară, despre staulele noi ce trebuie ridicate, deoarece cele vechi, de bună seamă, s-or fi prăpădit. Mitru tăcea încruntat. Nu voia să se mai amăgească

cu gînduri și vorbe. Are să trăiască și are să vadă. Numai odată, cînd Guțea, un caporal bălăior și cam prostănac, spuse cu acreală plîngăreață: „Astea-s numai vorbe, ca să ne prostească pe noi“, Mitru se răsti, înecîndu-se de ciudă:

— Fire-ai tu al dracului! Dacă ne-om mai lăsa noi prostiți! Dacă ne-om mai lăsa... Atunci... Se înecă de ciudă și nu mai putu scoate un cuvînt, deși toți se uitau la el, mirați de mînia lui neașteptată.

Cu sîngele bătîndu-i cald în tîmple, în vinele brațelor, Mitru porni mai departe. Îl așteptau muierea și pruncii, așternutul fierbinte și îmboțit al femeii lui, care a fost atîta vreme singură. Fănică a crescut. Să tot aibă șapte ani, vremea să meargă la școală. „Am să-i cumpăr încălțăminte.“

Începu să alerge. Sări șanțul, alunecă și fu cît pe ce să cadă înapoi, îngreunat parcă de turul nădragilor militari, apoi o luă pe șosea. Iacă și cimitirul... Aici iarba a crescut grasă, de pe acum, că are din ce să se hrănească. Din cei care au fost. Pe neașteptate, ca și cum ar fi fost culcată la pămînt și s-ar fi înălțat la apropierea lui, îi răsări în față crucea cea mare de la capul satului. Se opri să se închine. Atunci băgă de seamă că în șanț se zvîrcoleau, gemînd amarnic, două trupuri. Se opriră dintr-o dată și bărbatul trase zadia neagră peste pulpele dezgolite, groase, ale muierii.

— În altă parte nu v-ați găsit? rîse înăbușit Mitru și plecă iute. „Așa-i, se gîndi apoi. Războiu' s-o gătat, bărbații și muierile îs însetați unul de altul. Or murit mulți, s-or naște prunci în loc, că așa-i legea.“

Întunecat, mut, satul se întindea înaintea lui. „Am ajuns acasă“, se gîndi și trase adînc aer în piept, ca și cum satul ar fi avut un miros al lui. Coti pe cea dintîi uliță, la stînga. La capătul ei

aproape de sălașurile țiganilor și de răstoacă, era casa lui. De aci se auzea orăcăitul broaștelor. „Cer ploaie, săracele de ele... Iaca, au tăiat salcîmul cel mare, dinaintea fierăriei lui Gyuszi... Era, pesemne, putred pe dinlăuntru."

Picioarele îi bocăniră pe scîndurile putrezite ale podețului : de jos se ridica duhoarea bălții coclite, groasă ca aluatul. Casa lui.

Dar, ciudat, nu se vedea acoperișul iar zidurile păreau împuținate, căzute asupra lor. Și gardul era dărîmat, la pămînt. Ceva se rupse în Mitru ca o nebunie. Se repezi cu umărul în poartă, intră în ocol. Întîi văzu rămășițele gardului, niște grinzi arse, bucăți de scînduri negre, apoi casa cu văioagele împrăștiate și pereții ca scrumul.

— Doamne, izbuti să îngaime, cu glas încleioșat și se năpusti înainte, orbiș. O broască icni, strivită sub călcîi, iar cînd Mitru păși în tărnaț se împiedică de-o grindă, care se rostogoli cu zgomot. Floriță ? răcni din răsputeri. Fată ! Floriță !

Broaștele din răstoacă orăcăiau de parcă le-ar fi mîncat șerpii.

— Floriță ! Unde dracu ești, muiere ?

Se rezemă de unul din stîlpii tărnațului și-l simți clătinîndu-se. Sudoarea îi frigea ochii, îi săra buzele. Mai strigă de cîteva ori, din ce în ce mai slab ; în sfîrșit auzi cum se deschide ușa casei vecine, de care îl despărțea numai un gard de nuiele și o voce hîrîită, de muiere bătrînă, întrebă întunericul :

— Da carele ești acolo, mă ?

— Eu mi-s, Mitru, unchioaie Valerie...

— La bun sălaș ai venit, Mitre !...

— Ce... voi el să întrebe, dar nu mai avu glas.

— Vină pînă la gard, că mi-i greu să strîg...

Buimăcit, Mitru străbătu ocolul și se agăță cu degetele de spinii gardului.

— Ai venit din rezbel, ha ?

— Da, unchioaie...

— Da pe Trăianu Florii Simii, văzutu-l-ai?

— Da, unchioaie...

— Da de al nost ştii? Au murit la Peşta... Iară ţie ţi-o ars casa cînd i-or păfugat ruşii pe unguri de la noi...

— Cum a ars? strigă Mitru.

— Din senin. O trăsnit cu tunul în ea... Floriţa şi cu pruncu îs sănătoşi. Îs la Lădoi...

— Cum? zbieră Mitru şi se lăsă cu toată greutatea asupra gardului. Un par se aplecă, smuls şi Mitru fu cît pe ce să cadă între spini.

— I-o luat la el, că doar vi-s neam de-al patrulea... Moşu tău, Luţărna, o fost văr de frate cu sora mîne-sa... No, bine că te-o adus domnul Iisus... Bătrîna începu să smiorcăie. Al nost o fost luat volontar la ruşi... Aşa... i-o fost scris... lui... Să scape la Rusia şi să moară la Ungaria...

Mitru n-o mai ascultă. Se repezi pe poartă, ca turbat. „S-o gîndit să se pună bine cu mine, cînd m-oi întoarce, soarele cui l-o teremtit, astăzi şi mîne. No, nu-i bai! Nu-i bai!“

Umbla clătinîndu-se, cu picioarele muiate. Numai cînd văzu în faţa lui casa mare, de piatră, cu acoperiş de tablă argintie, se linişti. Bătu cu pumnii în poartă, dar nu cu duşmănie, ci tare, ca atunci cînd vrei să trezeşti pe cineva, tîrziu, noaptea. Din casă nu răzbătea nici un zgomot, ca din mormînt.

— Hei, deschideţi, n-auziţi? Aţi adormit, dormire-aţi somnul cel de veci!

Într-un tîrziu oblonul verde se crăpă şi, cu o tresărire care-l străbătu tot, Mitru văzu ivindu-se obrazul smead, roşiatic, al Lădoiului.

— Cine-i? întrebă acesta cu voce înaltă. Loc de cvartir n-avem!

— Mi-s eu... Mitru... Poate m-ai uitat.

— Tu ești ? Cloambeș trase aer pe nări, sforăind. Te-a adus... domnul... teafăr... Stăi, că ies și te las înlăuntru...

— Mai iute !

Geamul se închise la loc, încet. Mitru scotoci în raniță, printre boarfele sărace aduse muierii și scoase de la fund pistolul nemțesc, luat de la un ofițer prins într-o patrulare. Trase piedica, vîrî un glonț pe țeavă și strecură arma în buzunar. Dincolo lipăiră niște papuci de lemn, din tărnaț izbucni o rază de lumină gălbicioasă, se auzi clempănitul greu al unui zăvor, cheia scrîșni în broască. Înainte de-a se deschide poarta, o voce de femeie țipă prelung :

– Mitrule ! Apoi, fără să-și dea seama cum, Mitru se pomeni cu Florița în brațe. Era numai într-o cămașă de cînepă, scurtă, cu zadia pusă în pripă. Se lipi de el, strîngîndu-i gîtul încordat cu brațele calde. Degetele ei aspre, ca rașpa, alunecară pe obrazul neras, pe buzele arse de vînt. Hohotea și-l strîngea din răsputeri, tăindu-i răsuflarea, cu țîțele strivite de vestonul lui păros. Deodată se lăsă moale, în genunchi și-i sărută amîndouă mîinile, bîiguind printre sughițuri : Mitre... nu mai avem căsuță... Am ajuns pe drumuri... Mitre... Mitre... ce ne-om ști face ?

Ridicîndu-și ochii, Mitru dădu cu ochii de Cloambeș. Schimbat la față, îmbătrînit de părea un moșneag, tăcut, încovoiat. Ținea lămpașul deasupra capului și, deși mîna-i tremura, nu voia să-l lase jos, să micșoreze lumina în care se aflau. Mitru se scutură. Florița nu se mai dezlipea de el, ca și cum ar fi vrut să i se bage în suflet. O dădu la o parte, tuși greu și făcu un pas apăsat spre Cloambeș. Femeia ghici ce se petrecea în el și, agățîndu-i-se de umeri, gemu :

— Nu! Nu! Mitre! Nu ne-o lăsat pe drumuri! Ne-o ajutat!

— Iaca, domnule, cumătrule, că am sosit și eu, spuse Mitru răgușit.

— Slavă domnului, murmură Cloambeș, făcîndu-și o cruce largă, pe tot pieptul.

— A venit dară și acel ceas, vorbi Mitru cu greutate. Rînji: Unde-i Iosca, să-l vedem și pe el la obraz? Avem vorbe să-i spunem!

Cloambeș se înălță dintr-o dată și spuse apăsat, cu buzele tremurînd:

— Ioșca-i mort. Nu mai avea treabă cu el. Atunci, din casă, se auzi un glas sălbatic de femeie:

— Tulvai, tulvai! Că numa un prunc am avut!

— Cum? plesni, neîncrezătoare, întrebarea lui Mitru.

— L-or omorît rușii...

— Bine i-or făcut.

— Mitre... încercă Florița să-l potolească.

— Tu du-te în casă! Du-te de aici! porunci Mitru furios. Du-te și-ți adună boarfele! Te zbengui aici ca o... fui! Meri și-ți adună boarfele. Eu am o vorbă cu șogorul. Numa una... și-și strecură mîna în buzunar, în așa fel încît Lădoi să vadă și să înțeleagă. Cloambeș puse lămpașul pe tărnaț, și cu pași mărunți, ca la biserică, se apropie de Mitru. Ajuns lîngă el, întinse mîinile, rugător. Lacrimile-i șiroiau pe obraz. Atunci cînd vorbi, vocea lui păru foarte ostenită, ca după un plîns îndelungat.

— Mitrule... mi-s vinovat, măi... Dumnezeu carele pe toate le vede, mi-au luat pe Ioșcuța, lumina ochilor mei...

— Tulvai, se boci iar Aurelia, din pragul casei. Tulvai!

— Așa că amu... Cloambeș nu se mai putu stăpîni. Cuvintele i se înecară în gîtlej, stîlcite. Smior-

căia, își ștergea nasul, ochii și se uita țintă la mîna lui Mitru.

— Fă bine și iartă-mă... Iartă-mă, fă bine...

Lui Mitru i se făcu scîrbă de el și în clipa aceea toată ura îl părăsi. Simți că nu mai are ce căuta aici.

— Cînd ți-o ars casa... m-am dus... am adus... ho... ho... plîngea Cloambeș, oarecum mai ușurat, dîndu-și seama că Mitru n-are să-i mai facă nimic.

Mitru își suflă nasul cu degetele.

— Îți sta la noi... cît îți pofti... că... grele vremuri... Păcatele noastre... cele multe și mari... Sîntem oameni și romîni...

— Amu-ți aduci aminte? zvîrli Mitru îngrețoșat. Du-te dinaintea mea... Du-te dracului!

Cloambeș făcu stînga împrejur și, într-o clipă, se mistui în casă. Lămpașul uitat ardea stingher. Florița îl luă, apoi veni lîngă Mitru și-l trase de mînă, ca pe un orbete.

— Haide... îi fi ostănit... Haide...

Mitru se lăsă dus. Străbătură curtea cea mare, pardosită cu cărămidă, apoi ajunseră la sălașurile slugilor unde mai locuiseră ei odată. Intrară. Auzind în întuneric răsuflările liniștite ale copiilor, pe Mitru îl podidi slăbiciunea. Se lăsă să cadă pe laviță, cu mîinile spînzurînd, ca rupte din cot. Florița, dîndu-și seama că e aproape goală, sări în pat și-și trase pătura aspră de cal, pînă peste bărbie. Ochii îi străluceau. Zîmbi, apoi îi veni să plîngă și-și acoperi buzele cu palma. Mitru se sculă și merse greoi spre laviță, unde dormea Fănică.

— Și celălalt? Că te-am lăsat grea, cînd m-am dus...

— Am lepădat cînd o fost bătaie pe aici... șopti ea.

— Da... N-ai avut putere-n tine să-l ții... Fănică, murmură, scuturîndu-l de umăr pe băiat. Dar

pruncul dădu mînios din mînă și se întoarse pe partea cealaltă.

— Îi ostenit, că-i tare blăstămat, spuse Florița. Nu-l poți trezi nici cu bătaia tunului... Lasă-l... îți povesti de dimineață...

Înainte de-a se culca, Mitru scoase pungile de bomboane și le rîndui pe perină, să le afle feciorașul cum o face ochi. Cu un oftat, se apleacă să-și dezlege șireturile bocancilor. În clipa cînd nevasta nu-i mai văzu ochii, deznădejdea plesni în el, ca o grenadă. „No, iară ni-s slugi și amu-i pe vecii vecilor... își smulse hainele și le aruncă pe jos. Nici nu mă întreabă dacă mi-s flămînd... Numai la una-i umblă gîndul... Ei, minte de muiere, minte de muiere... Ori, poate n-are ce-mi da, săraca."

Micșoră fitilul, suflă în lampă și, bîjbîind, se îndreptă spre pat. Genunchii i se loviră de marginea de scîndură și atunci, două mîini tremurătoare îl prinseră de umeri și-l traseră în jos. Sub cămașa de cînepă dădu de trupul ei arzător, scuturat de-un tremur, care-l prinse și pe el, și-l făcu să uite de toate.

Mai tîrziu, ea începu să plîngă potolită, înăbușindu-și hohotele și ghemuindu-se la perete să-i facă mai mult loc.

— Da ce ai? o întrebă cu glas moale.

— Mă gîndesc... prin cîte-ai trecut, săracu de tine...

Mitru își înghiți oftatul. Îi era sete de-o țigară... Rămase multă vreme cu ochii deschiși, simțindu-se prea ostenit ca să poată dormi.

2

Din zi în zi, tot mai mulți, soldații se întorceau la casele lor. Spre seară, muierile ieșeau la crucea

din capul satului, cam la ceasul cînd trebuia să sosească trenul: se așezau pe marginea șanțului, în iarba măruntă, și sporovăiau. Din vreme-n vreme, cîte una se scula și, cu mîna streașină la ochi, scruta pusta unde zbenguiau razele amurgului. Iar atunci cînd, departe, se vedeau mișcîndu-se mogîldețe grăbite, răsuna un strigăt subțire, gîtuit de bucurie, de neliniște și nerăbdare:

— Vin, măi muierilor... Vin!

Toate tăceau. Stăteau nemișcate, gîfîind, iar mamele se încleștau de mîinile murdare ale copiilor. Oamenii se vedeau tot mai deslușit, tot mai aproape, iar cînd ajungeau față-n față vorbele se înecau în strigăte, plînsete, sărutări stîngace și stînjenite. Aproape cu teamă, soldații își ridicau copiii în brațe, își cufundau privirile în ochii lor, rîdeau strîmb, deoarece copiii, necunoscîndu-i, priveau sălbăticiți și sfioși fețele acestea bărboase, supte. Intr-un tîrziu, cele cărora nu le sosise nimeni, îndrăzneau să se apropie:

— Aurele... da de Mihai ce știi?

Și cei întorși răspundeau repede, anapoda: pe unii din cei despre care erau întrebați îi văzuseră în Ungaria sau în Cehoslovacia, de alții auziseră că ar fi în drum spre casă, sau răniți prin spitalele din Arad, Timișoara și Oradea.

Ceata se punea în mișcare, străbătea satul. Muierile se agățau mîndre de brațul bărbaților, se frecau de ei, rîdeau în neștire sau plîngeau, ca să le vadă satul cît sînt de bucuroase.

Demobilizații leneveau o zi-două, se adunau seara la crîșma lui Laboș, unde stăteau pînă noaptea tîrziu, povestind de locurile pe unde fuseseră, de bătălii, de ruși. Istoriile se nășteau și înfloreau cu fiecare cinzeacă, plătită bucuros de cei mai bătrîni, care nu credeau că războiul acesta să fi fost mai greu decît al lor, cel făcut cu oștirea K. und

K. la Piave, Caporetto, în Galiția sau în Bosnia-Herțegovina. Laboș, cu mînecile cămășii suflecate, asculta, plescăia din limbă, gusta din țuică, moțăia, pînă cînd Lăboșoaia, neadormită ca o viperă, îl împungea cu cotul ei osos; atunci tresărea, își lingea mustața albă și dădea o dușcă, pe furiș. Dacă n-ar fi fost Lăboșoaia să-i ție socotelile s-ar fi dus de rîpă, că era molălău. Cîte un plugar venea la tejghea, îi făcea cu ochiul și-l întreba:

— Cu ce te mai lauzi, bace Ioane?

El nu răspundea: n-avea vreme de prostiile lor. Oamenii nu beau din cale-afară. Pălincă de prună nu era; tocmai în vremea culesului veniseră ungurii și poamele se prăpădiseră; în schimb toată lumea fierbea răchie de porumb, tare ca spirtul și grețoasă la gust. La crîșmă, oamenii veneau doar așa, să se afle în treabă și să schimbe o vorbă, că nimeni nu știa azi ce are să aducă ziua de mîine. Se vestea an rău. În sat se risipiseră multe. Și cînd aduceau vorba de pierderi se întunecau, dădeau cu pumnii în scîndurile ude ale meselor și-și înjurau nevestele:

— Bată-le puterea lui Dumnezeu! Ce le-o trebuit să fugă în lume?

— S-or temut să nu se suie cătanele pe ele!

— Drac' să le ia! Luda mea mi-o lăsat plugul la Gurba... Amu să mă duc și să-l caut, ha?

— Da mie, că mi-o prăpădit văcuța... Pe Steala... O știi? Era roșie...

— Să-mi vezi cocia! Hirburi! Nevasta, cînd o bat, plînge și zice: „Dă mulțămită cerului că ne vezi vii!"

Se întorceau spre cei bătrîni:

— Da dumnilorvoastre ce-ați păzit? Ați luat-o la picior! Că doar nu era să vă... și pe voi?

Și se înveninau pînă plecau cătrăniți, nemaiuitîndu-se unde calcă, în noaptea neagră ca smoala.

Toți nădăjduiseră că se vor întoarce acasă la bine, că se vor odihni puțin după război. Și găsiseră sărăcie lucie, garduri arse, geamuri sparte, staule goale, porumbul necules, pluguri, căruțe și sape prăpădite. Lui Mitru Moț barem nu i-a mai rămas nimic. Îi gol ca șarpele.

Lumina dimineții îi prindea învîrtindu-se prin curți, ca găina cu ou. Scoteau cîte un cui ruginit și-l băteau în altă parte, cu atîta năduf de-l strîmbau și-l rupeau; încercau să-și repare căruțele, dar rafurile plesniseră și, de-i dădeai un picior mai zdravăn, toată căruța se năruia în bucăți. Fîntînele n-aveau găleți: și pe astea le luaseră femeile în băjenie, împreună cu lavițele din casă, cu hîrdaiele de varză, sau cu cercevelele ferestrelor, ca să le semene pe cîmpuri. Flămînzi și îngrețoșați de zeama de urzici și ciuperci, fără rîntaș, oamenii adormeau amețiți: bîjbîiala asta fără rost îi obosea mai mult ca o zi de coasă.

Porumbul necules se usca pe cîmpuri, iar ciorile se îngrășaseră, ca găinile. Bătrînii vorbeau de vremurile „cele dintr-o dată", dar pe furiș, să nu-i audă cumva feciorii ăștia așa de supărăcioși. Din cînd în cînd, se iscau tot felul de zvonuri: că la vară se vor lua grînele oamenilor, pînă la cel din urmă bob, de asemenea vitele și păsările. Petrea Milionului prevestea că are să vie o secetă cumplită, deoarece atîtea milioane de bubuituri de tun și de puști au speriat norii, care s-au ridicat în slăvi, de unde n-o să mai coboare cîteva milioane de ani.

În schimb, feciorașii care nu ajunseseră să guste din război, petreceau de mama focului: zilnic se auzea ba că aia a fugit cu ăla, ba că pe Iliuța primarului a prins-o taică-său în șură cu băiatul Cuțului, un mucos de cincisprezece ani, călare pe pe ea: i-a legat unul de altul și i-a bătut cu biciul

pînă au sărit vecinii să-i scape. Apoi, o bandă de tîlhari își găsi sălaș în pădurile Supreușului: jefuiră pe popa din Gurbetiu, pe notarul din Vînători și dădură buzna la o nuntă, batjocorind pe mireasă, fosta iubită a șefului lor, un haidău de prin Bihor.

Atunci oamenii au scos la iveală armele adunate în timpul războiului. În satul vecin, o divizie de husari fusese nimicită de avioanele rusești și, umblînd pe acolo, luncanii adunaseră puști, pistoale automate, lăzi cu cartușe; despre cîțiva se spunea chiar că ar avea mitraliere. Îndată ce se însera, pe marginile răstocii se auzeau împușcături, ca la atac; dîre subțiri și verzi de trasoare sfîșiau întunericul; se trăgeau și rachete. Pînă și copiii de cinci-șase ani aveau buzunarele cioarecilor pline cu gloanțe. Făceau focuri de tulei, în care le azvîrleau, se risipeau ca potîrnichile și, ascunși — care unde ajungea — așteptau „să puște". Notarul Meliuță ieșea la pescuit cu grenade, însoțit de alții; seara, pe firul scăzut al Teuzului, pluteau sute de pești cu burta argintie în sus. Un prunc crud, nici nu știa vorbi cumsecade, băgă în cuptor o rachetă și stătu cu fața la ușiță să vadă ce-o să se întîmple. Racheta explodă și-i arse toată fața, pînă la os. Pruncul se chinui vreun ceas, zbierînd de se cutremura toată ulița. Mă-sa, o vădană bețivă, dormea cu capul pe masă, în ograda Picului, unde se fierbea rachiu de porumb. Zadarnic se ruga părintele Ioja de plutonierul Gociman să confiște armele; acesta, veșnic beat, îi rîse în nas. Și el petrecea de minune duminica, după slujbă, pe imașul din dosul primăriei, unde se trăgea la țintă într-o cască nemțească prinsă în vîrful unui par. Pînă acum nu izbutise nimeni s-o găurească: o dogiseră numai de semăna cu o oală de noapte.

Apoi, într-o noapte fără lună, feciorii s-au luat la bătaie pentru Măria Ursului, cea mai frumoasă fată din sat. Toată povestea a început de la niște vorbe slabe pe care le-a spus asupra ei Ion Poțocu, băiatul primarului, otrăvit la gură din pricina urîțeniei și a ghebului din spate. Petrea Marcului, drăguțul Măriei, un bătăuș fără pereche, l-a snopit de l-a lăsat lat. Atunci au sărit pe el ortacii lui Ion și, încleștați unii cu alții, s-au rostogolit în uliță, într-o viermuială de trupuri. Pe neașteptate a răsunat un zbieret ascuțit de s-au cutremurat ferestrele crîșmei lui Laboș. După ce feciorii s-au împrăștiat repede, Petrea a rămas zvîrcolindu-se în praful șoselei, cu sîngele mustindu-i din burtă. În înghesuială, cineva băgase cuțitul în el. Muri peste trei zile, fără să-și fi venit în fire. Gociman nu l-a putut descoperi pe făptaș ; de altfel nici nu și-a dat osteneală prea mare : i-a adunat pe feciori la post, s-a răstit la ei, pe cîțiva i-a bătut cu pumnii în fălci. În noaptea aceea, cineva a tras un foc de armă după plutonierul care se întorcea beat de la Laboș și se oprise sub un gard să se ușureze. Nu l-a nimerit.

La îngropăciunea lui Petrea, părintele Ioja a ținut o predică de au plîns cu hohot toate babele satului. Pe mama lui Petrea o țineau patru de mîini, deoarece voia să se arunce în groapă. Striga cu spume însîngerate la gură că n-are să aibă alinare pînă ce nu va afla pe ucigașul singurului ei fecior, că are să-i scoată ochii cu fusul, că are să-l belească și are să-l săreze.

Părintele cînta :

— „Hodinește, doamne, pre robul tău, întru viața cea fericită, carea este la tine, iubitoriule de oameni."

Întristata adunare șoptea :

— Eu m-oi duce la oraș, să mă fac șogîrț...

— Taci, mă... Cum să-ți ieși satul?

— ...„Și-l așază pre dînsul în rai, unde toți drepții tăi se hodinesc..."

— Ai auzit? Pe-a lu Șoantă o lasă bărbatu... O găsit-o grea.

— De, curvă...

— Și Mitru Moțului s-o alipuit la Lădoi...

— Bine-i șede... N-o băgat cuțitu-n el?

— Nu... I-o fost milă...

— „Privit-am în mormînturi și-am văzut toată frumusețea noastră, cea zidită dupre chipul și asămănarea ta..."

— D-apoi Florița Busuiocului, d-a bună samă că trăiește cu Lădoiul...

— Taci, mă! Să nu te audă Mitru...

— Da audă-mă... Temu-mă? Îi un cacăfrică... Numa gura-i de el.

— „O! Minune! Ce taină este aceasta?"

Măria Ursului stătea la o parte, albă ca o moartă, dar nu se cuvenea să plîngă. Toate babele, toate muierile puteau să-l vaiete, numai ea trebuia să stea, să tacă, să audă cum îi cînta popa prohodul și, din cînd în cînd, să se uite la lume, prefăcîndu-se curioasă. Atunci cînd Grozuța, cantorul, începu *Hora mortului*, nu mai putu: se întoarse repede pe călcîiele cizmulițelor roșii și se strecură printre oameni. Grozuța cînta cu vocea ca o trîmbiță, de se auzea pînă în sat:

„Într-o noapte pe-nserat,
Pe Pe-e-trea l-or înjunghiat,
Plîngeți, ochi, și plînge, gură,
Că-amu-n groapă îl băgară!"

Tot în zilele acestea se întoarse cineva în sat și povesti că l-a văzut pe directorul școlii, Teodorescu, în spital la Debrețin, unde era rănit. Îi tăia-

seră o mînă, altfel era bine și mult mai gras decît fusese înainte de război. Pe urmă sosi și o scrisoare de la el: notarul o deschise și o citi tuturor celor de față, la primărie; abia după aceea trimise după Emilia, soția directorului. Arătîndu-i scrisoarea deschisă, îi spuse tainic: „cenzura" și o rugă să le-o citească cu voce tare, „bineînțeles afară de ceea ce e prea intim", pentru că „toți așteptăm apropiata sosire a lui George". Numai familia Cordișilor, care erau vecini cu George, nu s-au bucurat de apropiata lui întoarcere. Petre Cordiș, cel mai mic dintre frați, era învățător, ceva mai tînăr decît Teodorescu. Singurul lui vis era să ajungă director de școală în satul acesta, unde cunoștea pe toată lumea pînă-ntr-a șaptea spiță. Dar nu izbutise nici în timpul războiului, cu toate că fusese lăsat la vatră, în urma unei răni în palma dreaptă. Gurile rele spuneau că și-ar fi făcut-o singur, împușcîndu-se printr-o pîine. Școala fusese condusă de Emilia Teodorescu, de care inspectorii — dascăli mai în vîrstă, rechemați din pensie — se arătaseră încîntați. Petre Cordiș o bîrfea cu furie, spunînd cui voia să-l asculte că laudele acestea nu meritelor ei de dăscăliță se datoresc. În ziua cînd s-a aflat de sosirea lui Teodorescu, dîndu-și seama că toate nădejdile lui s-au spulberat, Petre își pierdu orice rămășiță de cumpăt și izbucni în crîșmă, cît îl ținea gura:

— Bine că-l aduse dracu și pe ciungu ăsta! Ei, dacă nu sînteți oameni, că de cîte ori v-am spus să-i faceți vînt dracului! Da și consiliul comunal i se uită-n ușa c... și din partea mea puteți să vă spălați pe cap cu el!

Din cuvintele acestea fu cît pe ce să se încingă o bătaie, deoarece Teodorescu era prețuit și iubit de oamenii din sat.

3

Din tren, în lumina brutală a dimineții, locurile păreau necunoscute: dănțuind ușor, casele se adunau, se despărțeau, străzile se roteau larg, iar departe, pierzîndu-și formele, gospodăriile mărunte ale mahalalei păreau mormane de cărbuni stinși. În vagon, cei care avuseseră loc să doarmă se trezeau, rînd pe rînd, și-și priveau mirați fețele strîmbate, verzui și zbîrcite din pricina somnului chinuit. Cineva își aprinse o țigară și începu s-o fumeze lacom, zgomotos, de parcă ar fi supt o pară zemoasă. De pe coridor, o femeie tînără își turtea nasul de ușa compartimentului, întrebînd în șoaptă, rușinată de insistența ei deznădăjduită:

— Nu e vreun loc? Nu s-a făcut vreun loc? Nu pot sta aici pe coridor...

La început pe George îl crezuseră rus, din pricina uniformei și-i lăsaseră destul loc să se întindă cu picioarele sub bancheta din față; se siliseră să nu tușească din pricina țigărilor pe care le fuma fără încetare, una din alta. Pe urmă, aflînd că e romîn, din divizia „Tudor Vladimirescu“, îl potopiseră cu întrebări la care el răspundea zîmbind, cu vocea răgușită de oboseală. După ce el adormi, o femeie frumoasă cu trăsături fine, pe care broboada țărănească și paltonul demodat și ros nu le puteau ascunde, îl privi multă vreme cu obrăznicie; un zîmbet amuzat făcea să-i tresară din cînd în cînd buzele cărnoase, crăpate de vînt, vinețiі. Mai tîrziu, cu o strîngere de inimă, observă că bărbatul acesta cu fața aspră, subțire, cu ochii cenușii, reci, timpuriu înconjurați de o rețea deasă de riduri, n-avea mîna dreaptă. Mantaua care-i acoperea umerii se dăduse la o parte, și-i văzu mîneca goală, de la cot în jos, vîrîtă sub centura lată, de piele scorojită, alături de tocul negru al revolverului. Își închise și

ea ochii, încercînd să adoarmă, deși n-avea rost, deoarece ajunseseră la marginea orașului. Hurducîndu-se, trenul trecu peste încrucișările de linii; oamenii cățărați pe acoperișuri și pe tampoane începură să strige și să fluiere sălbatic, așa că trenul intră în gara distrusă ca o garnitură de cuști plină de urlete. De pe peronul răvășit, plin de gropi, găurit de obuze, o mulțime cenușie, informă, se repezi la asalt, împiedicîndu-i pe cei ce voiau să coboare. La ușa fiecărui vagon se încinse bătaie; geamantanele de lemn, sacii, erau aruncați în capetele care se înghesuiau în lungul vagoanelor. Un ceferist beat răcnea atît de tare, încît ochii i se umpluseră de lacrimi.

— Stați, tu-i dumnezeii lui de tren, că stă cinci ceasuri. Boilor, vitelor! Unde ești, Marișcă? Vaca dracului, ai adormit în tren? Scobo-a-a-a-răă!

Cînd George ajunse în sfîrșit la ușă, oamenii se dădură repede la o parte și un țăran bătrîn, foarte gras, îi strigă cît putu de tare (poate nu atît lui cît celorlalți, pe care voia să-i facă atenți):

— *Pojaluste, ruski tăvarăș!*

— Mulțumesc, bade, răspunse George zîmbind și sări sprinten pe peron. Făcîndu-și loc, cu umărul, izbuti să străbată mulțimea ațîțată din gară, să treacă prin coridoarele arse ale fostei săli de așteptare și să ajungă afară, în piață. Aici regăsi priveliștea familiară pe care o văzuse de atîtea ori în orașele pe unde trecuse: printre scheletele jupuite de mașini, tancuri pline de apă, tot felul de fierării împrăștiate, „tîrgul negru" funcționa furios, strigătele și sudălmile se topeau într-un fel de hămăit general, agresiv și ascuțit, neomenesc. Datorită uniformei, scăpă neagățat de negustorii improvizați, care pîndeau sosirea tuturor trenurilor; trecu repede printre oamenii cuprinși de frenezie și o porni prin parc, spre locuința cumnatului său, Sabin. Se pare

că drumul acesta era ocolit de oameni, deoarece tot timpul își auzi sunetul pașilor pe aleile pustii, multiplicat la infinit, netulburat de nici un alt zgomot. Respira greu mirosul stătut, apăsător al frunzelor putrezite, duhoarea coclită a pieței, un șuvoi verzui, gros ca flegma, prin care se scurgeau toate murdăriile orașului. Peste puțin timp, obosi. Lunile petrecute în liniștea albă a spitalului unguresc îl moleșiseră: după cel mai mic efort simțea nevoia să se întindă, să încerce bucuria aceea, care-i producea un sentiment de vinovăție, că toată puterea se scurge din el și se adună undeva în afara lui, ca într-un rezervor. Răsuflînd greoi, asudat, se rezemă cu spatele de trunchiul unui pom și-și aprinse o țigară. Gestul acesta, așa de complicat acum, îl făcea totdeauna să-și piardă echilibrul; instinctiv, mîna dreaptă se smulgea de sub centură; degetele ei imateriale țineau țigara, căutau chibriturile, înregistrau forma, căldura, asperitățile cutiei. Această intimă imposibilitate de adaptare îl umilea și, cu o furioasă hotărîre, își spunea că trebuie să se supravegheze. Rămase destulă vreme în parc, înregistrînd uimit ciudata rarefiere a aerului, printre pomii negri, cei mai mulți ciuntiți de bombe. Și pe aici războiul își lăsase urmele și de aceea nu se simțea nici „în țară", nici „acasă"; poate mai neliniștit, mai încordat și mai nesigur decît de obicei. În spital, în lungile nopți de insomnie, răscolit și deznădăjduit din pricina infirmității, pe care vindecarea trupului, dispariția treptată a temperaturii o făceau și mai acută, se silise să-și închipuie „readaptarea" la cealaltă viață, de care-l despărțeau numai cîțiva ani, dar care i se părea infinit mai ireală decît războiul, decît liniștea — la un pas de nebunie — a soldaților bătrîni și experimentați. Și atunci regăsea, cu aceeași intensitate, stări din adolescență, o vibrație asemănătoare a corpului, aceeași uscăciune în gît.

un tremur care-l speria. Din fericire, revederea cu ai lui nu se va face pe neașteptate, nu va bate în geam într-o noapte, ca un strigoi. Își scriseseră, ei îl așteptau, știau că e infirm, el aflase cam tot ce merita să afle din viața satului. „În fond, însă — își spuse, urnindu-se de lîngă pom — nici ei, nici eu nu știm nimic." Un zîmbet vesel îi flutură pe buze și starea de neliniște obscură se risipi. Știa că e o retragere prudentă numai, ca de vulpe pînditoare și că, oricum, zilele acestea, poate primele săptămîni, nu vor fi ușor de trecut; cu atît mai bine.

Îndată ce ieși dintre ruinele roșcate ale cartierului gării, pustiu și răscolit, orașul îl copleși: nu mai era murdăria dezolantă a orașelor unguresti, a cartierelor pe care bombardamentele le distruseseră, ci un gunoi vesel, viu, care va fi ridicat mîine, sau peste o săptămînă, ca să se nască îndată la loc, ca o mărturie a setei brutale de viață a locuitorilor. Hîrtii unsuroase, cîrpe, ziare, cutii de conserve militare, urme de pași; pereții acoperiți cu afișe de cinematograf violent colorate; toate fețele mai roșii decît ar fi trebuit, trupurile mai grase, parcă gata să explodeze din pricina mișcării pașnice pe care o înmagazinau; afișele cîtorva filme de război cenușii, informe, neclare, cum era și normal, nu mai interesau pe nimeni; iar oamenii alergau, strigau, trînteau cu voluptate ușile prăvăliilor.

Amețit și amuzat, George se plimbă pînă la casa cumnatului său. Fusese informat că Dan îl așteaptă acasă, la Lunca, dar voia să-l întîlnească pe Andrei. Abia intră în curte, că o femeie grasă, care spăla rufe într-o albie enormă, acoperită toată de clăbuci, ca de frișcă, se repezi înaintea lui, strigînd cît o ținea gura:

— *Niet cvartir! Niet! Niet!*

— Îl caut pe domnul Sabin, spuse George apăsat, dar din pricină că voia să fie cît mai clar cu putință,

cuvintele ieșiră stîlcite și nesigure. Femeia îl privi mirată, holbîndu-se, apoi, proțăpindu-se mereu în față, ca nu cumva el să poată înainta un pas, îi spuse că domnul Sabin e plecat în inspecție.

— Dar Andrei?

— Da cine sînteți dumneata?

— Eu sînt cumnatul domnului Sabin...

— A, vai, da! Tata lu domnișoru Dan? Ai, ai, cum s-a bucura doamna, ai, ai, ai... Se repezi în casă, o chichineață măruntă, și ieși repede cu un scaun pe care-l împinse sub George și, după ce-l văzu așezat, începu să se învîrtă în jurul lui, pocnindu-și palmele. Pe urmă, aducîndu-și aminte de ultima întrebare, se posomorî:

— Domnișoru Andrei nu-i acasă... Nu mai locuiește aici... S-o certat cu domnu... Dumnealui nu mai locuiește aici. O plecat...

— Unde?

— Pe lume... Și, aplecîndu-se la urechea lui George, îi șopti îngrijorată și discretă: Îi mare comonist...

După ce scăpă cu greu de insistențele femeii care-l chema să intre în casă, ca să guste „o cafea cu lapte" (îi din orz, dar laptele-i bun, american, din praf...), George se trezi în stradă, descumpănit. Avea o mulțime de treburi de aranjat în oraș, dar mai întîi se duse la un restaurant unde, în schimbul unei jumătăți de soldă, mîncă o friptură sălcie și bău un pahar mare de rachiu de porumb, servit conspirativ într-o ceașcă de porțelan, fără toartă. Plăti, și porni spre inspectoratul școlar, sub o burniță măruntă, care schimbase dintr-o dată înfățișarea orașului, silind oamenii să meargă lipiți de ziduri, în șir indian, ca o patrulă în timpul unei bătălii de stradă.

4

Inspectoratul se afla într-o clădire urîtă, cu fațada jupuită de schije și de igrasie; ploaia, care se întețise și bătea acum oblic, mînjise nenumăratele ferestre care dădeau spre stradă; casa adăpostea o mulțime de familii și cîteva dughene; în curtea îngustă, pardosită cu plăci crăpate de ciment, prin care trecu George, tot felul de mirosuri casnice, stătute și proaspete, se uneau într-o duhoare grea, atîrnînd în falduri. Dar și această promiscuitate avea un aer de mizerie pașnică. George urcă nesigur treptele de scîndură subțiată și prăfuită, ținîndu-se cît mai aproape de perete. Balustrada se clătina îngrijorător. În clipa cînd deschise ușa enormă, barată de-a curmezișul de o inscripție cît un panou, „Inspectorat", îl întîmpinară un val acru de fum de țigară și o hărmălaie de glasuri ațîțate, care tăcură brusc la intrarea lui. O lampă de masă, cu un abajur de tinichea verde, clipea eroic în fumăraie și-n întunericul umed. Pînă să se dezmeticească George, cineva veni repede la el și-i spuse politicos:

— *Zdes est Inspectorata...* apoi, de la birou, se auzi un răcnet răgușit:

— Teodorescule! Măi, e Teodorescu! A venit Teodorescu! Se trezi cuprins în brațe, sărutat lipicios, prin stufărișul nicotinizat al mustăților domnului Mareș, unul din foștii lui profesori de la Școala normală. Bătrînul era cam amețit, lăcrima, îl bătea pe umăr și-i pipăia, unul după altul, nasturii de la manta. — Se întorc eroii, domnilor! anunță el apoi pe ceilalți, în majoritate necunoscuți, care priveau scena stînjeniți și plictisiți de venirea acestui ofițer care întrerupsese o discuție interesantă. Un om mic, rotofei, foarte chel (părea mai chel decît era din pricina rotunjimii perfecte a ca-

pului, în care nasul, urechile și buzele erau mai mult schițate decît existente), se apropie și el de George, îi întinse o mînă amorfă, umedă și lipicioasă, cu unghiile roase pînă la sînge.

— Păi, etă — țipă el cu un glas care se spărgea la fiecare vocală — păi, etă, he, he, tocmai am vorbit... a fost ea, doamna, p-ici, etă, să tot fie o săptămînă... Știi — se grăbi să-l lămurească — eu sînt inspectorul acuma... He, he...

În timp ce vorbea își legăna capul cu pielița trandafirie, lucitoare și unsuroasă, de la dreapta la stînga. Era un tic pe care George și-l aminti din perioada cînd făcuse instrucția străjerească la Breaza, împreună cu domnul Mocanu. Strîngînd mîna cîtorva învățători din satele învecinate, se întrebă cum de ajunsese Mocanu în acest post: era un om ciudat, scrîntit — din pricina urîțeniei — spuneau unii, alții se fereau de el, bănuindu-l delator, vindicativ și idiot. Mocanu eliberă un scaun, i-l puse lui George în mijlocul odăii mari, unde domnea o necurățenie sleită și prăfoasă, și începu să se învîrtă în jurul lui, bolborosind. Avea buza de sus foarte mică, transparentă și deși rîdea tot timpul, căprește, părea că fiecare chicotit îl doare. După cîteva clipe în care rumegase pesemne vreun spirit (îi plăcea să spună o glumă la două-trei fraze), rîse îndelung, se opri în fața lui George și, gesticulînd dezarticulat, țipă:

— Și, zi, așa? Ai? Fără să-i lase timp să răspundă, se întoarse spre ceilalți:

„Din brav vînător de munte
Rușii m-au făcut pandur, he, he, păi, etă!"

Un hohot general izbucni; cei mai mulți rîdeau de Mocanu, alții gustau situația în care-l pusese pe George. Acesta se simți într-adevăr stînjenit și roși, lucru care mări ilaritatea lui Mocanu. Asuda, lă-

crima, își ștergea nasul și chelia; pîntecele gogonel i se zbuciuma, strîns în chinga pantalonilor albaștri, descheiați în față și pătați cu hărți uscate de sosuri.

— Formidabil! țipă un învățător tînăr, blond, pe umeri cu o șubă țărănească de oaie. Și ce bine ați spus-o, domnule inspector, cît de bine!

Toată societatea se prăpădea de rîs și-l îndemna să mai spună. Fără să se sinchisească de George, cineva scoase din coșul de hîrtii o sticlă mare cu țuică și o făcu să circule din mînă în mînă. Bătrînul Mareș, deși ar fi vrut și el să se distreze, stătea lîngă scaunul lui George, cu mîna ostentativ apăsată pe spătar, dîndu-le a înțelege celorlalți că noul venit e oarecum sub protecția lui. Dar regretul care i se citea în ochi, văzînd că sticla se golește foarte repede, îl făcea pe George să se simtă și mai prost. Toți cei de față se întreceau în glume împotriva comuniștilor; din cînd în cînd Mocanu, aducîndu-și aminte de George, se proțăpea legănîndu-se în fața lui și-i mai spunea „una". Acum, pilit, nu mai rîdea, ci bătea tactul, anunțînd poanta printr-un gest scurt. Dacă la început George fusese nedumerit și nu izbutise să-și explice de unde acumulaseră atîta venin, această nedumerire începu să se preschimbe în mînie atunci cînd observă că supralicitarea asta de umor se făcea pe socoteala lui, ca și cum cei de față ar fi voit să-l provoace. De aceea se ridică brusc și, cu un gest apăsat, dădu scaunul la o parte. Crezînd că urmează scandalul, ceilalți amuțiră pe rînd, iar Mocanu își adoptă înfățișarea care-i era proprie cînd simțea că urmează ceva „tare". Privea undeva într-un colț al camerei, cu ochii ficși, goi de orice expresie, și-și mișca buzele, imitînd zgomotul pe care-l fac bășicile de aer în mămăligă.

— Nu vă supărați — spuse George, încheindu-și mantaua — aș dori să stau puțin de vorbă cu Mo-

canu. Eu am să plec peste cîteva ceasuri și am o mulțime de treburi.

— Mocanule — îl scutură Mareș de umăr — n-auzi?

— Păi, etă — se trezi Mocanu — doamna, știe tot... A condus foarte bine, foarte bine, he, he, he... Mulțumiți... poate și decorație... laude, mulțumiri, Monitorul școlar...

— Te rog, spune-mi, care e situația corpului didactic în Lunca?

Vocea lui George, poruncitoare și militărească, îl impresionă pe Mocanu. Deschise un dulap din care se prăvăliră cîteva zeci de dosare și hîrtii, scormoni cu mîna prin rafturi, ca și cum ar fi fost orb și se orienta după pipăit, scoase în fine un dosar cartonat, îl răsfoi și, fără să se întoarcă spre George, chițcăi:

— Păi, etă, e acolo doamna Teodorescu, Cordiș... și gata... a fost suplinitoare o moașe, he, he, i-o fi învățat pe copii, he, he... Pufni încîntat și, pudic de data asta, își acoperi buzele cu palma murdară.

— Cordiș o să se bucure mult, se strîmbă ironic Mareș, tușinîndu-și mustața. Și săptămîna trecută ne-a trimis un raport. Îl ai, Mocanule? Spunea că „sîrguința lui", abnegația, spiritul democratic, faptul că pe front n-a fost în linia I, deci n-a avut ocazia, nici fără voia lui, să provoace vreun rău fizic vreunui ostaș sovietic, viitor aliat etc. etc., îndreptățesc să fie numit directorul școlii din Lunca, cel puțin pînă la întoarcerea ta. O să ai de furcă.

George ridică din umeri. Atunci Mareș, care părea să conducă treburile inspectoratului, îi făcu un semn lui Mocanu și spuse, cu calculată încetineală:

— Mocanule, tu ce-ai zice de... știi, ăla, care tot vrea să... la țară. Dracu știe ce are... Și azi m-a bătut la cap.

— He, he, he, rîse Mocanu.

— Într-adevăr, Lunca, sat mare, romînesc, merită o soartă mai bună; Teodorescu... de, trebuie să se mai odihnească și munca de director nu-i pentru o femeie, oricît de vrednică... Și, nu-i așa, acuma, democrația, școlaritatea regulată, ridicarea poporului...

— Numai că sîntem și noi pe aici! zbieră un dascăl roșcovan, îmbrăcat ca un „gentry" ungur. Și noi!

— Păi, să-l dăm? își încreți fruntea Mocanu.

— Despre ce e vorba? întrebă George. Dar Mareș îl luă de braț, protector, făcu un semn larg celorlalți și strigă:

— Domnilor! inspectoratul își închide ușile! La „Mircea"!

— *Eins, zwei, drei!* porni un bătrînel spre ușă, bătînd pas de gîscă. George voi să protesteze, dar Mareș nu-l lăsă să scoată o vorbă, îl înhăță și mai strîns și-l trase pe scări în jos.

— Lasă, Gică, ce dracu!... Rigorile militare, gata! Ne așteaptă alte rigori, se posomorî el, dintr-o dată. Fără să lase brațul lui George, străbătură strada, în bandă veselă, și intrară în restaurantul „Mircea", foarte elegant pe vremuri, dar acum o jalnică ruină, cu oglinzile sparte, scaunele rablagite, mesele șchioape, echilibrate cu ziare sau coceni de porumb. George se trezi așezat între Mareș și un tînăr pe care nu-l cunoștea: o față roșcovană, din pricina pieliței prea subțiri, bătută de vînt și spuzită de coșuri mari, dureroase, stoarse cu încăpățînare. Chelnerul, care-i cunoștea, veni repede, surîzător, distribui o mulțime de sticle de bere, repetînd o formulă, învățată probabil de la ei: „Pentru domnii luminători!" Răspunsul răsună în cor, probabil stereotip și el: „Dar de foame muritori!" În sticle se dovedi că nu are bere, ci același rachiu de porumb, foarte tare, cu iz de fum lichid.

Discuția începu să se încingă dintr-o dată, deși după frînturile pe care le auzea George, se părea că toți sînt de acord.

— Uite ce-i, dragule, se aplecă Mareș spre George... O înduioșare subită îi umezi ochii; fără să și-i șteargă, simțind parcă o plăcere călduță, familiară, să plîngă, își culcă tîmpla sură pe epoletul lui moale, de campanie... Prin cîte am trecut, doamne, și calvarul... abia acum! E începutul abia...

— Credeți? zîmbi George, și Mareș, cu o uluire de bețiv, îl privi multă vreme: în fond întoarcerea lui sau a altuia de pe front îi era complet indiferentă; de Teodorescu și de atîția alții se vorbise în ultimii ani cu o îndurerare oficială: „A căzut la Rostov... la Stalingrad... Săracu, de ăla ai auzit? Prizonier... Ei, ce să-i faci... Las', că-i vine vremea și lui Hitler", sau „La vara viitoare gata cu rușii!"; dar era bine să te lipești așa de cineva, să-l înduioșezi cu bucuria ta, chiar prefăcută, și să te emoționezi de emoția lui.

— Uite ce-i, își aduse totuși aminte bătrînul. Ai dreptate, stați rău cu învățătorii la Lunca... Și să știi... dincolo de... (făcu un gest scurt, disprețuitor, spre dăscălimea din ce în ce mai înfierbîntată: O să vedem! Ce? Ei au pretenții? Care luptă pînă la urmă cu fac... fas... ciștii? Pe cînd noi... Romînia democrată!) ăștia... Generațiile tinere... Datoria noastră... să ne uităm pe noi, da, într-un sens... cu toată ironia care s-a vărsat asupra noastră... ca lăturile... Apostoli! E vorba de... un tînăr profesor... Eminent! Eminent! O somitate! Încolțit aici! Mari greutăți morale, intime, e disperat... Vrea să meargă la țară, pe un an doi... Pînă cînd, cu ajutorul bunului Dumnezeu, s-or limpezi aceste monstruozități... Debil de plămîni și, să știi — horcăi el pradă unui acces de tuse — că ne așteaptă o mizerie... o mizerie... o mize-e-e-rie! Vrea să meargă într-un sat,

unde, evident, un director cu o anumită mentalitate, un domn, un romîn, un om de cultură... Tu ești... Ce zici? N-ai să regreți, și nici el, sînt sigur...

— Evident, nu pot fi decît de acord, răspunse George... Eu... într-adevăr trebuie să mă odihnesc puțin... Pe urmă zîmbi sfios, cu ochii plecați... trebuie să învăț să scriu cu stînga...

— O, da! Uite, atunci fug sus să-i dau un telefon și stabiliți o întîlnire...

— Stai! Dacă se poate chiar azi, pe la două, deoarece eu vreau să plec...

— Bine... și îți mulțumesc foarte mult... Ești nobil...

Rămas singur, George încercă să-și dea seama cam ce discută ceilalți. Era curios de mentalitatea colegilor lui, deși își dădea seama că dacă mai întîrzie mult între ei, o să-i fie greu să se stăpînească. Boroș, directorul școlii din Talpeș, urcat pe scaun, tocmai termina de spus o nouă anecdotă:

— Și atunci, țineți-vă, mă, zice: Sire și sirenă! Membri și membrane! Dragi rîmniceni sărați!

— Eu n-am plăcerea să vă cunosc, spuse atunci tînărul de lîngă el, care-l privise foarte atent. Mă numesc Gavriiș, cu doi i, dar îmi dau seama că nu vă plac aceste glume.

— Sînt cam nesărate, recunoscu George, luîndu-se după tonul lui.

— Sînt foarte sărate, domnule! Cu lacrimile noastre le sărăm! izbucni Gavriiș, patetic, culcîndu-și pieptul pe masă. Habar n-aveți ce se petrece în țară! Mizerie, frică, foame, frig, jubilația tuturor străinilor. Antonescu a făcut o mare greșeală, domnule: trebuia să meargă pînă la capăt, ori să fi lăsat misiunea asta pe seama altuia, mai vrednic. Războiul nostru să-l fi dus pînă la capăt!

— Dumneata ai fost pe front?

— Înțeleg ce vreți să insinuați. N-am fost. Sînt tuberculos. Își spuse boala tranșant, agresiv. Mizeria studenției, domnule. Răsuflă adînc și bău repede un pahar mare cu țuică. Vreau să vă previn, prietenește: nu vă va merge! Își strînse amîndoi pumnii pe masă, dînd acestui „nu vă va merge" adevăratul lui înțeles. George își stinse grijuliu țigara cu talpa cizmei, scuipă milităreste asupra mucului și, privindu-l pieziș, spuse moale:

— Dacă într-adevăr suferiți de TBC, n-ar trebui să beți atîta. Nu face bine. Și, fără legătură, destul de încet, dar apăsînd asupra fiecărui cuvînt: Eu cred că va merge. Trebuie să meargă!

Tocmai atunci se întoarse Mareș și-i strigă lui George de la ușă, ca și cum ar fi fost numai ei doi:

— S-a făcut! La două jumătate, în fața bisericii.

George se ridică, salută circular, dar nimeni nu-i dădu atenție. Răsuna iar glasul subțire, întinzîndu-se ca un maț, al lui Mocanu, dar nu se înțelegea ce spune.

La ușa de sticlă opacă, deschisă servil de un chelner, George îi mai privi o dată; înghesuiți în jurul mesei slinoase, ude, cu capetele apropiate, printre sticlele goale, asudați, beți, prost îmbrăcați, nechezau, amețiți de veselie.

5

Un trecător, destul de uimit, îi spuse unde se află județeana de partid, ba chiar se oferi să-l conducă o bucată de drum. Înainte de-a intra, George se plimbă un timp pe strada îngustă, lăturalnică, mărginită de arțari pipernicíți și desfrunziți: un capăt al ei dădea în bulevard și prin el se revărsau în răstimpuri huietele orașului. Clădirea județenei,

foarte întinsă, nu avea etaj ; pe unele geamuri erau încă lipite, de-a curmezișul, benzile de hîrtie gumată din timpul războiului. Nu răzbătea nici un zgomot pînă afară, deși George nu se putu opri să nu tragă cu urechea. Numai pe poarta mare de fier, de un galben coclit, secera și ciocanul sîngerii păreau foarte noi : nu se potriveau cu strada tihnită, cu turla gotică a bisericii ce împungea cerul cenușiu, dincolo de rîndul de case din față. Fără să-și dea seama de ce, George avea senzația că a venit prea devreme la o întîlnire. Încerca să retrăiască, într-o fracțiune, cu toată intensitatea, examenul de conștiință din anii aceștia și, în clipa cînd simți că începe să se enerveze din pricina acestui sentimentalism nepotrivit, apăsă cu toată puterea pe clanța grea, ruginită și intră. Înăuntru, aproape de ușă, pe un gang pardosit cu ciment și destul de larg ca să poată trece un camion, la o masă de brad, cîțiva muncitori vorbeau și rîdeau. Văzîndu-l, unul dintre ei se apropie de el :

— La secția militară ?

— Nu. Aș vrea să vorbesc cu tovarășul secretar.

— Petre, nu știi ? Jurca e aici ?

— Da.

— No, atunci du-l pe tovarășul căpitan.

Străbătură cîteva coridoare lungi, austere și foarte curate, se opriră în fața unei uși enorme deasupra căreia, pe peretele văruit proaspăt, se vedea, ca o umbră, urma vulturului german. Omul intră și după cîteva clipe se întoarse și-l pofti pe George. Într-un fel de anticameră sporovăiau cîțiva tineri, strînși în jurul unui om înalt, în haină de piele neagră, care gesticula dezordonat. George intră în biroul secretarului. Îl întîmpină de la ușă un om robust, greoi, cu părul creț, cenușiu și netuns, cu fața uimitor de tînără, dar obosită. George se simți intimidat de privirea lui voalată, de efortul pe care

celălalt îl făcea ca să-și țină ochii deschiși ca să se poată uita la el. Vocea nu-l miră: era groasă și tărăgănată, chinuindu-se să articuleze cuvintele și să stăpînească un căscat uriaș.

— Eu sînt Jurca Gheorghe... Ce doriți, domnule căpitan?

În încăperea largă, cu geamuri mari și o lumină ciudat de intensă, izvorînd parcă din pereții netezi, albi, vocea aceasta părea totuși familiară.

— Am venit să-mi aduc adeziunea... Pentru primirea în partid, răspunse militărește George și, cu degetele neîndemînatice ale stîngii, începu să-și descheie diagonala, mantaua, vestonul. Foarte simplu, Jurca veni lîngă el și-l ajută, ca și cum ar fi fost vorba să care împreună o greutate.

— Rănit?

— La Debrețin. Îi întinse hîrtiile: adeziunea lui, recomandarea șefului E.C.P. — de la divizie. Jurca le parcurse repede, ținîndu-le foarte aproape de ochi și mormăind bătrînește:

— Da... învățător... Lunca... Lunca, repetă el, voind să-și aducă aminte de ceva... Stalingrad... T.V. „Conștiința unei necesități istorice... pentru"... Le puse pe birou, netezindu-le prelung cu dosul palmei. Cînd se întoarse spre George, ochii lui își pierduseră opacitatea aceea care se datora probabil oboselii: mici, negri, înfundați în orbite luceau vesel și abia acum George își dădu seama că Jurca trebuie să fie mai tînăr decît el.

— O să le citim în ședință, mîine, dar eu cred că pot să-ți strîng mîna, tovarășe căpitan. Carnetul o să-l primești prin secretarul plășii, Mîndroc... Își încreți fruntea și repetă: Lunca? Mi se pare că mai avem acolo un comunist... i-am uitat numele. E ceferist. No, n-am ce face. I l-am uitat, mă prostesc...

— Și ce misiune am?

Jurca începu să rîdă, lăsîndu-se pe spate și arătîndu-și dinții mari, albi, ca de lup.

— Cum ați spus? Misiune ? Asta sună milităreşte și e adevărat. Vorbim încă de misiuni, sîntem înarmați... Se opri și întinse mîna spre revolverul de la centura lui George.

— E al dumitale, sau...

— Al meu. De la un ofițer sovietic.

— Și eu am unul pe undeva, nu țin minte... Dar ați spus bine, misiune... Mai tîrziu vom avea însărcinări și poate că vom întineri. Sigur, vom întineri... Uneori sînt potriviți termenii ăștia militari, nu mă știu însă folosi de ei... La armată nu mi s-a dat nici pușca ; eram socotit turbulent... rău-văzut, am curățat cartofi și closete... Redeveni serios : Misiunea, tovarășe căpitan, oamenii. Oamenii, o celulă de partid... Veniți din Ungaria, nu ? Ați avut ocazia să vorbiți cu cineva ?

— Numai cu... cîțiva colegi, se strîmbă George.

Jurca înțelese. Fără să-și miște scaunul, își înfipse coatele în genunchi și se aplecă spre George :

— Mulți ne înjură acum... vorbesc bineînțeles de alții decît aceia pe care o să-i zdrobim. Spusese cuvîntul simplu, ca și cînd ar fi fost vorba de o operație casnică. Știi cum e acum ? Mulți poartă un scut de carton, pe care au scris cu litere mari „democrație" și ei știu că noi știm că scutul e de carton, dar cred că n-o să avem curajul să-l rupem din pricina literelor acelora scrise la repezeală... Și-n jurul lor se adună cei slabi, sau cei care nu știu adevărul.

— La adevăr nu se ajunge ușor, șopti George.

— Știu. Dar trebuie. Ei — oftă el — o să vă anunțe Mîndroc de la plasă cînd veniți după carnet. El o să fie mai concret, cunoaște... Il conduse pînă la ușă și, în timp ce-i strîngea mîna, spuse, atît de neașteptat și de adevărat, că George tre-

sări uimit: Poate că primirea mea v-a decepționat puțin... La capătul unui drum, străbătut cu greu... ar trebui ceva înălțător... Deschise ușa și, aplecîndu-se la urechea lui, spuse: Marile lucruri încep totdeauna simplu... Și e bine așa.

8

Ajunse înainte de ora două în fața bisericii unde trebuia să se întîlnească cu profesorul acela de care-i vorbise Mareș. Toată istoria i se părea destul de încurcată, plină de subînțelesuri și aproape-i părea rău că primise așa de ușor. Se gîndise însă că nu strică un om în plus la școala din Lunca, mai ales că el o să aibă atîtea altele pe cap. Ploua încă, în răstimpuri, dar cerul se mai limpezise: avea acum aceeași culoare cenușie, mată, ca asfaltul pieței. Îi venea să zîmbească înduioșat, gîndindu-se la căldura familiară a bucătăriei de acasă, la patul mare, alb, cu salteaua în care dormind atîția ani, trupul lui își întipărise forma.

Tocmai se pregătea să plece cînd, de după colțul străzii, se ivi un tînăr îmbrăcat într-un palton negru, lung, demodat, cu blana de la gît destul de roasă. Din pricina grabei era asudat și ochelarii îi străluceau aburiți. Se opri în fața lui, foarte încurcat și-l întrebă cu o voce (George nu-și dădu seama de ce) rugătoare:

— Domnul director Teodorescu

— Da. Eu sînt.

— Îmi permiteți... profesor Suslănescu. George strînse o mînă de copil, subțire, fierbinte și asudată. Rămaseră amîndoi stingheriți, neștiind ce să-și spună.

— Cred că... domnul Mareș... v-a vorbit despre mine...

— Da. Fără să mă lămurească prea mult. Am înțeles doar că...

— Doresc să plec la țară, începu să rîdă forțat Suslănescu. Avea un obraz îngust, neras, cu trăsături fine și nervoase: zîmbetul îi era chinuit, trist și te făcea să-i bănuiești ochii întotdeauna plini de lacrimi. Probabil doriți... cîteva lămuriri, nu-i așa? O porni înainte și George se luă după el, întrebîndu-se încotro se duc. Suslănescu mergea repezit, cu tot trupul înclinat înainte și mîinile inerte, prea grele.

— Explicația e... simplă... Bineînțeles n-am intenția să mă eternizez la țară, dar deocamdată... Trăim o perioadă tulbure... O mizerie îngrozitoare... sănătatea mea e șubredă... leafa nu-mi ajunge... Le spuse toate acestea dintr-o răsuflare, ca pe-o lecție îndelung rumegată.

Pe neașteptate îl privi drept în față pe George: dincolo de sticlele groase ale ochelarilor, ochii lui negri străluceau intens, foarte curați, neașteptat de copilărești. De altfel, în toată ființa lui era ceva de adolescent ai cărui obraji fuseseră pe neașteptate năpădiți de o barbă deasă, sîrmoasă. Spuse apăsat, dar cu vocea tremurînd:

— Și apoi... acolo e liniște... Mai merse cîțiva pași și adăugă: Vă rog foarte mult să fiți de acord... Mi-am adus actele, diploma... și, cu degete febrile, începu să se scotocească prin buzunarul dinăuntru al paltonului.

— Nu e nevoie... nu e nevoie, îl potoli, destul de nesigur, George. Și cînd aveți intenția să veniți?

— Dar... o dată cu dumneavoastră! Aveți ceva împotrivă?

— Nu, desigur... Doar că eu plec chiar azi...

— Vă pot însoți. Bagajele-mi sînt făcute.

— Domnule profesor — glumi George — îmi face impresia că plecarea dumneavoastră seamănă cu o fugă! Se aștepta să-l zăpăcească pe celălalt, îi trecuse prin minte că o fi vreun fost legionar care vrea să se ascundă, așa că răspunsul prompt, deslușit, îl descumpăni.

— Da, e o fugă!

— Și de cine fugiți?

— De mine! Suslănescu răsuflă greoi, ca și cum ar fi vrut să gonească o neliniște și preciză: Puteți primi toate informațiile despre mine, de la inspectorat. Sînt... membru al partidului socialist... am publicat un articol în *Vocea poporului*... Iar dacă... mai sînt și alte motive, sînt numai de natură intimă...

— Bine... atunci...

— Mai am o singură rugăminte... V-ar deranja foarte mult dacă v-aș ruga... dar mă iertați, ați mîncat?

— Nu.

— ...dacă v-aș ruga să luați masa la mine? Locuiesc prin apropiere... într-un fel de pensiune, nici o grijă, e plătită pînă la sfîrșitul lunii — surîse el, studențește — și... n-aș vrea să fiu singur... acum.

Pe fața bronzată a lui George, pe care Suslănescu o cerceta pe furiș, se citea deslușit plictiseala; asta îl făcu să roșească și să adauge, aproape disperat:

De altfel, va trebui să... mă găzduiți probabil, o zi, așa că aș vrea să... mă recompensez, prin anticipație.

Restul drumului îl străbătură tăcuți; din cînd în cînd Suslănescu, arătîndu-i pereții stropiți de găuri ai vreunei case, îi explica ce fel de lupte se dăduseră pe acolo, adăugînd că, desigur, asta nu-i

poate produce nici o impresie, deoarece văzuse atîtea... Ajunși pe malul Mureșului, Suslănescu se opri la poarta cochetă a unei vile, o descuie și se dădu la o parte, ca să-i facă loc lui George să treacă. Străbătură o mică alee, mărginită de tufe uscate de trandafir, urcară cîteva trepte; la ușă Suslănescu, din ce în ce mai stînjenit, îi spuse:

— N-o să vă supărați... dacă o să vă prezint ca pe un vechi prieten... Înțelegeți... pentru conveniențe... Ei sînt niște... burgheji! Deschise ușa și în clipa aceea se auzi un glas plin de femeie:

— Tu ești, Sandule? Te așteptam cu masa! O ușă albă se deschise și în prag se ivi o doamnă într-un elegant capot auriu. Încremeni văzîndu-l pe George, dar Suslănescu, rîzînd tare, forțat, îl prezentă:

— Închipuiți-vă, doamnă... un prieten din copilărie... domnul căpitan Teodorescu... L-am întîlnit din întîmplare și mi-am permis... Doamna procuror Velceanu... Ea își înclină capul frumos, cu trăsături netede, înconjurat de aureola arămie a părului.

— Mi-am permis... să-l invit la masă...

— Îmi face plăcere. În permisie, domnule?

— Mă întorc de pe front, spuse George răgușit.

— Domnul Suslănescu vă va conduce la baie... Noi vă așteptăm... Îi lăsă singuri și intră în sufragerie, tîrînd în urmă o dîră de parfum greu. Ca să nu-i lase timp să spună ceva, Suslănescu îl ajută, vorbind într-una, să se dezbrace, îl conduse la baie, se miră că nu e apă caldă.

— Sînt foarte simpatici... neprotocolari... Să nu credeți că... Poftim prosopul... Îndată după-masă, dacă vreți, plecăm. Eu sînt gata... Sau poate... cîteva ceasuri de somn... Nu? Bine, cum doriți... Pe aici...

Intrară într-o odaie luminoasă, tapisată cu mătase roșie; în mijloc, pe masa mare, acoperită cu damasc, tacîmurile obișnuite fuseseră înlocuite cu altele, de argint. George strînse mîna procurorului Velceanu, care părea enervat, clipea des din pleoapele umflate, verzui și-și pipăia nodul cravatei, strîmbîndu-l. Numai în clipa cînd ridică păhărutul de țuică, își strîmbă fața gălbuie, smeadă, într-un fel de surîs și se înclină spre George:

— În cinstea... nu-i așa, a victoriei apropiate, căci e foarte apropiată. Doamne-ajută! Se așezară într-o stinghereală totală, pe care bietul Suslănescu încerca zadarnic s-o împrăștie, sărind de la un subiect la altul. Velceanu găsi cusururi supei, fripturii, cartofilor, care erau uscați, apoi, pe neașteptate îl țintui pe George cu degetul:

— Ați fost mult timp prizonier?

— Aproape doi ani...

— Aha, și ce credeți, va trebui mult pînă să se introducă și la noi raiul comunist?

George își așeză ușor furculița în farfurie și-l privi fix:

— Da. Va fi destul de greu...

Suslănescu sări:

— Ascultați una fantastică! Știți că se vorbește... am auzit din foruri serioase, că domnul Varga va fi primar!

— Nu m-ar mira, surîse doamna Velceanu. O porcărie în plus...

— Și a doua veste — își savură dinainte efectul Suslănescu — e că astăzi voi avea regretul să vă părăsesc. Mi-am găsit un post de învățător la țară. Încep apostolatul. În cinstea lui! Dădu peste cap paharul cu vin, se înecă, tuși și stropi fața de masă. Fața doamnei Velceanu se acoperi de o paloare verzuie; numai buzele fardate, ușor unsuroase, rămaseră roșii, ca o rană brusc apărută.

— E-te-te, mormăi Velceanu, și continuă să se scobească în dinți, preocupat, încruntat din pricina durerilor pe care și le isca.

— Vorbești serios? întrebă Mimi, după un timp, cu voce uscată.

— Extrem de serios... Domnule Teodorescu, serviți-vă din cafeaua aceasta, în prepararea căreia doamna Velceanu e o maestră desăvîrșită. Da — se apleacă spre ea — plec, doamnă. Evident, cuvintele ar fi prea slabe ca să exprime recunoștința pe care vi-o păstrez pentru tot ce-ați făcut pentru mine...

— Am auzit un banc excelent, interveni procurorul. Și începu să povestească, cîntărindu-și fiecare cuvînt, o istorie plicticoasă, încărcată de amănunte și descrieri. Doamna Velceanu se ridică încet, rezemîndu-se de marginea mesei, și îl rugă pe Suslănescu s-o urmeze în odaia de dincolo. Sentimentul că asistă, ca un martor nepoftit, la o întîmplare pe care n-o înțelegea îl paraliza pe George. Vinul băut i se urcase la cap, îmbujorîndu-l și osteneala i se strecura în vine, cu mii de ace. Răspundea cu cîte un „Da, desigur, ...Nu e rău", glumelor pe care Velceanu le debita, și din care auzise cîteva azi-dimineață, la inspectorat, apoi deodată încremeni, deoarece din odaia cealaltă se auzeau foarte limpede cuvintele celor doi:

— Ești nebun? De ce faci asta?

— Trebuie, doamnă... Glasul lui Suslănescu, încordat, vibra cu o notă mai sus decît era normal. Viața m-a învățat că există momente unice... pe care nu mai am dreptul să le scap... Era... un cerc aparent vicios, în care m-am complăcut... fără să-mi dau seama...

— Și... eu? Întrebarea se auzi șoptită, dar limpede. Velceanu curăța o pipă, înșirînd pe fața de

masă boabele umede, amare și puturoase de nicotină.

— Vă mulțumesc pentru masă, se ridică George. Tîrși scaunul, căutînd să facă zgomot cît mai mult, dar Velceanu, cu un rînjet placid, îi făcu semn să se așeze.

— Ocupă loc, domnule, te rog. Trebuie să se isprăvească interesanta scenă de dincolo. Îl duci cu dumneata pe Suslănescu ?

— Da, murmură George.

— E un tînăr de treabă și idiot. L-au apucat elanuri bolșevice. Mi-a ținut multe predici despre misiunea intelectualului, despre destin și...

— ...gîndul acesta m-a bîntuit și pe mine, doamnă, cu aceeași nesinceritate esențială. Sîntem prea sănătoși și... prea romîni, pentru așa ceva. Necesită nu numai curaj, ci și o anumită filozofie... demodată, doamnă, și apoi... urmează o epocă de vitalitate. De dincolo se auzi un țipăt, apoi liniște. Suslănescu se ivi în prag. Era cu paltonul pe el, încheiat la toți nasturii și tîra un geamantan legat cu o frînghiuță

— Domnule Velceanu, iertați această plecare atît de bruscă.

— La revedere, mă.

O servitoare intră și anunță că a sosit trăsura. Suslănescu porni înainte, împiedicîndu-se în geamantan, se urcă și se trînti pe bancheta de piele, apăsat, privindu-și încăpățînat ghetele scîlciate. George îl urmă și abia în trăsură izbuti să-și încheie toate cataramele.

Îi spuse enervat:

— Ești nebun, domnule... S-a auzit tot!

— La gară! țipă Suslănescu, înghiontindu-l pe birjar. La gară! Și întoarse spre George un obraz roșu, în care ochii aveau o strălucire tîmpă, de mort subit.

7

„Restaurantul" gării părea un hangar de aviație: o baracă nemaipomenită, din tot felul de scînduri, de vagoane, din poduri de case, uși, mese, bătute în cuie la întîmplare; acoperișul din foi de cort, cusute cu sfoară, peticite și găurite, prin care ploua, ca și cum n-ar fi fost. Pe jos, zgură roșie, mormane de hîrtie, de cîrpe, oameni trîntiți, boccele, bagaje, saci, resturi de mîncare, totul învăluit într-un fum dens, albastru, pe care-l tăia cu ființa lui subțire, colțuroasă, patronul, un băiețandru cu nasul mîncat de lupus, care vărsa de băut dintr-o imensă damigeană pe care-o ținea strîns, la subsuoară. Din buzunarul paltonului de piele scorojită, ieșea tocul unui revolver militar, pus la îndemînă. Toate acestea îi păreau lui George de mult cunoscute, fără să și le poată lega în minte de ceva: un oraș, o stradă, sau o gară pe unde umblase. Tot timpul drumului stăruise în el o jenă înghețată din pricina celor petrecute azi. Își spunea că va trebui mult timp pînă să se obișnuiască cu mentalitatea încîlcită a celor „de acasă", dar asta nu-l liniștea: tremura interior, ca și cînd dintr-o clipă într-alta ar fi trebuit să sosească trenul și era în primejdie să-l scape. În schimb Suslănescu era de-o veselie nestăpînită, vorbea dezlînat, pronunțînd mereu cuvîntul „vacanță"; hamalului care le adusese bagajele la restaurant și le spusese că abia peste două-trei ore pleacă un tren în direcția Oradea, îi dăduse un bacșiș uriaș și omul, plecat de șale și bîiguind „săru' mîna, săru' mîna domnilor", rămăsese pe peron ca o sperietoare de ciori, clătinată de vînt. Abia duhoarea stătută și groasă dinăuntru îl mai potoli. Își găsiră cu greu loc la un capăt de laviță, alături de un precupeț care dormea liniștit cu capul pe mîini, și îndată patronul

îi zări, le aduse două pahare mari de sticlă groasă și le umplu cu țuică. Băură tăcuți, George din obișnuință, Suslănescu exagerînd plăcerea produsă de spirtul grețos. După al doilea pahar umplut cu promptitudine, Suslănescu deveni volubil.

— Sper că o să ne înțelegem bine, domnule director. Dumneata ești un om tăcut, ponderat, calități care mi-au impus, prin contrast... Iartă-mă... te-am făcut să asiști la o scenă penibilă. Știam că va fi așa și tocmai din pricina aceea am insistat să vii... Ce vrei? Eliberarea e... Clipi din ochi, dar imediat îl copleși tristețea. Aruncă o privire circulară în restaurant: cei mai mulți dormeau, alții sporovăiau în șoaptă; în fața lor, lîngă peretele de lemn, doi bărbați sărutau pe rînd buzele groase, cenușii, ale unei femei care stătea pe o buturugă, cu picioarele depărtate și mîinile mari, roșii în poală, ca doi căței nou-născuți.

— Fioroasă promiscuitatea asta... nu? Nu m-am putut obișnui niciodată, deși am trecut prin atîtea... Oare din tot ce vedem se va naște, ca pasărea Phoenix, demnitatea umană? Așteptă întunecat răspunsul.

— Depinde de succesul revoluției, rosti încet George.

Suslănescu rămase cu sprîncenele ridicate, ca și cum nu i-ar fi venit să creadă. Apoi, fără rușine, începu să-l cerceteze pe George. „O față neobișnuită, o frumusețe bărbătească, rigidă, o inteligență calculată“, își spuse. Suferința fizică îi subțiase obrazul îngust, bronzat, cu oase puternice sub pielea tăbăcită. Dar ceea ce-l impresiona mai mult erau ochii cenușii, cu gene dese și scurte: aveau o strălucire metalică, pătrunzătoare. Păcat că nici alcoolul nu-l face mai vorbăreț! Simți dintr-o dată, ca de atîtea ori pînă acum, că de omul acesta se va lega din toată puterea, că iarăși acțiunile lui se vor coordona

într-un fel anume, care să-i fie pe plac celuilalt, să-l ridice în ochii lui. Pînă acum acceptase asta ca pe o fatalitate, dar acum se gîndi cu o bucurie secretă că în noua viață care începea, totul depinde într-adevăr numai de el. „Să trăiești cu luciditate, ca un conspirator, iar momentele de deznădejde să le îneci în acțiune... într-o acțiune care să aibă șanse istorice de succes..." Și iarăși se gîndi, cu fericirea aceea legănătoare pe care i-o producea întotdeauna alcoolul, că viața lui începe din nou nu numai în ceea ce privește viitorul, dar și trecutul... Se vor destăinui unul altuia și tot ceea ce a fost va căpăta alte semnificații.

— S-ar putea spune că și eu mă întorc de pe front, spuse el cu dezinvoltură. Au fost și pe aici mari bătălii... și-au avut răniții lor, marii lor mutilați. Senzația că a fost numai începutul e măreață și înfricoșătoare...

Se opri brusc, speriat.

— Vă displace că sînt atît de vorbăreț ?

— Nu... atîta că nu sînt obișnuit... Trebuie să-mi aduc aminte și alte noțiuni, decît cele pe care le-am folosit atîția ani...

— Ce drăgălaș ați spus asta ! Dră-gă-laș !

— Ce ați predat pînă acum ?

— Istoria, dădu din umeri Suslănescu. Istoria, din care nu știu o boabă... Figurat, sigur !

George își aprinse o nouă țigară și tăcu, privindu-l cu ochii micșorați din pricina fumului înțepător. Vorbăria asta îl plictisea și-l obosea ; i se părea neserioasă, ca și veselia celuilalt după scena aceea groaznică din casa procurorului, și se întrebă îngrijorat ce belea și-o fi luat pe cap. În divizie, în timpul marilor frămîntări prin care trecuseră fiecare, discuțiile lor, chiar cele mai pasionate, erau legate de ei cu mii de fibre : se certau pentru *fapte*, pentru o interpretare istorică, pentru o ati-

tudine, pentru un om, cu senzația precisă că se naște ceva în clipele acelea; mai tîrziu, în spital, discuțiile și problemele altor ofițeri i se păruseră meschine, oamenii se pregăteau voioși și nerăbdători să se întoarcă la ceea ce lăsaseră acasă înainte de război; pe el îl priveau cu neîncredere pentru că citea broșuri marxiste și părea stingherit atunci cînd vreunul începea să descrie cu lux de amănunte cum se culcase cu vreo infirmieră. În anul de lagăr se obișnuise să creadă că tot ceea ce aparținea Omului, inclusiv fiecare cuvînt, e prețios și trebuie drămuit; de aceea, ori de cîte ori izbucnise vreo discuție violentă, în care oamenii se certau doar ca să facă ceva, se retrăgea prudent și ușor disprețuitor. „Tot ceea ce veți face va trebui gîndit pînă în ultimele consecințe", îi spusese Mihail Alexandrovici, într-una din nopțile acelea îngrozitor de lungi, cutreierate parcă de un vînt de înțelegere vecin cu nebunia, cînd aștepta să fie împușcat și, după ce văzuse că asta nu se întîmplă, încerca din răsputeri să ucidă în el orice mijire de nădejde, ca să nu sufere.

Între timp patronul le mai adusese un rînd de pahare, și, la cererea lui Suslănescu, niște castraveți murați, mari și zbîrciți, într-o farfurie cu muștar.

— Pot acum să vă mărturisesc că fug la țară, în căutarea unui ideal, spuse Suslănescu, în timp ce-și ștergea ochelarii de blana căciulii. În căutarea unui Sens.

— Acestea pot fi găsite și în altă parte. Pretutindeni unde sînt oameni, spuse răstit George. Suslănescu clătină din cap, ca și cum ar fi primit o palmă amicală.

— Poate. Dar întîi trebuie să devenim noi... Iar cînd ești murdar, trebuie să te speli.

— Și de ce te simți murdar dumneata? îl țintui George, cu un fel de nervozitate.

— Eu personal, nu. Tagma din care fac parte... Trebuie să recunoști că intelectualitatea romînă a eșuat lamentabil pînă acum... Și alte țări și-au avut, mai demult încă *Götterdämmerung*-ul lor, dar niciunde intelectualii nu și-au plîns mai aprig zeii detronați, n-au murit mai masiv o dată cu ei...

Avu senzația — ca un fel de trezire — că vorbește în gol și se posomorî brusc. Dintr-o dată, hangarul unde se aflau îi apăru în respingătoarea lui murdărie și fuga lui din nou lamentabilă. Împărtășise cîteva frînturi de idei acestui militar ostenit, a cărui tăcere ascundea poate o indiferență și o neînțelegere ostilă. Se simțea iarăși singur, părăsit, cu fiorul acela de neliniște cutreierîndu-i, fizic, tot trupul. Își bău paharul cu greață.

Afară se auzi fluieratul unui tren; în clipa aceea mulțimea se însufleți, se îmbulzi spre ușa barăcii unde se auziră zbieretele furioase ale celor striviți sau împiedicați să iasă. Se vede că patronul stabilimentului își luase toate precauțiile, deoarece un personal foarte numeros, niște haidamaci în zdrențe și neînchipuit de murdari, se repeziră la mesele celor care nu plătiseră încă. Afară, trenul era încolțit din toate părțile: din mers lumea se cățăra pe acoperișul plin, sărea pe trepte, îi împingea pe cei care voiau să coboare. George și Suslănescu se repeziră în urmă și își găsiră, fără prea mare efort, un loc într-un vagon deschis, de marfă. O ploaie măruntă, foarte rară, cădea iarăși, înecînd toată gara într-o pîclă sură, înțepătoare, ca un fum rece. Amețit de alcool, gîtuit de frică — amintirile călătoriilor din vara trecută erau încă prea vii — cu mîinile încleștate pe geamantanul lui vechi, legat cu sfoară, Suslănescu încercă să nu se gîndească la nimic.

Peste două ceasuri trenul se urni greoi, chinuit, roțile scrîșniră, alunecară de-a lungul șinelor ude

și părăsiră orașul, deasupra căruia se învălătuceau ghemotoace mari de pîclă, de fum. George își trăsese gluga peste cap și, cu țigara aprinsă în colțul gurii, adormise. Vagonul era plin de oameni, ghemuiți cu genunchii la gură, oferindu-și spatele umil încovoiat, ploii monotone, ca de toamnă...

8

Plecarea lui Suslănescu „în căutarea adevărului" nu era totuși rezultatul unui simplu impuls. De luni de zile prietenii lui erau uimiți de schimbarea care se petrecuse cu el: în locul izbucnirilor pasionate de odinioară, în urma cărora se prăbușea epuizat, cu ochii în lacrimi, devenise ironic, rece, calculat, dar într-un fel aparte, plin de surprize; alteori părea absent la tot ce-l înconjoară, zile întregi își făcea lecțiile în silă, azvîrlind datele și numele (care altădată avuseseră pentru el atîta semnificație secretă, din care reușea să transmită celorlalți măcar emoția) cu un fel de plictiseală neprefăcută. Fu văzut odată, în timpul unei mari manifestații muncitorești, pe un trotuar, privind cu ochii măriți, palid, scurgerea cenușie a mulțimii, peste care, din loc în loc, fîlfîiau, ca niște aripi roșii, drapelele. În cancelarie discuțiile preferate ale colegilor: foametea, mizeria, nădejdile îndreptate spre America, siguranța veselă că toate acestea nu vor dura mai mult de șase luni, nu-l atrăgeau. Stătea ghemuit pe un scaun, aproape de fereastră, citind încordat, aproape atingînd cu fruntea filele, o carte învelită riguros în foaie de ziar. Dacă la început toate acestea intrigaseră, curînd nimeni nu-i mai dădu nici o atenție: de aceea izbucnirea lui produse stupoare, în ziua cînd profesorul de geografie, Blaga, tremurînd de indignare, povesti că ziarul

P.N.Ţ., *Ardealul democrat*, fusese interzis, iar cei care-l difuzau, fiii celor mai bune familii din oraş, maltrataţi de muncitori unguri. Suslănescu, alb ca varul, cu tot obrazul tremurînd, se repezise în mijlocul cancelariei şi începuse să urle :

— Nici acum n-aţi înţeles ? Şi acum continuaţi să debitaţi aceleaşi gogoşi răsuflate, jalnice ? Minciuni !... Noi... să mai vorbim... Noi, care... am trădat, am minţit, am înşelat acest popor nenorocit, această turmă ! Istoria se face afară, în stradă... aşa cum s-a făcut întotdeauna, dar pe atunci ne măguleam egoismul, crezînd că şi noi... buricul pămîntului ! Treziţi-vă odată, nefericiţilor ! Îţi temi prăvălia, dom'le Blaga ?

Luaţi pe neaşteptate, profesorii se dezmeticiră cu greu ; începură să strige, dar vocea lui Suslănescu acoperea tot vacarmul.

— Bate un vînt de înnoire... e revoluţie, domnilor. Şi ori o vom înţelege, ori o să ne calce în picioare... aşa cum merităm, de altfel !

Ieşi, trîntind uşa, de zăngăniră geamurile şi în clasa VIII-a, unde avea cursuri, le vorbi elevilor nu despre „Imperiul Romîno-Bulgar“, cum prevedea condica, ci despre comunişti, despre sacrificiile lor în închisori, în lagăre, despre imensa porcărie care a fost Romînia, despre democraţie, fascism, strigînd din răsputeri într-o tăcere nedumerită la început, apoi ostilă făţiş. Sări de la una la alta, uneori voia să dea precizări, să fie crezut, cita mărturii, alteori era numai vibrant, poetic. Peste două ceasuri liceul vuia : Suslănescu a înnebunit ! Directorul îl chemă la cancelarie, îl puse să stea în cel mai bun fotoliu şi se interesă, cu o desăvîrşită lipsă de tact, de starea sănătăţii lui ; îl sfătui să ia un concediu, ceea ce Suslănescu, la capătul puterilor, primi fără să crîcnească. Din ziua aceea nu mai dădu pe la li-

ceu; leafa i se trimitea acasă, iar pe stradă, cînd întîlnea vreun coleg, trecea pe trotuarul celălalt.

Totul începuse din pricina fricii și a remușcărilor. Toată lumea „bine" vorbea de naționaliști bătuți, asasinați mai rar, trecuți pe liste negre, dar nimeni dintre cunoștințele lui Suslănescu nu avea un depozit atît de mare, mereu împrospătat, ca Velceanu. Procurorul scăpase de primele epurări, dar era foarte neliniștit. Se înscrisese în partidul social-democrat, fără ca asta să-l facă să se simtă la adăpost. Părea că-i face o plăcere nespusă să se înconjoare cu o atmosferă de teroare, dormea pe jumătate îmbrăcat, într-un antreu cu mai multe ieșiri, avînd pe noptieră revolverul și un geamantan cu lucruri necesare. Cerceta într-una o hartă, pregătindu-se să fugă spre Apus, dar își amîna mereu plecarea. De la lucruri generale, trecu la personalități: doctorul Guiașiu ar fi fost arestat; despre Suslănescu ar fi auzit într-un mediu de „stînga": „A, boiernașul ăla șovin? Îi vine rîndul..." Cînd află de ieșirea din cancelarie, îi spuse, surîzînd cu bunătate:

— Crezi că îi poți duce așa? Ăștia nu se înșală, dragă... În liceu nu-ți dai seama ce muncă precisă duc comuniștii... Cum se pregătesc pentru vremea cînd vor veni la putere. În momentul acela, toți vom avea o etichetă de care nu vei putea scăpa niciodată...

Există o voluptate amară a schimbării totale de atitudine, pe care Suslănescu o încerca în secret, de cîtăva vreme: cumpărase din librării, adunase de prin bibliotecile prietenilor tot ce era publicație marxistă, dispus însă dinainte să accepte totul, dorind cu fervoare în adîncul sufletului, să fie convins. Lucrul nu a fost din cale-afară de greu. Avusese o viziune sentimentală, impresionistă a istoriei, iubită ca muzica de exemplu, liric. Plăce-

rea, beția, pe care i-o da istoria, venea din posibilitatea lui de-a crea pentru sine, dintr-un mîner de spadă într-un muzeu, dintr-o replică sonoră, dintr-un detaliu arhitectonic, o întreagă atmosferă plină de sunet și de culoare și de-a realiza, în același timp — lucid — distanța de netrecut, nostalgia timpului. Istoria Romîniei o judeca după aceleași criterii, cu un adaos patriotic format din cîteva locuri comune: rolul nostru de apărători ai civilizației — de unde mîndria destul de puerilă că am participat într-un mod indirect la clădirea Versailles-ului — latinitatea incoruptibilă, marile calități ale unor domnitori care, fiind într-o țară mică, nu s-au putut valorifica, laudele pe care ni le-au adus străinii: „Atlet al lui Crist", aprecierile lui Custos, în *Atrii Heroici*... De aceea, analiza superioară a lui Marx, ironia lui, înțelegerea marilor legi care guvernează lumea și istoria îl copleșiră. Avea impresia că se află în fața unei personalități covîrșitoare care, din mulțimea de nume, date și fapte, pe care le știa și el, reface lumea, punîndu-le pe toate la locul pe care într-adevăr l-au ocupat. Vechiul deziderat al cronicarilor, „din cele trecute să pricepem cele viitoare" devenea acum un imperativ cutremurător. Trăi zile întregi într-un fel de beție, amestecînd epoci, avînd un fel de viziune a mulțimilor obscure și infinite, care creează și distrug, într-un proces colosal, față de care vechea lui „înțelegere" era puerilă. Ceea ce se obișnuise să numească fatalitate nu era decît recunoaștere; în locul spaimei în fața evenimentelor venea siguranța, gîndirea se putea avînta, înflăcărată și liberă în toate direcțiile. Se pomeni rîzînd cu hohote de ironia cu care Engels îl reducea la neant pe Dühring, dar cu sentimentul că Engels e de față și el îl flatează, supralicitîndu-l. În sfîrșit, Revoluția rusă și primele cărți sovietice apărute îl aruncară într-o lume a

cărei existență n-o bănuise măcar. Avea senzația că simpla participare intelectuală îl face mai bărbat; citea cu acea uitare de sine și emoție epică, pe care o pierduse din adolescență, chiar dacă aceste pagini n-aveau subtilitatea literaturii franceze sau adîncimea lui Tolstoi și Dostoievski. Își dădea însă seama că între convingerea lui interioară, sinceră, și felul cum societatea va accepta această convingere există o prăpastie. Va fi făcut oportunist, friptu-rist, i se vor aduce argumente pe care va fi silit să le combată cu noile lui arme, ceea ce va accentua impresia detestabilă asupra caracterului lui. Concesii nu voia să facă, nici una. Aspectul moral al societății în care se învîrtise pînă acum îi apărea într-o lumină crudă: în dosul rățoielilor lor — a căror contradicție cu viața pe care o duceau i se păruse oarecum tragică, fără măreție, dar tragică — apărea o rapacitate obiectivă, *de clasă,* ceva care mînjea idealurile cu care se împăunau.

Dacă în singurătatea camerei lui, unde stătea toată ziua trîntit în pat, cu un maldăr de cărți, chiorîndu-se la veilleuză, i se părea ușor să-i înfrunte, să-și strige mintal disprețul, își dădea seama că era prea slab ca să lupte efectiv împotriva lor și nici nu simțea de altfel vreun imbold pentru așa ceva: ar fi polemizat cu plăcere cu vreun istoric susținînd vechile teze, cu aceeași adorație cu care le susținuse el, dar ziarele erau pline doar de atacuri veninoase, personale, calomnii sau țipete ultragiate în numele „democrației“, zeița la modă. La urmă își spuse că totul se reduce, în ceea ce-l privește, la o salvare personală. Contribui la aceasta, prin ricoșet, o discuție cu Răducanu, fost profesor de naturale, acum ajutor de primar, sau așa ceva, în administrația Groza. Într-o zi acesta veni să-i facă o vizită. Era mic, slab, prost îmbrăcat și cămașa îi era destul de cenușie la guler. Rămăsese tot vesel, copilăros, dar

agitația lui și lucirile sigure din priviri dezmințeau atît bonomia lui exagerată, cît și silințele pe care și le dădea să nu ia o atitudine protectoare față de el. Discutară multă vreme lucruri la ordinea zilei, în fond indiferente lui Suslănescu, cînd, pe neașteptate, Răducanu îl întrebă ce anume determinase ieșirea sa din cancelarie. Suslănescu se sili să explice, cît putea mai bine și poate tocmai de aceea fu confuz și neconvingător. Își dădea seama că se încurcă, amesteca fără rost „epoca", „marile cutremurări interioare" și rămase uluit atunci cînd Răducanu, apropiindu-se de el și punîndu-i mîna pe genunchi, îi spuse, cu un surîs de circumstanță :

— Știi ce se vorbește ? Că ai fi făcut asta... ca să te pui la adăpost, ca să... te rog să nu te simți jignit... ca să acoperi unele lucruri din trecut.

Roșu ca jarul, tremurînd interior, deoarece cele cîteva articole pe care i le scrisese lui Vîslan, ori participarea lui la discuțiile veninoase din „lumea bună", i se păreau crime oribile în ochii neînduplecați ai revoluționarilor, Suslănescu negă, jură, protestă.

— Trebuie să-ți spun un lucru, îl liniști la despărțire Răducanu... Pentru opera pe care o pregătim, avem nevoie de tot ce are bun acest popor, de toată inteligența, de toate forțele care vor să vină alături de noi, cinstit.

La o săptămînă se auzi că Vîslan, directorul *Ardealului democrat*, ar fi fost arestat ca criminal de război. Deznădăjduit, Suslănescu își spuse că i-a sosit ceasul. Desigur, Vîslan își va denunța toți colaboratorii, va poza în escroc simpatic, incult și idiot, care făcuse totul pentru bani, va dovedi că era incapabil să susțină măcar o singură idee dintre sutele care apăruseră sub semnătura sa. Cu atît mai groaznică i se părea situația lui, cu cît nu se simțea capabil să înfrunte martiriul pentru o

cauză hidoasă, pentru „burghezie". (Folosea termenii aceștia, într-o nouă accepțiune, plină de semnificațiile lor politice și filozofice, cu deliciul novicelui.) Velceanu, care ancheta cazul, plin de groază din pricina năpastei care se abătea pentru prima oară asupra unuia din cercul pe care-l frecventase și el, era de nepătruns și nici Suslănescu nu-l întreba nimic, ca să nu se sperie. O singură dată Velceanu scăpase cîteva detalii înfricoșătoare: se părea că Vîslan fusese înfundat chiar de baronul Papp, în urma unui șantaj, dar cînd Suslănescu, pierzîndu-și cumpătul, ceru amănunte, retractă totul, îi ceru cuvîntul de onoare că va tăcea și, din ziua aceea, începu să se poarte dușmănos cu el. Atmosfera din casă era insuportabilă: o teroare absurdă, dementă îi zgîlțîia pe toți; păreau că locuiesc într-o casă cu stafii.

Relațiile cu Mimi Velceanu se reînnodaseră la cîtva timp după întoarcerea din refugiu, după ce ei îi ieșise din cap ideea că, după toate prin cîte a trecut, poate „începe o viață nouă, liberă". Pasiunea și disperările dispăruseră, lăsînd loc unei intimități casnice, comode. Uneori ea se mai revolta și îi arunca în obraz cuvinte grele, îi spunea că n-o satisface și se culcă cu el numai din milă. Deși se vedeau în fiecare zi, dacă ar fi încercat în absența ei să și-o închipuie, nu i-ar fi putut recompune trăsăturile. Doar în scurtele momente intime, regăsea o vagă duioșie pentru această femeie îmbătrînită, care se zbătea cu ochii închiși alături de el.

Își dădu seama că trebuie să plece de aici, într-una din zilele acestea incerte, care nu semănau cu nimic, pe malul Mureșului; apa, ca o masă de pămînt lichid, cenușiu, curgea atît de încet, încît privită multă vreme părea nemișcată, între malu-

rile care alunecau. Vîntul șuiera dinspre pustă, rece și vesel. Zgribulit, Suslănescu se așeză pe o bancă, strîngîndu-și paltonul în jurul picioarelor, ca pe o rochie. Era oprimat, frămîntat de un neastîmpăr rece, dușmănos, ca o febră. „Am să plec de aici", își spuse și în prima clipă simți o imensă ușurare, mirarea că nu se gîndise pînă acum la un lucru pe care-l putea realiza atît de simplu. Nu-l lega nimic de acest oraș obtuz, de oamenii mărginiți și condamnați la moarte care-i populau străzile și cîrciumile: simplul cuvînt *plecare* trezi în el o ciudată senzație de căldură, o suită de imagini strălucitoare, ca dintr-o goană veselă prin locuri însorite. Peste două zile se întîlni cu Mareș, de la inspectorat și, după ce vorbiră plictisiți despre mizeriile vieții, Suslănescu îi spuse, într-un oftat:

— Ei, cum aș pleca de aici...

Bătrînul deveni foarte serios, merse un timp îngîndurat, apoi zise:

— Știi că ar fi foarte bine... *Foarte* bine...

— Unde? surîse Suslănescu.

— De pildă, într-un sat... Nu-ți are nimeni baiul, te mai îngrași, că încape pe dumneata... Într-un sat... e liniște... Multă liniște... Oamenii de acolo n-au fost corupți încă...

Rămase să se mai gîndească, dar nu-i trebui multă vreme. În copilărie își petrecuse cîteva vacanțe la țară și-și aducea aminte vag, de ceva verde, strălucitor și de mult alb, sub un cer senin. Bucurii uitate... Din ziua aceea începu să-l bombardeze pe Mareș cu telefoane și vizite. Îl întări în credința că e amenințat, că vrea să se ascundă, dar îl rugă totodată să-i găsească un director mai cult, cu care să poată schimba o vorbă și, dacă se poate... chiar unul cu idei „noi", ceea ce Mareș îi făgădui uimit.

În loc să renunțe la această idee, cu cît treceau zilele, ea îi părea din ce în ce mai atrăgătoare, singura soluție. Liniște și puritate, alți oameni.

Își pregăti bagajele. Mimi se arătă furioasă cînd el îi spuse că va pleca, apoi crezu că înțelege: i se părea un mic șantaj, absurd și copilăresc.

Cîmpia cenușie plutea de-a lungul trenului; departe, linia orizontului aducea cu un șarpe înaintînd în ondulări largi, leneșe. O pustietate fără sfîrșit, ca o țară moartă, ca o mare toropită, plumburie. Teodorescu dormea mereu, nepăsător și nemișcat, manechin în haine militare. Nu se trezi decît la începutul nopții și-i spuse lui Suslănescu cu o voce răgușită:

— Pregătește-te... Am ajuns...

— Da, da, răspunse acesta, sfios. Inima îi bătea dezordonat, se temea și era nerăbdător în același timp, iar pe buze îl ardea un vers pe care și-l spuse pe toate tonurile, patetic, melancolic și batjocoritor:

„Amer savoir celui qu'on tire d'un voyage..." [1]

9

O gară înecată între pomi, mormane de umbră, gîfîitul locomotivei, strigăte; de undeva o vacă mugea, deznădăjduită: toate acestea apărură dintr-o dată, aproape amenințătoare. Trenul păru că se sparge în mii de bucăți, oamenii coborau unii peste alții, făcînd să trosnească scîndurile vagoanelor.

— E fîntînă p-aici?

---

[1] „Amară învățătură aceea obținută de pe urma unei călătorii..." (fr.) (n. ed.).

— Cît 'stă, mă? Cît stă, n-auzi? Întreabă-l pe ăla!

— Unde-i buda, mă, care știi?

— Te taie, ce?

Deodată, chiar lîngă vagonul din care George și Suslănescu se zbăteau să coboare, răsună un zbieret ascuțit, metalic, ca și cum cineva și-ar fi încercat, în noapte, toată puterea plămînilor:

— Dom' derectoooor! Un's'teți dom' derectouououoooor!

Și. îndată, o voce spartă de adolescent emoționat:

— Tăticulee!

— Aici! strigă George și se lăsă să alunece jos, cu o sprinteneală nesocotită; își pierdu echilibrul și căzu, lovindu-se la genunchi și julindu-și palma. Se ridică îndată și șopti: Dan, unde ești? Din întuneric cineva îi căzu la piept, stîngaci, răsuflînd greoi. Îl cuprinse de gît și-și alătură obrazul de al lui, simțindu-i netezimea catifelată, dar și firele țepoase din bărbie. De emoție băiatul nu putea spune nimic și, ca să-și învingă lacrimile, se smuci de lîngă el.

— Ați venit, dom'derector, ați venit cu ajutorul și cu îndurările celui care pe toți ne vede!...

Țăranul care-l strigase atît de aprig îl îmbrățișă și el, culcîndu-și capul pe umerii lui, apoi începu să plîngă din răsputeri. Era beat mort, i se împleticeau picioarele și-l zdrobea înduioșarea.

— Că de cîte ori... în sfînta biserică... noi toți nu ne-am rugat...

În clipa aceea trenul porni, zdruncinîndu-se, învăluit într-o ploaie de fluturei de jăratic.

Săriră la o parte și rămaseră asurziți. Cîțiva pași mai încolo, Suslănescu se silea să lege sfoara în jurul geamantanului. Văzînd că sărutările s-au terminat se apropie, încovoiat de greutatea bagajului.

— Fiul meu, îl prezentă George pe Dan. Domnul Suslănescu... dar, poate, vă cunoașteți de la liceu...

— A... dumneata ești fiul... Ne cunoaștem, evident, șopti Suslănescu cu o voce șuierătoare. Mi-a fost elev și... și...

— Domnul profesor a venit să funcționeze un timp la noi, la țară...

— Îmi pare bine, răspunse Dan.

Grozuța, care tăcuse pînă acum, hăuli dintr-o dată:

— Dumnezeu cel îndurat v-o aduus! Tulvai, doamne, tulvai, doamne...

— Hai, bace Grozuță, să plecăm, spuse Dan plictisit. Și-i șopti lui George: La noi e mare tămbălău... S-au adunat toți să te aștepte... popa... Cordiș... cîțiva oameni... Sînt beți... Mama e furioasă.

Se urcară în căruță; Grozuța biciui caii, care porniră într-un galop dezordonat. Suslănescu strîngea fălcile, ca să nu-și muște limba, și zdruncinăturile le primea ca pe niște lovituri în maxilare, în oasele frunții. „E stupid, complet stupid... Dacă te-ai întreba mai atent..."

Alături de Dan, George tăcea: băiatul avea un miros ciudat, care-i amintea de ceva și-l irita, fără voia lui; acum cîțiva ani, în clipa cînd îl îmbrățișase la despărțire și Dan se smucise grăbit, pentru că-l așteptau niște copii la joacă, simțise mirosul dulce, ca de miere puțin prea coaptă, al părului blond, zburlit, ud de sudoare; acum era altceva, oarecum străin și el n-avea curajul să întindă mîna, să-l mîngîie.

Îl simțea stingherit, ar fi vrut să-l întrebe ceva, să-i vină în clipa asta niște cuvinte numai ale lor, care să-i izoleze de lume, pentru o singură secundă.

— Tu cîți ani ai, Dănuț? întrebă și se miră de sunetul firav, aproape copilăresc al vocii lui.

— Șaptesprezece, nu știi?

— Cum să nu? Te-am întrebat doar... Între ei erau cîțiva ani, necunoscuți, goi și pentru unul, și pentru altul.

Grozuța, după ce încercă să chiuiască, potoli goana cailor și se întoarse spre ei:

— Adică... ați venit... Că noi tot am zis, cînd și cînd: adă-l, doamne, să facă oameni din pruncii noștri... Că doamna... îi buună, da... Da o muiere, he, he... Îs blăstămați pruncii, ce nu se mai vede... Un bărbat trebuie... să-i bată! Cum vă așteaptă toată lumea! Că om ca dumneavoastră noi n-am mai văzut!

— Lasă, Grozuță!

— Ce să las! Cu mîna pe cruce zic: om ca dumneavoastră noi n-am mai văzut și n-om mai vedea!

Pe sub pătura care le acoperea genunchii, George căută sfios mîna lui Dan. O găsi: era lungă, cu degete flexibile și unghiile tăiate adînc. Era ceva timid și străin în ea; George o strînse încet, apoi din ce în ce mai tare; degetele copilului nu răspundeau, erau moi, aveau parcă o vibrație intimă și ostilă.

— Ai crescut, șopti...

— Ce să fac? răspunse Dan.

Poate dacă ar fi fost ziuă și ei singuri, i-ar fi prins fața în palme, s-ar fi uitat cu insistență în ochii lui pe care-i știa, dar îi bănuia acum mai plini de lucruri necunoscute, și într-un sens familiare și lui; ar fi înfruntat această privire lucitoare, cu privirea lui cenușie (și-o cunoștea) și s-ar fi regăsit. Se simți însă, o bună bucată de drum, străbătut de o uimire fericită și de o frică neînțeleasă și-și spuse că aveau destulă vreme să se cunoască. Îi păru de aceea bine cînd îl auzi pe Suslănescu:

— Și așa... Dan... n-o să mă aveți profesor, anul acesta...

— O să ne pară rău, răspunse băiatul, repede.

Străbătură, petrecuți de lătrături, ulița mare, desfundată; de sub copitele cailor țîșneau scăpărări viorii. Curtea școlii se vedea acum ca o pată galbenă de lumină; cineva stătea în poartă cu un felinar ridicat deasupra capului. Îndată ce intrară în curte, Grozuța se sculă în picioare pe capră și răcni:

— Vi-l adusei, doamnăăă derectoaree! Iacătă-l...

Din bucătărie năvăliră, clătinîndu-se, cîțiva oameni.

Cordiș nimeri între cai, țipă speriat și începu să înjure. Îl înconjurară gălăgioși, trăgîndu-l de poalele mantalei: era popa Ioja, care plîngea, Cordiș duhnind a țuică, notarul Meliuță, într-un smoching lucios ca tinicheaua, măruntul perceptor Pocorodiță, care bîlbîia monoton: „Trăiască, bine-a venit, trăiască!" În prag, cu lumina gălbui-cenușie a lămpii în spate, Emilia își frîngea mîinile. Îl văzu cum coboară, înalt, zvelt, stîngaci... apoi vine spre ea cu pași mari. Din pricina hohotului de plîns care o sugruma, îi clănțăneau dinții. În prima clipă nu-l văzu, își îngropă fața la pieptul lui, strivindu-și-o de mantaua păroasă, cu miros de tutun prost, de fum, de murdărie. Nu-și putură spune nimic, deoarece în clipa următoare musafirii se repeziră în bucătărie, se îmbulziră în jurul lor, despărțindu-i, strigînd. Abia atunci Emilia îl văzu deslușit: ochii încercuiți de riduri, gura uscată, gîtul slab, prost ras, cu mărul lui Adam urcîndu-se și coborînd nervos, cu mîneca goală, vîrîtă în centură. Dintr-o dată toată bucuria clocotitoare care o zguduise păru că se scurge din ea în pămînt; simți că-i vine să leșine și se rezemă de masă. În anii aceștia îl avusese în ființa ei, de multe ori noap-

tea se trezea scăldată în sudoare, simțindu-i mîngîierile cunoscute, și acum, deodată, în fața ei stătea un om îmbătrînit, altul și în clipa aceasta grea, cea dintîi, nu puteau fi singuri din pricina bandei acesteia de nesimțiți. Spuse răstită, aproape grosolană :

— Poftiți, vă rog, înăuntru... George, îți pun să te speli și-ți aduc hainele...

— Ne-am adunat... de bucurie, mă ! De bucurie ! strigă Cordiș încruntat, bălăngănindu-și capul... Și o țuică, ceva... ne turtirăm. De bucurie... Popa Ioja îl luă de umăr și-l împinse înăuntru.

— Unde-i mama ? întrebă George.

— Doarme... S-a îmbătat. Îl ajută să se dezbrace și făcu semn spre odaia cealaltă, de unde se auzeau strigătele musafirilor : Ăștia ne-au mai trebuit...

Atunci intrară Dan cu Suslănescu.

— A, era să uit, rîse George... Domnul profesor a venit să funcționeze la noi... O să-l adăpostim, cîteva zile... Soția mea...

— Sărut mîinile, doamnă, se înclină Suslănescu... Mă simt profund stînjenit, că am căzut tocmai acum... cînd...

— Nu face nimic, ne pare bine că ne-a sosit un ajutor... surîse ea și, deși zîmbetul era silit, toată expresia feței i se schimbă, se însenină, ceea ce-i dădu lui Suslănescu impresia că femeia aceasta are o mare putere de stăpînire. Se simțea grozav de intimidat în fața acestor doi oameni care, desigur, abia așteptau să fie singuri. Deși modest și cam demodat îmbrăcată, doamna Teodorescu i se păru foarte frumoasă, tocmai din pricina senzației de putere pe care o degaja. Era înaltă, robustă, cu un nas acvilin și ochi minunați, mari, negri și gene lungi, încovoiate care, atunci cînd le cobora,

aruncau o pată de umbră pe obrajii ei, făcînd-o să pară foarte obosită.

Ea le turnă apă într-un lighean și Suslănescu, care se repezise să se spele, rămase îndată nemișcat, privindu-l pe George cum se chinuie să se săpunească, servindu-se de o singură mînă.

— Poftiți înăuntru... îi rugă Emilia. George, nu vrei să te schimbi? El clătină din cap, ursuz. Trecură printr-o odaie mică, luminată de o candelă, deasupra unui pat uriaș, plin de perne, în care sforăia cineva. Emilia îl pișcă pe George de braț și țistui din buze.

În odaia cea mare, pe două mese alăturate, fuseseră întinse tot felul de bunătăți: răcituri de porc, slănină, cîrnați, șuncă. Țuica licărea în sticlele pe jumătate golite. Intrarea lui George dezlănțui o nouă avalanșă de urale, dar stridența lor părea să spună că musafirii se bucură mai mult de ocazia care le dădea de băut, decît de întoarcerea lui.

— Luați, vă rog, îi îmbie Emilia... Poftiți...

— Că am cam tot luat, rise blajin popa Ioja, ștergîndu-și fața roșie și udă, cu poala reverendei... Sîntem cam făcuți...

— Ce făcuți, mă? se răsti Cordiș... Mie să-mi dai încă o dată pe atîta... și, nimic! Eu, mă, îs fără fund!

— Și fără obraz, glumi notarul.

Dar Cordiș se înfurie și se repezi la el:

— Ascultă, să nu... că...

Suslănescu se așezase pe o canapea, alături de Dan, și încerca să lege cu el o conversație. Îi venea să țipe de plictiseală, între acești oameni străini.

— Ei — se ridică popa Ioja cu paharul în mînă — să bem! apoi George ne va povesti cum e în raiul roșu... George păru că nu-l aude. Se

silea să prindă cu furculița o bucățică de slănină; văzîndu-l, Grozuța începu să plîngă:

— Tulvai, doamne, cum veni olog... Mîna lui cea bună, care atîtea lucruri a făcut!

Se așternu o tăcere grea. Popa Ioja își veni cel dintîi în fire și se răsti la cantor:

— Ia taci din gură, nu ți-i rușine?! Măi!

— Faceți bine și mă iertați, dar eu atîta l-am iubit pe domnul derector! smiorcăi el, ca la mort.

Venirea lui George, mai mult decît ieșirea prostească a cantorului le înghețase veselia. Nici nu mai erau flămînzi, deoarece, tot așteptîndu-l, se îndopaseră și băuseră fără măsură și acum nu știau ce să facă. Emilia se așezase departe de masă și-i privea încordată și furioasă. Tăcerea se prelungi apăsătoare; musafirii se uitau unul la celălalt, apoi, pe furiș, la George, care mînca netulburat.

În sfîrșit, Grozuța turnă vin în pahare, le rîndui în fața fiecăruia, cu un zîmbet batjocoritor care voia să spună că, deși el e beat, „domnii" sînt de zece ori pe atît și nu-s în stare să se servească singuri.

— Apoi — mormăi popa Ioja, pe care-l biruia un somn de piatră — bine-ai venit! E bine că ești aici, și ai venit ca să strîngem forțele noastre, spre mîntuirea satului. Căci, George, scumpul meu, sînt vremuri grele...

— Trăiască maiestatea-sa regele Mihăiță! zbieră Grozuța din răsputeri, ridicînd paharul. Atunci George se sculă încet, posomorît, își luă paharul și, privindu-l în ochi pe Grozuța, atît de pătrunzător încît cantorul se întrebă ce prostie-i scăpase, spuse:

— Să trăiască poporul romîn, Grozuță! Și mai amabil, celorlalți: Vă mulțumesc că ați venit... Cît despre toate cele de pe lume, vom mai vorbi altă dată... Să trăiți...

— Adică, ne dai afară? surîse strepezit Cordiș și trase cu ochiul... Îi fi obosit, noi... pricepem... Dar, poate, nu tocmai așa de obosit...

Plecară repede, ca și cînd i-ar fi gonit un vînt din spate. În uliță se opriră nedumeriți. Ce se întîmplase? Nimeni n-a fost mojic și totuși toți se simțeau puțin cam jigniți.

— Știți ce? Haideți la mine! strigă Cordiș. Țuică am... voie bună a fi... Că nu-s grăbit să... asta!...

— Doamna, sînt neconsolat, spuse Suslănescu, înclinîndu-se spre Emilia, care rămăsese pe scaun nedumerită și ea. Nici n-aș fi îndrăznit... dar... am fost...

— Lăsați, dom' profesor, spuse atunci Dan și tonul cu care voi să-l consoleze era atît de stîngaci, încît Suslănescu începu să rîdă. Îi ardeau obrajii, nu îndrăznea să se ridice de pe canapeaua unde simțea că nu incomodează pe nimeni. „O lume obișnuită — se gîndi — în care eu îmi caut locul... pe alt plan, ca și cînd s-ar putea..." Atunci, ridicîndu-și ochii, dădu cu privirea de o fotografie a lui Andrei Sabin, într-o ramă de scoici. Simți că tot trupul i se răcește dintr-o dată și, fără să-și dezlipească privirea de la fotografia proastă — un licean cu trăsături nesigure, pieptănat cu cărare — îl întrebă pe Dan:

— Sînteți prieteni?

— Dar e vărul meu, nu vă mai aduceți aminte?

— A, da, da, bîigui Suslănescu și nu mai spuse nimic.

În timpul acesta Emilia așternea paturile în odaia cealaltă. Bufnetul mîinilor ei în pernele de fulgi, foșnetul așternuturilor erau atît de intime, ca și nerăbdarea ei de-a-i vedea odată așezați pe

toți, încît Suslănescu ar fi vrut să se cufunde în pămînt. Abia cînd se văzu în sufrageria mare, neprietenoasă, din pricină că se simțea că nu era folosită decît la zile mari, răsuflă ușurat. Pîndea pe fața lui Dan aceleași sentimente care-l tulburau pe el, apoi, auzind foșnetul patului în odaia de dincolo, începu să vorbească repede, pe măsură ce se dezbrăca :

— Am venit la țară, ca să mă mai odihnesc... știi, mi-ați dat destulă bătaie de cap, voi ! Voi, adolescenților neînduplecați... Și, zi, ești văr cu Sabin ? Da, desigur, acuma-mi aduc aminte... Și ce e cu el ? Tot nu vrea să vie la școală ? E o prostie ceea ce face, aș fi vrut să i-o pot spune... N-are rost să se supere pe viață. În general nu știu dacă are rost să te superi pe ea, din pricină că nu e așa cum am vrea noi... Ce figuri triste „intelectualii" satului... apostolii...

Se strecură sub plapuma grea de mătase vișinie, își scoase ochelarii și rămase cu ei în mînă, neștiind unde să-i pună.

— Ascultă, Dan Teodorescu — întrebă el rîzînd — tu iubești oamenii ?

— Nu știu. Nu m-am gîndit niciodată la asta... Vreți un roman polițist înainte de-a adormi ? Am unul bunicel... patru crime... Și cine o să vie acum la istorie, în locul dumneavoastră ?

— Un om, murmură Suslănescu, ascunzîndu-și capul sub plapumă. Așternutul mirosea a levănțică și a lapte proaspăt muls.

10

— Te rog să te duci afară pînă mă dezbrac, îi ceru George aspru. Încremenită din pricina tonului rece, poruncitor, al vocii lui atît de dragi, Emi-

lia îl privi o clipă, cu tot sîngele fugit din obraji. Apoi înțelese că lui îi e rușine de infirmitatea lui și ieși repede, fără să spună o vorbă. Se așeză pe marginea patului bătrînei, care dormea greu, sforăind. „Doamne, Dumnezeule, ce rușine", se gîndi ea îngrozită. Mama ciocnise cu toți musafirii, plîngînd tot mai tare, pe măsură ce se amețea, apoi, curînd, rămăsese prostită, legănîndu-se pe scaun și neputînd să se scoale. O culcase ea, beștelind-o cum îi venea la gură. Bătrîna mormăia, furioasă: „Nu-s beată, te-a bate Dumnezeu că mă rușinezi de față cu lumea..." Ce idee pe George, să aducă în casă pe omul acesta străin!... Pe de altă parte, nu era rău că vine un învățător nou... S-a chinuit destul cu preoteasa, cu notăreasa și cu celelalte suplinitoare de ocazie, care puneau copiii să copieze din cartea de citire în timp ce tricotau fără întrerupere. A venit George... Închise ochii strîns și încercă să se obișnuiască mai mult cu gîndul acesta. E aici, dincolo și... Un tremur pe care nu și-l putea stăpîni o străbătuse toată seara, dar acum, singură, așteptînd, auzea acest tremur. Fugi în bucătărie să încuie ușa și, înainte de-a sufla în lampă, se privi în oglindă, își aranjă părul la tîmple, acolo unde, de amîndouă părțile, apăruseră două șuvițe argintii, care o făceau să pară, în mod ciudat, mai tînără. Apoi, pășind pe vîrful picioarelor, intră în dormitor. El era întins în pat, acoperit pînă la bărbie.

— Parcă... ești un țigan, rîse ea, dar se opri îndată: nu-și recunoștea vocea. Cu mîini tremurătoare începu să se dezbrace, apoi, cuprinsă de-o sfială neașteptată, stinse lampa și, pe întuneric, din cîteva mișcări își smulse rochia. Îl auzea răsuflînd greoi, sacadat, și tulburarea ei crescu; își trecu, cu un fel de spaimă, degetele de-a lungul șoldurilor pline și tari, apoi, înfiorată de această

mîngîiere și de tot ce-i trezea în minte: sutele de nopți, cînd stătea așa, cutremurată, în mijlocul camerei, neîndrăznind să se miște, dorind ațîțată somnul, se strecură în pat.

Rămaseră multă vreme nemișcați, înainte de a se apropia unul de altul; în clipa cînd îi simți respirația fierbinte, încărcată de tutun și de țuică, pe gît, nu se mai putu stăpîni, începu să-l sărute cu lăcomie sălbatică, strîngîndu-i mîna la piept, ca el să nu poată face nici o mișcare, să-l regăsească, să uite înfățișarea lui străină și privirea lui pe care n-o mai înțelegea.

— Iartă-mă, îi șopti la ureche, că sînt atît de... nerușinată... dar tu nu știi... nu știi... cît am fost de singură... În clipa cînd el o cuprinse, îi simți ciotul mătăsos și fierbinte al brațului zbătîndu-se pe sîn.

Și rămase nemișcată, tremurînd de bucurie și de durere.

11

Deodată Mitru împinse blidul de pămînt din fața lui cu atîta sălbăticie, că-l zvîrli de pe masă jos, unde se sparse în bucăți și zeama închipui o stea gălbuie pe podeaua de lut. Florița își înghiți strigătul de spaimă, înhăță o cîrpă murdară și îngenunchind la picioarele lui începu să șteargă. Mitru nu mai zise nimic, rușinat. Pe furiș își întoarse pe dos buzunarul, ca să mai adune cîteva fire de tutun.

— Tăicuță — șopti atunci Fănică foarte bucuros — am furat niște foi de duhan, din podul Lădoiului... Le-am pus în cuptor să se uște... Oare ți-or fi bune?

Deși isprăvise de șters, Florița nu se ridicase de jos și Mitru îi văzu umerii scuturați de plîns.

— Mai taci! zise moale, fără s-o privească. Se sculă și, pășind pe vîrful picioarelor, se strecură pînă lîngă cuptor, deschise ușița și scoase frunzele mari, late, de tutun încă verde. Le fărîmiță între degete, își mirosi palmele și strănută.

— Fănică! Mai culcă-te odată! se răsti Florița. Iaca, îi trecut de miezul nopții... Acuma vine strigoaia, ia te uită!

Mitru ieși în pridvor. Ocolul strălucea de curățenie, nisipul mărunt de pe jos părea pieptănat cu mătura. „Iară a măturat-o — se gîndi furios — și de cîte ori i-am spus, mintea ei de ludă!" Știa că nevastă-sa muncește ca o roabă, mulge vacile, rînește gunoiul din grajd, adapă caii și numai la gîndul acesta îi venea să urle. El, înadins, se scula mai tîrziu, să nu dea ochii cu Cloambeș. Mînia aceea stăruitoare, ca o boală îndelungată și dureroasă, îi trecuse acum, dar simțea că nu i-ar fi trebuit mai mult de-o mișcare sau de-un cuvînt ca să-l apuce nebunia și să sfarme capul lui Lădoi. Și cînd se mai gîndea că e în casa lui și n-are unde se duce, că dușmanul lui de moarte îl hrănește, îi venea să spargă totul în jurul lui. În sat nu ieșea aproape de loc. I se părea că citește în ochii oamenilor batjocura, și asta n-o putea răbda. Nu mai departe de ieri, Sofron, primarul, îl întîlnise noaptea tîrziu: Mitru se întorcea de la arteziană, cărînd un hîrdăiaș, treabă pe care un bărbat n-ar fi făcut-o nici dacă i-ar fi fost muierea pe moarte. Numai femeilor le ședea bine să vie la arteziană și să bîrfească de cîte-n lună și-n stele, așteptînd să le vie rîndul la apă. Dar Florița căzuse pe pat, ca pălită în frunte, adormise sforăind gros: privind-o, pe Mitru l-a înecat amărăciunea și s-a dus el. Era și tîrziu, nu s-a întîlnit cu nimeni, dar,

venind spre casă, se izbise de Sofron, pe cărăruia îngustă și veșnic noroioasă care ducea de la arteziană la șosea.

— Ei, tu ești? îl recunoscu Sofron, mîngîindu-și cu plăcere mustața încărunțită. Nu ți-am văzut obrazul de cînd te-ai întors. Bine te-au adus bunul și înduratul Dumnezeu și rugăciunile Floriții. Îmi pare bine și că ți-au venit mințile la loc, omule... Noi romînii trebuiește să ținem unii cu ceilalți.

— Du-te-n ceea a mîne-ta! horcăise Mitru, simțind că se îneacă. Du-te, măi boșorogule, pînă nu mă uit de mine și te coiez! Și, după ce primarul se depărtase mormăind speriat, dăduse cu hîrdăul de pămînt.

Stătu multă vreme în ograda cea mare; pe la miezul nopții razele lunii, rotundă și albă ca slănina, începură să măture pămîntul. O clipă îi trecu prin minte, cu un oftat, gîndul că ar fi mai bine să scoată cureaua și să se spînzure acolo, de nucul cel mare. Ca să spulbere otrăvurile din el, începu să dea cu bocancii în pomi, în pietre. De sub ținte săreau scîntei mici, albăstrii. Se opri și din asta. Florița îl ruga în fiecare zi: „Mitre, fă bine și lapădă bocancele acelea. Îi cald amu, poți umbla și desculț... Ți-or prinde bine la iarnă..."

Se rezemă cu spatele de trunchiul zgrunțuros al părului cel bătrîn și fumă neîntrerupt pînă-l podidi o tuse seacă, răscolitoare. În jurul lui toate erau albe și frumoase: casa de piatră se înălța semeață, caișii sădiți de-a lungul gardului păreau niște santinele încremenite, din grajdul mai arătos decît casa lui care arsese se auzeau zgomotele stinse ale rumegatului și sforăitul neliniștit al lui Mircea, armăsarul de Panonia, care simțea venirea primăverii. Nu sufla vîntul și, totuși, frunzele crude foșneau... Atunci îi veni să plîngă. „Ei, cum ți-aș da eu foc, cugetă... Cum te-aș arde, ca pe un porc

ce ești, să nu-ți rămînă decît praful și pulberea..."

Spre dimineață frigul îl potopi. Clănțănea din dinți. Dacă Lădoi nu-i dă boii și plugul, pămîntul rămîne nelucrat. De la altcineva n-avea de la cine să ceară: jumătate din sat rămăsese fără atelaje, iar cei care aveau trebuiau întîi să culeagă porumbul, apoi să se apuce de arat și doar la urmă i-ar putea veni și lui rîndul. Că au mai cerut și alții, neamuri, veri, cumnați. Plugul lui îl vînduse Florița azi-iarnă, unor unguri din Simand, bată-i Dumnezeu și pe aceia. Săraca, s-a gîndit bine, n-a vrut să se împrumute de la Lădoi. Ar fi însemnat să-i slugărească după aceea vreo doi ani: drept că pînă la urmă n-a mai avut de ales și tot i-a cerut grîu și porumb. Poate ar fi mai bine să se ducă și el să se facă tîlhar în pădurea Șupreușului. Pînă i-o prinde... Că, de prins, tot are să-i prindă.

Mitru slăbise, mînca puțin, cu greață, ca și cum ar fi cules fiecare îmbucătură cu buzele, de la picioarele lui Cloambeș. Ochii i se înfundaseră în orbite și străluceau la fel cu ochii țiganilor flămînzi. Dar pentru țigani nu-i rușine cerșitul și mănîncă și mortăciuni, cînd n-au încotro.

Așa se zbuciumă, fără rost, toată noaptea. Cînd cerul deveni lăptos și frigul pătrunzător, se strecură în casă și se întinse alături de Florița. Ea dormea cu gura căscată și frigea toată. Dar Mitru nu-și putu afla somnul. Se gîndea că rușii au fost deștepți, au omorît pe domni ca pe cîini și s-au înfruptat din averile lor. Așa era bine, să nu rămînă sămînță de domn pe toată fața pămîntului, să fie toți oamenii la fel de flămînzi și de zdrențăroși, că atunci nu mai ți-e rușine de alții. Florița se trezi și, cînd își închise gura amorțită, dinții îi pocniră. Temătoare, voi să iasă de sub pătură, dar Mitru o prinse de mînă. Ea țipă speriată; îl crezuse adormit.

— Să nu te duci nicăierea, auzitu-m-ai? şopti el.
— Dar... vezi că...
— Să nu te duci, că-ți rup oasele...
Ea se lăsă să cadă înapoi, pe perna de paie.
— Și să nu plîngi, urmă Mitru cu ochii în tavan.
— D-apoi vezi că... mîncăm de pe urma lor... și-i musai să...
— Ține-ți tu gura, atîta-ți spun. Ne-om muta.
— Unde?
— Ia, acasă...
Mai tîrziu se trezi și Fănică și ea-i dădu o bucată de pîine, un cartof și o ceapă încolțită. Tresărea tot timpul și de cîteva ori îl întrebă pe Mitru dacă n-are cumva treabă în sat, ori poate vrea să se ducă să vadă pămînturile. Era proastă, săraca, parcă el nu pricepea... Iaca, pricepea și nu voia s-o lase. O s-o țină așa, lîngă el, și, dacă Lădoi zice ceva, îl pălește în numele tatălui.
Pe la șapte, cineva tropăi pe prag.
— Sculatu-v-ați? Să nu vă găsesc goi... întrebă, veselă, vocea lui Cloambeș, de afară...
— Da, unchiule, poftește... strigă Florița, speriată.
Cloambeș intră sprinten, veni drept la Mitru și-i spuse cu prietenie:
— Mitre dragă, venii să te rog ceva...
— Spune, mormăi el, răgușit din pricina mirării.
— Fă bine și hai cu mine pînă-n Grinduri... Trebuie să gunoiez niște pămînt... Fă bine și ajută-mă, că ți-oi mulțămi...
Uluit, Mitru se uită la el, întrebîndu-se dacă a înțeles bine. Florița se repezi:
— Merge, unchiule, de bună seamă că merge, cum să nu meargă?
Fără voia lui, Mitru se sculă de pe laviță; era tot curios. Cloambeș ieșise și-i strigă din curte:
— Fă bine și înhamă caii, că eu mă duc să po-

roncesc muierii să ne pună ceva de îmbucat. L-am chemat pe văru Cula să mă ajute, dară azi e ocupat la gară, are servici...

Pășind greoi, împleticit, Mitru intră în grajdul curat ca spițeria. Scoase cei doi cai lucioși, țesălați și nerăbdători, apoi intră în casa lui Lădoi să ia hamurile. Cînd isprăvi de prins veni și Lădoi: trăsese pe el un laibăr militar și-și pusese în cap un clop vechi, mare cît un lighean.

— Furcile le-ai luat? Deși se silea să-i vorbească prietenește, vocea lui, atunci cînd puse întrebarea aceasta, răsună poruncitoare, de stăpîn. Mitru o simți și-și înăbuși un zîmbet strîmb. Clătină din cap și se sui pe capră, ferindu-și tot timpul ochii de Lădoi. Florița se repezi și deschise poarta, apăsînd cu tot trupul asupra canaturilor ferecate.

Gunoiul mirosea puternic a dospitură dulceagă. Lădoi se cocoțase chiar în vîrf și de acolo îi întinse lui Mitru o țigară națională.

Căruța grea, puternică, zdroncănea pe pietrișul uliței. Mitru nu se uita nici în stînga, nici în dreapta; își ațintise ochii asupra spinărilor lucioase ale cailor, unul negru, celălalt murg. Apărîndu-se de muște, calul din dreapta îl plesni cu coada peste mînă. Rîzînd prostește, Mitru îi arse un bici, cît putu de tare, și calul zvîcni înainte, gata să tragă căruța în șanț. Tocmai treceau prin fața primăriei și notarul Meliuță ieșea din casă, cu ochelarii pe nas, strălucind de mulțumire.

— Aha... aha... La sfînta muncă?

— Acolo, domnule notar... Vai și amar de mama lui, rîse Lădoi după ce se mai depărtă. Îi rîsul satului... Slab domn... Chițcăi mulțumit, așteptînd un răspuns. Dar Mitru tăcu tot timpul drumului. Îndemna caii cît putea, nu știa de ce se grăbea, cu un fel de bucurie. Pămîntul tînăr răspîndea răcoare, dintr-un salcîm o pasăre țipa și jur împrejurul lor

fîșîiau ascuțit porumbiștile neculese, galbene, cenușii. Din goana căruței Mitru plesni cu biciul asupra unui tuleu înalt; sfîrcul de piele se încolăci în jurul trunchiului și se făcu nod. Apoi, după ce străbătură nenumărate cotituri, în fața lor se ivi pămîntul lui Cloambeș, negru, lucrat din vreme. Coborîră și începură să descarce gunoiul în grămezi mici. Picioarele lui Mitru, afundîndu-se pînă la glezne, simțeau pămîntul călduț, afînat, gras, mărunțit ca nisipul. După cîțiva pași, ca o căldură, ura îl năpădi iar, dar nu împotriva lui Cloambeș, ci împotriva pămîntului acesta, care-i sugea vlaga și nu era al lui. Ar fi vrut să-l poată spulbera, să-l sape, să rămînă apă neagră în loc. Înfipse furca adînc și se întoarse spre Lădoi, care venea în urmă. Acesta se sperie pesemne de privirea lui, că-i întinse repede o țigară.

— Nu-mi trebuiește, făcu Mitru cu glas străin, și-l lovi ușor peste degetele întinse. Țigara căzu în brazdă și rămase acolo, ca un vierme alb, țeapăn.

Mitru își alipi obrazul de coada lustruită a furcii, își înfundă mîinile în buzunare și scuipă printre dinți. Era al dracului de bucuros. Îl măsură pe Lădoi din cap pînă-n picioare, de la obrazul slab pe care pielea atîrna în lăbărțături fleoșcăite, se opri pe ochii lui fără culoare, ca ai orbilor din naștere, pe umerii coșcoviți, pe țurloaiele picioarelor, subțiri ca niște mături.

— Și zi, mă, izbuti să spună într-un tîrziu. Tu crezi că eu nu ți-oi plăti, dragă ?

Groaza se răspîndi pe obrazul lui Lădoi, care albi, ca și cum cineva i-ar fi aruncat între ochi un pumn de smîntînă. Dar cizmele i se înfundaseră în pămînt, așa că nu mai putu să se miște... În jurul lor, pînă departe de tot, era pustiu, se auzeau numai plîngerea porumbiștilor și plescăitul moale al vîn-

tului. „Asta mă omoară... aici cu furca... Mi-o bagă-n foale... Să strig pe cine, pe Dumnezeu ?"

Mitru rîdea amenințător, frecîndu-și obrazul de coada furcii. Apoi o lovi cu pumnul și furca, înfiptă adînc, se clătină și rămase pieziș.

— Zi, măi unchiule, ori ce dracu-mi ești... nu te temi tu de mine ?

— Mitre...

— La ce-ți trebuie ție atîta pămînt, mă ! zbieră Mitru auzindu-și cu plăcere vocea răsunînd peste cîmpie. Ha ? La ce ?

Cloambeș tăcea. Toată puterea se scurgea din el, parcă i-ar fi supt-o pămîntul prin picioare.

— No, atunci destupă-ți urechile... Atîta vreme cît am să trăiesc, așa să știi, eu am să te nimicesc pe tine, mă poțoală ! Iacă așa ! Se apleca iute și culese un pumn de humă pe care-l vîrî sub nasul celuilalt. Strînse degetele și țărîna țîșni printre ele.

— No, și acuma hai să ne gătăm treaba, că ne vorbirăm vorbele.

Îi întoarse spatele și descărcă tot gunoiul. Cînd isprăvi, privi în urmă : Lădoi era tot acolo, nemișcat, împietrit. Nici în drum spre casă nu-și vorbiră. Mitru se mira : ce-i cu el, de tace așa ?... Că doară nu și-o fi închipuit că l-a iertat, ierte-l viermii cei neadormiți... Numai un cuvînt să fi spus, unul și băga furca-n el...

Abia în clipa cînd trecură prin fața primăriei, care se afla la capătul dinspre apus al satului, Lădoi se sculă în picioare și începu să urle, înecîndu-se și scuipînd :

— Să ieși din casa mea ! Să ieși ! Ghilcoșule ! Are să mă omoare într-o noapte ! Să ieși, zic ! Acuma să ieși !

Mitru biciui caii, căruța zbură înainte și Lădoi căzu pe fundul ei, lovindu-se la genunchi. Acasă, Mitru nu așteptă să i se deschidă poarta, ci dădu

buzna cu ruda căruței în ea. Trase de hățuri și, înainte de-a se da jos, începu să strige:

— Floriță! Adună-ți boarfele! Plecăm!

Și ușa casei celei mari, și a celei mici, unde locuiau ei, se deschiseră în același timp. Florița albi, își duse colțul cîrpei la gură, iar Aurelia se repezi valvîrtej pe trepte.

— Da, adună-ți boarfele, ori ai surzit? strigă Mitru. Sări din căruță și se propti în fața lui Lădoi, care-și freca genunchii. Îl înhăță de piept și-l lovi din toate puterile, cu piciorul în burtă.

— Luncani! urlă Aurelia, repezindu-se în uliță. Săriți!

Cloambeș căzuse jos, mototol. Mitru îl ridică iar, numai cu o mînă. Cu cealaltă începu să-l plesnească peste obraz, una după alta, o dată cu dosul, o dată cu fața palmei și nu se opri pînă nu-i amorțiră toate degetele. Din vecini năvăliră cîțiva oameni, băgîndu-se între ei.

— Mitre! Ce faci, mă!? Ai luzit, mă?

— Nu vezi că moare, mă? Stai blînd!

— Taci, că-ți dau și ție vreo cîteva. Mi-or mai rămas...

Oamenii îl duseră repede pe Lădoi în casă, purtîndu-l pe brațe. Din nări i se scurgea un șuvoi gros de sînge negricios, năclăindu-i toată fața. Mitru își trosni degetele și, fără să se uite la oamenii care-l priveau buimăciți, intră în casă.

— Gata ești odată? o întrebă pe Florița care-l ținea pe Fănică de mînă. Băgînd de seamă că nu plînge, sări la ea, o cuprinse de gît, sărutîndu-i amîndoi obrajii.

— Ei, Floriță, ceara ei de viață! Cît mă vezi pe mine viu, nu te teme... Că eu nu mi-s zdreanța nimănui... Haideți, haideți acasă...

Se încărcă singur cu toate lucrurile ce le mai aveau și ieși, pășind țanțoș. Lumea, care se adunase

ca la urs, se dădu la o parte, făcîndu-i loc. Din casă se auzea, ca un clopot tras în dungă, vocea Aureliei :

— Tulvai, că l-o omorît! Tulvai, că l-o ologit! Tulvai, doamne, ce m-oi ști face cu el, că iaca-i nimuric! I s-or umfiat boașele, ca ludăile! Fugi careva după Catița Țuricului!

Mitru merse tot prin mijlocul drumului, ca la paradă. Din toate părțile de pe ulițele lăturalnice, lumea se întorcea după el, clătinînd din cap.

— Doamne, măiculiță, că tare-i tata! spuse Fănică și ea îi astupă repede gura cu palma. Dar Mitru auzise, și cînd se întoarse spre el, rîdea:

— Să știi că da...

Capitolul III

1

Spre deosebire de ceilalți oameni cu stare, ale căror gospodării se înșiruiau de-a lungul șoselei, ca să se afle în inima satului, aproape de biserică și de fîntîna arteziană, Găvrila Ursului se statornicise la capătul dinspre apus, peste drum de primărie, pe malul răstocii care se lărgea în locul acela, făcînd un fel de iaz destul de adînc, cu o sclipire stinsă de ochi verde, sleit.

În spatele curții lui se înălța dolma, dar chiar dacă te-ai fi urcat pe ea nu vedeai nimic, deoarece Găvrilă își împrejmuise gospodăria cu un inel stufos de salcîmi. Uneori oamenii, mirați de sălbăticia lui, își aduceau aminte cu admirație de casa cea veche a Urșilor, dar Găvrilă țistuia scurt și schimba vorba apăsat, dînd de înțeles fiecăruia că aceste amintiri nu-i plac.

Casa în care se născuse el fusese una din ciudățeniile satului, acum cîteva zeci de ani. Tatăl lui Găvrilă, Teofil Ursu, zis Mîndreața, adusese arhitect de la oraș, un neamț gras, care umbla în izmene scurte și dimineața își răzuia dinții cu o periuță. Casa s-a înălțat repede, nici în două săptămîni, și era nemaipomenită: ferestrele mari de doi metri, acoperiș de tinichea, despre care copiii credeau că-i de argint și stăteau ceasuri întregi în fața lui, să-l vadă cum strălucește la soare. Dar asta a fost numai începutul uimirilor. Teofil și-a

cumpărat o cutie de lemn în care era înșurubată o trîmbiță lungă, pe unde se auzea vocea unui cîntăreț. Părintele Aavram, tulburat și îngrijorat, a venit s-o vadă, s-a învîrtit temător în jurul ei, a ascultat glasul țipător, neomenesc, și-a făcut cîteva cruci și i-a poruncit s-o arunce în răstoacă, în clipa aceea.

— Da, părinte, aista-i garmafon, i-a rîs în nas Teofil.

— Ba, aiasta-i vocea lui Mamona! A lui „bată-l crucea și tămîia"!

Seara, cînd se întorceau vacile de la imaș, Teofil ieșea în fața casei, așeza pe o măsuță cutia și o punea să cînte. Speriate, ca și cum le-ar fi pișcat columbaca, vacile năvăleau toate pe cealaltă parte a drumului, răsturnînd femeile care veneau de la arteziană. Teofil se prăpădea de rîs și le striga:

— Nană! Vezi că ți s-or suit poalele-n cap și ți se vede „Oradea"!

— Dumnezeu să te bată! strigau ele, mai speriate, mai rîzînd și apărîndu-se de vacile înspăimîntate.

Teofil era frumos, bogat și, cu toată nebunia lui, care a început din ziua cînd a murit taică-său, om așezat și zgîrcit, femeile se dădeau în vînt după el. Ca să arate că nu i-s mințile tocmai atît de împrăștiate pe cît se părea, Teofil s-a însurat cu Rozalia Cloambeș, fata lui Cloambeș zis Lădoi, care se întorsese din America plin de bani și a fost primar pînă la moarte. Nevasta nu era urîtă: înaltă, lată în șolduri, rumenă la față și fudulă din cale-afară. Dar numai la doi ani după nuntă a început să se ofilească și să arunce în toate părțile căutături speriate de vietate hăituită. Teofil o bătea, trăia cu toate slujnicele, avea țiitoare și a mers cu nerușinarea pînă acolo încît a adus-o pe una în casă, de Paști, și a ținut-o trei săptămîni.

Nimeni nu-i putea zice nimic, deoarece era foarte bine văzut de stăpînire, fiind prieten cu un grofșor ungur din tîrgul învecinat, cu care o ținea în petreceri fără sfîrșit. Rozalia se spetea cu gospodăria, cu pămîntul, cu slugile, iar el lipsea cu săptămînile; cînd era acasă dormea pînă la prînz, iar tot lucrul care-i plăcea să-l facă era să se plimbe pe pămînturi, călare și beat.

De la o vreme, calul nu l-a mai mulțumit și și-a luat bicicletă, ca să mai aibă satul de ce să se mire.

Copii au avut destui, dar n-aveau vlagă, se stingeau curînd, și uneori Teofil întreba:

— Auzi tu, muiere, da unde-i Traian, ăla mic?

— O murit amu-s două luni, păgînule, mînce-te viermii cei neadormiți!

Singurul copil care le-a rămas a fost Găvrilă. A crescut împreună cu pruncii slugilor, mai mult prin casele lor; pe urmă, cînd s-a mai ridicat, mamă-sa îl lua la ea și-i povestea toate necazurile vieții ei fără bucurii, din pricina „bolundului" pe care Găvrilă s-a învățat să-l privească ca pe un dușman. Il măsura cu ochi răi, pieziși și, decît să stea de vorbă cu el, mai bine umbla prin curte pînă la miezul nopții. Mamă-sa îi băgase în cap că Teofil vrea să prade tot, ca să nu-i rămînă lui nimic. Și, într-adevăr, cu cît îmbătrînea, Teofil își pierdea mințile. Dăduse între niște jucători de cărți, care-l sugeau ca lipitorile, ațîțîndu-l mereu că-i prost și nu știe să joace, pînă cînd lui i se suia sîngele în cap și nu mai vedea cum schimbă între ei cărțile pe sub masă. Găvrilă era de șaptesprezece ani, dar arăta ca de douăzeci și cinci, așa era de stors de vlagă.

Fără știrea lor, Teofil și-a ipotecat două iugăre, a pierdut banii și n-a avut curaj să spună nimănui, iar într-o bună zi s-au trezit că li se ia pămîntul. Chiar în ziua aceea Găvrilă trebuia să plece la ar-

mată. Tatăl său s-a ascuns, ca să nu dea ochii cu el. Înainte de plecare, Găvrilă i-a lăsat vorbă că dacă nu se potolește, măcar acuma cînd are părul alb, are să vină de la armată, îl omoară în bătăi și după aceea îl bagă în „Casa galbenă".

Cine știe ce-ar mai fi făcut bătrînul, dacă nu l-ar fi lovit moartea pe neașteptate! Rozalia era la Timișoara, la fecior, iar el și-a adus în casă o fetișcană de optsprezece ani, una Floarea Vireagului, o negruță cu carnea ca piatra și ochi blestemați. A petrecut cu ea o zi și-o noapte, pe urmă s-au certat și fata, bătută bine, a fugit. Teofil, beat, s-a culcat cu pipa aprinsă în gură, iar cînd s-a trezit casa ardea. Amețit, stors de puteri, s-a repezit afară, să scoată apă din fîntînă. S-a aplecat asupra ochiului negru, lucitor în bătaia lunii, l-a apucat amețeala și a căzut înăuntru. Cînd focul a răzbit prin acoperiș și prin ferestre și au alergat oamenii cu gălețile, el era de mult umflat. I-au făcut înmormîntare după datină, cu patru popi. Găvrilă, venit în permisie, n-a putut vărsa o lacrimă. Pășea stîngaci, în uniforma cenușie, păroasă, cu capela în mînă, alături de mama sa năucă de durere. La pomană a fost petrecere mare și preoții, prieteni ai răposatului, și-au adus aminte ce creștin de treabă a fost Teofil, ce tovarăș bun de petreceri. După ce-au mai golit din rachiul de prună, au vorbit și de femeile rele de muscă pe care le iubiseră cu toții, împreună. Atunci s-a scîrbit pe veci Găvrilă de biserică și de slujitorii ei, mai degrabă ai satanei decît ai lui Cristos. Tocmai venise în sat un predicator baptist, om tăcut, foarte învățat, care propovăduia adevărata evanghelie. Găvrilă l-a ascultat de multe ori, pe urmă a început să-i ceară sfaturile. Spre marea mînie și durere a părintelui Pinteriu, ginerele popii Aavram, care trecuse la domnul la vîrsta de nouăzeci și opt de ani, tot mai mulți luncani au început să ocolească biserica și să se

adune la predicator. La un an după aceea, erau destui credincioși baptiști, ca să poată clădi un templu din banii lor. Au primit din America un armoniu și, în fiecare duminică dimineața sunetele lui multe răsunau pe ulița cea mare, însoțite de vocile tărăgănate ale femeilor. Găvrilă a vîndut locul de pe care arsese casa și și-a înălțat alta, la marginea satului. Numai la chip semăna cu Teofil ; la fire era altul, parcă n-ar fi fost zămislit de acesta. Așezat, cuminte, om cu carte, a cîștigat prețuirea oamenilor din sat, pe măsură ce treceau anii. Însurătoarea i-a pus la loc ceea ce împrăștiase Teofil. Cu vremea a început să țină tot mai puțini argați, deoarece avea opt feciori, deci brațe de muncă destule. Îi botezase cu nume ciudate din Scripturi : David, Isaiia, Iona, Adam, Iosif, Ezechil și Lazăr ; nimeni n-a rîs de asta, deoarece Găvrilă era un om atît de puțin ciudat și de socotit, încît pesemne că, dacă a făcut așa, a avut gîndurile lui bine cumpănite. Feciorii erau zdraveni cu toții, nu beau, nu fumau, la horă nu-i vedea nimeni și le mersese vestea că-s lucrași fără pereche. Uneori oamenii se mirau cum de izbutește să-i țină în frîu pe toți, așa de bine ; cînd s-au însurat, Găvrilă nici n-a vrut să audă de împărțirea pămînturilor, nici de plecarea feciorilor. Și-a tot mărit gospodăria, adăugînd odăi pentru noile familii, încît așezarea lor ajunsese să semene cu un cătun. Tot ce făcea îi ieșea bine, avea păreri le lui din care nu-l putea scoate nimeni, se ținea deoparte și nu ți-ar fi dat bani cu împrumut nici dacă te-ai fi întins de foame înaintea lui : te miluia doar cu o predică, spusă cu multă blîndețe, și te povățuia să nu te bagi dator, deoarece datoria e robia trupului și a sufletului. Predicatorul a murit după un timp ; era bolnav de inimă și i-a venit rău pe drum, într-o iarnă. În locul lui n-a mai venit nimeni ; Găvrila

Ursului cunoștea pe dinafară amîndouă testamentele și-i plăcea să le tălmăcească.

Parcă nici nu îmbătrînea: mic, bine legat, cu ochi albaștri, copilăroși și o mustață porumbie, rotundă, îl vedeau oamenii pășind pe uliță, fără fudulie, dar cu un mers cumpănit de om care se știe înțelept. Spre bătrînețe, plăcerea lui de-a vorbi din scripturi era cam obositoare și tinerii rîdeau de el pe ascuns. Avea o singură fată, Măria, despre care chiar și gurile cele mai otrăvite nu puteau să spună că nu e frumoasă și așezată. Cînd veneau la templu, ea pășea alături de Găvrilă, înaltă, subțire, albă la față, cu ochi mari, căprui și umezi. Nu mergea ca celelalte fete, legănîndu-se și săltîndu-și șoldurile, nici scuturîndu-și pieptul, ci pășea ușor, parcă aluneca pe gheață, dînd doar o ușoară legănare celor douăsprezece fuste, care o făceau să semene cu un clopot de mătase. În urma lor, potoliți, veneau feciorii și nevestele lor, ținîndu-se de batistă. În afară de Ezechil, toți erau bălani și cam greoi; priveau mai mult în jos și se poticneau în vorbă, mai ales în fața tatălui lor, de care se temeau din cale-afară. Oamenii spuneau că Găvrilă îi strunește fără milă, neîngăduindu-le nici o vorbă contra și în ochii lui avea prețuire acela care muncea mai bine și tăcea mai mult. Avusese noroc că nu i se prăpădise nici unul în război, se întorseseră tot așa de supuși ca înainte, afară de Ezechil. Acesta nu semăna cu nici unul dintre ceilalți, era negricios, păros ca un cîine, urît, cu nas mare, ascuțit, fălci puternice, mereu albăstrii din pricina bărbii pe care nu prididea să și-o radă. Pășea legănat, bălăngănindu-și mîinile pe undeva pe la genunchi, vorbea puțin, chinuit; doar din cînd în cînd se spărgea ceva în vocea lui, ca un răcnet înăbușit. Mare a fost mirarea tuturor cînd într-o duminică Ezechil a apărut la horă, s-a oprit la tejgheaua lui Laboș,

s-a îmbătat, apoi a jucat cu toate fetele și la urmă l-a bătut cumplit pe feciorul primarului.

În vremea refugiului, printre puținii oameni din sat care nu și-au luat lumea în cap a fost Găvrilă. A privit un timp, clătinînd din cap cu milă, curgerea dezmățată a puhoiului, spre podul unde se înghesuiau căruțe și oameni gata să rupă pălimarele, a rîs cu îngăduință cînd au venit oamenii să-l sfătuiască s-o ia și el la picior. Pînă seara și-a îngropat toate grînele, a scos din casă lucrurile mai de preț și le-a ascuns, însemnînd pe hîrtiuță locul fiecăruia. Măriei și nurorilor le-a făcut culcuș în pod, într-un cotlon pe care nu-l putea descoperi nimeni, a trimis caii în pădure cu Lazăr, copilul lui cel mai tînăr, pe urmă, luînd o carte, s-a așezat să citească. N-a avut de suferit nimic, ungurii nici n-au tras la el, iar peste o lună, cînd au început să se întoarcă luncanii sărăciți de tot, rupți de osteneală, cu avutul prăpădit, au început să se uite la el ca la cel mai deștept om pe care l-a avut satul vreodată. Cuvintele „Ce te ții așa de deștept, parcă ești Găvrila Ursului" ajunseseră un fel de zicală. Primarul și notarul îl respectau din cale-afară: tot timpul cît rușii au trecut prin sat — deoarece podul fusese aruncat în aer și alt drum spre Salonta nu era — nu i-au trimis soldați în cvartir, decît o singură dată, și atunci un ofițer. Acesta era de undeva de pe lîngă Tiraspol și știa binișor romînește. Cu toate că era foarte tînăr, Găvrilă l-a omenit ca și cînd ar fi fost cel puțin general, deși pe urmă i-a părut rău. Ofițerul se purtă rece, aproape dușmănos și, ca să-l îmbuneze, mai ales că nu știa ce are, Găvrilă îl duse prin toată gospodăria, îi arătă locuințele feciorilor, acareturile, curtea, grajdurile.

— Da slugile unde stau? întrebă pe neașteptate ofițerul.

— N-am slugi, tovarăşe, îl lămuri Găvrilă. Mi-a dat Dumnezeu opt feciori, mă ajutorez cu ei...

— Ei, n-ai! rîse batjocoritor ofiţerul. Ori ai ascuns?

— Ce s-ascund, tovarăşe?

— Noi nu tovarăşi! îi spuse aspru ofiţerul, privindu-l cu ochii lui albaştri, copilăreşti, încruntaţi. Tu eşti culac! Exploatator...

— Doamne, apără şi păzeşte! se sperie Găvrilă.

După ce-l aşezară în odaia cea mare, Găvrilă veni la Ezechil, pe care stia că se poate bizui la greu şi-i spuse cele petrecute. Ezechil îl ascultă în tăcere, rotind ochii mînioşi şi îl întrebă scurt:

— Cine ştie că o venit la noi în cvartir?

— Da de ce?... Ce-ţi trece prin minte, zăludule!

— Nimica! se răsti Ezechil. Da dacă vine mîine dimineaţă cu cătanele şi ne pune foc? Ha?

Supărat pe prostia lui, Găvrilă se duse să se culce dar nu putu închide ochii toată noaptea. Pînă astăzi, toţi cei cu care avusese de-a face îi vorbiseră cu respect, căutînd să-i intre în voie, să nu-şi facă Găvrilă cumva o părere rea despre el, şi uite, dintr-o dată, rusnacul se leagă de el, după ce-l omenise ca pe un domn ofiţer. Neliniştea şi frica nu-i dădeau pace şi a doua zi, cînd ofiţerul se pregătea de plecare, veni la el şi foarte umilit, îi ceru voie să-l întrebe ceva:

— Spune...

— Nu vă supăraţi, dar eu n-am înţeles de ce sînteţi supărat pe noi... Poate v-am necăjit cu ceva... atunci binevoiţi şi ne iertaţi, că la noi aşa sînt obiceiurile... Aţi spus că sînt culac, iar eu n-am înţeles...

— O să înţelegi mai tîrziu, spuse ofiţerul, mai blînd. Tu eşti bogat, alţii sînt săraci... Acuma va fi revoluţie şi la voi, iar cei săraci o să vă bată...

— Doamne, apără, de ce să ne bată ?...
— Pentru că voi sugeți sîngele celor săraci...
Încremenit, Găvrilă nu mai găsi un cuvînt, și începu să se legene de pe un picior pe altul. Nu mai spuse nimic, puse pe Ezechil să-l petreacă pe ofițer pînă la poartă și s-o încuie bine în urma lui. Din ziua aceea deveni și mai tăcut decît era de obicei. Seara, cînd oamenii care se adunau la el povesteau tot felul de istorii, clătina din cap, dîndu-le de înțeles că și el știe destule, dar e mai bine să tacă. Într-o seară, Gligor a Hahăului, un munte de om, povesti cum a văzut la oraș o manifestație a comuniștilor: umblau pe ulițe, cu steaguri, ca frunza și iarba și strigau „Jos Maniu și Brătianu", iar în piață unul a ținut o cuvîntare, vorbind și despre țărani.
— Aci, să mă bată Dumnezeu dacă mințesc — dădea din capul lui mare cît o pîine, Gligor — așa o spus : „Să se deie pămînt țăranilor săraci, acelora care or venit din război". Își trase clopul pe ochi și murmură gînditor : Acuma, ce-i drept îi drept, dacă ne-ar da pămînt...
În clipa următoare toți încremeniră, pentru că Găvrilă, cu ochii ieșiți din orbite, se năpusti asupra lui Gligor.
— Nu ți-i rușine, Gligore ? Nu vezi ce scoți pe gură ? Om în toată firea... Vin... toate veniturile pămîntului să vă momească... și tu... hop, țop, asta-i bine ! N-ai prins pești în viața ta ? Ce ? Te duci la Teuz și începi să sudui peștii ? Ha ? Sări în apă și dai cu bîta după ei să-i omori, ori le pui nadă ?
Auzindu-l cum strigă, Gligor se posomorî și mormăi gros ca un taur ; pe urmă își luă seama. Nu-i bine să te pui rău cu a Ursului pe vremuri de astea. Începu să rîdă, silindu-se să pară vesel :

— D-apoi, nu te supăra, bace Găvrilă... Nada-i mare și bună... Mie dacă-mi dă un iugăr... mi-s om!

Toți cei de față dădură din cap, încuviințîndu-l. Mînia lui Găvrilă căzu dintr-o dată și toată seara nu mai spuse nimic, de se uitau toți unul la altul, întrebîndu-se ce are. Numai la despărțire, cînd dădu mîna moale cu ei, se întoarse peste umăr și-i aruncă lui Gligor:

— Ei, Gligore, Gligore, fericiți sînt cei săraci cu duhul... Îmi povestești cum strigau vandrocii: Jos cu Maniu și cu Brătianu! Da știi tu cine-s ei? Că alți oameni mai cuminți nu-s în toată țara romînească? În loc să te rogi să-i trăiască bunul Dumnezeu, că-s oameni bătrîni... tu-mi povestești ce strigau... aceia...

— Da, da, încercă să liniștească apele Culcușea... Îs oameni mari...

Săptămîna următoare Găvrilă se abonă la *Dreptatea*. În fiecare seară le citea celor veniți la el articolele din care reieșea cum își fac de cap comuniștii, cum îi asupresc pe romîni. Citea rar, nu zicea nimic, ci aștepta să vorbească alții. Iar cînd dădu de un articol al lui Hațieganu în care se spunea că și P.N.Ț. vrea să facă reforma agrară, îi vîrî lui Gligor foaia sub nas:

— Uite, Gligore, vezi și tu... Ăștia-s oameni cu cap, gîndiți, și cînd spun o vorbă, aia-i bine spusă...

Gligor, care de cîteva zile își spărgea capul cum să împrumute caii de la Găvrilă, își trosni degetele bucuros:

— Noi, ăștia mai tineri, nu știm multe, bade Găvrilă... Am îndurat multe în război, dumneata nu știi, ori poate ți-or fi povestind feciorii... Baiu-i acolo că ni-s săraci lipiți pămîntului, că altfel...

2

Un cer de seară din care se scurge o lumină subțiată își proptește marginile în zare, acolo unde, chiar cînd e senin, pare că dospește o furtună. Peste zi a fost cald, dar răcoarea neașteptată a serii e stingheritoare și tristă, și dinspre Teuz vine în valuri un miros de mîl și un clipocit molcom, gras și rece. Umbra salcîmilor se tîrăște încet și, în această înnegurare, pereții albi ai casei strălucesc parcă mai puternic decît în soarele zilei.

Cu ochii micșorați de oboseală, Găvrilă privea dincolo de dolmă pe pusta încă arămie și năpîrlită, semănată, ici-colo, cu smocuri de iarbă firavă și crudă, cu tufe cafenii de scaieți. Îi era drag ceasul acesta cînd puterea zilei slăbește treptat, ca a unui om ce se stinge senin, de bătrînețe, și în clipele rare cînd se odihnea, toți îl lăsau în pace. Ochii lui se acopereau de o pîclă ușoară și auzea neobișnuit de limpede, toate zgomotele de seară ale gospodăriei ca venind din depărtări: în grajd laptele țîrîia în șiștar, o noră bătea cu papucul fundul vreunui nepot neastîmpărat; în casele lor feciorii își odihneau pumnii mari pe fețele albe de masă, în așteptarea cinei. Pe ușa deschisă a grajdului, o limbă de lumină galbenă, încețoșată, se lăbărța în ocol; îndată se ivi Măria, cu mînecile suflecate pînă la cot, ducînd șiștarele pline, înspumate. O lăsă să treacă pe lîngă el și abia cînd ajunse la bucătărie, o chemă:

— Tu, fată...

— Da, tăicuță...

— Hai încoace...

Ea veni repede, oarecum mirată, și se opri lîngă stîlpul albastru al tărnațului, în umbră.

— Vină mai aproape, o chemă Găvrilă, aproape rugător.

— Tăicuță, nu ți-i dumetale frig? Îi răcoare...

— Nu.

Fata își mușcă buzele subțiri, roșii. Se temea de tatăl ei, o teamă crescută în ea o dată cu anii, hrănită de smerenia cu care mamă-sa și toți frații îl ascultau, fără crîcnire, mirîndu-se speriați atunci cînd ceva nu se întîmpla așa cum prezisese el. Feciorii, cel puțin, săreau ca arși, atunci cînd Găvrilă îi „ruga" să facă ceva; cu Măria nu prea vorbise cît era mică, rostul ei fiind să stea lîngă poalele mă-sii și s-o ajute. Pe urmă, Măria mai mult simți decît își dădu seama că pe ea o iubește mai mult Găvrilă; el, care n-ar fi încuviințat pentru nimic în lume altă părere decît a lui, sau nici măcar ca o părere pe care o avea și el să fi fost spusă cu alte cuvinte, asculta atent tot ce spunea ea, privind-o ciudat, ca și cum ar fi pîndit-o. Și mai ales în ultima vreme o urmărea mereu, pe nepusă masă întreba, cu glasul lui domol și nepăsător: Unde-i fata aceea?

Maria tremura toată și n-avea somn, deoarece acum avea ce să-i ascundă. Se temea în halul acesta pentru că nu-și putea închipui ce-ar fi făcut tatăl ei dacă ar fi aflat, și-și dădea seama că el are să afle. În fiecare seară el o pîndea la ieșirea din grajd, o chema la el și-i punea tot felul de întrebări, alandala, care n-aveau nici în clin nici în mînecă una cu alta. Cînd scăpa de el, Măria se simțea secătuită de puteri și i se împleticeau picioarele. Acum stătea iarăși alături de el și se pregătea să-i facă față.

— Tu cu cine te ții? o întrebă Găvrilă, ascuțit.

Ea înlemni și simți cum sîngele îi umple obrajii, fierbinte și ațîțat.

— Cu nimenea, tăicuță...

Din bucătărie, lampa lumina jumătate din obrazul lui Găvrilă și ochiul albăstriu lucea umed, copilăros...

— Vină cu mine, șopti Găvrilă și, coborînd treptele, o luă înainte spre ograda cea mare, potopită de umbre. Căpițele înalte de fîn și paie păreau niște animale tolănite greoi, iarba înaltă și rece înțepa ușor pulpele goale ale fetei. Ograda era mare și îngrijită ca o livadă. În mijloc feciorii săpaseră o groapă adîncă, să aibă apă chiar pe vreme de secetă: în jurul ei iarba crescuse pînă la brîu și înăuntru se adunaseră sute de broaște, de nu se putea dormi din pricina lor. Găvrilă oftă, părînd că a uitat de fată; vorbi încet, fără să se uite la ea:

— Apoi, ți-o venit și ție vremea să te măriți... Ți-o fost dat să-mi aduci om străin în casă... Să nu mă faci de rușine... Ți-oi da cincisprezece iugăre și casă și-ți sta și voi aici la mine, pînă cînd mi-oi închide ochii... Și, fără nici o legătură, dar neschimbîndu-și glasul: Am auzit că duminecă ai fost la horă... (Baptiștii nu-și lăsau fetele și feciorii la horă, socotind că e loc de desfrînare; în templu, nu o dată, Găvrilă tunase asupra celor care uită poruncile) Măria plîngea ușor în ultima vreme, acum însă parcă ochii-i secaseră. Bîigui, mai mult moartă:

— Fă bine și mă iartă, tăicuță...

— Eu așa am socotit, că viața nu-i dată omului spre petrecere... Dară dacă tu vrei să te duci (aici glasul lui coborî, de-abia se mai auzea)... du-te slobodă... Nu te mai feri. Ești tînără... Vorbise cu o blîndețe silită, mincinoasă, dîndu-i să priceapă că numai din dragoste prea mare, deosebită de cea pe care o nutrea față de ceilalți, e atît de slab. Se apropie de ea și voind s-o mîngîie îi trase broboada de pe cap.

— Voi sînteți tineri, aveți alte păreri...

Măria știa că acuma ar trebui să zică și ea ceva, să-i facă plăcere și să spună că s-a dus o singură dată, de curioasă, că n-o să mai meargă niciodată, dar parcă i se încleștase gura și nu putea scoate o vorbă... Acolo, la horă, pînă nu începea jocul, aștepta ca beată pe cel despre care știa bine că n-o să mai vie niciodată și așteptarea asta dureroasă era singurul lucru care-i mai aducea aminte de el, ca și cum ar fi fost viu.

Dar tocmai atunci se întîmplă un lucru care o scăpă. Din casă se auzi vocea slabă, cam fonfăită, a mamei :

— Găvrilă ! Vină iute, că te caută bace Culcușe !

Găvrilă stătu încă o clipă încordat în fața ei, apoi se întoarse sprinten pe călcîie și ieși din ogradă. Culcușea îl aștepta, tropăind lîngă poartă. Numele lui adevărat nu-l mai știa nici nevastă-sa și el însuși cînd și-l auzea tresărea stingherit. I se spunea „Culcușea" pentru că-i plăceau peste măsură sarmalele și, de sărbători, se îmbolnăvea de gălbinare. Obrazul îi semăna cu o varză roșie : avea o piele subțire pe care soarele și vîntul o cojeau mereu, încît părea opărită ; genele-i căzuseră și nu era prea plăcut la vedere ; încolo, toți îl socoteau om de treabă. Nelipsit de la adunările din casa lui Găvrilă, se credea foarte înțelept, măcar că nu vroia să arate asta nimănui ; se știa sărac și săracului îi șade bine prostia ; dacă-l cred oamenii slab la minte, îi poate duce mai ușor. Găvrilă îl iubea, cu toate că era bisericos din cale-afară : cuvintele popii, bune sau proaste, se lipeau de el ca mîncarea, îl îngrășau sufletește. Mirat că venise înainte de ora cînd obișnuiau oamenii să se adune la el, Găvrilă îl cercetă atent dar, înainte de a izbuti să-l întrebe ceva, îl izbi înfățișarea cu totul schimbată a vecinului. El, om așezat și scump la mișcări, n-avea stare ; tro-

păia pe loc, își mozolea mustața între dinții stricați, negri și moi ca de șarpe bătrîn.

— Vină, pentru Dumnezeu, bace Găvrilă! L-or omorît ungurii din Șimand pe Picu! Ungurii din Șimand! Vină la el! Ii gata!

Găvrilă își aruncă pe umeri un laibăr negru și ieșiră grăbiți, ciocnindu-se unul de altul.

Măria rămase multă vreme în ogradă, plîngînd în tăcere, ușurător, mirată. Nu știa dacă de rușine sau de bucurie, dar simțea că toată lumea se scufundă cu ea. In jurul ei, în înserarea lină, totul mirosea nespus de puternic: iarba grasă, frunzele amare ale nucului, Teuzul mîngîiat de vînt și, mai departe, pusta. Și, deodată, ca și cum ar fi străpuns-o ceva, tot trupul îi fu răscolit de amintirea lui Petrea. Pișcătura ușoară a ierbii pe picioare o înfioră, inima începu să i se zbată neliniștită: îl simți viu, nerăbdător, în dosul căpiței. Clătinîndu-se, pași pînă acolo și se lăsă să cadă cu fața în jos, pe așternutul de paie unde se zvîrcoli scurt, luptînd împotriva nodului care-i sugruma răsuflarea. Petrea era mort, viermii îi mîncau ochii stinși, mîinile mari ca lopețile și ea era însărcinată de pe urma lui.

3

Tot drumul Culcușea își chinuia mintea, încercînd să ghicească ce gîndește Găvrilă. Ar fi vrut să-l vadă zăpăcit, și-l pișca o bucurie răutăcioasă socotind că, deși Găvrilă nu se trădează prin nimic, trebuie să fie întors pe dos, deoarece sîngele apă nu se face. Tot voind să-i vadă fața, se băga în el cu umărul stîng și murmura: „Ei, viață, viață, legată cu ață". Nu era om să nu știe că Picu, nebunul satului, era frate vitreg al lui Găvrilă, făcut de Teofil

cu o văduvă bogată. Chiar dacă ai fi dat deoparte asemănarea care-ți scotea ochii, tot nu ți-ar fi venit să crezi că Mărchișoaia l-ar fi putut purta pe Picu în pîntece unsprezece luni, pentru că atîta ar fi trebuit să-l poarte, socotind că l-ar fi zămislit cu Marchiș în cea din urmă zi a vieții lui pămîntești. Despre Teodor Marchiș, poreclit, nu se știe de ce, Picu, se puteau povesti o groază de lucruri. Pe cît era Găvrilă de așezat și de socotit, de zece ori mai spulberat la minte se arăta frate-său vitreg. Cît a fost fecior nu trecea duminică fără să nu fi tăiat pe cineva pentru o fată, dintr-o sudalmă, sau numai pentru că i se suia sîngele la cap. Cînd s-a însurat, i s-a năzărit că de acum înainte trebuia să pășească în fruntea satului. Cu cine se întîlnea, făcea cum făcea de aducea vorba de feciorii care o să i se nască lui, își holba ochii și se răstea :

— Mă ! Feciorii mei or fi regii țării, mă !

Pe Găvrilă nu-l putea suferi, îi scotea tot felul de vorbe spurcate, îi născocea țiitoare, omoruri, furturi de cai, poreclindu-l în fel și chip: „Jidovul", „Ștrimfli", „Cîcădare" și-i venea să turbe văzînd că aceste porecle, pe care le scornea nevastă-sa, nu prindeau. Pentru nimic în lume n-ar fi recunoscut că-s frați, mai degrabă ar fi spus că se trage din țigani, ori din unguri. Poate că răceala lui Găvrilă îl durea (fapt este că nu se știe căruia îi era mai rușine de celălalt) și voia cu tot dinadinsul să se ridice deasupra lui. Cum s-a însurat, a vîndut un sfert din pămîntul nevestei, să-și poată face cea mai arătoasă casă din sat. S-a zbătut, s-a înglodat în datorii și pînă la urmă a trebuit s-o sfințească neisprăvită, cu cărămizile rînjindu-se sîngeriu și jumătate din geamuri bătute în șipci. I-a chemat însă pe toți popii din împrejurimi, a îmbătat toată ulița și după aceea s-a dat la fund. Trudea și înjura de dimineață pînă seara, bea de stingea, își zobea ne-

vasta care de multe ori a fugit de la el la neamuri; de fiecare dată însă Picu a adus-o înapoi, după ce-i bătuse bine pe cei care-o adăpostiseră. A mai făcut una singură, cumplită, după care s-au scîrbit de el toți și-au început să-l ocolească.

Nevastă-sa, despre care ajunsese să creadă că era stearpă, a rămas grea și a născut o fată. Picu a vrut s-o omoare pe lehuză de ciudă că i se stinge neamul, apoi s-a posomorît și n-a mai scos o vorbă pînă la botez, cînd s-au trezit că vrea să-și numească fata Rigo, nume pe care-l purtau jumătate din vacile satului. Zadarnic l-au rugat popa, învățătorii, notarul; Picu nu-i ascultă. Dădea din cap în stînga și în dreapta și tăcea. Bineînțeles, notarul n-a vrut s-o treacă în catastif cu astfel de nume și atunci Picu a botezat-o, tot ca pe vaci, Stela, nume care suna oricum mai omenește, dar pe el nu l-a auzit nimeni spunîndu-i fetei altfel decît Rigo. Lumea e rea și fata Rigo a rămas. A crescut mare, lăbărțată și domoală, parcă să-și îndreptățească numele. Nu s-ar fi uitat un fecior la ea să fi fost picată din soare și de zece ori mai bogată decît era.

Cînd a început războiul pe Picu l-au dus pe front, de unde s-a întors ofticos, scuipînd sînge și slab, ca moartea. Se îngrijea singur, cum îl învățase cineva, mîncînd ca un spart, bînd numai rachiu de la 50 de grade în sus, și fumînd mahorcă, despre care auzise că sufocă toate lighioanele acelea mici care rod plămînul. Cum s-a întremat puțin, s-a apucat de lucru. În sat nu rămăseseră decît muierile, boșorogii și copiii. Picu se spetea de dimineața pînă seara pe toate ogoarele, luînd jumătate și trei sferturi din recoltă, își angajase slugi cîțiva dezertori dintre care pe unul l-au prins și l-au împușcat, tăia vite și le vindea pe ascuns la oraș, își hăituia fără milă nevasta și fata. Cînd au venit ungurii, și-a lăsat fata și nevasta să facă ce-or ști, iar el a pornit cu o

căruță goală, la o zi după ce au plecat cei din urmă oameni, atunci cînd din turnul bisericii se puteau vedea infanteriștii unguri înaintînd spre sat. Pe drum, Picu se oprea prin toate casele părăsite, mai ales ale învățătorilor și popilor de unde încărca plăpumi, haine, ceasuri, scaune, albituri. Cînd căruța se umplea cu lucruri, le lăsa pe la cunoscuții lui prin sate, spunînd că i le dăduseră în păstrare „domnii" din Lunca. La întoarcere, venind pe urma frontului, s-a ales cu patru cai, cîteva puști și o mitralieră. Acum avea de toate. Socoti că va mai lăsa să treacă un timp înainte de-a începe să vîndă. La cîteva luni după ce lucrurile s-au mai așezat, a băgat de seamă că fetei îi crește burta. Le-a luat la rost pe amîndouă, cum știa el; la început i-au spus că fusese necinstită cu sila de soldații unguri apoi, cînd nu s-a mai putut, că le omora, i-au mărturisit că a trăit cu un sergent romîn. Picu, care nădăjduia că făptașul e vreun fecior înstărit din sat, a început să facă spume la gură:

— Acuma te apuci și mă faci de rușine cînd mă mai pun și eu pe picioare? No, nu-i bai! Nu-i mai vedea tu milă de la mine, de aici încolo!

A dus-o la Zerind, la un doctor, i-a dat acestuia șase saci cu grîu, s-o facă să lepede, iar la întoarcere, a gonit căruța prin toate hîrtoapele. Cînd zdroncănea mai tare, se întorcea spre fată:

— Nu mori încă, nerușinata tîrgului?

În noaptea aceea l-a podidit o tuse cumplită și sîngele i-a izbucnit pe nas și pe gură. Scuturările îi făcuseră lui mai mult rău. Crezînd că e gata și bucuroasă că le lasă înstărite, cu podul și odăile pline de tot felul de lucruri, nevastă-sa, altfel bleagă și mută ca o umbră, s-a repezit la el, plîngînd:

— No, crapă! Nici pe dom' părinte nu ți-l aduc! Stînge-te ca un cîine!

Iar Rigo, care avea călduri și nu știa pe ce lume trăiește, s-a sculat în pat, roșie ca sîngele și l-a blestemat:

— M-ai nănorocit! M-ai făcut de rîsul lumii! Mînce-te viermii cei neadormiți, pînă-n veacul veacurilor!

Picu a horcăit cît a horcăit, iar dimineața s-a sculat din pat, alb ca praful de cretă, s-a spălat de sînge și a început să se îndoape cu slănină și cîrnați. Cele două femei, moarte de groază, nu îndrăzneau să răsufle, dar din clipa aceea el nu le-a mai făcut nimic; se uita la ele ca prin sticlă și le poruncea prin semne, dacă-i trebuia ceva. Cînd era foarte bine dispus, le privea cu milă și dădea din cap. De cînd dovedise că nu-i un prăpădit, ci unul care știe să se descurce în aceste vremuri întoarse cu dosul în sus, locuitorii uliței mari începuseră să se uite cu alți ochi la el. Mai ales Cloambeș, care înainte vreme rîdea de el cum putea, îi căuta prietenia, îl poftea să bea la dînsul și-i cerea povețele, cu deosebire de cînd îl bătuse Mitru Moț. Picu, nelăsîndu-se înșelat de aceste dovezi de prețuire, îl asculta, cu gîndurile în altă parte. Avea el alte griji decît să ia aminte la văicărelile acestui coiat. În vremea din urmă, auzind cum toți oamenii discută numai politică și se învrăjbesc din asta, își făcu o socoteală: În satul vecin, Adea, locuiau numai cinci familii de romîni, restul unguri și sași. Picu a început să scoată prin Lunca vorbe, că pămînturile acestora vor fi împărțite la foștii soldați, iar boanghinele pot să se ducă unde văd cu ochii, ori să se bage slugi. Atît de des a spus povestea asta, încît pînă la urmă a ajuns să creadă singur în ea și să se întrebe cu nerăbdare, cînd oare are să se facă dreptate în lume. Înainte vreme nu-i trecuse prin minte că ar putea să dușmănească pe alți plugari numai pentru că sînt din alt neam decît el,

dar acum, îndată ce auzea o vorbă ungurească, se făcea roșu ca racul. De Gyuszi, fierarul, s-a legat într-o zi, dar acesta a pus mîna pe baros și erau și alții de față, care i-au luat partea. Pe urmă s-a auzit în sat că într-o zi de tîrg Picu a intrat cu căruța în niște amărîți de feciorași unguri și cînd unul, crezînd că omul nu-și poate ține caii, s-a agățat de frîne ca să nu se întîmple vreo nenorocire, Picu l-a călcat în picioare, lăsîndu-l amețit. Notarului din Adea, domnul Küllössi, i-a zburat pălăria din cap cu biciul; pe părintele Agoston l-a scuipat, învinuindu-l că scosese steagul unguresc cînd au venit soldații lui Horthy (ceea ce era de altfel adevărat); pe nevasta învățătorului Dénes a făcut-o „curvă și cățea", doctorului Lörincz, acela care-i scăpase fata de plod, i-a spart într-o noapte toate ferestrele, aruncînd în casă butuci de lemn și bolovani. Îi mersese vestea și în toate satele ungurești din împrejurimi era cunoscut ca un cal breaz. Cînd trecea, stînd în picioare în căruță, cu pălăria neagră trasă pe ochi, oamenii se dădeau la o parte de pe șosea și se prefăceau că nu-l văd. De mîndrie, Picu se uita la ei aproape prietenos.

4

În fața casei lui Picu mișunau oamenii: vestea ce se răspîndise îndată glăsuia că ungurii din Șimand l-au pîndit la podul de peste Sartișe și l-au zdrobit în bătăi, i-au rupt căruța în bucăți, iar caii i-au gonit în pădure. Cînd se apropie, Găvrilă fu înconjurat îndată. Cei mai de la margine, care din pricina întunericului nu știau cine venise, se îmbulzeau, își făceau loc cu coatele, așa că pînă izbuti să intre în casă, Găvrilă asudă tot. În odaia cea mare

erau o fumărie înțepătoare și un miros dulceag, de sînge. Catița Țuricului, moașa, umbla de colo-colo, legănîndu-și șoldurile late și dînd porunci. În pat, urcat pe patru perne, Picu gemea și scrîșnea din dinți. Jumătate din obraz îi era vînătă, și ochiul stîng, acoperit de o vînătaie, ca o prună. Nasul strivit îi sîngera mereu și o tăietură adîncă, parcă de ferăstrău, îi scrijelise fruntea, pierzîndu-se în părul țepos, cînepiu.

La capul patului, nevasta lui, nemaiștiind ce să facă, își sugea mereu buzele făcute pungă. Cînd îl văzu pe Găvrilă, Picu încercă să rîdă și se strîmbă groaznic : îi spărseseră și dinții din față, iar colțurile rămase îi tăiau buza. Cu un glas schimbat, dogit, care venea parcă din umeri, mormăi :

— No, ai venit... Nu te-am chemat... Puteai sta acasă... Sînteți nește boi, tăți. Se bate omul pentru voi și ungurii îi rupe oasele... Mereți acasă, ce vă uitați la mine ?

— Delirește, trase cu ochiul Catița Țuricului, căreia îi plăcea să folosească expresii domnești. Nu-l băgați în seamă, domnule Ursu... Găvrilă netezi duna de puf și se așeză pe marginea patului.

— Las'că trece, șopti bătrînește.

— Ce să treacă, Găvrilă ! se răsti Marcu Petrii Șimii, clătinîndu-și aproape de tavan căciula pe care n-o scotea din cap nici vara, nici iarna, fiind chel ca un ou. Că azi-mîine ne omoară pe toți...

— Omoare-vă, marhe ce sînteți, horcăi Picu.

Găvrilă se întoarse spre cei din odaie. Îi știa pe toți și într-o clipire încercă să-și facă socoteala cît plăteau, mai ales așa afumați cum erau : bătrînul Alexie Mavă, mare agent liberal pe vremuri, acum împuținat, slăbit, bîțîindu-se de pe un picior pe altul ; Grigore Lapu, cel mai mare stupar din sat, înalt, ciolănos și cam greu de cap ; Petrea Milionului, Pavăl Bitușea, gura satului, care acum

făcea să călătorească din mînă în mînă o sticlă mare de rachiu; Cloambeș, tăcut și tras la față, clătinînd din cap ca și cum ar fi vrut să le aducă aminte: „Vedeți, eu v-am spus și nu m-ați crezut"; Gligor a Hahăului, cu umerii încordați și fruntea aplecată, de parcă ar fi vrut să împungă pe cineva. În lumina slabă a lămpii, fețele lor păreau acoperite cu un strat subțire de noroi. Deodată Picu gemu scurt, se întoarse greoi pe o rînă și vărsă sînge. Nevastă-sa sări și-i ținu capul, dar cu greutatea și nepăsarea cu care ar fi ridicat un bolovan.

— Adică să ne lăsă-ă-ăm? țipă pe neașteptate o voce nazală, jignită. În loc de răspuns, un cor de glasuri dogite răsună:

— Bună sara dom' văstor!

Petre Cordiș, beat, făcu niște semne din mîna care parcă voia să-i zboare din cot, îi împinse pe toți din calea lui și, apropiindu-se de Picu, se aplecă și-l sărută pe obraji. Rănitul, biruit, începu să plîngă, înecîndu-se cu lacrimile, mucii și sîngele care-l sufocau. Cu o mișcare smucită, Cordiș se întoarse spre adunare.

— Rușine să vă fie, luncani! Așa ați fost totdeauna, niște... Ați venit să-l văietați, în loc să ne luăm cu toții, să dăm o fuguță pîn' la Șimand și să-l aprindem ca Horia, Cloșca și Crișan! Tăcu puțin, clipi din ochi, apoi se răsti: Ce mai stați, hai?

Cuvintele lui fură primite cu o tăcere plină de subînțelesuri. Deși era amețit, Cordiș își dădu seama că oamenii nu dau nimic pe cuvintele lui și nu-l contrazic doar pentru că e domn. Se întoarse spre moașă și începu s-o dăscălească în ce chip trebuie doftorit bolnavul. Pe neașteptate, și mai furios, se întoarse spre ceilalți, mereu tăcuți.

— Pînă cînd, ce? Unde sîntem? În Romînia sau în Patagonia?

— Unde-e? se miră Bitușea.
— În Patagonia! Cordiș răsuflă zgomotos.
Văzîndu-l atît de pornit, cineva îi întinse sticla cu rachiu. Învățătorul trase o dușcă, rîgîi și i se tulburară ochii.
— Uite ce-i, se aplecă atunci Marcu Petrii Simii spre Găvrilă. Te chemarăm să ne sfătuim. Noi ne-am gîndit că joia vietoare ne ducem tăți să le rupem șalele celor din Șimand! Bată-i Dumnezeu, după ce că cînd or fost ungurii aici or scos steagurile!
— Mă duc și eu! mugi Cordiș. Preoți... și învățători cu crucea-n frunte! Începu să facă gesturi mari cu brațele, nemulțumit că lumea îl prețuiește mai mult pe Găvrilă. Acesta tăcea mereu, privindu-și genunchii. După un timp, spuse moale:
— Cine scoate sabia de sabie va pieri!
— Ei or scos-o, se răsti Cordiș. Avea beția certăreață și i se părea că Găvrilă spusese aceste cuvinte în contra lui. Auzi! Mi-e nu știu cum de dumeta, bace Găvrilă, că ai putea să-mi fii tată, da să știi că ești o scroafă bătrînă!
Toți înghețară de greutatea ocării. Cînd era băut, Cordiș nu știa ce scoate pe gură și se lega de toată lumea, dar cu Găvrila Ursului nu se cuvenea să vorbească așa, mai ales că acesta nu-i avusese niciodată baiul. Găvrilă nu clipi măcar, ci răspunse liniștit, cu oarecare osteneală:
— Dumnezeu să te ierte pe dumeta, dragă. Nu știi ce scoți pe gură.
— Nu-l băga în seamă — spuse rece Marcu Petrii Simii — știi cum îi el... negîndit...
Ceilalți uitaseră de rănit și se încruntau spre învățător. Acesta simți dușmănia lor și se îndreptă clătinîndu-se spre ușă:
— Dacă n-aveți nevoie de mine... Bună sara și p-aci mi-e drumul... Servustoc!

— Fii bun și rămîi, domnule Cordiș, îl rugă cuviincios Găvrilă, spre mirarea tuturor. Își împreună mîinile pe genunchi.

— Eu — zise el — v-am ascultat și vă văd că sînteți speriați.

— Noi? plesni din buze Gligor a Hahăului și-i veni să rîdă, gîndindu-se că el ar putea fi speriat de ceva.

— Voi, dădu din cap Găvrilă, mulțumit de început. Trăim vremuri foarte grele, care grăiesc și scripturile, „am văzut o muiere șezînd pre o hiară plină de numi de hulă, care avea capete șapte și coarne zece", cum scrie la Apocalipsis... Toate s-au întors cu dosul în sus și oamenii nu știu cum să se mai poarte... S-a adunat zavistie multă în inime și, dacă ne-om conduce după legea zavistiei, multe om pătimi... Ziceți că să mergem și să-i ardem pe șimăndani, bine. Și mîine or veni ei să ne ardă, și poimîine ne-om duce noi, și așa mai departe. Acum vedeți și voi: dreptate cum a fost nu mai este.

— Doamne, apără și păzește! se închină Alexie Mavă.

— Eu atîta vă spun: cu bătaia n-om ajunge la nici un capăt. Ce numai cu unirea, care iarăși zice-n Scriptură.

Deodată, vocea lui Găvrilă, pînă acum liniștită, se sparse, el se înroși tot, ca și cum s-ar fi luptat cu plînsul.

— Vai de noi! Mă uit la cei mai tineri, săracii... Ei nu știu nimic. S-or învățat cu legea războiului și nu precep că altele-s vremurile. Noi, frații mei, trebuiește să ne strîngem unii cu ceilalți, să iașă la alegeri oamenii noștri. Să nu lăsăm zavistia să se încuibeze în sat. Cine-i astăzi acela care ne apără pe noi?

— Regele, șopti Bitușea, emoționat.

— Da, bine, poți ști, dară regele-i rege. Eu vă spun: locul nost îi cu domnul Maniu Iuliu, cu partidu țărănist.

Atunci bătrînul Mavă, care tăcuse aproape tot timpul, părînd că nu înțelege despre ce e vorba, se porni pe neașteptate, ca un ceasornic stricat:

— Că ce Maniu? Că de unde l-ai scos pe Maniu? Că care Maniu? Că lor, adică țărăniștilor, le umblă gîndul la țărani, pe dracu! Striga fără șir, încercînd să-și aducă aminte, din propaganda liberală de dinainte de război, sudălmile fără de număr aruncate în capul lui Maniu, dar nu-i venea în minte nici una, așa că tăcu, tot așa neașteptat cum începuse.

— Adică, dumneata zici că să ne înscriem la țărăniști? întrebă Marcu Petrii Simii.

— Ne-or da ăia pită? exclamă Gligor a Hahăului, atrăgîndu-și îndată supărarea celorlalți: el era un tîmpit, n-avea mai multă judecată decît pe vremea cînd era copil; păcat că a ajuns la vîrsta cînd e primit între oamenii bătrîni, dacă nu știe ce scoate pe gură. El ascultă surîzînd toate acestea, pe urmă ridică din umeri: Dacă voi ziceți că așa-i bine, eu, de... mie puțin îmi pasă! Nu mă importă!

— Dacă ne-or face ceva rău comuniștii, cum am auzit că în alte părți bat pe oameni, or veni scriitori să scrie în *Dreptatea* și are să afle toată țara și America! spuse Găvrilă. Dar cu toate că nimeni nu era împotrivă și toți dădeau din cap, bucuroși să-i intre în voie, el simțea că toate astea îi lasă rece.

— Și cine ar fi președinte în sat?

— Domnu director! țipă Pavăl Bitușea.

Toți strigară „da“, „foarte bine“, dintr-o dată interesați și dornici să-și arate prețuirea; numai Găvrilă, fără să se uite la ei, țistui din buze și clătină capul.

— Uite cum cred eu. Dumnealui n-are să vreie. Îi... om neîntreg, săracu și...

— Apoi, să-l întrebăm! poate că vrea.

— Nu. (Ieri Găvrilă fusese la director, vorbiseră de una, de alta — mai era acolo unul străin, cu ochelari — și Teodorescu scăpase de cîteva ori niște cuvinte ciudate despre o nouă viață, despre cei care pînă acum n-avuseseră nici un drept și acuma trebuia să se țină cont de ei. Pe urmă îi cam lăudase pe ruși. Poate că așa a venit, cu asemenea poruncă, altfel nu i-ar fi dat drumul din prizonierat. Găvrilă nu voia să se grăbească și să-l învinovătească dar, de voie ori de nevoie, directorul nu mai era cel de dinainte de război. Toată greutatea era să-i facă pe acești oameni care-l iubeau să înțeleagă, fără să le spună deschis temerile lui.) Nouă ne trebuiește cineva, care să fie... mai de-al nost, din sat, om cu școală... Și, repede, ca nu cumva să se creadă că se vrea el șef, spuse: Uite, mă gîndesc la domnu Cordiș.

Oamenii se uitară unul la celălalt, aproape îngroziți. Numai Cordiș, lovit în piept parcă, se pierdu de tot, se încruntă, pe urmă-l podidiră lacrimile și se repezi la Găvrilă, îi luă mîna și i-o strînse lung, înclinîndu-se de cîteva ori în fața lui.

— Bace Găvrilă, să nu crezi dumeta... că... Eu numai de unde... din pricina că-s un foarte bun romîn...

— Mereți acasă! zbieră deodată Picu, furios că nimeni nu-l mai bagă în seamă. Mereți acasă, nu mi-i bine, n-am vreme de prostiile voastre! Duceți-vă!

Toți trecură pe rînd pe lîngă patul lui, urîndu-i sănătate bună, apoi ieșiră în uliță și se despărțiră.

5

În ziua cînd îl bătuse pe Cloambeș și se întorsese acasă, lui Mitru nu-i trecuse nici o clipă prin minte în ce greutăți avea să se zbată. Îndată ce au intrat în ocolul pustiit, Fănică s-a dus în fundul curții năpădite de buruieni, a sărit gardul de spini și a început să caute omizi pe malul Teuzului, ca să prindă pești.

Mitru cu Florița au rămas în mijlocul ocolului, ca doi popîndăi. Nici boarfele pe care le aduseseră n-aveau unde le așeza. Au tăcut multă vreme, neîndrăznind să se uite unul la celălalt; n-aveau putere nici să privească zidurile arse, care se hîiau spre cer, ca niște ciolane negre. Într-un tîrziu, Florița l-a scuturat de umăr, încet, temîndu-se parcă să nu se reverse asupra ei cu loviturile pe care nu apucase să le care lui Cloambeș.

— Auzi... om dormi în grajd...

— Bine... În grajd.

Au cărat acolo toate lucrurile, muierea a pregătit în iesle un așternut din fîn uscat, vechi și prăfuit. Uitîndu-se la ea cum robotește, cum bate paiele și aruncă lețurile din drum, pe Mitru îl umflă rîsul. Se scutura tot, hohotea și lacrimile-i curgeau pe față de veselie. Văzîndu-i obrazul ud, strîmbat de rîs, Florița se culcă pe marginea ieslei și începu să bocească. Își sugruma sughițurile, încerca să se stăpînească, dar îi venea să strige, să urle de s-o audă toată lumea. Mitru se opri din rîs, o privi curios și, deodată, se răsti:

— Taci, că dau cu ceva-n tine! P... pe ochi știu și eu... Cum ea nu se potolea, ridică din umeri și ieși afară. Din ograda cealaltă, agățată de gard, baba Valeria se uita la el, curioasă:

— Mă, am auzit pă cum că l-ai bătut rău pe Lădoiu!

— L-am!
— Bine-ți stă! Și amu ce-ți mînca?
— N-om cere de la dumeta, nu te teme!
— Cocoș ești, mă!
— Așa m-o făcut mama! Ce-ți pasă?
Jignită, baba se dădu jos de pe gard și strigă de acolo, de la adăpost:
— Mă! Mînă pruncu la mine, să-i dau zamă și pită!
Pe urmă Mitru se duse în mijlocul dărăpănăturilor. Obuzul căzuse chiar în perete, năruindu-l. Călca pe cioburi de oale, pe așchii de lemn, pe fulgi murdari... Un șobolan mare, vinețiu, zbughi dintr-o gaură, alergă roată în jurul pereților și se mistui undeva. Mitru culese o scurtătură și-l aștepta să se mai ivească, să-i rupă șalele. „No — se gîndi — ni-s cheară ca Adam și Eva, după ce i-o țîpat domnul-Dumnezeu din rai... Chiar așa..." Și se întrebă mirat: „Oare om muri de foame aci, în mijlocul satului? Ne-om întinde pe jos și ne-om pustuli?" Nu-i venea să creadă. Așa ceva nu se auzea decît despre cîte o babă oloagă, că ar fi răposat de flămîndă, dar despre un om în toate puterile niciodată.
— Mă! Mitrule! se auzi strigat din curte. Tu unde ești, mă?
— Aici! răspunse el milităreşte, dar mirat. Ieși. In poartă stătea Ezechil, feciorul Găvrilii Ursului. Era leoarcă de sudoare și-și făcea vînt cu mîinile lui mari ca niște lopeți negricioase și strîngea între picioare un sac de cînepă, burdușit.
— M-o mînat tăicuța, spuse cu un zîmbet deschis. O zis că să-ți aduc asta...
— Da ce-i asta? întrebă Mitru, cu glas uscat.
— Ia, niște fărină de porumb, clisă... Mitru se holbă la el, voind că vadă dacă nu-i cumva băut. N-avusese în viața lui nimic cu Găvrilă, nici bune,

nici rele, îi dădea doar bineţe că era fruntea satului; cu atît mai mult se mira, cu cît despre Găvrilă se știa că mai bine te-ar fi văzut întins la marginea drumului, decît să-ţi dea ceva, fie pomană, fie împrumut. Privi cu luare-aminte obrazul păros al lui Ezechil.

— Adică, așa... da de ce, mă Ezechile ?

— Ce știu eu ? Amu-i un ceas, trece unu și strigă peste gard, la tăicuţa : „Mă, l-o bătut Mitru Moţului pe Cloambeș de l-o lăsat lat, mort". Și o povestit că te-ai dus de la el. Atunci tăicuţa s-o tot gîndit, și numai o dată zice cătă mine : „Du-te umple un sac cu mălai, pune și o tablă de clisă, și du-le la Mitru Moţului".

Mitru era tot asudat de nedumerire.

— No, hai atunci, că l-oi întreba eu...

Tot timpul drumului își chinui mintea să priceapă, dar degeaba. Tot așa crezuse și despre Cloambeș, că-i face un bine, atunci cînd schimbaseră pămînturile.

— Și... ce mai faceţi voi, altfel ? întrebă el, ca să zică ceva.

— Iaca... muncim. Ne mînă tata ca pe robii cei din Eghipt.

Îl găsiră pe Găvrilă în curte, văruind un prun. Era ras proaspăt, îmbrăcat ca în haine de duminică, și mirosea a săpun muieresc. Mitru înghiţi cîteva noduri de sfială. Totdeauna îi fusese cam frică de Găvrilă.

— Bine te-am găsit sănătos și în puteri, bace Găvrilă... Se fîstîci în faţa privirii albastre, limpezi a celuilalt. Apoi... eu m-am pomenit în ocol cu Ezechil... zicea că...

— Eu l-am mînat...

— Mulţămesc frumos...

— Nu mulţămi, făcu Găvrilă blînd.

— Dară noi nu primim pomană. Noi nu ni-s învățați.

Găvrilă puse jos bidineaua, își împinse pălăria pe ceafă și-l măsură din cap pînă-n picioare. Știindu-se foarte zdrențăros, Mitru roși, dar de ciudă, nu de rușine.

— Ne-a ajuta și pe noi Dumnezeu să ieșim la cale! spuse dușmănos.

— Dumnezeu îi bun și mare, mari îs îndurările sale... Fă bine și nu te mînia pe mine, o întoarse Găvrilă, că mi-s om bătrîn și ți-am dat cu dragă inimă, cum m-am priceput mai bine. De ce să stăm noi aici? băgă el abia acum de seamă că nu l-a primit cuviincios. Poftește în casă, Mitrule. Nu-i dădu vreme să spună nu ci, luîndu-l de braț, îl împinse înăuntru, cu o putere de nebănuit în trupul lui mărunt. Abia se așeză Mitru pe lavița lungă, lustruită de vreme și de tururile celor care șezuseră pe ea de ani de zile, că nevasta lui Găvrilă îi și puse dinainte un pahar cu vin.

— Singur? zîmbi Mitru, mai înseninat, deși nedumerirea nu-i scăzuse.

— Eu nu folosesc vin, șopti Găvrilă, parcă nu s-ar fi cuvenit să spună tare un lucru știut de toată lumea.

— D-apoi eu de ce să folosesc? La ce-l țineți atunci? Să se acrească?

— Pentru prieteni, se înclină spre el Găvrilă. Bea-l, să-ți fie de bine. Îi mai umplu o dată paharul și spuse repede, însoțind gîlgîitul vinului: Mare amar trebuie să fie în inima ta, Mitrule.

— Ce-e?

— Așa. Mi-am tot bătut capul cu tine... Ești sosit la încercare grea...

Mitru împinse grijuliu paharul din față, își privi palma bătătorită și răspunse cu glas ciudat:

— Ce vrei, bace Găvrilă? Așa o lăsat domnul.

Toţi oamenii crapă... Unii de foame, alţii de bine... Cum ai şi zis? Îndurările sale. Să trăieşti! înghiţi vinul, cloncănind. Găvrilă se apropie şi mai mult de el:

— Aşa-i, aşa-i... Dară, poate, că ce pătimesc părinţii primesc pruncii lor, în bine... ca să se plinească şi năcazurile şi bucuriile scrise.

„Dumnezeu să mă bată dacă nu vrei tu ceva de la mine... se gîndi vesel Mitru. Nu eşti prost, dar nici eu." Şi întrebă răspicat:

— Auzi, bace Găvrilă, ce vrei dumeta de la mine? Spune, ce vrei, dacă vrei oarece, ca să nu te ţîn de la treabă.

Deşi toate acestea fură spuse cu o voce înceată, cam răguşită, Găvrilă simţi că-i trebuie răbdare ca s-o scoată la capăt cu omul acesta înrăit. Întinse mîna spre el:

— Am vrut să stăm de vorbă... Vezi tu, dragu bacii, în tinăreţea mea şi eu am avut multe năcazuri. Dacă aş fi aplecat urechea la vocea sătanii, cine ştie unde aş fi ajuns, că de multe ori mi-o venit să iau săcurea şi să dau... Îşi holbă ochii şi ţistui din buze, ca Mitru să priceapă limpede că acela pe care a vrut să-l omoare era chiar părintele lui. Iară pe urmă, am găsit Calea şi Pacea. Văzînd că Mitru se încruntă, nerăbdător, îşi lăsă gîndul neisprăvit. Nu cu mînia şi cu inima cătrănită ajunge omul la liman. Nu! Uită-te la tine, dragă... L-ai bătut pe Cloambeş. Nu zic, ai avut de ce... Da acuma ţi-i mai bine, eşti mai uşorat? Ai două iugăre, de, dară grîu de sămînţă nu, vite nu, plug nu... Trebuie să-ţi dea cineva în parte, ca să poţi să-ţi lucri şi pămîntul tău... Cine ţi-a da, dacă-ţi mere vestea că eşti turbat? Cine?

Deşi, după înfăţişarea lui, s-ar fi putut crede că a ascultat totul cu cea mai umilită luare-aminte, Mitru fierbea. „Pace... omul la locul lui... Cine

să-mi dea în parte... Dracu și maica diavolului... Dacă ți-s drag, cum zici, dă-mi tu!..." Cuvintele pe care simțea că nu le poate spune se desfășurau în el, ca pe un mosor, din ce în ce mai repede. „V-ați bătut joc de mine și acuma... fii om de treabă, Mitrule... linge mîinile, Mitrule... Să nu care cumva să mori de foame, Mitrule..."

Se ridică și, înroșindu-se tot, se răsti la Găvrilă:

— Apoi, ascultă-mă și pe mine, Găvrila Ursului! De ce să lucrez eu pămîntul altuia? Să mă spetesc cu muierea, care-i ca o scoabă, pe pămîntul altuia? Da adică de ce să aibă alții, iar eu nu? Ce? Îs alții mai frumoși decît mine, ori mai deștepți la cap? Da de ce să mă duc *eu* la cineva, să mă pun în genunț, la notarăș, ori la derector, ori la popa, și să mă rog: „Faceți bine și-mi dareți pămîntul, iară voi uitați-vă cum muncesc eu, cu vitele care nu le am, cu plugul care nu-l am!" Unde-i dreptatea lui Dumnezeu, ha? Arată-mi-o dumeta, că poate eu îs prost și nu pricep!

Găvrilă se uită la el, speriat.

— Da cum vrei altcumva?

— Ce știu eu? Să ne dea regele! Că așa ne-o prostit! Că ne dă pămînt, la foștii soldați! În Regat de ce dă? Ce? Îs mai buni soldații regățeni? Ce?

— Omule, acolo sînt moșii mari, s-or luat de la boieri...

— Să se ia și aici, de la cei care au prea mult! De la Cloambeș, de la Marcu Petrii Simii... de la...

— De la mine, nu?

— Și de la dumeta!

— Mitrule — vorbi încet Găvrilă — eu am șapte prunci, o fată... pămîntu-i a lor...

— Atunci să nu se ia de la dumeta! urlă Mitru. Simțea că parcă nu stă de vorbă cu Găvrilă, ci cu

toată lumea: De noi toată lumea își bate joc, iară cînd nu mai putem, ne miluiesc...

Găvrilă își pierduse răbdarea și nu voia să se mai învenineze. Se ridică încet, dîndu-i să înțeleagă că nu mai are ce căuta în fața lui. Mitru înțelese că nu s-a purtat cum se cuvine, dar se adunaseră atîtea supărări în el, că nu-i mai păsa de nimic. Adăugă scurt, înhățîndu-și pălăria:

— Mulțam de mălai. M-oi plăti eu. Știi cum? Cînd m-oi face tîlhar, pe dumeta am să te cruț! No, ziua bună!

Tot timpul drumului spre casă, pe care-l străbătu aproape fugind, se uită supărat, căutînd pe cineva de care să se lege.

Acasă, găsi un sfert din uliță adunat în ocolul lui, în jurul Floriței. O muiere o bocea, cu cîrpa la gură:

— Tulvai, tulvai, da ce-ți ști face? Ce-ți ști face-e-e?

— Da ce vă trebuiește vouă? se răsti Mitru din poartă. Ați venit ca la comedie? Ce bai aveți?

Abia atunci îl văzu pe Trăian Busuioc, fratele Floriței, un om gras și foarte țîfnos, care se repezi la el și-l luă de piept, în văzul lumii.

— Tu, bolundule, tu! Da ce-ți veni? Vuie satul că-l omorîși pe Lădoi! Bată-ți, bată Dumnezeu minților, după cine-mi dădui eu sora? Amu-ți crăpa, ha?

— Bine zice... Lădoi i-o luat la el...

— Porc-porc, da om bătrîn, nu se face...

— Aurelia o chemat doptoru... Îi spart tăt... și umflat...

— Uită-te și tu, urmă Trăian, făcîndu-și vînt cu pălăria. Să fi stat la ei pînă-ți adunai vo doi creițari... ori vrei să culduiești?

Aiurit de năvala de cuvinte, Mitru tăcea, suflînd greoi. Cu Trăian se avusese totdeauna bine, și

uite, acuma îl face albie de porci în fața satului.

— Să faceți bine să ieșiți din ocolul meu! urlă el pe neașteptate, făcîndu-se vînăt. Hii, maica voastră!

Se repezi la gard să smulgă un par, iar femeile, unele speriate, altele rîzînd, se buluciră pe poartă. Numai Trăian rămase lîngă Florița, care se uita fricoasă cînd la unul, cînd la altul.

— Nici ție nu ți-ar strica cîteva! se răsti Mitru. Ori îți pare rău că am plecat de la curvarul cela bătrîn. Du-te înapoi atunci și dă-mi tu mie pace!

Rămaseră tăcuți, toți trei, buimăciți și nedumeriți. Trăian mai bombăni un timp despre unii nebuni, vai de buricul lor, apoi își aprinse pipa și se așeză pe iarbă, începînd să facă socoteli. Întîi și întîi, trebuiau bani...

— Poate dacă i-a oua găina, se strîmbă Mitru. Clocoteau încă în el toate cuvintele pe care nu le putuse spune lui Găvrilă, de aceea se întoarse spre Trăian:

— Auzi, mă, pasă-i dracului ce zice lumea... Eu nu pot fi slugă, pricepi-mă pe mine? Nu pot și gata. Nici dacă bagi cuțitu-n mine. Oi mînca iarbă, băligar, da mie nu mi-a porunci nime!

Năucit, Trăian îl privi lung.

— Ai fi în stare, mormăi. Da pruncului tot băligar îi dai? Și muierii, la iarnă, ce? Pui pe ea cerga de la cal? Văzînd că Mitru își mușcă buzele, îl potoli cu un semn. Bine, bine, ești deștept tu, foc. Acuma vine vara, îi cald, poți dormi și afară, da mai încolo?... Așa că trebuie făcută casa... Și începu să se încălzească singur; Văioagele le pot face și ei, că-i tocmai vreme potrivită, caldă și uscăcioasă, lemnele o să le fure din pădure, că acuma nimeni nu știe ce al cui e, ferestre

și uși nu trebuiesc deocamdată, iar niște lavițe va întocmi Mitru din lemnele gardului. Ascultîndu-l pe fratele ei cum se îngrijește de ei, Florița își tot sugea lacrimile, iar Mitru, încruntat, dădea din cap: la toate astea se gîndise și el și știa că nu se pot face; fără bani ești mort, bani n-are de unde scoate, numai dacă n-o să vîndă un iugăr, ca să rămînă iară așa cum a fost. Dar astea n-avea rost să le mai spună. Dădea din cap, ca măgarul, la tot ce spunea Traian și la urmă hotărîră ca a doua zi dimineață să se ducă amîndoi după pămînt de văioage în Sartișe.

În noaptea aceea, Mitru veghie. Prin acoperișul spart al grajdului se vedea, tocmai deasupra lor, cearceaful alburiu al Căii-robilor, stelele și, mai tîrziu, o lună sfrijită, verzuie. Erau întinși în iesle. Capul Floriței îi apăsa picioarele, în capătul celălalt, încovrigat în fîn, Fănică gemea în somn. De la o vreme Mitru se temu că gîndurile îi fierb atît de tare în cap, că se aud. Și, dracu știe de ce, atunci cînd se gîndea parcă se simțea mai liniștit, deși toate erau întunecate și nu le putea da de capăt. Dar acasă la el știa că oamenii nu mor decît atunci cînd îi lasă puterile și nu mai au chef de viață. Încă nu se făcuse ziuă de-a binelea, cînd plecă tocmai în celălalt capăt al satului, unde locuia Traian. Îl sculă din somn, cu toate mormăielile celuilalt, înhămară două gloabe la căruță și se duseră pe malul Teuzului, într-un loc numit Sartișe, unde se afla pămînt galben. De pe apa cenușie se ridicau fuioare subțiri de ceață, ca deasupra unei fierturi. Traian bodogănea și muncea în silă; îi trecuse tot cheful și, pe deasupra, avea și ceva treabă la cîmp. Îl privea pieziș pe Mitru și deodată își aduse aminte că încă de ieri voise să-i spună ceva, dar uitase, ori nu voise să-l necăjească.

— Mă, și uitai. Am auzit că Lădoiul vrea să-ți ia înapoi pămînturile și să-ți dea ăla cu tutun. Zicea că nu-i mai trebuiește acuma și că... Se opri speriat. Pe fața lui Mitru se lăți într-o clipă o pată galbenă-verzuie, ca de otravă și ochii-i lucira așa de aprins încît, parcă biciuit, Trăian se apucă să încarce pămîntul în căruță. Trecu o bucată de vreme. Mitru se răsti:

— Așa o zis?

— Așa. Ce te minunezi? L-ai bătut, l-ai rușinat, ce vrei?

— Vreu ca să probălească. Numa atîta vreu. Să mă bată Dumnezeu, dacă nu vreu să probălească.

Intorcîndu-se spre casă, îl culeseră și pe fratele cel mai mic al Floriței, Iosif, care era ucenic la Țulea, dulgherul. Se apucară de lucru. Săpară o groapă mare în mijlocul curții, înmuiară pămîntul cu apă și începură să-l amestece cu băligar. Călcau toți patru de parcă ar fi jucat, stropind în toate părțile mocirla aceea neagră-gălbuie și puturoasă. Dănțuiră așa toată ziua. Seara, veni mama Floriței, o bătrînă grasă, cu obrajii ca sfecla, și le aduse o oală mare cu zeamă acră și mămăligă. Ii priveghie pînă mîncară, fără să zică o vorbă, ocolind îmbufnată privirile lui Trăian cu care nu vorbea de ani de zile și-și mișca necontenit buzele, mestecînd rugăciuni. Nu era tocmai în toate mințile, o năuciseră necazurile și rachiul. Familia Floriței fusese socotită printre cele de mijloc în sat. Ar fi putut trăi în pace și-n omenie, dacă tatăl Floriței nu s-ar fi înhăitat, nici pînă azi nu se știe de ce, cu o ceată de țigani, hoți de cai: au furat împreună vreo două luni, pe urmă i-au prins jandarmii în tîrg la Ineu. Mărișca, mama Floriței, a vîndut pămînt după pămînt, ca să plătească avocații, deși copiii se rugau de ea, ca de Dumnezeu,

să nu risipească averea. La proces, pe Ștefan Busuioc l-au condamnat la opt ani închisoare. Tot satul îi arăta cu degetul, nu mai îndrăzneau să iasă pe stradă decît după ce se lăsa noaptea. Mitru era mai demult în vorbă cu Florița și, fără să-i pese de gura lumii, a luat-o, numai cu o jumătate de iugăr zestre. Trăian cu mă-sa nu s-au putut înțelege; ea căzuse în patima beției, fura tot de prin casă și vindea la crîșmă, pe pălincă. Trăian a răbdat cît a răbdat și, într-o zi, a bătut-o cumplit. Bătrîna, amețită, n-a scos o vorbă, a stat cu ochii închiși, ca adormită, pînă ce el și-a vărsat tot necazul asupra ei. L-a privit doar după aceea cu ochii lăcrimoși și blegi. Pe Trăian l-a podidit plînsul, a vrut să se arunce în fîntînă, de rușine că și-a pierdut într-atît cumpătul și a dat în mă-sa. A căutat s-o îmbuneze în fel și chip, a rugat-o să nu mai bea, dar degeaba. Cînd o vedea clătinîndu-se prin curte, roșie ca o curcă, simțea că-i vine să-și ia cîmpii; o mai amenința din cînd în cînd, dar Mărișca, prinzîndu-i slăbiciunea, venea aproape de el și-i spunea, duhnindu-i rachiu în obraz:

— No, dă, dă în mă-ta, care te-a făcut! Dă, îngeru mamii!...

La vreo doi ani, au primit carte că Ștefan murise. Feciorii nu l-au jeluit prea tare, numai Mărișca a umblat ca nebună, s-a îmbătat de au cules-o oamenii din șanț și, fără știrea lui Trăian, a vîndut ultimul ei iugăr de pămînt (care trebuia să-i rămînă lui, după moartea ei, pentru că a îngrijit-o la bătrînețe), a fugit de acasă și a adus trupul bărbatului în sat. Nemaiputînd răbda și paguba, Trăian a gonit-o să meargă unde-o ști. Mărișca s-a oploșit la o vară a ei, fostă moașă. A stat aici pînă ce Iosif a crescut și și-a făcut o căsuță, pe

un loc ce-l aveau, alături de curtea lui Trăian. Atunci a venit la el și i-a spus :

— Dragu mamii, amu îi face bine și mi-i ține, că eu te-am făcut...

Iosif, fire tăcută și sfioasă, n-a putut zice nu, deși n-avea nici un chef să se mai încurce și cu ea. Cîștiga destul de bine, ar fi vrut să se însoare și să pășească în rînd cu oamenii. La nici două săptămîni Grigoaia, vara mă-sii, a cărei colibă se îmburdase din pricina ploilor, s-a mutat la el. Iosif le-a răbdat pe cele două bătrîne, care leneveau toată ziua și din cînd în cînd făceau cîte o petrecere, în două, cîntînd bisericește și de îngropăciune. Lui Iosif îi venea să-și ia lumea în cap, dar n-avea unde. Cu Trăian nu se avea prea bine : cît fusese mai mic, acesta se folosise de el ca de o slugă și cu mare greutate l-a lăsat să învețe o meserie. În schimb Floriței, cu care se asemăna la fire, îi spusese totdeauna grijile lui, ferindu-se de Mitru, a cărui sălbăticie îl speria. Acum, cînd ei ajunseseră la greu, venea să le ajute fără cîrteală. Avea și ceva bani ascunși și se tot întreba dacă să-i dea sau să nu-i dea.

Trăian mai veni să le ajute o zi, apoi se făcu uitat : doar n-o să-și prăpădească recolta pentru coliba lui Mitru Moț. Acesta nu zise nimic : muncea toată ziua, într-o stare de amorțire, nu răspundea la întrebări, sărea mereu pe loc în mocirlă, apoi se apuca de făcut văioage. Cam a treia zi, Florița se sperie groaznic ; îl văzu deodată ridicîndu-se cu mîna în șale, strîmbat tot de durere, dar nu-și aprinse o țigară, cum avea obiceiul cînd se odihnea ci, privind drept spre cerul albăstriu, începu să cînte, cu un glas spart, de cîine bătrîn :

„Sărăcia-n c... mă-mpungeeee !
Eu tot fug și ea m-ajungeee !"

Se întoarse spre Florița și Iosif, le privi ochii albi răsărind în mijlocul obrazului mînjit de noroi și le spuse cuvintele cîntecului, mai departe:

„Cioarecii mi-s rupți în c...
Bate vîntul ca prin ciur!"

— Mitre...

El dădu din mînă și deodată ochii i se umplură de lacrimi. Nu mai zise un cuvînt, scrîșni din dinți și plecă de acasă. Nu veni decît seara; asudat tot, ca și cum ar fi fugit peste cîmpuri. Florița, tăcută, îi împinse înainte farfuria de pămînt cu zeama de urzici și ciuperci, fără rîntaș, dar el nu se atinse de ea.

Se sculă, rămase în picioare un timp, apoi se aruncă în iesle cu fața în jos. Răsufla repede, parcă ar fi oftat tot timpul. Se hotărîse: are să-și vîndă pămîntul și pleacă la oraș. Ce-a fi a fi. Spre miezul nopții, Florița, care nu dormea nici ea, se tîrî lîngă el și se strînseră amîndoi, în vălătucul îngust al ieslei.

— Dormi, mă?

— Dracu!

— Auzi, ce facem cu pămîntul?

El rămase nemișcat, parcă surd.

— N-auzi? Ce facem cu el? N-avem de sămînță...

— Îl mîncăm fript!

— Tu ești lud? Și văzîndu-l atît de obosit, încît n-avea să se teamă de furia lui, îi spuse repede, nu rugătoare, cum avea obiceiul, ci ca o poruncă: Du-te la domnu derector, că doară la ei ai crescut. Spune să ne dea în parte niște pămînt și sămînță, că o dăm înapoi la vară. Poate vorbește el cu cineva și de plug... Poate-ți dă și niște bani împrumut...

— Adică să mă căciulesc iară? Îndată îi păru rău de cuvintele acestea. „Adică de ce mă țiu eu așa de mare? se gîndi, supărat pe el însuși. Mi-s muritor de foame... O zdreanță..." Mă duc! strigă. Mă duc! Dormi dracului și dă-mi pace! Mîne în zori mă duc! Îi scol din somn, mă pun în genunți și plîng! Și acum taci că te îmbutuș de aici.

Pe front se auzise că în multe sate s-a și făcut reforma. Dar aici, ce reformă să se facă? Moșia arhiducelui Franț și cum drac-îl mai chema s-a împărțit după războiul celălalt... Cît a rămas neîmpărțită în hotarul Zerindului a înghițit-o Papp, care a fost și ministru. Nu auzise pe nimeni spunînd că „aia ar fi de luat". N-o s-o ia el singur, ce dracu!

Se sculă și se așeză pe marginea ieslei, legănîndu-și picioarele.

— Da ce-i cu tine — șușoti Florița — iară ai draci?

— N-am... Auzi tu, muiere... dacă pămîntul ar fi ca guma, să-l întinzi, poate că ar fi pentru toată lumea...

— Doamne, apără și păzește-mă... Hai și te culcă...

— Mai dă-mi și pace. Am gînduri. Tu nu pricepi...

6

Ori de cîte ori George n-o vedea privindu-l, stăpînirea de sine a Emiliei cădea de pe ea ca o haină. Rămînea nemișcată, încordată, urmărindu-i mișcările stîngace, pîndea sunetul vocii lui, răgușită de tutun, și-și mușca buzele, în prada unei neliniști aproape de frică. Nu și-ar fi închipuit că infirmita-

tea îl va schimba într-atît; ar fi vrut să-l facă s-o uite și de aceea se purta natural, îl lăsa să se chinuie cu mîncarea, deși îi venea să țipe: „Pentru Dumnezeu, lasă-mă să te ajut. Lasă-mă! Sînt gata să fac orice pentru tine!“ Foarte curînd își dădu seama că nu are ce-i spune. Nici înainte de asta George nu fusese un om prea comunicativ, dar pe atunci îl înțelegea, știa că el se gîndește la aceleași lucruri ca și ea, îi respecta ideile pe care nu le împărtășea, preocupările care o lăsau rece, era chiar mîndră că el nu e ca ceilalți, și-și are o lume aparte. Pe atunci „lumea“ lui erau preocupările pedagogice; era abonat la toate publicațiile de specialitate, urmărea atent și pasionat toate experiențele ce se făceau în acest domeniu; și unele îl distrau multă vreme. Crezuse că-l cunoaște atît de bine, încît era sigură că el așteptase să se întoarcă acasă, exact în același fel în care-l așteptase ea, dar la o săptămînă după ce el revenise, nu se puteau găsi decît noaptea, pe întuneric, cu un fel de furie și deznădejde care o rușinau și o umileau a doua zi; se scula înaintea lui, își făcea de lucru prin bucătărie, timidă, neliniștită, sperînd nici ea nu știa ce. Și mai era și prezența străinului acesta în casă! La început fusese furioasă, plictisită de manierele politicoase, prea „de oraș“ ale lui Suslănescu, care nu-și găsea locul nicăieri, o încurca, o silea să piardă prea mult timp cu bucătăria. Discuțiile nesfîrșite între el și George o enervau: lucruri abstracte, filozofice, în care se înfundau ceasuri întregi, silind-o să-i asculte și să tacă de teamă să nu pară proastă. Altă dată, faptul că George era atît de inteligent ar fi umplut-o de mîndrie, acum însă tot timpul își spunea că e o nedreptate ca ea să se ocupe cu toate treburile gospodăriei, ale școlii, să nu aibă timp să citească o carte, în timp ce ei își pierd vremea cu nimicuri. Vedea bine

că Suslănescu va rămîne la ei: era așa de înspăimîntat de sat, de oamenii cu care vorbea și care nu-l înțelegeau, de Cordiș mai ales. Acesta nici nu-l saluta; își băgase în cap că veneticul are să-i mănînce pîinea.

Într-o zi însă, cînd George umbla prin sat, stătuseră mai mult de vorbă. Suslănescu i-l lăudase pe Dan, „un elev eminent, de mare viitor", îi povestise viața lui, și faptul că era un boier scăpătat îl ridică mult în ochii ei. Suslănescu îi mărturisi că nu știe cum să se poarte cu copiii, că are impresia că ei nu-l înțeleg, ca și cum le-ar vorbi o altă limbă.

— De, domnule profesor, și pentru copiii de țăran trebuie aptitudini speciale...

— Îmi dau seama, doamnă, cu spaimă... Nu știu ce să fac... Încerc să vorbesc cît mai simplu, mai pe înțeles... sînt totuși băieți destul de mari, dar...

— Nu vă supărați că vă întreb: dar de ce ați venit aici? Oricît, profesor la liceu, în oraș, o situație...

El tăcu și roși tot; din sfiala lui, Emilia înțelese că e vorba de o taină și asta i-l făcu mai simpatic. Căută prin dulap și găsi caietele ei de lecții-model din primii ani de învățămînt și i le oferi; cînd Suslănescu îi mărturisi, mai tîrziu, că erau remarcabile, dovedeau o adevărată vocație pedagogică, o intuiție superioară a mentalității țăranului, fu încîntată și începu să-l privească oarecum cu alți ochi. La urma urmei, era chiar bine că George nu era singur, că avea cu cine să schimbe o vorbă și un om în plus la masă nu era o problemă. La rîndul lui, Suslănescu începu să se simtă aproape fericit că reușise să se facă bine văzut. Primele zile fuseseră o adevărată tortură; dacă nu plecase, o făcuse numai din groaza de necunoscut. Nu îndrăznea să respire, să vorbească, stă-

tea ceasuri întregi pe afară, pînă îl umplea frigul, i se părea că timpul acesta, scurgîndu-se imperceptibil, îi rugineşte creierul.

Nu exagerase greutăţile pe care le avea cu copiii. Luase clasele a V-a, a VI-a şi a VII-a, nişte băieţi mult prea mari pentru vîrsta lor, neastîmpăraţi, de o vitalitate obositoare, sălbatici şi nerespectuoşi; fetele, deja formate, cu sîni mari şi pulpe rotunde, îl intimidau şi, într-o zi, văzînd cum Cordiş îi trage o palmă uneia, îl admiră aproape. Ar fi vrut să topească duşmănia acestuia, dar era peste putinţă. La întrebările lui, şoptite timid, Cordiş nu catadicsea să răspundă, se prefăcea că nu-l vede, mormăia tot timpul morocănos. Tocmai aceste greutăţi îl îndîrjiră. Şi mai era domnul Teodorescu, o adevărată problemă pentru el. Relaţiile lui de pînă acum fuseseră oameni pe care-i înţelegea, putuse să stabilească o ierarhie între ei, ştia cît datorează unuia şi altuia; cu omul acesta închis (îl simţea măcinat de ceva lăuntric, dar nu putea înţelege de ce anume), totul plutea în incert. Nu-şi putea da seama dacă îi e simpatic sau nu, dacă îl respectă, sau numai îl tolerează. Discuţiile lor se refereau mai mult la istorie; George îl contrazicea tot timpul, dar fără patimă şi fără prea multă competenţă, mai mult ca un fel de provocare şi răutate; asta îl făcea pe Suslănescu să caute, încurcat, lucrurile false pe care le putuse spune. Chiar în felul în care-l trata era ceva supărător: îi spunea tot timpul „Suslănescule", ca unui plutonier-major. Nevastă-sa era, în orice caz, mai simpatică, o femeie simplă, o intelectuală de ţară, plină de bun-simţ. Îşi dădea seama că şi ea e nemulţumită de soţul ei şi, într-o zi, îi fu dat să asiste la o scenă penibilă. În timp ce George îşi lega cravata, îl auziră scrîşnind din dinţi de neputinţă. Atunci, de lîngă cuptor, răsună vocea groasă a bătrînei:

— Da tu ce stai ca un popîndău, Emilie! Leagă-i chendeul acela la gît! Ea sări, îl ajută și în clipa aceea izbucni în plîns, netezindu-i întîi gulerul cămășii, apoi îi mîngîie mîneca goală, spre umăr, unde era ciotul brațului.

— Nu fi supărat... nu fi supărat... că plîng...

— Pară-ți bine că o venit acasă și n-ai rămas vădană cu un prunc de crescut! se răsti bătrîna. Suslănescu ar fi vrut să intre în pămînt de stînjeneală. Nu se mișcă de pe scaun, adînc impresionat de această tragedie.

Emilia găsea în fiecare zi o mulțime de hîrtii acoperite cu un scris mărunt, diform și înțelese că George învață pe ascuns să scrie. Ca să-l menajeze, se prefăcu tot timpul că nu observă nimic, ca să-i poată spune într-o zi, plină de admirație: „Extraordinar ce repede și ce bine scrii tu!" Ascunse vioara pe care lui îi plăcuse să zdrăngănească fals melodii naive, dar George o găsi și, într-o zi, întorcîndu-se de la prăvălie, Emilia îl auzi cum pișcă strunele. Apoi răsună o lovitură seacă, un ultim acord muri plîngăreț și cînd Emilia deschise ușa, speriată, îl văzu în picioare, în fața cioburilor viorii.

— Am scăpat-o, șopti el. Păcat, trebuia s-o fi dat vreunui țigan...

Hotărîseră ca George să se odihnească o lună înainte de a-și lua postul în primire și în timpul acesta Emilia spera că el va ține în mînă gospodăria. Se apropiau muncile de primăvară, pămîntul trebuia dat în parte, cotețele se prăbușeau aproape, dar el nu dădea nici un semn că ar dori să se apuce de lucru.

Într-o seară, încercă să-i spună toate acestea și tocmai începuse să se înfierbînte, cînd răsună vocea lui arțăgoasă:

— Nu mă interesează!

Emilia încremeni, întrebîndu-se dacă auzise bine.

— Ce nu te interesează, dragă?
— Toate prostiile astea! Lasă-mă să dorm!
Din pricina jignirii nemeritate, o podidiră lacrimile.

7

Suslănescu se simțea din ce în ce mai prost, și se hotărî să se întoarcă înapoi, în oraș. Venirea lui aici fusese o tîmpenie; dacă era vorba să plece, putea foarte bine să se stabilească la București, să încerce să intre la universitate, să nu se înfunde în satul acesta, cu oamenii lui răi, egoiști și bănuitori. În fiecare dimineață, intra în cancelarie fricos, așteptîndu-se să fie luat la bătaie de Cordiș. Omul acesta era o brută urîcioasă, mărginită și încăpățînată, și Suslănescu se gîndi cu amărăciune cît de reale erau deosebirile de clasă; totodată, cu un fel de necaz, își spuse că era nedrept ca asupra clasei din care făcea el parte, o categorie cultivată, sensibilă și rafinată, să fie aruncat tot oprobriul — și asta în profitul unor „oameni din popor" cum era Cordiș, de pildă. Emilia Teodorescu i-l descrisese în toată micimea lui; fratele său mai mare, Cula, acar în gara Zerind, îl ținuse la școală, vînzînd două iugăre de pămînt, numai să ajungă frate-său, Petre, între luminătorii satului. Luncanii îl iubeau, fiindcă se îmbăta cu ei pînă cădea sub masă, dîndu-le prilej să constate că și domnii „tot oameni îs, vai de mama lor". Petre se însurase cu fata unui chiabur, Marcu Petrii Simii, după ce trăise cu ea „învălit" vreo trei ani. În ziua logodnei a silit-o să-și ardă hainele țărănești în mijlocul uliței, ca să știe ce fel de om e el. Toate nenorocirile lui Cordiș fură pricinuite de singura dorință a vieții lui: să ajungă directorul

școlii din Lunca, să se mute în casa cea mare de piatră și să-și sfîrșească aici zilele. Îl ura de moarte pe George, îl vorbea de rău pe unde putea, bombarda inspectoratul cu petiții și denunțuri, provoca anchete care se soldau de obicei cu trimiterea lui într-unul din satele nenorocite ale județului, de unde se întorcea peste cîteva luni, murdar și zdrențăros și-l ruga pe George, cu lacrimi în ochi, să facă ceva pentru el și să-l aducă înapoi în sat. Era un apologet al inculturii, convins că experiența de cincisprezece ani a făcut din el un al doilea Pestalozzi, și din ziua cînd își luase diploma nu mai citise nimic, în afară de *Almanahul creștinului ortodox*. Nervos și nerăbdător, bătea copiii de-i stingea, iar cînd vreun părinte venea să se plîngă, îl ducea la cîrciumă unde bea cu el un pahar de pălincă.

— No, ia te uită ! Doar nu vrei să faci din el domn cu c... subțire ! Pe tine nu te-o bătut taică-tău ?

— Ba că... dar vezi că pruncul zice că nu mai mere la ișcoală...

— Și tu nu găsești prin ogradă un par, să-i înmoi oasele ?

Pe deasupra, Cordiș se ținea un mare muzicant, deși n-avea auz de loc, iar vocea îi era îngrozitoare, gîtuită de polipii din nas, mari cît o prună...

Și totuși, Suslănescu se hotărî să-l îmbuneze, „din curiozitate și din dorința de a-l înțelege", se justifica el ; în fond, din teama fizică pe care i-o inspira Cordiș. Într-o dimineață veni în cancelarie și-l rugă pe Cordiș să fie atît de drăguț și să-i permită să asiste la orele lui, să-i împărtășească din experiența pe care o avea. Cordiș, mahmur, îl privi mirat și mormăi ceva. Cînd ieșiră din cancelarie, se opri însă și, fixîndu-l cu o privire sălbatică, îl întrebă :

— Ascultă ! Ce cauți dumneata aici, în sat la noi ? Hai ? Suslănescu îngheță, se fîstîci, apoi, purpuriu la față, se hotărî să-i spună adevărul :

— M-am refugiat aici, pentru că... mă urmăresc comuniștii... Domnule Cordiș, eu înțeleg resentimentele dumneavoastră... și, nu-i așa... chiar bănuielile. Glasul îi deveni rugător : Trăim vremuri atît de grele, atît de complicate... și ar trebui ca noi romînii... cel puțin, să ne ajutăm...

— Cum ? Nu ești jidan ? se miră zgomotos Cordiș.

— Vai de mine... Sînt romîn... sută-n sută. Dintr-un neam vechi, pomenit și în cronici, domnule Cordiș...

— Boier, adică ! rîse jovial și cu o ușoară nuanță de respect dascălul. Ce nu spui așa, frate ! Se încruntă din nou : Și... *ăla,* știe ?

— Nu... negă energic Suslănescu. Nu...

— Ia te uită, mă, va să zică așa... Păi, ce nu spui ? No, hai în clasă... Mai știm și noi cîte ceva, noi, ăștia, dascălii de la țară. Să vezi... Și după o oră mergem să bem o pălincă. Ce nu ai spus, mă Suslănescule ? Redeveni tainic și șopti : Păi, cînd ți-oi spune eu în casa cui stai ! Vezi să nu te miroase, că e în stare să... doamne ferește. Așa... așa. Te ascunzi ? Că s-au pornit veniturile pămîntului să ne năpăstuiască... crucea și cruciulița mamii lor ! Hai să intrăm. Drepți ! urlă el cînd păși pe prag. Musca ! Ce-i, Anuța Biräului ? Ce te scarpini ? Îți cresc flocii ? Ședeți ! Și du-te, mă Gligor, și adă un scaun pentru domnul profesor. Marș !

După ce-l văzu pe Suslănescu așezat, se plimbă puțin printre rînduri, apoi strigă scurt, spart :

— Frenț Mihai !

— Zent ! se ridică dezghețat băiatul.

— Spune: știi, ori nu știi? să nu pierdem vremea, că-i scumpă.

—Știu, bîigui copilul, simțind că învățătorul e în toane rele.

— Spune atunci, ce stai? Vrei să te poftesc?

— La... ce să spun, dom'văstor?

— La istorie! Azi începem cu istoria.

— Dimitrie Cantemir a fost domnul Moldovei, el era foarte învățat, el... el de mic copil a vrut să scape țara de jugul turcilor și el s-a făcut prieten cu regele rușilor, dar pe ei i-au bătut turcii la Stănilești și majestatea-sa Dimitrie Cantemir a fugit la ruși, să se ascundă...

— Hooo... moară! surîse Cordiș, bucuros că băiatul știuse. Se încruntă îndată: Bine că nu i-o aștepțat să-l fi tras în țapă. Șezi! Trifan Floare! Spune mai departe.

— Noi avem despre greci, spuse fata, roșindu-se, ca și cum ar fi fost silită să spună o vorbă de rușine.

Cordiș se aplecă spre Suslănescu:

— Facem împreună clasa a IV-a și a V-a, că n-avem destule săli... că trebuie să locuiască ca grofii... directorul cu soață-sa. Ei, cîte am eu pe suflet... și tac, că-s domn, și nu vreau să ne apucăm de păr în mijlocul uliței, să rîdă dobitocii de noi...

— ...și grecii fugeau și se jucau de mai multe ori pe an, și la ei cine cîștiga, acela în mare cinste era ținut și înaintea lui se dărîmau porțile cetății și lui i se punea pe cap o cunună de frunze.

— Bine că nu i se punea pe fund! interveni Cordiș. Vorbiți, vorbiți, ca morile cele stricate, da nu vă gîndiți... „I se punea pe cap..." Da unde să i-o fi pus?

— Da cum să spun atunci, dom' văstor? nu se lăsă fata.

— Cum ?... Cununa de frunze... asta !... Pe frunte, viţeauă ! Şezi... No, acuma voi dicta ! Scoateţi caietele şi... musca ! Gata ? Scrie toată lumea. Un, doi, trei : „Toată lumea are nare, numai popa n-are nare". Să-l văd pe ăla care mi-o încurca verbul cu nările nasului ! Să-l văd ! Care eşti ? Mai departe : „Vi-e să cumpăraţi o vie ? Mama-i vie şi-i în vie, vie cine-o fi să vie !" (Exemplele acestea le găsea cu duiumul în ultimele pagini ale *Almanahului ortodox.)* Copiii isprăviseră şi aşteptau cu inima strînsă ceea ce avea să urmeze. De obicei, Cordiş îi scotea la tablă pe cei mai slăbuţi, despre care era sigur că greşiseră, îi punea să scrie şi chema pe Zincă a Puţului, un băiat de ţigan, deştept foc, îi dădea nuiaua şi-i poruncea să-i bată pe ceilalţi la palmă, în timp ce el îi aţîţa :

— Nu-ţi place să te bată puradelul ? Învaţă ! Uite, ţiganu-i mai deştept ca voi toţi ! Dă, Zincă !

Tocmai se pregătea să-i arate şi lui Suslănescu cum înţelege el să dezvolte spiritul de concurenţă spre mai bine, între copii, cînd uşa se deschise fără zgomot şi intră George. Cu un zgomot prelung de picioare tîrşite, elevii se sculară, strigînd pe nas :

— Buuună ziuaaa !

Cînd dădu cu ochii de Suslănescu, George zîmbi apoi, fără să spună nimic, se duse în fund, unde era o bancă liberă şi se aşeză acolo, făcîndu-i semn lui Cordiş să urmeze. Pentru prima dată de la întoarcere simţise astăzi nevoia să intre într-o clasă. Auzea ca printr-o ceaţă răspunsurile argintii. Razele de soare, intrînd pe geam, desenau fugare pîlpîiri luminoase peste tot ; un băieţaş, cu vîrful limbii între buze, se silea să acopere cu palma o pată aurie, dar lumina nu se lăsa prinsă, îi străbătea mîna şi-i încălzea podul palmei. Înfuriat de tăcerea lui George, care — după cum cerea bunacuviinţă — ar fi trebuit să-i spună să facă o pauză

și să rămînă ei trei în clasă, să stea de vorbă, Cordiș se hotărî să-i „arate el lui".

— Trifan Gheorghe! Scoală, mă băiatule. Dormi? Ia spune-mi tu mie... Dacă ar veni cineva și ți-ar spune ție: „Trifan Gheorghe, eu îți dau ție o căruță plină cu bani, dacă tu-mi arăți mie drumul care duce la București, ca eu să mă pot duce acolo și să-l omor pe majestatea-sa regele Mihai I, al romînilor", tu ce-ai face? Hai! răspunde repede, nu sta pe gînduri! Să te văd cît ești de deștept.

Zăpăcit de întrebarea neobișnuită, din care nu înțelesese decît că trebuie să spună cîți bani ar cere el cuiva ca să-i arate un drum, băiatul holbă ochii mari, ceea ce-l scoase din sărite pe Cordiș.

— Spune, că te cîrp de-ți sar ochii ăia de vițel!

— Păi... eu arăt oricui drumul... fără bani... Dacă știu...

— Șezi jos, dracului! Se trudește omul cu voi și nu iese nimic! Sînteți niște boi și niște iepe! Marș acasă! Un, doi, trei, să nu vă mai văd, că-mi vine să vărs.

Copiii ieșiră neobișnuit de tăcuți, grăbiți, ca nu cumva Cordiș să se înfurie și să năvălească între ei, plesnindu-i la întîmplare. Cînd clasa se goli, Cordiș, stînjenit, începu să-și răsucească o țigară, evitînd să se uite spre George sau spre Suslănescu. Auzi cum se tîrșește scaunul acestuia din urmă și porni spre ușă.

— Te rog să stai puțin, îl pironi în prag vocea uscată a lui George.

„Aha, începe, se gîndi Cordiș. Nu-i place că am adus vorba de Mihăiță." Se întoarse, căutînd să dea feței lui pămîntii, de ulceros, o expresie nevinovată.

— Uite ce-i, Petre, spuse George venind din fundul clasei spre el. Ai venit de atîtea ori la mine

— poate-ți mai aduci aminte? — plîngînd, rugîndu-mă să te readuc în Lunca...

— Ei și?

George surîse larg, se aplecă spre țigara lui aprinsă, aprinzîndu-și-o pe a lui.

— Dacă nu te schimbi, am să te dau afară. Știi? Am să te arunc din școala asta... afară!

Seninătatea lui, tonul erau peste măsură de jignitoare. Cordiș își pierdu cumpătul. Nu putea ține piept nimănui, dacă-l lua așa. Era obișnuit să se agațe el cel dintîi, să răcnească și apoi, cînd îi scădea elanul, s-o ia la fugă, înjurînd.

— Adică... se bîlbîi. Ce? Ce nu-ți place?

— Știi tu prea bine. Nu te fă mai tîmpit decît ești. Făcu un gest, parcă ar fi vrut să-l bată pe obraz. În folosul tău, te sfătuiesc să te schimbi... Să încerci să devii alt om... Cu tine și cu alții.

Cordiș nu înțelegea nimic, simțea numai batjocura și mila lui George. Strigă răgușit, dar mirat încă:

— Adică... să mă schimb? Să mă fac poate comunist?

— Nu... Om...

— Da ce sînt eu? Măgar? Hai? Poftim, domnule profesor, se întoarse el spre Suslănescu, care tăcea încruntat. Poftim, și atunci zice că să nu-l reclam că mă face măgar și dobitoc în fața copiilor și a oamenilor străini! Pe mine, care... Păi, tu-ți mama ta, azi și mîine, crezi că nu știm noi, satul, cu ce-ai venit în cap „de acolo“? Aoleu, cînd oi pune pe ai mei să te pîndească într-o seară și să-ți rupă și ailaltă mînă. Ciungule! Ciungule! Ciungule! Bolșevicule! Se înecă, fugi la ușă și urlă de acolo: Te salut!

După ieșirea lui, clasa rămase parcă goală, rece, urîtă. George rîdea încet, dar fără veselie. Precaut, Suslănescu veni lîngă el.

— E o ființă scîrboasă, șopti trist, îndurerat din pricina spectacolului.

— Crezi ? îl privi curios George. Poate... E ceva mai mult aici... o racilă mai veche... Te înșeli dacă crezi că numai el e de vină... Cordiș e un șurub într-un sistem social... Un membru obișnuit al unui trup bolnav.

Suslănescu oftă, fără să știe de ce. Adevărul e că toate astea nu-l interesau de loc și știa și ce-o să-i spună George, dacă se vor încinge la o discuție : societatea e rea, trebuie schimbată. Oare el crede într-adevăr în așa ceva ? E prea simplu, hai să schimbăm societatea... Cum ? Prin ce mijloace ? Și, la urma urmei, la ce bun ? Un rezultat bănuit ? Nu ! Sperat ! Merită eforturi ? Și totuși utopiile acestea au însîngerat de atîtea ori omenirea !...

— Hai, nu vrei să ieșim puțin în ogradă ? întrebă George. Vreau să-mi văd stupii.

Curtea mare era acum pustie. Copiii plecaseră lăsînd în urma lor nisipul răscolit, petice de hîrtie și un freamăt care se stingea încet. Ograda școlii era mare, năpădită de buruieni sănătoase, grase, care se agățau de picioare și, strivite, răspîndeau un miros amar. Pomii neîngrijiți erau plini de fluturi albi, iar mai jos, printre nenumăratele sălcii, răstoaca verde sclipea dușmănos. Ca o suliță subțire, fierbinte, îl străbătu pe Suslănescu senzația străinătății, a nepotrivirii lui în aceste locuri și îndată, setea după vremurile liniștite de odinioară, bune sau rele. Teodorescu, cu țigara în gură, ridicase capacul unui stup și privea mulțimea zumzăitoare de albine, tulburate și furioase. „Ce fel de om e ? se întrebă iar Suslănescu. Nu e dintre aceia cu care aveam obiceiul să mă întîlnesc și cărora inde-

lungi deprinderi le șlefuiseră caracterul. Un om simplu și obstinat, un plictisitor om obișnuit, de la care nu poți primi și căruia nu-i poți da nimic." I se părea stupid să stea așa, mîrîind împotriva lui și privindu-l cum umblă la stupi. Tresări cînd George puse la loc capacul și-l întrebă, cu totul pe neașteptate :

— La urma urmei, de ce ai venit dumneata aici ?

Întrebarea îl zăpăci, dar nu-l supără.

— Dacă ai puțină răbdare, am să-ți spun tot.

Trase aer în piept și deschise gura, dar George îl luă de braț, îl duse pînă la marginea ogrăzii, acolo unde pămîntul se apleca spre apă, și-l sili să se așeze pe iarba sălbatică și prăfuită. Suslănescu începu să-i povestească viața lui, dar pe măsură ce rostea cuvintele, totul se răcea în el, îi devenea indiferent și i se părea inutil. În fond, ce făcuse ? A scris cîteva articole pentru Vîslan, a suferit teribil pe măsură ce lumea lui dădea semne din ce în ce mai evidente de prăbușire, și — ăsta era cuvîntul ! — și-a accentuat spaima, și-a exagerat răspunderile, ca să-și dea sieși o oarecare importanță. În definitiv nici comuniștii, nici fasciștii, nici țărăniștii nu-i puteau reproșa nimic. Era liniștitoare constatarea, dar și mincinoasă, își spuse, continuînd acest dialog dublu, nerăbdător să scape cît mai repede de povara vieții lui, pe care o povestea scîrbit.

— Dacă e să mă gîndesc cinstit de ce am fugit... ăsta e cuvîntul totuși, cred că am avut dreptate cînd v-am spus că fug de mine însumi. Am să mă explic : se pregătesc mari lupte, oricine-și poate da seama. N-are importanță acum cine are dreptate sau nu, asta se va vedea atunci cînd noi vom fi de mult morți, sau în cel mai bun caz niște bătrîni ramoliți... Lupte, răsturnări, violențe, o, mai ales violențe ! Indiferent de determinismul social al

marxiștilor, viața unui om poate fi hotărîtă de evenimente, de fapte mult mai simple. De pildă, de-o nedreptate, de-o porcărie pe care o face una din tabere și acest lucru te aruncă în cealaltă, deși poate e la fel de vinovată și de pătată. Nu știu dacă mă exprim bine... În general îmi place să mă ascult vorbind și de aceea sar de la una la alta. Mi-e milă de mine însumi și mă disprețuiesc... Cu toate acestea sînt obligat să mă conserv și să doresc să-mi consacru forțele și cunoștințele cauzei adevărate... Am venit aici, pentru că m-am temut să nu greșesc, să nu mizez pe o carte proastă, spuse el cu sinceritate.

Își scoase ochelarii și-i frecă îndelung cu pulpana vestonului răpănos. Acum, lumea era alta, nebuloasă, culorile se amestecau confuze, ca și cum toată natura ar fi făcut un salt din fața lui.

— Lucrurile sînt mult mai simple, spuse George nesigur.

— Lucrurile sînt așa cum se prezintă pentru mine, preciză Suslănescu, simțind o plăcere ciudată să stea fără ochelari, să contemple altă lume. Dumneata crezi în revoluție, urmă el, cu un curaj subit. Lasă, nu protesta (deși George nu spusese nimic, ci privea fix înainte), e măreț... Crezi că schimbînd un guvern cu altul și făcînd cîteva reforme o să poți trăi fericit, mulțumit?...

Atunci George se întoarse. Ochii-i sclipeau mînioși, fără nici o pricină.

— Dar nu-i vorba aici de mine! Și nu-i vorba nici de-a schimba niște „forme" cu altele. E vorba de descătușarea energiilor omenești care se risipesc în zadar, de sfărîmarea unor relații care le țin încătușate!

„Didactic și naiv", se gîndi Suslănescu, dar nu voi să-l întrerupă.

— Ce-am făcut noi pentru poporul acesta... dumneata, eu, alții? Pe dracu, asta am făcut! „Ne-am făcut datoria!“ Ce măgărie! Tot așa și-au făcut-o pe „a lor“ miniștrii, regele, polițiștii, toți ne-am făcut „datoria“... Și ne-am trezit în război, într-un război tîmpit... unde iarăși „ne-am făcut datoria“... O singură datorie nu ne-am făcut: aceea de a gîndi! Comoditate, frică, tot ce vrei! Vorbeai de lupte... Da, o să fie! Sînt chiar! Între cei care nu înțeleg lumea... și vor să-și facă și mai departe „datoria“ așa cum și-au făcut-o pînă acum și între alții, cei mulți, care s-au trezit sau se trezesc și vor să fie liberi!

„Amin!“ se gîndi Suslănescu amuzat.

— Și după dumneavoastră, ce e libertatea? întrebă, silindu-se să nu zîmbească. Era sigur că Teodorescu îi va da un răspuns.

— În primul rînd e conștiință și adevăr! Comunismul asta înseamnă și de aceea va învinge! Adevărata înțelegere a lumii! Sfîrșitul superstițiilor, al minciunilor, al relațiilor false între oameni!

— Să dea Dumnezeu, spuse suav Suslănescu. În cazul acesta, aș vrea să-mi dau și viața pentru el... În cazul acesta ar însemna raiul pe pămînt...

George îl privi sever. I se părea că-și bate joc, dar Suslănescu îngînase doar un răspuns.

— Georgee! se auzi de la portița ogrăzii vocea Emiliei. Vino, dragă! Te caută Mitru Moț... Haide, iute! Și nu-l ține mult, că e gata masa!

George se sculă repede, ca să scape de discuția asta care-l enervase, nici el nu știa de ce. Profesorul vorbea frumos, dar gîndea prost, confuz și inutil. Cînd îi văzu fața întunecată, Emiliei i se strînse inima. Fugise din bucătărie, izbită în plin de lumina dură a soarelui, dorise să-l vadă o clipă măcar, ca și cum el ar fi avut să-i spună ceva.

Dar nu, el era din nou tăcut, străin. Nu se putu stăpîni și, luîndu-i mîna, i-o strînse la piept.

— Spune, dragă, ce ai? Ești mereu atît de... tăcut... de închis... Îți vine așa de greu să te obișnuiești cu noi? În voce îi tremurau lacrimi.

— N-am nimic, răspunse el absent. Unde-i Mitru? Mă miram de ce nu vine pe la noi.

8

Mitru îl aștepta în curte, în umbra lemnăriei celei mari. În prima clipă George nu-l recunoscu. Slăbise peste măsură, obrajii scofîlciți îi erau năpădiți de o barbă deasă și cenușie din pricina prafului, iar picioarele goale de la genunchi în jos, acoperite cu o crustă uscată de pămînt și de băligar. Sugea îndărătnic un muc stins, apoi, înfuriat că nu trage, dădu cu el de pămînt și scuipă lat. Ridicîndu-și ochii îl văzu pe George, voi să vină înaintea lui, dar ca și cum nu s-ar fi putut dezlipi de peretele de scîndură, se legăna ușor, încoace și-ncolo.

— Poftește în casă, îl chemă George, trăgîndu-și mîna dintre palmele lui aspre, scorțoase, ca scîndura. Hai în casă... Tot mă întrebam, de ce nu mai vii pe la noi...

— Griji, mormăi Mitru. Buzele i se strîmbară, apoi își aduse aminte ce trebuia să întrebe după cuviință: Și, altfel, cum vă mai lăudați dom' derector?... Vă aduse Dumnezeu viu... Văd că ești ciung; am auzit, urmă cu gîndul în altă parte, da... Își privi trupul răpănos și clătină din cap: Îi bine și aici... Luă țigara pe care i-o întinse George, o fumă lacom, pînă la jumătate, apoi, încruntîndu-se, făcu răstit: Murim de foame, da!

— Să... să nu stăm aici... șopti George, descumpănit de mărturisirea asta, neobișnuită firii mîndre a lui Mitru și azvîrlită dușmănos, ca o palmă. Vino în clasă...

Mitru se opri în ușă, aruncă o privire pereților, tablourilor vechi, sure, și rîse fără veselie:

— Or rămas ca pe vremea mea... Ele n-or crescut... Se așeză într-o bancă și-și strînse palmele între genunchi. Fără să-și ridice ochii, spuse cu o voce adormită:

— Iaca ce-i... Am vinit la dumneavoastră, ca la bunul Dumnezeu, dacă o fi fiind și acela, știe-l dracu... Faceți bine și vorbiți cu doamna să-mi dea vreo trei iugăre în parte... Că dacă nu, crăp dè foame, cu cilediu cu tăt. Scuipă în palmă, stinse acolo țigara și rămase mirat, neștiind unde să pună mucul ud și negru. Privind și el în podele, George se gîndi grăbit că Emilia n-o să vrea: Mitru n-avea vite, plug. Deodată simți că stă prea mult pînă să-i dea răspuns și Mitru îi va ghici gîndurile. „Că eu dacă mă bag amu slugă, slugă rămîn pînă-n veacul veacurilor, amin... Că de slugărit nu scapi, ca de sfrenție... Își înmuie glasul, cît putu mai mult: Faceți bine, mă rog frumos, dom' derector, că voi fi mulțămitor... Vorbireți cu doamna să-mi deie pămîntul..."

— Așteaptă aici! se răsti George și fugi pînă-n bucătărie. Emilia tocmai scotea o tavă cu prăjituri. Cînd îl văzu, i-o trecu prin fața nasului, încîntată:

— Mi-au reușit ca la cofetărie... A plecat?

— Nu. Vino în clasă.

— Dar ce ai? se sperie ea, văzîndu-l palid, încordat. Bătrîna se sculă de pe scăunel și veni iute lîngă ei să nu piardă o iotă, dar George o trase pe Emilia afară. Îi spuse de ce a venit Mitru și cînd o

văzu că se codește așa cum se așteptase, își pierdu răbdarea :

— Vino cel puțin și lămurește-te cu el. Totdeauna tu te-ai ocupat de treburile astea...

Ea clipi din ochi, nemulțumită, dar nu mai zise nimic. Cînd intră în clasă, își luă o înfățișare veselă, așa cum făcea ori de cîte ori avea de-a face cu lumea.

— No, Mitrule, văd că mai veniși și pe la noi... Așa sînteți voi, numai cînd aveți nevoie de ceva ne călcați pragul... Lasă, lasă, că vă cunosc eu...

— D-apoi ce să vă mai batem la cap cu năcazurile noastre, zîmbi Mitru, înviorat. (Cu doamna te puteai înțelege mai bine, ea se știa gîndi țărănește, nu te lua de-a dreptul și nu te lăsa buimac, așa, ca directorul.)

— Vezi, dacă nu ești și tu mai potolit, urmă Emilia cu vădită plăcere. Te-ai bătut cu bietul Cloambeș. Mi-o spus Aurelia, tot plîngînd, că a bolit, mai să repauze... Nu ți-o fost rușine să bați un om bătrîn ?

Obrazul lui Mitru se trase, devenind lemnos. Oasele fălcilor îi jucară scurt.

— Trebuia să fi băgat cuțitu-n el, scrîșni. Da n-am gătat... Mai am de împărțit cu el... că nu s-alină, bată-l puterea lui Dumnezeu... Tăcu repede, să n-o supere. Ce poate ști ea ce-i în sufletul lui ? „Pe dracu, asta poate ști, că-i doamnă..."

— Da Florița, copilul, ce fac ?

— Bine, mulțămim de-ntrebare... Trudim. Fănică are niște bube dulci pe gură... De mîncarea cea proastă...

— Da, da, se posomorî Emilia... Îi mare sărăcie... Să ne ferească Dumnezeu să nu ajungem mai rău !

— Cum mai rău ? rîse Mitru. În pămînt, poate...

— Dar cine știe cum îi și acolo, că nimeni nu

s-o întors să ne spună, zise gînditoare Emilia, privindu-și unghiile roase.

— Așa-i, doamnă, clătină Mitru din cap, înțelegător. Că bine ziceți...

— No, spune cu ce treburi ai venit, Mitrule dragă, că-mi arde mîncarea pe foc, că iacă, vezi și tu, eu îngrijesc de toate, și de școală, și de casă. Cu mamă, doamne iartă-mă, mai mult necaz am decît folos...

— D-apoi așa-i! Ce să-i faci? Vine o vreme cînd omu-i bun numai de aruncat la gunoi. Vorba bacii Culcușii: „Viață legată cu ață..."

— Nu vede nimic, țistui Emilia necăjită. Și nu vrea să recunoască că-i oarbă și să se aline. Azi-dimineață a țipat mîncare-n lături, crezînd că-s rămășițe...

— Ei, pe vremea ei, nana Ana o fost tare ca un plotoner-major... Da ce să-i faci? Răsuflă adînc și se grăbi, bucuros că doamna îi destăinuise grijile ei ca unui neam îndepărtat ce-i era. Nevoile m-or adus, doamnă... Că bine ar fi să poată trăi fiecare din a lui, să nu supere pe celalalt, să nu-l îmbutușe.

George asculta discuția, cu o atenție uimitoare; deși ani de-a rîndul „darea pămîntului în parte" se petrecuse la fel, acum modul în care nevastă-sa și Mitru se pîndeau și se încercau i se părea groaznic și umilitor pentru amîndoi.

— Mi-am tot spart capul, doamnă, da degeaba. Iaca, ne mutarăm în casa noastră, între dărăpănături... Ne-am apucat s-o tocmim, dar vai și amar... Se uită stelele la noi, noaptea, prin hudrele acoperemîntului. Zdrențele ne mîncă. Am venit ca să vorbim de pămînt.

— La părintele ai probăluit? se interesă Emilia, curioasă.

— Ce să-mi fi răcit gura? Poți ști că el are oamenii lui, pe Grozuț, cantorul... Și nici nu mă iubește...

— Că și tu... nu te supăra că-ți spun... ți-am fost dăscăliță și te știu de mic. Ești prea strolimbat.

George nu mai putu răbda. Se întoarse spre ei și spuse repede, mîncînd cuvintele:

— Uite ce-i, Mitrule... Am vorbit cu nevasta... Îți dăm cele patru iugăre din Grinduri, că nu-s încă date... Pe unul mai e porumb necules. Nu-i așa, dragă?

Și Mitru și Emilia îl priviră mirați, ca și cum abia în clipa aceea și-ar fi dat seama că e și el acolo. Mitru prinse însă prilejul și începu să-i turuie gura: porumbul îl culege ori azi, ori mîine, de cu zori, căruța i-o dă cu împrumut Găvrila Ursului, cu care a și vorbit, plugul tot de la el are să-l ia, că-i om bun, Dumnezeu să-l alduiască, nu știu de ce zic unii că-i vîndut satanei... Oi munci, doamnă, zi-noapte, numai să fim gata la vreme...

— D-apoi... nu știu dacă ți-a plăcea... Pămîntul nu-i prea bun... O fost prost gunoit anu trecut, ridică din umeri Emilia. Nu știu ce să zic, se întoarse spre George. Mi se pare că mama l-o făgăduit Martii Todorului, aceea care stă în buiac. Că Dumnezeu o știe și pe mama cîte neamuri n-are și toate vin la pomană. Știi tu, Mitre, cum îi țăranul...

— Știu, mormăi Mitru surd. Fără obraz, doamnă...

Ca și cum aceste cuvinte mohorîte ar fi rușinat-o, Emilia se ridică, veni lîngă Mitru și-i spuse, veselă, că toate acestea vor trece și va fi iarăși bine, ca înainte. Pămîntul, dacă e să vorbim sincer, nu-i din cale afară de rău și are să vorbească ea cu Găvrila Ursului să-i împrumute căruța cea mai

bună. Grindurile mai au un „avantaj" : îs aproape de drum, așa că un sfert de muncă e economisită...

— D-apoi pămîntu-i bun, oriunde se află, zîmbi Mitru... Îi bun pentru cel ce-l are... Mulțămesc, doamnă, poate că a veni aceea vreme cînd ne-om putea plăti.

— Ei, eu m-am dus. Trag nădejde că ai să mai vii pe la noi. Mai aflăm ce-i nou prin sat, că trăim tare retrași.

— Să vă dea Dumnezeu sănătate și să ajungă domnișoru om mare...

— Așa sper. Că învață foarte bine.

După plecarea ei, cei doi rămaseră tăcuți. George nu îndrăznea să se uite la Mitru. Era o prostie, știa ; totul se petrecuse cum era mai bine și totuși... Emilia nu mai era ea, ci o femeie ciudată, aspră, vicleană, de-un egoism groaznic... Lui Mitru îi venea să rîdă și se stăpînea fiindcă ar fi fost necuviincios. Și nu-i mai păsa de nimic. Dacă n-o vrea Găvrila Ursului să-i dea căruța și plugul, Dumnezeu să-l bată. „Cu unghiile să știu că-l rîcîi și nu-l scap din mînă."

— Știi ce te rog — îl trezi George — cînd mergi să culegi porumbul, vino să mă iei și pe mine. Îmi place să umblu pe cîmp și n-am fost pe acolo nici eu nu mai țin minte de cînd.

— Așa-i, dădu din cap Mitru. Acolo gîndurile omului îs mai la largul lor...

9

Pînă la Grinduri, pămînturile cele mai bune ale satului, era cale de vreun sfert de ceas, la pas. Dimineața, Mitru cu nevastă-sa culeseseră tot porumbul și așezaseră știuleții în grămezi. După-

amiază, Mitru ceru căruța lui Trăian și trecu pe la director așa cum le fusese vorba ; fu omenit cu un pahar de rachiu care i se sui îndată la cap, deoarece nu mîncase aproape nimic toată ziua ; pe urmă se suiră în căruță și plecară. Peste zi fusese cald, acum vîntul înviora crengile duzilor, pieptăna cu blîndețe întinderile. George stătea pe capră, puțin încovoiat, privind țintă spinările costelive ale cailor de pe care Mitru gonea cu biciul roiul de muște verzui, veninoase și încăpățînate. Curînd se depărtară de sat și nu mai auziră decît zumzetul ușor al pămînturilor, al ierburilor crude și grase ; totul era limpede, iar în zare se deslușea un tren, ca un șarpe cu capul fumegînd. Tablele de pămînt păreau o ciudată împerechere între primăvară și toamnă : aici brazde de curînd arate ca niște mari bucăți de cărbune lucios, înșiruite în jurul unui șanț, alături tulei galbeni de porumb necules, cu frunzele foșnind aspru, dincolo o miriște cenușie și spinoasă.

— Aista-i iugărul Picului... ălalaltu îi a Catiței Țuricului. Dacă trecem de cot, dăm de pămînturile domnului părinte, spuse pe neașteptate Mitru, parcă ar fi simțit dorința să-i arate lui George locurile, ca unui străin.

— Le știu, surîse acesta.

— Da, chiar că așa-i. Nu știu ce-mi veni, îs pămînturi bune... Iaca, ajunserăm și noi...

Pe marginea ogorului se înșiruiau grămezile de porumb : aproape toți știuleții — pe jumătate mîncați de ciori — păreau fălci galbene de cal. Mitru trase căruța lîngă un stejar sfrijit și singuratic. Împiedică picioarele cailor, tăcînd mereu, ca nu cumva directorul să creadă că-i plac mai mult taclalele decît treaba. Își suflecă mînecile cămășii de cînepă cenușie, luă un coș de nuiele și începu să-l umple. Îndată ce era gata venea în fugă și-l răs-

turna în căruță; curînd fruntea începu să-i lucească de sudoare, ca unsă. Oarecum stînjenit din pricină că stă și-l privește, George voi să-l ajute, dar își pierdea mereu echilibrul.

— Lăsați, că amu-s gata, își ridică Mitru spre el obrazul roșu. Și începu să vorbească, crezînd că directorului i se urăște să stea așa, ca mutul. Mare mult bine ne-ați făcut... Oare ne-a ajuta bunul Dumnezeu să ne plătim? Eu, cu muierea și cu pruncul...

— Lasă asta! se răsti atunci George. Vino încoace, să fumăm o țigară.

Mitru îl privi cu reproș, dar nu voi să-i spună că în curînd se întunecă și nu poate sta aici, oricît, cu o căruță care nu e a lui; nu îndrăzni să zică nu. Se apropie suflînd greoi, își șterse palmele, primi țigara, o aprinse și, fumînd, se odihni. Ochii lui mici și arzători își pierdură lucirea rece și rătăciră fără țel, ușor aburiți, peste cerul străveziu, urmărind o pasăre, un ghemotoc roșiatic de nor pufos; dincolo de dolmă se auzea curgînd Teuzul: venea mirosul de putreziciune udă al apei care lingea nămolul rece și gras de pe maluri. Biruit de sfîrșeală, Mitru supse ultimul fum, cel mai dulce și dădu să se scoale; George îl prinse de braț.

— Stai puțin, omule, unde te grăbești?

— Că de asta îmi arde mie, spuse Mitru rece. Luîndu-și seama se înmuie, cu o prefăcută umilință, în dosul căreia se ascundea hotărîrea lui de-a nu mai zăbovi: Nu-mi arde de stat, domnule director, nu vă supărați. Casă n-am, ce mînca n-am, cine s-o scăpat în gaci, acela să tacă... În clipa aceea îi trecu prin minte că poate s-or fi răzgîndit ai directorului în legătură cu el, cu toate că bătuseră mîna. Tresări și se uită în altă parte.

— Ascultă, tu cît pămînt ai?

— Eu? Două iugăre, ale de mi le dădu Cloambeș... dar aud că vrea să le ia înapoi... De dat, numai o dată cu viața le dau, da dracu știe...

George nu știa cum să înceapă; nu voia să piardă clipa asta de singurătate care-i apropia, deși simțea că e mai ușor să te apropii de o mulțime decît de un om.

— Tu știi că după războiul celălalt au fost împroprietăriri...

— Cum să nu știu? O fost vorba că și acuma se dă pămînt. Am auzit că și în alte părți, guvernul cel nou o împărțit moșiile, da la noi? Moșia lui Franț-Cranț s-o dat în '20... și-apoi iar s-o adunat, că erau oamenii tîmpiți, s-o adunat la Cloambeș, la Găvrila Ursului... Sfîntu... Și dacă iei de la ei, ajunge la toți? Eu m-am gîndit să...

— Dar moșia lui Papp de la Zerind? întrebă pe neașteptate George și, așa cum se aștepta, Mitru rămase cu ochii holbați; trecu un timp în care îl măsură grijuliu, încercă chiar să surîdă ca să priceapă directorul că el știe de glumă. Dar George îl privea atent; văzînd că Mitru nu răspunde, urmă: Aici s-a adunat moșia lui Frantz-Ferdinand, adu-ți aminte... Pămînt bun, lucrat ca vai de el, în bătaie de joc... Sînt peste cinci sute de iugăre și imaș.

— Sînt... Mitru tuși: Mai dați-mi o țigară, faceți bine, că-mi veni poftă... Îi în hotarul comunei...

— Tu nu înțelegi — se înfurie George — ori te prefaci? Toate moșiile, pînă la cincizeci de hectare se expropriază... Asta a rămas pe din afară, fiindcă pretorul e țărănist și toată banda de la plasă... Iar dacă se pierde timpul, Papp o s-o împartă la oamenii lui, o să găsească el ceva de făcut...

— Domnul Papp îi tata romînilor, spuse Mitru cu o ciudată dojană. Toți oamenii din sat îl știu, încă de pe vremea ungurilor... Doamne păzește, nici să

nu scoateți asemenea vorbe, că vă sar în cap toți, și Găvrilă, și Picu, și Cloambeș... că am auzit că fac partid acuma, cu dom' Cordiș în cap...

— Ești nebun? țipă George. Avea impresia că Mitru își bate joc de el... Tu nu înțelegi că acuma dreptatea va fi a celor ce muncesc! Ori Papp muncește? (Îi era ciudă că spune lucrurile acestea atît de copilărește și intui dintr-o dată depărtarea dintre el și omul acesta slab, care fuma grijuliu.)

— O fi muncind muncile lui, altele...

— Dar pămîntul nu-l muncește! I-l lucrează nenorociți de coloniști...

— Ăia-s vandroci, oameni de nimic... calici...

— Da tu ce ești? țipă George.

— Eu îs din Lunca, n-am venit din alte părți... și se aplecă iar, privindu-și genunchii.

— Gîndește-te: dacă nu ne mișcăm noi, pămîntul tot o să se ia de cine știe cine... ca după celălalt război...

Mitru rîse scurt, rău:

— Lăsați, dom' director, nu-i dreptate în lume... Nici nu poate fi...

— Cum să nu poată? Dacă voi, cei oropsiți, o să vă bateți pentru ea...

— Eh, noi ne băturăm cu rușii, cu nemții... Și, apoi, v-oi spune: dacă aplecăm urechea la vocea Sătanii... că-i ușor să fie omul turbat, să dea cu toporul... să ia de la altul... nu-i bine. Nu. Nu. Pace și omenie... Unul are, altul n-are, doamne, dă-le sănătate la toți.

— Mitrule, ascultă-mă bine: moșia o să se ia. Se va face comisie de împroprietărire... De ce nu vrei să fii în frunte? Te-am știut om deștept și, uite, vorbești ca un bătrîn, ca mama...

— Că mult mi-a folosit deșteptăciunea! spuse Mitru rece. Apoi, după un timp: Așadar, e adevărat?

— Ce?
— Că v-aţi înscris la comuniştı.
— Da, e adevărat.
— Şi v-au primit?
— De ce să nu mă primească? Sigur.
— Păi, parcă şi dumneavoastră aveţi pămînt... Şi nu-l lucraţi. Nu dădu atenţie palorii lui George, ci vorbi mai departe, privind fix pămîntul: N-am încredere în cel ce mă miluieşte... Înseamnă că-mi dă, ca să-mi ia mai mult, mai încolo, nu este dreptate... Eu, deştept? Am citit ziare şi vo două cărţi, ştiu vorbi şi pe domneşte, da-i mai bine aşa... M-am gîndit... Omul sărac să nu fie deştept, că-i mai rău de el: îl dor mai rău necazurile... iar dacă-i deştept, să se prostească singur... Dacă se împarte moşia Pappului, mi-oi lua partea, dacă mi-a da-o cineva... Partea mare or cumpăra-o Găvrila, Picu, Cloambeş, alţii... Îşi ridică faţa şi, deşi George era adînc lovit de cuvintele lui, rămase mirat de înfăţişarea lui ciudată, împietrită.
— În mine s-o rupt ceva, dom' director, ceva aici (îşi arătă fruntea) şi aici (se bătu cu mîna în piept). Îşi dădu seama că Teodorescu nu-l mai ascultă. S-o fi supărat? Ei, şi ce? Are şi el dreptul să se răcorească. Poate îi mai spune ceva, oricum.
Dar George închisese ochii şi se întinsese pe spate, cu mîna sub ceafă. Sub el pămîntul era rece şi parcă mai viu, străbătut de curenţi iuţi. Se simţea ciudat de uşurat: întrebarea lui Mitru îl golise parcă de toate, surpîndu-l interior. Auzea zgrunţăitul cocenilor deşertaţi în căruţă: Mitru se apucase iarăşi de lucru, caii sforăiau, vîntul mieuna peste întinderi. Nici o nelinişte singuratică nu înseamnă adevăr, nu înseamnă nimic; adevărul e pitit în dosul nemulţumirii acre a lui Mitru şi n-a putut să-l scoată la iveală, să-i dea un nume... Lucruri de care nu era vinovat mai trebuiau încă plă-

tite și, poate, nu în felul în care voia el, ci altfel, și asta depindea de oamenii de care trebuia să se apropie, chiar împotriva voinței, chiar împotriva neîncrederii lor. A te lipi de ceilalți nu înseamnă că te-ai schimbat : e doar o mică minciună inofensivă...

Peste vreun sfert de ceas, Mitru veni lîngă el, îngenunche, și-l întrebă răgușit :

— V-ați hodinit puțin ? Eu am gătat.

George se ridică încet, greoi și cînd își deschise ochii simți că erau tulburi. Mitru despiedică picioarele cailor, îi înhămă repede și se suiră amîndoi pe capră. Porumbul din căruță răspîndea un miros dulceag, mucegăit, lăptos.

— Haidee ! plesni Mitru din bici, dar nu mînă caii spre șosea, ci o luă către dolmă, pe drumeagul care o însoțea, pînă în sat. Ajuns aici, opri pe neașteptate și sări jos.

— Ce faci ?

— Mi-ți aștepta olecuță pe mal... Că eu vreau să vă prind un pește... Aici îi mult, bată-l Dumnezeu, în Cotu Popii.

Și, înainte ca George să-l fi putut opri, urcă în fugă dolma, aplecat de spate, scoțîndu-și cămașa din goană.

10

De aici, deși locul nu se găsea ridicat decît cu un stat de om deasupra pustei, privirea putea cutreiera toată zarea, ca un zbor : spre apus soarele murea roșu de cealaltă parte a pămîntului, departe, sticleau casele satului vecin ca niște bucăți de zahăr azvîrlite într-un tufiș, pe șoseaua alburie se tîrau căruțe obosite, iar panglica Teuzului lucea verzui-roșiatică, pierzîndu-se sub picioarele podului de lemn care

alunga pe dolmă o țesătură de umbră, părînd o uriașă pînză de păianjen.

Mitru se dezbrăcase gol pușcă, după ce luase în seamă să nu fie primprejur muieri venite să-și limpezească rufele. Pe trupul lui alb-albăstriu, cu mușchi subțiri și tari, capul și ceafa, arse de soare, păreau boite cafeniu. Intră în apă, zgribulindu-se, frecîndu-și pieptul și pîntecele cu palmele, se scufundă brusc în mîl, apoi începu să înoate fără zgomot spre malul dimpotrivă, unde Teuzul plescăia printre răchiți scorburoase. Dădu de prund și se cățără atent, tăind apa cu umărul stîng împins înainte. Ajuns la răchiți, începu să cotrobăiască prin cotroave încet, să nu sperie peștii ascunși acolo. George îi strigă de cîteva ori să se întoarcă, dar neprimind răspuns, se așeză printre spinii dolmei și-și aprinse o țigară. Acum știa ce trebuie să facă : îl obosea numai gîndul că nu era singur, ca să răspundă singur de viața lui. „Ca să nu pierim, trebuie să devenim alții și nu prin tăcere..."

Pe neașteptate, fața apei se sparse, Mitru scoase un strigăt și ridică deasupra capului un crap mare, argintiu ; peștele, zbătîndu-se furios, îl plesnea peste obraz cu coada lui lipicioasă. Mitru rîse fericit și batjocoritor, se cățără pe mal, rupse o crenguță, i-o vîrî în branchii și intră din nou în apă, trăgîndu-l după el, într-o dîră de spumă subțire. Se îmbrăcă repede și, verde la față, se apropie de George.

— Poftiți... Are să facă doamna o zamă... O zamă, de care... numai doamna știe...

— Lasă, Mitrule, nu-i nevoie... Nouă nu ne place peștele...

— Dară nu, rîse Mitru... Cum să nu ? De ce ? Îi bun. Și adăugă apăsat : Doamna a fi tare bucuroasă, știu.

Tot timpul drumului Mitru se strînse ghem să nu clănțăne din dinți : nu voia să arate că i-ar fi frig.

Umbrele înserării fîlfîiau ca niște pînze deasupra șesului albastru și toate culorile se schimbau, mătăsoase și tremurătoare, de la o clipă la alta, dar pacea aceasta, pe care o dorise îndurerat în timpul războiului, îi era străină acum lui George: liniștea aceasta nu aparținea clipei de față, nici viitorului, nici oamenilor care trăiesc acum pe pămînt și de care ea nu se putea lipi.

— Are să facă doamna o zamă, spuse încurajator Mitru, în clipa cînd treceau podețul, ca să intre în curte.

Capitolul IV

1

Deși în ultima vreme orbise aproape de tot, bătrîna se uită spre cer, încercînd să-și dea seama dacă nu cumva are să plouă ; apoi se sili să se urce în căruță.

— Mamă, stai acasă, nu-i de dumneata tîrgul, încercă s-o rețină Emilia, dar Ana se prefăcu că n-o aude, se agăță de brațul lui Mitru, ajunse în sfîrșit sus și, de acolo, se răsti :

— Ține-ți gura !

În căruță, pe un pat de paie, se afla un porc gras, proaspăt spălat și neliniștit, pe care Emilia se hotărîse să-l vîndă, ca să facă rost de bani pentru muncile de primăvară ; trebuiau reparate și grajdurile, coteţele, iar pînă la recoltă mai era destulă vreme. Suslănescu ținuse și el să meargă la tîrg, iar în ultima clipă sărise și bătrîna, așa că se îngrămădiră toți pe ilișul din față, gata să cadă la cea mai mică scuturătură. Emilia îi însoți o bucată de vreme, apoi rămase pe loc, strigîndu-i lui George :

— Vezi să nu iei mai puțin de zece mii ! El dădu din mînă, iar bătrîna se supără :

— Ce zece ! Douăsprezece și cinci sute, că-i gras ! Mă tîrgui eu !

În fiecare joi se ținea tîrg la Tîrnăuți, dar nu numai de vite și de grîne ca altădată : se vindeau și se puteau cumpăra cele mai felurite lucruri, majoritatea de furat, de la instrumente medicale pînă la

puşti şi pistoale (acestea pe ascuns, la moara lui Soprony). Pînă la marginea satului putură merge în voie, dar acolo, în faţa barajului antitanc — stîlpi mari bătuţi în pămînt şi împletitură de nuiele, întărită cu noroi — prin care trăsurile nu puteau trece decît una cîte una, se făcuse înghesuială ; un car cu paie se răsturnase, omul pusese căruţa de-a curmezişul şi nu voia să lase pe nimeni să treacă pînă cînd nu şi-o încărca la loc. Suslănescu, aşezat pe margine şi zdruncinat de pe acum, regreta că venise; tîrgul nu va fi, aşa cum crezuse, o îngrămădire de culori, o agitaţie veselă şi armonioasă, ci ceva murdar şi iritant, sub cerul scămoşat. Timpul petrecut în sat îl liniştise, mai ales că aici nu se auzea nimic politic, nu plutea aşteptarea aceea de catastrofe care-i măcinase nervii ; în schimb, oamenii trăiau pe un plan atît de jos, nediferenţiaţi, larvari, încît monotonia aceasta tîrîtoare nu era de preferat fricii. Chiar Teodorescu, pe care nu izbutise să-l ghicească, îl plictisea : discuţiile dintre ei se răriseră pentru că ajungeau totdeauna la un punct mort, datorit — după părerea lui Suslănescu — mărginirii intelectuale a celuilalt. O prefera pe doamna, deşi era un amestec ciudat de copilărie şi rapacitate, pentru că trăia concret şi unilateral şi avea o frumuseţe neprefăcută. Bătrîna îl speria, ca şi cum ar fi fost un animal ciudat, plin de ţepi neprevăzute : o bănuia ostilă lumii întregi, cu o vitalitate înzecită de orbie ; odată voise s-o roage să-l pipăie pe faţă, să-l ştie cum arată ; nădăjduia — habar neavînd de ce — că o să-i fie milă de el ; nu îndrăznise însă şi amintirea acestui gînd îl speria. Nu i se potrivea lui.

În sfîrşit trecerea se liberă şi şirul de căruţe, sporit între timp, se revărsă pe şosea, umplînd-o de zgomot. Pentru Suslănescu peisajul acesta era îngrozitor, ca un abis : totul părea mlăştinos, fără

fund și fără început, colcăind într-o tăcere ciudată; croncănitul unei ciori te făcea să tresari; departe, gara părea nespus de tristă și cenușie.

— Am auzit că o să fie zai mare, azi, spuse pe neașteptate Mitru.

— Ce zai? întrebă bătrîna.

— La tîrg. Zice că ai noștri vreu să-i bată pe ungurii care l-or schilăvit pe Picu. Or luat și puști...

George îl privi cu coada ochiului, să vadă dacă Mitru știe mai mult, dar acesta, înțelegînd, ridică din umeri.

— Să-i bată! se bucură bătrîna.

— Din partea mea — mormăi Mitru — să-i și bată... Pe mine nu mă împoartă, eu vă duc pe dumneavoastră la tîrg să vă vindeți porcul...

— Îi gras și frumos — zise bătrîna — păcat că am ajuns acolo ca să-l vindem. Are unsoare de-o palmă.

— I-ai înfășurat paiul în jurul cozii, nană Ană?

— Da cum crezi?

Trecură pe lîngă „Hodaie", o clădire dărăpănată, înconjurată de salcîmi: aici fusese pe vremuri administrația moșiei lui Frantz-Ferdinand, pe urmă făzănărie regală, dar în timpul războiului arsese. Se auzea că țăranii din Lunca i-ar fi dat foc, după ce furaseră bruma de mobile ce se mai putea găsi. De aici, din șosea, se desprindea un drum îngust, dar foarte bine pietruit, drept, pierzîndu-se într-o pădurice de salcîmi, din care răsărea un acoperiș roșu, țuguiat. Privirile lui George și ale lui Mitru se întîlniră, dar nici unul nu scoase un cuvînt: era conacul baronului Papp și, în jurul lui, cele cinci sute de iugăre.

Erau mereu întrecuți de căruțe venite din urmă, deoarece caii slăbănogi ai lui Traian obosiseră;

George își dădu seama că se pregătește ceva văzînd că luncanii nu voiau să se despartă unul de celălalt și, la un moment dat, cînd un șimîndan încercă să spargă șirul, se auziră sudălmi și se schimbară, degeaba, cîteva lovituri de bici, dar ungurul izbuti să scape, trecînd șanțul și luînd-o drept peste cîmp.

Mai tîrziu, ajunseră din urmă un ceferist în vîrstă, călare pe o bicicletă fără cauciucuri, care-l obosea mai mult decît mersul pe jos. Cînd îi văzu, se opri, se dădu jos și începu să strige:

— Dom' derector, dom' derector, faceți bine și dareți-vă jos, că am să vă spun oarece. Era Cula Cordiș, fratele învățătorului, cel care-l ținuse la școală și era atît de mîndru de el, deși nu se asemănau de loc la fire, Cula fiind un om așezat, blînd, mereu îngrozit la gîndul că s-ar putea certa cu cineva.

George coborî și veni lîngă el. Acarul îl trase dincolo de șanț și-i șopti, deși nu putea să-i audă nimeni:

— Bine că vă găsii... Primii sarcină să vă spun să mereți la partid, la tovarășul Szilagy... Și, mai încet: Azi a fi revoluție mare...

— Dumneata ești comunist? se miră George.

— Dară... Mi-s membru în partid numa... La noi la chefere s-or scris tăți... Știți unde-i partidul? Îi dincolo de beserica reformaților, în casa care o fost a lui Péterffy, ăla de-o fugit cu Horthy, mai bine-ar fi stat blînd.

— Mulțumesc, bace Culă, și mai treci pe la mine... Te-aș pofti în căruță, dar n-avem loc...

— Nu-i bai, mă chinzuiesc eu cu bițicla asta ruginită. Și, ștergîndu-și nasul roșu, se posomorî:

— Ce-a fi de noi, dom' derector, ce-a fi de noi?

— Știu și eu, poate că bine...

— N-ar fi rău să fie bine...

2

Tîrnăuți era un orășel împrăștiat, înconjurat de un brîu de bălți mucede; în afară de turnul de apă nici o clădire nu se înălța: chiar bisericile aveau turlele scurte și groase, parcă strivite. Fiind clădit într-un fel de pîlnie foarte largă, toate casele păreau că alunecă, puțin aplecate, spre un punct din mijlocul lui: acolo se ținea tîrgul. Bătătorit, pămîntul se uscase, așa că se puteau întinde poclăzi pe jos. Dar, spre deosebire de beția de culori așteptată de Suslănescu, sub cerul cenușiu foiau în groapa aceea oameni cenușii, pripiți, strecurîndu-se cu greu printre căruțe încărcate, căutînd un loc unde să-și așeze marfa. Mai departe, dincolo de o perdea gălbuie de păpuriș uscat, era tîrgul de vite, de unde se auzeau mugete, grohăituri și parcă un mic cutremur de pămînt.

— Am ajuns tîrziu, mormăi bătrîna. Nu v-am spus să ne sculăm la patru? Nu v-am spus?

— Pică vreun cumpărător, nană Ană, că-i plin de techerghei de la oraș. Încă mai bine-i să așteptăm pînă vine trenul, încercă s-o liniștească Mitru. Vin cupeții...

Ocoliră groapa pe margine, dar le fu peste putință să găsească un loc bun; se așezară la margine și coborîră porcul care, ostenit de drum, se culcă pe o rînă; Mitru bătu un țăruș în pămînt și îi legă piciorul dinapoi.

— Uite ce-i — vorbi atunci George — eu am ceva treabă... Mă duc și vin îndată îndărăt... Dumneata, mamă, rămîi cu Mitru, că te pricepi mai bine decît mine...

— Da ce treaba nevoii ai? se supără bătrîna. Că ai venit să vinzi, nu să te preumbli.

— Iar dumneata — zîmbi George spre Suslănescu, fără s-o bage în seamă — ești... liber... Și,

fără să mai aştepte, porni cu paşi mari, făcîndu-şi loc printre oameni.

— Unde eşti, Mitrule? întrebă bătrîna, cu vocea tremurînd de supărare.

— Aici, nană Ană, nu mă vezi?

— Nu. Că mi-s cam oarbă... se răsti ea. Nu ştii?

— Ba ştiu, da m-am gîndit că ţi-i ruşine să spui...

— De tine? Pufni, adunîndu-şi buzele pungă. La nimica nu se gîndeşte, ca un prost. Acuma s-o dus... Poate că-i beţiv, nu ştiu... După celălalt rezbel oamenii or venit acasă şi s-or apucat de trebi. Ce dacă-i ciung? Ţie-ţi pot spune, că tu mă pricepi...

— Ba eu nu te pricep, nană Ană. Eu nu pricep pe nimeni...

Suslănescu se depărtă pe nesimţite. Păşea cu un fel de frică printre boii cu coarne mari, pe lîngă bivolii noroioşi şi înspăimîntători; trecînd de-a dreptul prin păpurişul rar, care despărţea tîrgul în două, se afundă în noroi pînă la glezne şi-i veni să plîngă. Avea un tremur interior şi gîndea jalnic: „Poporul... ce iluzie! Marx are dreptate, dar ar trebui adăugat că există diferenţe biologice, rasiale, între clase..." Îşi spunea că trebuie un curaj — poate o inconştienţă eroică — să eliberezi aceste forţe ţinute pînă acum în loc... De cine? Ciudat, de către oameni ca el, atît de slabi, incapabili organic de acţiune, dar posedînd o forţă imponderabilă, acum răvăşită, în zdrenţe... Eliberarea acestora, o nouă responsabilitate care va trage la răspundere pe cea veche. Şi aşa mai departe, dialectic.

Nu era nimic de văzut: mărfurile erau banale, eterogene, un ţăran vîndea o pendulă stricată, desigur de furat, altul perne, plăpumi unsuroase, cizme militare, o haină ofiţerească vopsită negru.

Era ciudat că nu-şi mai putea suporta singurătatea, ideile proprii îl supărau şi-l plictiseau, ca o placă stricată; ar fi vrut să poată trăi fizic şi nu-

mai așa să aibă bucurii gastronomice, sexuale, cu început, dezvoltare și sfîrșit, măcar în imaginație, dar ceva se stricase în el. Dacă ar ține acum o cuvîntare acestor oameni? O cuvîntare personală, subiectivă, în care să le cerșească milă și ajutor. Dar chiar experiența asta, convertire în concret a absurdului în care trăia, presupunea o doză de virilitate refulată undeva.

Se ciocni de un țăran afumat, care-l prinse de umăr (îi simți parcă direct, pe piele, fiecare deget noduros și i se făcu frică) și, rîzînd larg, îl întrebă:

— Domnule, nu vinzi ochelarii?

— Iartă-mă, șopti Suslănescu, umil. Țăranul îl lăsă imediat, buimăcit, și-i făcu loc să treacă, suindu-se cu picioarele pe o grămadă de grîu. Suslănescu se speriase atît de tare, încît nu mai vedea pe unde calcă; se trezi la marginea grupului compact de oameni, ascultîndu-le murmurul, apoi, din spatele lui, îl izbi un alt zgomot, spart, strident. Era o cîrciumă plină de oameni: podele noroioase, alunecoase, tejghea de tinichea udă, fum și miros de oaie. Strecurîndu-se printre clienți, ajunse la tejghea și ceru un rom; sorbindu-l, încercă să înțeleagă ce se vorbește în jurul lui, dar accentul acesta ardelenesc, grosolan, de parcă oamenii ar fi mestecat pietriș, îi obosea auzul ca o limbă străină, vag cunoscută. Romul era prost și nici măcar nu-l putea bea în liniște; îl îmbrînceau mereu, împingîndu-l spre perete. Ajuns aici, alunecă, se rezemă de o masă să nu cadă și se simți apucat de braț.

— Domnule profesor! Să trăiți! Să trăiești! Uite-uite! Șezi aici, dar stai jos, cu noi... Cordiș, amețit rău, îl sili să stea pe același scaun cu el și-l prezentă celorlalți (cîțiva flăcăi bărboși și un țăran mai în vîrstă, cu capul înfășurat în bandaje ca într-un turban). Fraților! Dumnealui e boier de-al

nostru, romînesc... Și șopti admirativ: A venit la noi, ca să scape de bolșevici...

— Bine a nemerit atunci, rîse Picu, dezvelindu-și dinții rupți, care-i însîngerau buza pe dinăuntru și-l făceau să scuipe subțire un sînge trandafiriu.

— Am venit să văd tîrgul, bîigui Suslănescu.

— O să ai ce vedea, îndată! spuse scurt, militărește, Cordiș. Să stai cu noi, că n-ai să pați nimic...

— Da de ce? Ce se întîmplă?

— Încă nimic... dar pînă cînd o să-i lăsăm?

Îl siliră să bea, unul după altul, cîteva pahare de țuică, să înghită bucăți mari de slănină ardeiată și felii de pîine albă, pufoasă, caldă încă. Cordiș îl bătea tot timpul pe spate, din ce în ce mai tare, spunînd tot la al doilea cuvînt: Căci Romînia... Picu părea neliniștit, se foia pe scaun, mînca și bea. strîmbîndu-se de durere.

— Ce nu mai vine Deme? Bată-i Dumnezeu de luncani, că nu te poți bizui pe ei, ca pe cățele...

— Vine, nu-i așa, domnule boier, că vine?

— Vine! strigă Suslănescu, subțire.

— Vezi, Picule? Dumnealui știe.

În răstimpuri ușa se trîntea și atunci năvălea de afară o lumină cenușie, lăptoasă și zgomotul surd, dușmănos al comerțului.

— Ce este istoria? începu Suslănescu, beat. Ce se ascunde în dosul acestei adunături de fapte, ce țel? O voință? O fatalitate? Totul mi se pare obscur și acum stăm cu toții la pămînt, despărțiți unii de ceilalți... pe brînci și, încet, îndrăznim să ridicăm frunțile, pieziș, ca să ne găsim, să ne recunoaștem, să căpătăm încredere, recunoscîndu-ne, căci sîntem asemănători...

— Ai, ai, ai, își clătină capul Cordiș, copleșit.

Dar Suslănescu obosise:

— Și așteptăm minunea...

Atunci ușa se deschise, larg, trîntită la perete: un om cu haina sfîșiată și obrazul însîngerat se clătină în cadrul ei, păru că va cădea cu capul înainte, dar își reveni și, punîndu-și palmele pîlnie la gură, răcni din răsputeri:

— Frați romîni! Săriți! Vin comoniștii! Săriți, odată! Îl omoară pe dom'pretor și dau foc la țărăniști! Haideți!

— Și Deme nu veni! mormăi Picu. Las'că-l găsim! Sus, dom'văstor!

Suslănescu îl văzu ca prin ceață dîndu-și la o parte sumanul și scoțînd din pantalon o armă cu patul tăiat, auzi clănțănind închizătorul. În cîrciumă se lăsase tăcere, dar de afară un urlet prelung se spărgea în încăperea întunecată, rece; în pătratul ușii, ca pe un ecran, se vedeau oamenii încărcînd în grabă marfa, căruțele care se ciocneau una de alta; una se răsturnă și omul, prins sub sacii de grîu, deschidea gura larg, ca un pește; iar de departe se auzea un fel de cor, cîntînd, sau scandînd, dar cuvintele nu se deslușeau, păreau un fel de icnit scurt, îndesat. Apoi o împușcătură.

3

Întîi nimeni nu-și dădu seama ce se petrece și din ce pricină începuse o învălmășeală atît de cumplită: în „groapa tîrgului" oamenii se rostogoleau unii peste alții; cei care izbutiseră să-și încarce căruțele, treceau de-a dreptul peste sacii de cereale, peste poclăzile cu mărfuri; în tîrgul de vite cineva scăpase un taur care boncăluia înfiorător, scurma pămîntul cu picioarele și cu coarnele, în timp ce în jurul lui se făcuse un cerc larg.

În mijlocul acestei gălăgii, Ana se simți pierdută, scufundată într-o fîntînă neagră. Îl strigă pe Mitru, dar nu primi nici un răspuns; începu să se teamă. Se încordă atît de tare să vadă ceva, încît capul începu s-o doară, ca și cum ar fi lovit-o cineva. Cînd își dădu seama că Mitru a plecat, îl înjură urît și începu să bîjbîie, cu mîinile întinse, chincită, pînă dădu de trupul gras și lățos al porcului. Își încleștă degetele în coama lui aspră și puturoasă. Se temea să nu se sperie porcul și să smulgă țărușul din pămînt.

„Bată-te Dumnezeu — se gîndi — și bată-l Dumnezeu pe ginere-meu și pe Emilia, că mă lasă aici, singură și oarbă... N-au pe Dumnezeu și de atîtea ori le-am spus... Eu atîta pot face, să le spun, altceva nu..."

În jurul ei zvîrcoleala creștea; și parcă ar fi cunoscut toate glasurile care urlau, dar nu-și putea aduce aminte ale cui sînt; pămîntul se scutura ușor și parcă oamenii care fugeau ar fi iscat un vînt subțire; îl simțea pe obraz. Tremura toată de încordare, încercînd să-și închipuie ce se întîmplă... De departe, cam de pe șosea trebuie să fi fost, sute de glasuri, unite într-unul singur, se hîțînau de ici-colo, parcă ar fi vrut să spargă ceva, un zid, o poartă și sughițau.

— Mitre! Bată-te Dumnezeu! Unde ești? Se înfurie tare și vinele de la tîmple i se umflară mai-mai să plesnească. „Mă lovește guta, se gîndi. Mor." Își scoase degetele din coama porcului, se ridică în picioare, dar cineva o izbi în spate, aruncînd-o la pămînt, peste porcul care guiță ascuțit, se smuci și rupse sfoara cu care fusese legat. Ana îl auzi tropotind, făcu cîțiva pași pe urma lui, înghețată de frică și nimeri cu nasul într-un piept lat de om.

— Unde umbli, babă? se răsti acesta. Șezi pe c... că-i moarte de om. Ne omorîm unii pe alții!

— Cum? strigă ea. De ce vă omorîți? De ce vă lăsați să vă omoare? Bată-vă Dumnezeu!

Dar omul plecase. Atunci o năpădi o furie atît de mare, încît uită de porc, de pagubă, de faptul că era rătăcită în tîrgul acesta, de care abia-și mai aducea aminte.

— Nu vă lăsați! strigă de cîteva ori, întorcîndu-se în toate părțile, nu vă lăsați, fraților romîni! De ce să ne bată? Cum să ne bată veniturile? Douăsprezece mii am pierdut! mai strigă, dar simți că în jurul ei nu mai e nimeni. Spre șosea se auzea același vuiet, dar tîrgul se golise.

— Guțu-guțu, începu atunci să-și cheme porcul. Guțu-guțu! Dacă ar fi avut o ulcică de porumb, l-ar fi găsit. „De ce a zis ăla să șed pe c...? Oameni de nimica, stinge-li-s-ar neamul... Se lasă călcați în picioare..."

Dintr-o dată se simți foarte bătrînă și singură; nu mai erau oameni pe lumea asta pustie.

„Doamne, îndură-te spre noi... Uite-uite, undeva se sparg ferestre; spargă-le, că-i ieftină sticla acum, după război; se aude pînă aici cum zbiară o femeie: poate o batjocoresc... S-a auzit de multe muieri batjocorite, nu-i bai, nici nu merită altceva, bată-le Dumnezeu de curve..."

Dintr-o dată uită de tot ce-o înconjura și începu să vorbească încet, așa cum făcea acasă, în pat, în fiecare noapte, cu Cristos:

— Mielule a lui Dumnezeu, ajută-mi să găsesc porcul... să n-avem pagubă, că ne trebuiesc mulți bani, doamne, că nimeni nu știe ce-a fi mîine... Mărire ție, mărire ție, știu că mi-i ajuta să-l găsesc...

4

Lucrurile se petrecuseră astfel: la o oră după deschiderea tîrgului, vreo două sute de muncitori, de la moara lui Pollony, de la fabrica de ulei și de la gară, apăruseră în coloană pe șosea, cîntînd; purtau un steag mare, roșu, decolorat și o placardă pe care scria: *„Afară cu fasciștii din administrație"*. Cîntau *Internaționala,* iar după fiecare strofă, un om înalt, îmbrăcat într-o salopetă unsuroasă și prea strîmtă, se oprea (încurcînd rîndurile), punea palmele pîlnie la gură și striga: „Jos fascistul de pretor!" La început fuseseră priviți cu uimire și cu un fel de frică: țăranii trăgeau la o parte căruțele din calea lor, gata să le bage în șanț; dar pe măsură ce coloana se apropia de mijlocul tîrgușorului, îngrămădeala de oameni, căruțe, vite devenea tot mai deasă și coloana trebuia să se subțieze, să se fărîmițeze, ca să poată înainta: atunci omul care striga neobosit lozinca împotriva pretorului părea mai mare, iar vocea îi răsuna ca o trompetă, acoperind totul; de pe marginea șoselei țăranii îi priveau cu mirare.

În piața mare (un patrulater pietruit, în mijlocul căruia se ridica statuia coclită a Ecaterinei Teodoroiu, care privea prin ochelari drept în ușa bisericii reformate) coloana trebui să se oprească. Aici își desfăcuseră mărfurile țăranii din satele ungurești învecinate: Zerind, Satul Nou, Vînători. (Era o tradiție încă dinaintea primului război mondial, de pe vremea jandarmilor cu pene de cocoș; aici locul era mai uscat și oarecum mai la vedere decît în „groapă"; dar oamenii uitaseră cît au înjurat părinții și bunicii lor această împărțire, pe vremuri, cînd trebuiau să aștepte ceasuri întregi pînă cînd cei din piață își vindeau mărfurile, iar abia după

aceea le venea și lor rîndul, după ce prețurile scădeau, cel puțin cu un sfert.)

Cei din fața coloanei se opriră, puțin nedumeriți, în fața zidului pe care-l formau căruțele, dar împinși din spate, rupseră rîndurile și se strecurară printre ele. Cineva începu să strige, parcă speriat:

— Nu vă împrăștiați, tovarăși. În ordine! Nu stricați rîndurile! La pretură!

— Jos fascistul de pretor!

Între timp lumea începu să adune mărfurile, iar cei care-și întinseseră grîul pe jos, în grămezi, răcneau din răsputeri:

— Nu pe aici, mă! Bată-vă Dumnezeu, nu vă uitați la munca oamenilor! Înapoi! Adună sacii, Iulișca! Ce te uiți ca o iapă?

Într-o clipă tîrgul se sparse. În învălmășeală nu se mai putea auzi nimic; atunci muncitorul cu steagul se urcă pe spinarea altuia și urlă:

— Stați pe loc, tovarăși! Pînă se face loc... Tovarăși țărani!

— Vă bateți joc de avutul oamenilor? mugea un ungur gras, îmbrîncind lumea în jurul lui și ținînd biciul ridicat deasupra capului. Ia stați, mă, să-nvîrtesc biciul ăsta și să împrăștii pe c... ăștia! Acum v-ați găsit să faceți politică, cînd avem noi de lucru? La o parte, că o sută mînc, fără sare!

În jurul lui, încurajați, începură să strige și alții, să scoată leucile de la căruță, prăjini, pari, securi.

Atunci, dintre muncitorii care stăteau în grup compact, ieși afară un tînăr, palid ca varul și, scoțîndu-și căciula din cap, se apropie de țărani și le vorbi pe ungurește:

— Servus, Palli baci... Cum? Dai în noi? Noi ne batem pentru voi și vreți să ne omorîți? Hai, Palli baci? Noi vrem ca toți să fie pe-o formă, unguri și romîni, să-l dăm jos pe pretor... care și-o

bătut joc de noi și uite, asmuți oamenii ? Nu mă cunoști ? Eu îs Lajos al vecinului dumitale...

Ungurul gras își holbă ochii și se scărpină în frunte cu codiriștea biciului. Tînărul, fără să-i mai dea timp, își făcu loc cu coatele, veni lîngă el și-l cuprinse de umeri :

— Faceți-ne loc, vă rugăm... să mergem la pretură, să-l scoatem de acolo pe Ionașcu, călăul oamenilor muncii... Să mergem înainte prin tîrg, Palli baci, să rugăm oamenii să ne facă loc... Nu-ți avea nici o pagubă, nimic... Numai uite, prin mijloc, să vă dați la o parte, să nu păgubiți...

— Apoi, ce-mi pasă mie ? ridică celălalt din umeri... Fie cum zici...

Și porniră amîndoi, strigînd, urmați îndată de un grup de vreo cincizeci de țărani. După unduiala capetelor se putea vedea pe unde treceau. Muncitorii începură din nou *Internaționala*, dar cîntau numai strofa unde se spunea : Pămîntul e al celor harnici...

Părea că lucrurile se potoliseră și că de aici înainte totul va decurge în regulă ; țăranii începuseră să se dea la o parte lăsînd prin mijlocul pieței un coridor larg de cîțiva metri ; în jurul muncitorilor se adunau grupuri curioase (se mirau mulți cum îndrăznesc să se lege de domnul colonel Ionașcu, pretorul care funcționa încă de pe vremea lui Antonescu și înspăimîntase toată plasa), cînd cineva arătă cu degetul o casă arătoasă, cu balcon, în fața bisericii reformate : era locuința avocatului Mitran, unde se afla și sediul P.N.Ț. Pe balcon apăruse o slujnică și atîrna un steag mare, tricolor, apoi veni un domn și puse un portret imens al regelui Mihai ; dar nu asta le atrase atenția, ci faptul că în fața porții grele, de stejar afumat, se postaseră, cu arma la picior, vreo doisprezece jandarmi. În clipa următoare, ca la un semn, toți muncitorii începură să strige în cor :

— Jos Brătianu și Maniu!
— Jos Maniu și Brătianu!
— Jooooos!
Nu se mai auzea nimic altceva; pe balcon, slujnica rămase încremenită, cu steagul în mînă, lăsînd pînza să atîrne pînă aproape de pămînt, peste capul unui jandarm, care o tot dădea la o parte cu baioneta. Mulțimea undui, ca și cum ar fi vrut să se pună în mișcare, și-și potrivea pasul. Atunci jandarmii clănțăniră din închizătoarele armelor și luară poziție, dar cei ce erau mai în față puteau să-i vadă că tremură și aruncă tot timpul priviri îngrozite în lături. Pe balcon apăru domnul Mitran, gesticulînd enervat; vorbea ceva, dar nu se auzea nimic; fu văzut numai răstindu-se la slujnică, smucindu-i steagul din mînă și încercînd să-l fixeze el; nu izbuti și atunci, pe neașteptate, îi trase fetei o palmă; ea se dădu la o parte și se izbi de grilajul balconului; de jos se ridică un vuiet și mulțimea porni spre poartă.
— Jos Brătianu și Maniu! Jos partidul țărănist!
Jandarmii gesticulau cu armele, le puneau la ochi, luau pe loc repaus; domnul Mitran, acoperind cu spatele portretul lui Mihai I, dădea din mîini, tropăia, pe urmă scoase din buzunar niște ochelari de soare și și-i puse pe nas.
O piatră izbi cu un zgomot sec în poartă, jandarmii încremeniră cu arma la picior. Atunci, pe zidul lat de piatră roșie, care împrejmuia locuința și livada lui Mitran, apăru un individ înalt, cu părul zburlit și aproape alb; se detașa precis pe fondul cenușiu al cerului. Își scoase fulgerător mîna din buzunar, se auzi o împușcătură seacă și placarda roșie începu să se clatine, apoi dispăru printre capete. În secunda de tăcere ce urmă, individul sări de pe gard.

5

Înainte de începerea bătăliei, Găvrila Ursului venise la locuința domnului Mitran. Nu-l prețuia de loc pe acest avocat care venise în tîrg acum douăzeci de ani, cu o singură valiză de lemn și o haină neagră, lucioasă, făcută din anteriul părintelui Mitran, tatăl său. În scurtă vreme însă începu să se vorbească despre el; se spunea că e părtaș cu hoții de cai și de porci pe care, într-adevăr, izbutea să-i scape cu pedepse derizorii; îi mai mersese vestea că știe să mituiască în așa fel încît nici regele nu s-ar simți jignit; la doi ani de la sosire se însură cu fata lui Stiegler, proprietarul magazinului general: fata avea tuberculoză osoasă de mulți ani, ceea ce nu-l împiedică pe Mitran să-i facă un copil. Ea muri la naștere și copilul îi mai supraviețui două luni, orb și putred. Ca să-și uite durerea, cum spunea, Mitran intră în politică, la țărăniști, și deoarece, ca avocat, trebuia să-și menajeze clientela, era tolerant, afișa o amabilă lipsă de naționalism, atitudine care-i aduse de cîteva ori mandatul de deputat. În timpul lui Antonescu stătu în lagăr, ca francmason (deși habar n-avea „ce-i aia"). *Ardealul democrat* publică un medalion despre el: „Integru, om de principii, intelectual nedezrădăcinat, legături adînci cu poporul țăran, dialectician al ideii, respect la proprietate etc... etc." În realitate singurul lui talent, remarcabil însă, era o memorie uluitoare a numelor, a fizionomiilor; cunoștea pe fiecare om din plasă, chiar pe aceia pe care i-i arătase cineva cu vreo ocazie. De aceea, cînd servitoarea veni să-i spună că-l caută Găvrila Ursului din Lunca, Mitran îl primi cu deferență, iar de la primele cuvinte, cînd înțelese că Găvrila ar vrea să organizeze P.N.Ț.-ul în sat, mimă o emoție extraordinară, și-l sărută. Era — în același timp — foarte neliniștit: avea in-

formații că se pregătește „detronarea“ cu tămbălău a pretorului; ar fi vrut să dea un exemplu țării întregi, dovedindu-i că, în „fieful“ lui, comuniștii nu vor fi în stare să facă ceea ce făcuseră în toată țara. Găvrilă vorbea potolit și biblic despre vremurile încercărilor, îi înșira nume de oameni din Lunca, pe care partidul ar putea să se bizuie la greu. Mitran dădea din cap, surîdea, se căuta după creion și carnet să noteze, uita să noteze; în realitate, în timpul din urmă nu se ocupase de organizare, ci fusese tot timpul la Arad, unde în cercurile diriguitoare se făceau combinații subtile pentru trecerea în rezervă a baronului Papp, ale cărui gafe făcuseră mult rău: Mitran nu spera să-i ia locul, era prea realist ca să nutrească asemenea iluzii, dar știa că e bine văzut de aripa tînără; or, acum era momentul marilor lovituri pentru care trebuia îndrăzneală și șiretenie, nu rigiditatea senilă a baronului. De la o vreme, Găvrilă simți că vorbește în gol, deși înfățișarea lui Mitran nu se schimbase. Tăcu, fără să se supere si-și dădu seama că e ca și cum n-ar fi scos o vorbă. Odaia era mare, cam întunecoasă, focul ardea vesel în sobă și sticla de pe birou strălucea, roșie, din pricina lui. „Lor nu le pasă, se gîndi trist. Ei au alte treburi și gînduri.“ Îi părea rău că venise, că-și lăsase fata jos, în bucătărie, ca pe o slujnică. Se mai gîndea că predicase toată viața degeaba oamenilor să fie frați.

— Știți ce, domnule? spuse deodată, aproape mînios. Îmi lăsai fata jos, în bucătărie și i-a fi urît...

— Dar vai de mine, domnule Ursu, cum se poate? Vă rog mult s-o chemați... Tot ce-mi spuneți e foarte interesant... Bată-mă Dumnezeu — surîse el șmecherește — dacă nu-i păcat că dumneata te-ai ocupat de plugărie... Un om atît de... atît de... învățat...

Strigă slujnica și-i spuse să poftească pe domni-

șoara Ursu înăuntru, imediat, apoi se întoarse spre Găvrilă, zîmbitor:

— Și, cum spuneam... trebuie să se ocupe cineva și cu acelea...

— Da, desigur, fără îndoială...

Măria intră, roșie la față, speriată. Se temuse toată ziua. Nu înțelegea de ce o chemase tată-său la tîrg: nu era obiceiul lui să facă asta. De bună seamă *știa*. Atunci de ce nu-i spune, să se isprăvească odată? Să se arunce în fîntînă, dacă-i mai bine așa, dar să nu aștepte fără rost, cu frica și durerea înfipte în trup, una mai rea decît cealaltă. Era în luna a doua, avea grețuri și curînd o să se cunoască. Atunci, Dumnezeu să-i fie milostiv. Dacă n-o omoară Găvrilă, o strînge de gît Ezechil. Poate de el se temea mai mult; parcă nici n-ar fi fost om. Cînd se ciocnea de el prin vreo odaie sau la fîntînă, Ezechil mormăia ciudos, dar privirile îi străluceau aprinse și mîinile mari, negre, parcă veșnic murdare, tremurau ușor. Uneori, cînd nu era nimeni prin apropiere, o privea pieziș și șoptea surîzînd: „'tă-te dracu!"

Se așeză pe marginea unui scaun și, cînd Găvrilă îi spuse apăsat, parcă în dușmănie: „Te-am chemat *aici*!" își simți tot trupul arzînd, pe sub rochii. Pe urmă nimeni nu mai spuse nimic. Mitran începea să se enerveze: să-l fi alarmat degeaba cretinii de la Arad?

— Un pahar de vermut? întrebă.

— Nu! răspunse Găvrilă.

— O cafeluță?

— Nu.

— În sfîrșit, o prăjitu... (și diminutivă fără să știe de ce) rică?

— Nu.

Pe neașteptate ușa se dădu larg de perete și intră un om înalt, foarte slab, cu părul cînepiu, lung, vîrît

sub gulerul unei haine de piele. Din pricina bărbii nerase, obrazul îi părea o scîndură negeluită.

— Dar cum? sări în picioare Mitran, tremurînd de indignare.

— Tu ești, Mitran? Tu ce aia a mă-ti păzești? Abia atunci o văzu pe Măria și se strîmbă: „Pardon, fă".

Mitran devenise livid. „Va să zică, așa încep. Vin și mă asasinează... Bine că e țăranoiul aici... Ori, poate..."

— Cu cine am onoarea? bîigui.

— Eu sînt ăla, mă, care locuiesc la moșie... Ăla *frumosu...*

Mitran se intimidă atît de tare, încît și Găvrilă își dădu seama că noul venit trebuie să fie cineva foarte sus-pus.

— Ce plăcere... ce onoare... vă rog să...

— Bolșevicii au pornit de la gară. Vin să-l dea afară pe Ionașcu, iubițelule... Ce-ai pregătit?

— Stimate domnule...

— Treci...

— Stimate domnule, eu, am să vă explic... e o situație... aveam aici cîțiva studenți, mediciniști de la Cluj... Au plecat ieri... E trist, dar nu ne putem bizui decît...

— Ești un c... belit!

— Apoi, domnule, noi om mere, se ridică încet Găvrilă. Atunci dacă îți binevoi, îți pofti pe la noi, să stați de vorbă cu oamenii, să le spuneți ce vrem noi și să nu se lase înșelați de vandroci...

Prin geamurile duble intră, la început încet, parcă timid, vuietul de afară.

— Ce-ar fi de făcut, domnule? murmură Mitran.

— Îți spun eu: dacă toți sînt tîmpiți ca tine, am să-mi iau picioarele în buzunar și mă duc în Germania sau în Spania... Păi, așa se fac chestiile astea? Ce-i spun eu lui Ramolilă?

— Cui, vă rog?
— Aluia, lui Pappăsulă... Ducele... Am opt oameni. Opt ori douăzeci cît fac, mă?
— O sută șaizeci, răspunse mașinal Măria.
— Bine, pupa-te-aș unde ți-i lumea mai dulce... O sută optzeci de gloanțe... Și?
— Dom' fiscarăș! Au venit jindarii! intră zbierînd slujnica.
— Vedeți? Am pază! N-o să...
Individul parcă nu-l auzea. Scosese din buzunar un revolver greu „Parabellum", îi verifică încărcătorul, apoi se întoarse spre avocat.
— Cu tine mai vorbesc eu, puiule. Te-a făcut mă-ta cu un frizer, și-ai ieșit cu capul chel pe dinăuntru. Noroc, camarade! merse el spre Găvrilă. Să nu mai vii pe la boul ăsta, că nu merită... (Cu toată puterea lui de stăpînire, Găvrilă nu se putu împiedica să nu zîmbească.) Îți temi pămînciorul, hai? Că o să ți-l ia tovărășeii, iar pe tine o să te trimită să te răcorești la Vladivostok? Hai? Iar pe puiculița asta o s-o întindă în mijlocul drumului, pe rînd, cu bilet? Nu mai veni la tîmpiții ăștia, ascultă-mă pe mine, că-s om bătrîn și pățit. Vă salut, ca soarele sfînt de pe cer. Și ieși, lăsînd ușa larg deschisă în urma lui.
— Cine-i dumnealui? întrebă Găvrilă. Mitran, cu urechile vuind de zgomotul de afară, răspunse:
— Un sfînt.
Își luară rămas bun, stingheriți, ca și cum ar fi trebuit să se mai vadă odată, cine știe cînd, dar știau amîndoi că asta n-o să se mai întîmple. Mitran le spuse să coboare pe scara de dindos, să iasă în livadă, iar de acolo pe o portiță care dădea afară, spre groapă.
Pășiră amîndoi alături, pe potecuța pietruită dintre pomi; aici zgomotul se auzea parcă mai stins, neputincios să tulbure liniștea pomilor goi încă.

Găvrilă, fără să se uite, întinse mîna și-o puse pe umărul Măriei.

— Fata mea, te-oi mărita, să scăp și de grija asta... Eu mi-s bătrîn și... (vocea îi scăzu pînă la șoaptă) și prost... Și o privi în ochii ușor aburiți.

— Lumea-i proastă, tăicuță.

— Îți mulțămesc pentru această vorbă.

Cînd ieșiră pe portiță, îi izbi și-i înspăimîntă viermuiala neagră din groapă; părea că fundul gropii îi suge pe oameni și ei se împotrivesc, să nu se scufunde.

Găvrilă stătu puțin; privirile albastre îi erau nevinovate, dureros uimite.

— Hai să-l găsim pe Ezechil, spuse, și să mergem acasă... Pînă mai avem casă...

Se îndreptară spre locul unde știau că-și lăsaseră căruța, dar nu putură ajunge acolo, deoarece vreo cincizeci de luncani, cu Picu în frunte, le tăiară calea, îi despărțiră. Picu agita o pușcă cu patul retezat și zbiera ceva; nu era însă învățat să vorbească de cînd îi erau dinții rupți, își mușcase buzele și o șuviță subțire de sînge i se scurgea pe bărbie. Îl prinse pe Găvrilă de piept:

— Ce faci, mă! Ne omoară, și tu ce faci!?

— Ești băut, Picule, spuse neliniștit Găvrilă. Nu-și mai vedea fata.

Picu stătu o clipă pe gînduri, apoi îl dădu cu cotul la o parte.

— Du-te păcatelor tale! După mine, fraților!

De pe marginea gropii se cățărau oamenii cu furci, topoare și resteie; alții adunau pietre și bruși de pămînt uscat. Treceau pe lîngă Găvrilă, izbindu-l în piept, în coaste, răsucindu-l, înghesuindu-l într-un perete; îi văzu pe dascălul Cordiș, pe învățătorul cel nou, care pășea ca o barză, cu ochelarii alunecați pe vîrful nasului, pe Gligor al Hahăului, mai înalt cu un cap decît toți ceilalți și care, bu-

nul Dumnezeu știe de ce, zîmbea ca un copil, pe Alexie Mavă, om de optzeci de ani, cu ochii urduroși, pe Culcușea, roșu și descojit, și încă vreo două muieri. Răcneau toți, pe toate glasurile:

— Ne omoară ungurii!

— Stați, măi fraților! Ce faceți, măi oameni buni?

— Omoară...

— Care unguri? Ședeeeeți, mă, blînzi...

— Pe noi, măăăă? Cine să ne omoare? De ce să ne omoare, măăă?

Unde era fata? S-o strige, n-avea rost... N-o vedea... Poate e de cealaltă parte a mulțimii care trece... Să n-o fi luat cu ei... Cineva îl izbi atît de tare, încît își pierdu răsuflarea și ochii i se împăienjeniră. Ar fi vrut să aibă glas să le strige: „Oameni, fraților mei, iubiții mei... goniți ura din inimi, aruncați din mîini cuțitul... ori, altfel, nici întunericul cel mai din afară nu va fi mai negru și mai rău decît viața noastră... Pace pe pămînt, pace, pace, pace..." Ei treceau însă mugind, cu obrazuri străine. Măria nu se vedea nicăieri. De departe se auzeau împușcături. Lipit de perete, Găvrilă se gîndi: „Doamne, de ce m-ai făcut mai înțelept și mai cinstit decît pe semenii mei?"

6

Luncanii intrară în mulțimea din piață ca un ic și, pentru că nu le păsa în cine dau, înaintară repede, răsturnînd în stînga și-n dreapta oameni, femei; în jurul lor se făcea un fel de tăcere ciudată, nedumerită. Picu voia să ajungă în locul unde se găseau țăranii unguri din Satul Nou; avea cinci

gloanțe în pușcă, dar nu trase nici un foc; lovea numai cu răutate între ochi, în gît, sau în josul pîntecului pe cei ce-i stăteau în cale. În urma lui se auzea vocea spartă a lui Cordiș, cîntînd: *„Preoți cu crucea-n mînă, căci oastea e creștină“*; Suslănescu, sprijinit în dreapta și în stînga de trupurile celor ce înaintau, era amețit pentru prima oară în viața lui de un sentiment animalic de forță: ar fi vrut să lovească și el, să urle, dar nici un sunet nu-i ieșea din gîtlejul încordat; nu vedea nimic, își părăsise trupul mîngîierilor aspre ale mulțimii. Bucuria hohotea în el, ar fi vrut să se agațe de oricine, să îmbrățișeze un trup puternic, să împărtășească oricui mulțumirea neliniștită care-l sfredelea. La un moment dat, în înaintarea aceasta hăbăucă, printre oameni care nu înțelegeau ce se întîmplă, o femeie fu smulsă de pe margini și căzu, clătinîndu-se, între luncani; bătrînul Alexie Mavă se repezi la ea, își încleștă degetele subțiri, descărnate, în bluza ei cu flori roșii și o rupse de sus pînă jos, dezvelindu-i sînii; femeia își puse amîndouă palmele la ochi. Striga tot timpul, dar nu se auzeau cuvintele ei; cînd Suslănescu ajunse lîngă ea, era căzută în genunchi și-și apăra mereu fața: el întinse mîna și o pișcă de gît, pe urmă fu purtat mai departe.

În sfîrșit, țăranii unguri își dădură seama de ce se întîmplă; răsunară strigăte:

— Fraților, ne omoară turbații din Lunca!

Picu se trezi în fața ungurului gras și a muncitorului care voise să facă loc coloanei; i se păru că recunoaște pe unul din ei și trase primul foc, în plin, cu țeava lipită; țăranul căzu peste el, umplîndu-l de sînge. În fața cadavrului întins pe jos, luncanii se opriră: Picu își ascunse arma în buzunarul sumanului și se aplecă asupra mortului, îl luă de mîini și-l ridică. Alți cîțiva se apropiară

de el — în înghesuială nimeni nu văzuse ce se întîmplase — și proptiră mortul; îl băteau pe umeri, cineva-l strigă pe nume; Picu repeta tot timpul, uimit:

— Da ce-i cu tine, frate, îți rupseși ceva?

În clipa următoare, deasupra luncanilor începu să plouă cu pietre, aruncate la întîmplare, în grămadă: erau înconjurați din toate părțile și nu mai puteau să se miște. Suslănescu, îngrozit, auzi vîjîitul pietrelor pe la ureche și beția i se risipi într-o clipă: în jurul lui vedea fețe roșii, asudate, neomenești. Prinse brațul lui Cordiș și scînci:

— Hai să mergem de aici... nu pot suporta... De ce? De ce? Se întoarse să vadă ce s-a întîmplat cu femeia, n-o zări și privirea îi căzu asupra unor piepturi care se zbuciumau; un flăcău lovit în ochi urla și întindea pe obraz scursoarea albicioasă a globului spart. Pe urmă, din partea cealaltă a pieței se auziră cîteva focuri răzlețe, urmate de zbieretul de spaimă al mulțimii.

„Cine trage? De ce trage? se întrebă Suslănescu... Și, în definitiv, ce se petrece aici? Ce vreau aceștia?" Se simți apucat pe la spate, tras, împins: închise ochii și se lăsă purtat; simțea mirosul aspru de sudoare al oamenilor, îl înnebuneau de plăcere și de spaimă vocile lor răgușite și-n același timp îi venea să plîngă. Împușcăturile continuau să răpăie rare, dar, pare-se, precise, deoarece piața începu să se golească: mulțimea năvălea pe strădutele învecinate, căzînd în șanțuri, încălecîndu-se; în urmă, cîteva trupuri, întinse pe jos, se mișcau încet, parcă ar fi vrut să-și găsească un loc mai comod; de la biserica ortodoxă un clopot dogit era tras în dungă.

Suslănescu fugi și el, se adăposti sub porți, încercă să intre în case, dar toate porțile era încuiate și gardurile prea înalte ca să le poată sări. Nu

mai vedea pe nimeni cunoscut, ci numai aceeași imagine, multiplicîndu-se la nesfîrșit, neschimbată. Oameni gonind, îmbrîncindu-se Nu mai putea alerga și se opri, rezemat de un gard: în fond, nu-i era frică, războiul se terminase, *nu se mai putea muri*. Ceea ce se întîmpla aici era altceva, o renaștere inconștientă și sălbatică a tuturor lucrurilor în care crezuse sau crezuse că crede: patrie, naționalism, existența virilă a poporului romîn. „Și, totuși — se gîndi — ar fi poate mai bine ca poporul să primească fără murmur schimbarea societății; altfel vom avea responsabilități care ne depășesc și vom trăda iar."

Nu-și putea găsi respirația, pieptul îi ardea și, sub cămașă, pe trup, îi șiroia o sudoare călduță, ca urina. Era singur; străduța se golise. Obosit și amețit se pregăti să plece, nici el nu știa unde, cînd dinspre piață îl izbi, violent, vuietul ritmic al unei mulțimi de pași. Se scanda dușmănos, cu un fel de furie care abia așteaptă să se reverse:

— Jos fascismul! Jos fascismul!

Cîțiva oameni trecură în goană pe lîngă el: erau bărboși, murdari, cu puști în mînă. Ultimul se opri lîngă Suslănescu, îl privi scurt și rînji:

— Ei, bă, vin ai tăi. Nu te mai teme!

Avea o înfățișare atît de sălbatică, încît Suslănescu știu că în clipa următoare îl va împușca, înainte ca el să aibă timpul să-i spună că e romîn, că e alături de cei care...

Individul bărbos îi trase două palme; Suslănescu simți sticla ochelarilor spărgîndu-se, rănindu-i pleoapele.

— Hai, Petre, ce faci, mă? Vrei să ne prindă?

— Sînt romîn! strigă Suslănescu, furios, gata să dea și el. Auzi, dobitocule? Sînt!

— Atunci, să-ți fie de bine, frate, rîse omul, depărtîndu-se ca să-i ajungă pe ceilalți.

Suslănescu umblă multă vreme, orb, ținîndu-se de pereți, pînă cînd — habar n-avea în ce loc și cum — se simți apucat în brațe.

— Domnule profesor, ce-ai pățit? Aolică de mama noastră, în ce ne băgarăm!... Era Cordiș, cu hainele rupte, cu o căciulă străină înfundată pînă peste urechi; fața acoperită de o crustă de noroi și bălegar îi era agitată de un tremur nervos.

— Dar ce s-a întîmplat?

— Cum, nu știți? Morți, sute de mii de morți, răniți, e o jale... Au venit cîteva camioane cu bolșevici de la Arad, pe de altă parte s-a telefonat că vine armata romînă, regele și armata! Anglia și America! Armata vine chiar pe drumul pe unde trebuie să mergem noi acasă... așa că... Hai, domnule, să fugim!

— Unde?

— N-auzi? N-auzi, ce dracu, n-oi fi surd! (Într-adevăr se apropia zvonul muncitorilor înaintînd: „Jos fascismul! Moarte fasciștilor!")

— Bine, dar nu văd fără ochelari... Mi i-a spart un romînaș de-al nostru...

— Nu face nimic, cumpărați alții! strigă Cordiș înfuriat. Îl luă pe sus aproape și-l tîrî după el; din fugă urla celor pe care-i întîlnea pe drum, fără să-i pese cine sînt: Fugiți, că-i prăpăd... A curs sîngeee! Vai de buricu nost... Vorbesc popular, să mă priceapă, îi suflă în ureche lui Suslănescu. Uite, am ajuns... Aici în sfînta biserică, n-o să dea de noi, poate atîta respect mai au...

Biserica era însă închisă. Intrară în curte, bătură la ușa paraclisierului, care le deschise speriat; era un om din Lunca, îl cunoștea pe Cordiș așa că, fără să mai întrebe nimic, îi duse într-o odăiță dosnică, îi încuie acolo și, de afară, îi liniști:

— Numai dacă n-or aprinde casa...

Pe pipăite Suslănescu găsi o laviță, se așeză și scoțîndu-și pulpana cămășii din pantaloni, începu să se șteargă pe față, pe ochi. Vocea lui Cordiș venea de undeva, din odaie:

— Ei, soarele și luna, îmi vine să plîng, dom' profesor... Sfînt e țăranul, bine că de acolo mă trag... Să fi văzut ce-au făcut ai noștri, dom'le... ceva ce... dumneata niciodată...

Suslănescu se întinsese pe laviță, cu mîinile sub cap. Era ușor, fericit fără motiv, și trupul obosit îi făcea plăcere. „E bine că am venit aici, poate că... Nu. Altceva trebuie acum... O sală mare, aula unei facultăți, sute de ochi strălucitori, așteptîndu-mă, mîngîindu-mă, încurajîndu-mi primul moment de timiditate... O lumină ușoară mă transfigurează... Domnilor studenți..."

— ...da, domnule... L-au văzut oamenii la geam... La comuniști... Eu am spus de cînd s-a întors de la ruși... Am spus: „Păziți-vă, fraților, că ăsta ne mănîncă oasele..." L-a văzut Picu, țăranul ăla martir, și a vrut să tragă în el, că a mai tras prin geam, dar l-a recunoscut și... spune-mi tu, că ești cu școală, oricît, *domn*, de ce-l iubesc oamenii?

— ...„din neguri, pe brînci, tîrîrea obscură a umanității... adevărul pumnului, al pietrei cioplite, adevărul pasiunii nude. Împreună, tovarăși! Să învățăm altă istorie... Aceea pe care n-o bănuiam... Istoria eram noi, dar fără să știm... Am fi putut..."

— ...oare m-ar pune pe mine director? Ori și ăia de la inspectorat or fi niște comuniști? Mătăluță joci de-a pocherul? Păi, pui măcar un leu pe o carte pierdută? Ce aia a...

— ...„aici, în mulțimi, unde clocesc patimile... Prevăd murmurul dumneavoastră de indignare, dar voi spune sus și tare (iertați-mi rima!): să luăm din marxism ceea ce e bun: ideea istoriei făurite de mulți, dar să ne oprim la momentul în care ide-

ile răbufnesc, se amparează de mulțimi. Idei? Nu! Sentimentul fraternității de sînge. Na-ți-o-na-lis-mul! Și-n timp ce le-aș spune toate acestea, m-aș gîndi detașat, la mine! Și tu? Fir de nisip gînditor, tu care-ai suferit atîta? Cum poți tu să învingi tot ceea ce spui? Cum poți să-ți învingi propriile lanțuri?"

— Jos fascismul! răsuna de afară. Cordiș tăcea, poate adormise.

„Tot pentru mine — se gîndea Suslănescu — în timp ce voi vorbi: Cine știe cine va fi profetul care va aprinde sentimentul adevăratei *fraternități*, dezbrăcată de tot ce o poate mima. Eu îl voi urma și mă voi dărui cu tot ce există în mine, pentru că pînă atunci, desigur, voi afla cine sînt."

Afară, orășelul părea să fi devenit un singur strigăt.

7

George izbuti cu greu să ajungă la sediul partidului comunist, o clădire mare, galbenă, fosta proprietate a unui negustor ungur care fugise cu armata lui Horthy și din care nici jumătate din camere nu erau ocupate. Se întîlnise pe drum cu directorul școlii din Tîrnăuți, Bozga, un individ mărunt și lipicios care, după ce-l sărută smiorcăind, începu să-i povestească aventurile sale în război (cum scăpase înot din Crimeea, cum fusese reformat) pe urmă trecu la „vremurile grele", la comuniștii care mașinează, la rezistența delicată și diplomatică necesară; în clipa cînd izbucni bătaia, după ce rămase un timp încremenit, cu ochii hol-

bați, o luă la fugă acasă, să-și apere familia, lăsîndu-l pe George în mijlocul drumului.

Pătrunse ușor în sediu, poate datorită uniformei fără grad pe care o purta. În biroul secretarului, odaie mare, proaspăt spoită, fără mobilier, se afla un singur om înalt, îndesat, cu mustață cenușie, tușinată; se plimba încet, cumpănind fiecare pas dintr-un colț în altul. Îl recunoscu îndată, deși se schimbase mult, îmbătrînise și avea acum o înfățișare închisă și sigură.

— Ardeleanu, dumneata?

— Domnule director!

De afară răzbătu, ca o explozie îndepărtată, vuietul mulțimii, surd, amenințător. Instinctiv, George făcu un gest spre fereastră, dar Ardeleanu păru să nu-l observe; surîdea strîmb, cu ochii ușor umezi, și nu-i lăsa mîna dintre palmele lui mari, puternice și umede.

— M-am gîndit mult la dumneavoastră, să știți, spuse, surîzînd mereu, greoi, parcă neînvățat. Și cu voce joasă: Aici?

George dădu din cap:

— Unde altundeva, după toate?

— E bine, încuviință Ardeleanu. Tare bine.

Ușa se deschise, dată de perete, și intră un om mic, pricăjit, foarte chel, cu o mustață alb-gălbuie, ca de focă. Părea speriat, îi tremurau mîinile și vocea, cînd vorbi cu un puternic accent unguresc:

— Cu reșpect și supunere raportez, tovarășe instructor, că am primit legătura cu Arad. Vin... au plecat deja cîteva camion cu tovarăș.

— Ce faci? Raportezi? ridică din umeri Ardeleanu. Ce pot eu să-ți fac atunci? Dumnealui e tovarășul director din Lunca, membru al partidului nostru.

— Să trăiți! își pocni călcîiele omulețul. Am onoarea, cu supunere...

— Tovarășe secretar al plășii! răcni atunci Ardeleanu, pentru numele lui Dumnezeu, dar nu ești în armata lui Frantz Iosif! Ce dracu! De cînd am venit... cu supunere, raportez, să trăiți...

— M-am buiguit de cap, șopti omulețul, ștergîndu-și chelia cu o batistă roșie, foarte murdară. Eu sînt Móhai, meșterul de la moară, îi spuse el lui Teodorescu. Vin tovarășii, vin.

— Să-i așteptăm atunci, mîrîi Ardeleanu. Se vedea că fierbe, dar încerca din toate puterile să se stăpînească. George se duse la geam și-și lipi fruntea de sticlă. Îl cunoștea pe Ardeleanu de mult, de cînd acesta era mecanic la moara lui Papp din Lunca; se purtase cu el la fel ca și cu toți ceilalți oameni din sat, cu aceeași binevoitoare atenție absentă. În sat se interesase de el, dar .i se spusese că Ardeleanu a murit în timpul unui bombardament la Gurahonț.

Afară, străduțele care se vedeau de la geam erau goale, cenușii, casele păreau părăsite și un cocoș sfrijit se plimba ciudat de neliniștit. Móhai respira greoi, tușea, dar Ardeleanu nu-i dădea nici o atenție. Atunci bătrînul începu să explice (din tonul lui se vedea că o făcea cel puțin pentru a zecea oară):

— Drept, n-am organizat, dar nu superat... Oamenii nu știu nimic, eu le-am spus de multe ori, și aseară... mult, mult de tot, cum e lupta de clasă, cine sînt dușmani și aliați... Acuma, dacă vin tovarăș, rezolvăm. Pînă atunci, așteptăm.

— De ce să așteptăm? se întoarse George, scos din fire. Ce să așteptăm? Să vină aici și să ne dea foc?

— Bată-l Dumnezeu țăran — suspină Móhai — nu poți înțelege la el nicicum. Speculanți, plini de banii, care iau de la muncitori de la oraș.

— Toți? sîsîi Ardeleanu.

— Nu toți, că nu toți ai bani să faci specula... Dar toți vrea... Nu-i satură Dumnezeu odată... Acum, poftim, bat pe muncitori...

— Muncitorii nu pot fi bătuți, spuse Ardeleanu... Respiră adînc — se făcuse îngrijorător de roșu la față — și în sfîrșit izbucni: Dar nici dumneata n-o să...

— N-o să ce? bîigui speriat Móhai.

— Nimic...

— N-are rost să așteptăm! spuse George. Nici un rost. Eu sînt de părere să ieșim afară, să le vorbim oamenilor.

— Nu ascultă! strigă Móhai. Cunosc eu la ei... Și, mai ales, bandiții din Lunca, toți legionari, naționalismus...

George își pierdu cumpătul (undeva, rămas lucid, se întreba cu uimire ce înseamnă asta, pasiunea pe care nu și-o cunoștea, nerăbdarea de a ieși afară, în fața oamenilor răzvrătiți — împotriva cui?). Acum, orice, în afară de așteptarea asta, cunoscută în timpul războiului, atît de inutilă, a ajutorului venit din afară.

— E un moment care nu se poate pierde... Dacă vreți, pot să vorbesc eu oamenilor...

— Despre ce? întrebă blînd Ardeleanu.

— Despre moșia baronului Papp, care trebuie, mă înțelegi, trebuie expropriată... Tovarășe — se întoarse el aproape rugător spre Móhai — ați pierdut atîta vreme!... Oamenii s-au întors de pe front, așteptau, nădăjduiau, li s-a vorbit de pămînt... Și, nicăieri, nimic, despre moșia asta blestemată, pe care o urăsc și o doresc... Tăcu, speriat de rezonanța neobișnuită pentru el a tot ceea ce spunea. Minunea începea să se împlinească, ei nu știau și nu le-ar fi putut-o spune, dar era bine așa.

— Cum — se repezi Ardeleanu spre Móhai — n-ați făcut nimic în direcția asta?

— Nu se putut! strigă acesta. Pretorul, cîinele turbat, a spus că împușcă imediat pe cine vorbește asta, fără milă... Moșia mică, nu ajunge, nu știu cum a spus pretor, că nu-i moșie, e fermă-modelă... Ai fost acolo și ziarist de la America, prieten lui Roosevelt.

— Moșia e în hotarul comunei Lunca, nu? întrebă Ardeleanu.

— Da.

— Bine. Plec chiar azi acolo... Pînă diseară facem comisia de împroprietărire. Iar tu, tovarășe Móhai, ai să răspunzi în fața partidului. N-ai anunțat partidul, te temeai că și acolo sînt pretori?...

— Nu-i experiență — suspină bătrînul — mai învățăm mult...

— De ce rîdeți? se întoarse Ardeleanu, mirat, spre George. Într-adevăr fața acestuia era luminată de un surîs care-l făcea pe neașteptate foarte tînăr; numai în priviri, stăruia o undă de încordare.

— Rîd — spuse el — pentru că-mi pare bine. (Nici asta nu se putea spune: Aici se trăiește... Revoluția e aici, dintr-un cuvînt.)

Afară începuseră împușcăturile; le ascultară tăcuți, cu îngrijorare; Móhai își ascunse fața în palme. Peste un sfert de oră, un tînăr, cu obrazul învinețit de lovituri, intră clătinîndu-se și urlă:

— Au venit muncitorii de la Arad!

— Haidem, spuse Ardeleanu. Cred că acum e în regulă.

Înainte de a ieși, își îmbumbă toți nasturii și-și pieptănă părul. Îi tremurau buzele.

— O să vorbesc eu, spuse George.

Ardeleanu încuviință din cap.

8

Mitru fusese smuls din tîrg de valul de oameni, purtat pe sus, ciocnit de consăteni, dar nimeni nu-l băga în seamă, ca și cum ar fi fost un butuc rătăcit în mijlocul lor și care, din pricina înghesuielii, nu se putea așterne la pămînt. Se lăsă un timp dus, apoi începu să dea cu coatele în dreapta și în stînga, la întîmplare. Era neliniștit de bătrînă, de porc, iar ceea ce se întîmpla nu-l privea. Bată-se, dacă vor, omoară-se, el n-avea nimic de împărțit cu nimeni. Înainte ca luncanii să ajungă în piață, izbuti să se smulgă dintre ei, să se agațe de un salcîm, cu toate puterile. Îi venea să rîdă: „Uite că nu mă pot trage de aici!" Pe urmă, după ce locul se mai limpezi, voi să se întoarcă, dar asta nu era cu putință: tot mai veneau oameni și de la o vreme se zăpăci, o luă pe niște ulicioare lăturalnice ca să ajungă la „Groapă" și, simțindu-se ostenit și flămînd, se așeză pe o bancă, în fața unei porți încuiate; băgă de seamă că, de la ferestrele casei, din cînd în cînd, cineva ridică perdeaua și se uită la el. Își spuse că, ajutată de Dumnezeu, bătrîna o să se descurce cumva: cine ce are cu o hîrcă!? Îi păru îndată rău de acest gînd: o iubea în felul lui pe nană Ană, poate și pentru că se temea de ea: ar fi vrut să-i semene, să nu pună chiar așa la inimă toate cele ce i se întîmplau, dar pesemne că oamenii de pe vremuri erau din altă viță, care pe urmă s-a stricat, prost altoită. „La urma urmei, vai și amar de cel care s-a lega de ea, că-i dă cu toporul în cap. Îi ca un hoher..." Asculta și nu prea auzea hărmălaia din piață: îi și vuiau urechile. Înainte de plecare, doamna dăscăliță îi dăduse cafea cu lapte — o băuse cu amărăciune, gîndindu-se că mai degrabă i s-ar fi potrivit pruncului, care de cînd e el nu gustase așa ceva. Poate

nici n-ar vrea să bea, dacă nu știe ce e. Și, pe urmă, atîta pagubă, că s-a spart tîrgul; barem n-are de ce se cătrăni. Floriței i-ar fi trebuit o sumedenie de lucruri. Ea nu-i spunea nimic, dar el știa ce lucruri îi trebuiesc și asta-l durea de parcă i-ar fi trebuit lui. „Săracele muieri, puține-s și-ale lor!“ Dacă ar avea bani să-i ducă o cîrpă roșie, Florița ar fi mai bucuroasă decît de cine știe ce... Începu să-și facă niște socoteli încîlcite: știa dinainte că nici una n-o să-i iasă, prea i se ținea nenorocul pe urme, dar era bine să te gîndești. Poate dracu și maica lui știu, poate că ar putea să iasă și bine... Din grîul și porumbul care i se cuvine de la director, poate să-și ridice casa pînă la iarnă. Cu mîncatul ar fi mai greu, că nu le rămîne bob, iar datornici n-ar prea fi vrut să se bage, nu de alta, dar i se încleșta gîtul cînd trebuia să-și ceară iertare că nu se poate plăti încă. Nici o țigară n-ar strica, dar n-avea fir de tutun. „Oarecum, tot nu-s prost eu, se gîndi. Cînd am venit în sat, am vrut să omor pe toată lumea... Găvrila Ursului mi-o deschis ochii, doamne, ține-l. Poate ar fi mai bine să mă fac pocăit, că la ei nu-i rușine să vii la templu prost îmbrăcat. Și Floriții i-ar plăcea să cînte, că are voce bună, da la biserică parcă te lasă Grozuța? Dacă ar fi trei biserici în sat în toate ar vrea să cînte deodată, să pice-n c... luncanii cu ce voce l-o hărăzit dracu.“ Se întrebă cît o fi ceasul și-și aduse aminte că pe front luase un ceas de mînă, de aur, de la un neamț mort, dar îl dăduse într-un sat vecin pe un chil de pălincă. Uite, dacă nu l-ar fi dat...

Aici îl găsiră Gligor a Hahăului și Bitușea, morți de beți, care veneau în fugă și hăulind așa de tare, încît din ogrăzile închise lătrau furioși toți cîinii. Dar altceva îl uimi pe Mitru. Amîndoi aveau brațele încărcate cu tot felul de lucruri: rochii, haine, o cratiță mare, strălucitor de nouă; Gligor purta,

aruncată pe spate, o plapumă galbenă de mătase, care se tîra în noroi. Îl recunoscură, se așezară lîngă el și începură să-l sărute ca nebunii, îmbălosîndu-l tot. Se prăpădeau de rîs, sughițau și nici unul dintre ei nu era în stare să scoată o vorbă: se gîdilau unul pe altul, scuipau. De Bitușea nu se mira: îl știa bătăuș, cam bețiv și vesel al dracului, deși curgeau zdrențele de pe el și slugărea la Picu, unde de bună seamă va rămîne pînă la bătrînețe, dacă o să-l țină cineva din milă; dar Gligor, cît era de mare și de puternic (ducea doi saci de grîu fără să clipească și ar mai fi putut duce unul, dar nu-l lăsau oamenii, ca nu cumva să-și adune boașele de pe jos) pe atît era de blînd și de sfios; roșea, nu era în stare să lege trei vorbe, că îndată înghițea o gălușcă și-și pierdea de tot și puținul cumpăt. Nu putu scoate însă nimic de la ei: Gligor îl înlănțui cu amîndouă brațele, de nu se mai putea mișca, iar Bitușea îi vîrî între dinți gîtul unei sticle de rachiu, foarte bun, tare ca focul și-l sili să bea pe nerăsuflate, pînă cînd îi ieșiră ochii din cap, ca niște cepe. Cînd îl văzură că nu mai poate, îl lăsară și începură să rîdă, scăpînd pe jos toate boarfele pe care le cărau. Bineînțeles, pe Mitru pălinca îl trăsni dintr-o dată: se pomeni și el rîzînd prostește; îi era așa de cald pe dinăuntru, încît îl trecură toate nădușelile. Începu să rîdă și el, ceea ce mări la culme veselia celorlalți.

— Mă Mitre — strigă Bitușea — păi bine, mă, tu stai, mă, și noi ne-mbogățim? Păi... mă... veni rivoluția, aia de tot auzirăm de ea pe frunt. Se porni pe niște înjurături nemaipomenit de lungi, în timp ce aduna din noroi lucrurile scăpate.

— Ce-i cu voi? întrebă Mitru, încleioșat.

— Nimic, mă, dacă ești prost ca sula... Păi nu vezi? Da ce? În ce țară trăim? Ha?

— Mai știu și eu? Într-una, dar uitai cum îi zice, surîse într-o parte Mitru.

— Romînească, mă! Ne-am băgat în casele ungurilor bogătoi, cu parul, mă, ca la rivoluție... Ce-am găsit, am luat... Vindem și...

— Da ce-avem noi cu ungurii? se strîmbă Mitru.

— Nu care cumva — bîlbîi Gligor — ai văzut-o tu, Mitrule, pe aia, cum îi zice? A lui Găvrila Ursului, că mă duc s-o pețesc... O iau, că dacă nu, mor și-i omor pe toți... Uite aici, cu asta! Scoase din buzunar un revolver și se uită la el. Pe neașteptate strînse din dinți și, ridicînd țeava în sus, trase două focuri. Cîinii de pe uliță începură să latre, ca turbați.

— Unde-ați fost, măi?

Bitușea se ridică, se clătină scurt, de la dreapta la stînga, se agăță de Gligor, apoi îl sărută pe Mitru.

— Hai cu noi, că n-am gătat și n-avem vreme... Dracu știe cine veni... asta de la Arad, zi-i pe nume, și e prăpăd... Mergi, mă? Da muierii tale nu-i trebuiesc boarfe? Da pruncului? Da ție? Da ce? De ce unii să aibă și alții ba? Că eu, amu dracu se mai trezește un an și mă iau într-o zi cu plugul și mă bag în pămîntul Picului, și al Ursului, și atîta-mi tai cît am trebuință. Că eu, mă, cînd mă supăr...

Mitru se ridică în picioare. Avea ochii roșii, vorbea greu, parcă i-ar fi ars creierii, și-i iubea pe cei doi din fața lui, ca pe niște frați buni.

— Da — mormăi — de ce adică unii da și alții nu? Voi mai știți unde?

— Haidem! chiui Bitușea, că ca mîine vezi că intrăm în groapă. Doamne, miluiește-neeee! Și ne cîntă Grozuța hora mortului.

— Nu-mi trebuiește... Mă fac pocăit... Amu-i libertate mare...

Umblară clătinîndu-se și trăgînd din sticlă pe străzile goale, cu case sărăcăcioase: parcă auzeau de departe hărmălaie, dar nu le păsa. Mitru nu voia nimic altceva decît să-i ia muierii ceva, o cîrpă, o zdreanță înflorată, să aibă ce pune pe ea duminica: atunci s-ar fi simțit mai ușurat. Îi trebuiau și lui Fănică niște ghete, dar dacă ar găsi cizme, fie cît de mari, ar fi mai bine: le-ar putea purta amîndoi: pruncului i le-ar umple cu gazete vechi.

— Și dacă nemerim peste cineva? întrebă neliniștit.

— Ei, îl facem să preceapă, mugi Bitușea... Pe drumuuu Delaniloruuuu...

— Lumea mea și-a naneloruuu, îl îngînă, foarte jos, Gligor. Apoi tăcu. De la o vreme îl trase pe Mitru de mînecă: Mă, tu crezi că ăla, a Ursului, sfîntu, mi-o dă?

— Ce să ți-o dea, mă? Ți-o dă, cu dragă inimă, că-i hudruită de Petrea Marcului, Doamneee, hodineșteeee-l!

În clipa următoare Gligor lepădase toate boarfele. Cu o mînă îl înhăță pe Bitușea de grumaz, ca pe un cățel, îl ridică și voi să dea cu el de pămînt. Se răzgîndi și-l întoarse cu capul în jos, să i-l fărîme în cădere. Mitru se băgă între ei. Nici el nu-și recunoștea vocea, atît era de rugătoare, de umilită:

— Fraților, feldii mei dragi, nu vă bateți... Nu-i hudruită... Gligore... nu-i... Îi mai nehudruită ca sfînta Fecioară înainte de-a avut de-a face cu sfîntul duh... Vă rog, faceți bine... Unde-i casa?...

Gligor îl privi uimit și deodată ochii i se umplură cu lacrimi.

— Mă, că și tu ești bătut de Dumnezeu, dacă vrei să te faci hoț... Îl puse jos pe Bitușea, îl scutură, și-i porunci scurt:

— Hai, mă, la aia, unde ziceam că ne băgăm... Poate or fi trecut de acolo vandrocii... Și, după un

timp, în care aproape fugiră: Ii o vădană, o boanghenă putredă, bat-o crucea și tămîia... Ii pe pat...

— Aici, îi spuse Bitușea. Ajunseseră în fața unei case foarte mari, cu pereții și gardurile groase, ca de cetate: deasupra sîrmă ghimpată și bucățele de sticlă verde, pisate. Poarta de fier. Bitușea se scărpină pe frunte.

— Cum?

Dar Mitru nu-i dădu răgaz. Se aburcă pe gard, își agăță cioarecii, își sfîrtecă pielea deasupra cotului și sări jos. In clipa următoare un cîine mare, flocos, se repezi la el și-l dobori. Prin amețeală, Mitru îi simțea răsuflarea puturoasă, ghearele mari pe umeri: își dădu seama că dulăul vrea să-l apuce de beregată. Ii puse mîna în gît, dar în tot timpul acesta, gîfîit, îi vorbea cu blîndețe:

— Cuțule, mă, ce dracu, mă, lasă, mă... du-te, mă...

— Ce-i cu tine? zbierară de dincolo cei doi.

— Aruncă piștolu cela, mă, că, aici... mă omoară...

Revolverul greu îl lovi pe Mitru în umăr. Cîinele speriat sări un pas înapoi, se repezi iar, dar Mitru înhățase arma și trase, aproape băgîndu-i țeava în gură. Se sculă amețit și căzu într-un genunchi. Parcă îl părăsiseră toate puterile.

— Ce faci, mă? țipă Bitușea. Deschide poarta, mă, că ne prind aici și ne mîncă ocna...

Clătinîndu-se, Mitru ajunse la poartă, se anină din toate puterile de zăvorul greu. Un scîrțîit prelung. Cei doi se strecurară înăuntru pe vîrful picioarelor de parcă ar fi fost noapte, apoi Mitru închise poarta la loc, întinse revolverul lui Bitușea și scoase din buzunar sticla. Bău îndelung, pînă simți că i se face greață.

Curtea mare, tăcută. Din casă, nimic. Se uitară un timp unul la altul, apoi Gligor porni încet, urcă treptele, se propti cu umărul într-o ușă și o făcu să

sară din țîțîni. Pe urmă iar se opriră. Era prea multă tăcere.

— Poate n-o fi acasă, spuse Gligor...

— O fi murit, se bucură Mitru. Atunci, nici păcat nu-i. Da pe păcate eu fac ceva...

Străbătură un antreu unde mirosea puternic a castraveți murați; li se făcu poftă și înghițiră în sec, toți trei în același timp. Apoi o altă încăpere mare, cu o masă grea, dulapuri pline de farfurii, tablouri întunecate, la care se uitară grijulii, ca și cum s-ar fi temut să nu dea cu ochii de fața vreunui cunoscut.

— Aista-i Somogy, care-o fost așa de bogat că o plesnit, arătă Bitușea, la întîmplare, un tablou.

— Nu-i drept, îl corectă Mitru. Îi mitropolitu Șaguna.

— Poate fi, ridică din umeri Gligor.

Mai străbătură două odăi, fără să dea de nimeni. Bitușea își făcu cruce.

— Amin, doamne.

Deschiseră un dulap, apoi stătură încremeniți: erau prea multe lucruri și nu știau din care să ia. Mitru își vîrî capul înăuntru: îl izbi o duhoare stătută de pînzet nefolosit. Încet, cu grijă, își trecu degetele peste fiecare rochie, cercetă cusăturile, se uită prin ele la lumină să vadă dacă nu-s cumva găurite. În sfîrșit găsi ceva ce-i plăcu: o rochie lungă (se puteau face două din ea) neagră, cu niște flori mari, amărîte, tot negre. O luă, o vîrî sub cămașă și-și încheie nasturii, ca nu cumva să se vadă.

— Te-ai îngrășat, mă, rîse Bitușea, care încărca pe el tot ce se nimerea. Mitru nu-i răspunse. I se făcuse scîrbă de amîndoi, ar fi vrut să nu-i mai vadă niciodată. Mai dădu de un șal înflorat, pe care, cînd îl întinse pe braț, jucară nenumărate

ape. Îl vîrî în buzunar. Ghete nu erau, numai niște vechituri. Se întoarse spre ceilalți :

— Haidem, stăturăm destul...

— Ești bolund, mă ? se răsti Bitușea, repezindu-se la el, învăluit tot în rochii, bluze și ștergare, ca o paparudă. Ești lud ? De ce venirăm, să mergem goi de aici ? Boule !

— Nu mă fă bou, spuse Mitru din vîrful buzelor. N-am păscut boii împreună. Mie altceva nu-mi folosește.

— Nu fi prost — spuse moale Gligor — ia, mă...

— Nu mai iau, auzi ? strigă Mitru... Și vă bag... Bitușea se uită de la unul la celălalt, fără să priceapă nimic. Gligor dădu din cap, apoi, cu o scuturătură de umeri, azvîrli de pe el tot ce adunase.

— Atunci, nu-mi trebuie nici mie, spuse.

Mitru pufni în rîs :

— De ce ? Nu fi prost.

Gligor dădu din cap ca un înțelept. Nu-mi trebuie. Eu tare aș vrea să mînc ceva, că-mi pomnește burta de foame...

— Asta da, zise Mitru. Merem în cămară și căutăm.

— Bătutu-v-o bunul și înduratul Dumnezeu, își făcu Bitușea cruce cu un pantof de femeie. Mă, da barem atunci luați pentru mine, mă, că eu mi-s cu cap... Luați ?

— Luăm, zise Gligor. Cît vrei tu.

— Îmi pare rău că omorîi cînele, spuse Mitru posomorît. Da am fost bat și nu m-am gîndit... Cu cînii nu trebuiește să te sperii niciodată, ci să-i îmbunezi. Am fost bat.

Gligor se întoarse curînd, cu o pîine mare, albă. slănină, o șuncă și un borcan de castraveți în brațe. Se așezară stînjeniți, apoi Bitușea începu să taie felii mari de un sfert de chil. Traseră pe rînd o dușcă. În odaia răvășită duhnea groaznic a nafta-

lină, a bogăție putrezită degeaba și încă un miros necunoscut.

Se auzea numai clefăitul lor nesățios. Nu se uitau unul la altul, mîncau cu ochii în podele, repede, vrînd să se sature, dar nu izbuteau.

— Îmi duceți boarfele? întrebă sfios Bitușea.

— Da — zise Mitru — ți le ducem.

— Oare Găvrila Ursului... începu Gligor, dar Mitru îi tăie vorba, furios:

— Taci dracului, îndoapă-te... Da cît ti-i mai căciuli în fața îmbuibaților? Cît, mă? Și eu? Și tu, Bitușe? Da de ce adică... da de ce, vă întreb pe voi, de ce să ne căciulim? Da ei n-au picioare, și mîini, și ochi, și ei nu se c... ca noi?

— Mai puturos, că mîncă mai bine, rîse Bitușea. Da mie nu-mi pasă... Mă duc la Arad, vînd, și un an de zile stau la Laboș mosafir.

— Nu cred, zise Mitru.

— Crede, mă...

— Că tu nu ești rău, mă, nici bețiv. Ești numai bătut de Dumnezeu, ca mine...

— Și alți luncani s-or băgat în case, să știți... spuse Bitușea. Oricît ar mai bea de acum înainte, știa că are să se trezească și începea să-i fie frică.

— Poate fi, zise Gligor. Bău restul sticlei dintr-o înghițitură și scoase alta din buzunar. Ar fi vrut să cînte încet, pentru sine, așa cum făcea noaptea: *„Amărît ca mine nu-i..."*

— Că așa nu se poate, spunea Mitru. Eu de ce, adică? Și Florița, de ce să fie goală?

— De ce nu-i duci mai multe lucruri, mă, Mitre?

— Nu vreu. Nu vreu să se învețe cu preabinele.

După ce se săturară, se ridicară tăcuți, Gligor își făcu cruce; Bitușea îi încărcă pe amîndoi de sus pînă jos. Nu ieșiră pe unde intraseră, ci prin altă odaie unde, într-un pat plin de perne, dormea o bătrînă galbenă, sirijită, cu ochii deschiși: sforăia

ușor, ca o mîță. Nu auzise nimic. Abia acum, în același timp, toți trei se speriară și ieșiră aproape fugind. Nici în uliță nu era nimeni. Departe, același zgomot surd, ca de apă, umflată de ploi.

La vreun sfert de oră după ce ei plecaseră, o fetișcană grăsulie, cu o rochie scurtă, verde, care-i dezvelea pulpele groase, roșii, ieși în stradă și începu să zbiere ascuțit, plîngînd și smulgîndu-și părul :

— Oameni buni, oameni buni ! Vai de mine, veniți ! Că au intrat hoți și o jefuiră pe doamna ! Veniți ! Măi !

Dar nimeni nu-i răspunse. Poate prin apropiere nu era nimeni acasă, sau nu voiau să se arate. Dar pesemne că totuși auziseră, deoarece, la o jumătate de ceas după aceasta, în timp ce servitoarea alergase desculță să cheme jandarmii, vecinii intrară în casă și o goliră, fără ca bătrîna bogătoaie care dormea să se trezească din somn.

9

Cele cinci camioane cu muncitori se opriseră în mijlocul pieței, de unde oamenii fugeau încă în grupuri mici și răzlețe. Muncitorii coborîră fără să se grăbească, se încolonară și porniră înainte, învăluind piața ; vîntul flutura pînza steagurilor pe care le purtau. La început înaintară în tăcere, apoi pe flancuri, unde se aflau tinerii de la ITA, cineva începu *Internaționala*. Aici se întîlniră cu Ardeleanu, Mohai și cu George, însoțiți de cîțiva oameni ; îndată li se alăturară și muncitorii care începuseră demonstrația azi-dimineață. Cele cîteva cadavre fuseseră ridicate și puse în grădinița care împrejmuia statuia Ecaterinei Teodoroiu ; familia ungurului

celui gras plîngea ascuțit, dar în murmurul coloanei țipetele lor se auzeau doar în răstimpuri, stinghere.

Coloana era condusă de Gheorghe Jurca, primul secretar al județenei de partid, care-l recunoscu îndată pe George și-i spuse că talonul lui a fost trimis. Vorbea încet, silindu-se să pară liniștit, dar din cînd în cînd privirile îi fugeau în lături, aproape, unde se întindea, cafenie, o pată mare de sînge. George îi spuse despre moșia baronului Papp și despre greșeala care se făcuse prin neînceperea la timp a exproprierii ; Jurca avu o singură tresărire, ochii cenușii îi sclipiră aproape vesel, apoi se întoarse spre Móhai, care stătea un pas mai încolo, în poziție de drepți, cu mîinile lipite de vipușca pantalonilor.

— Îmi pare rău, tovarășe Móhai, dar dumneata n-o să mai poți rămîne secretar aici... Lasă, lasă — zîmbi — nu-mi raporta nimic cu supunere... Ți-ai pierdut vremea, n-ai știut înțelege ce voiau oamenii... Exproprierea lui Papp ne face un foarte mare serviciu politic.

— Eu socoteam să mă duc chiar azi în Lunca, să organizăm comisia, spuse Ardeleanu.

— Bine...

— Permiteți-mi să raportez că nu e bine, șopti Móhai... De ce luncanii să ia pămîntul ?

— Pentru că moșia e în hotarul lor și ar fi trebuit împărțită încă după celălalt război, spuse George.

— E bine. Acum, neapărat, trebuie să adunăm țăranii, aici în piață și să le vorbim... Dumneata, tovarășe Teodorescu, dumneata, spuse el văzînd că George voia să se ofere. Vor fi încurcături, dar... surîse, apoi dădu din mînă. Nu-i nimic. Pe urmă ocupăm pretura și-l gonim pe bandit în fața țăranilor... Unde e tovarășul Buzilă ?

— Bătut rău pe el, alaltăieri, bandiți, spuse Móhai. E mai bine.

— Nu-i nimic, îl instalăm în lipsă.

Chemă cițiva muncitori, le spuse să organizeze mici grupuri care să colinde orășelul, anunțînd că e adunare în piață și se va vorbi despre pămînt. George avu deodată dorința surprinzătoare să stea de vorbă cu Jurca, așa, despre orice, și-i fu puțin rușine. „O să ne cunoaștem mai tîrziu, se gîndi, nu-i nimic." Dar ar fi fost bine să nu se mai amîne asta cu nimic, să se poată dezvălui acum, fără nici un fel de reticență. Era agitat de un fel de tremur interior, o bucurie plină, nervoasă, pe care n-o cunoștea.

La capătul străduțelor care dădeau în piață, începuseră să se ivească țărani. Înaintau încet, aproape codindu-se, dar în curînd mulțimea se îndesi și din nou locul începu să zumzăie. George se temea să nu înceapă iar o încăierare, și de cîteva ori căută privirile lui Jurca : acesta stătea de vorbă cu Ardeleanu apoi, întorcîndu-se spre Móhai, îi spuse să facă rost cum o putea de o masă mai mare, de pe care să se poată vorbi. Murmurul creștea, se auzea și scîrțîit de căruțe, mugete de vaci, dar trebui să treacă mai mult de o oră pînă ca lumea să se adune. George, ușor neliniștit (nu se putea concentra să se gîndească la un început de cuvîntare și știa că nu e un orator dintre cei mai buni), îi căuta pe luncani : îi văzu risipiți ici-colo, unii cu fețele însîngerate, posomorîți, alții beți. Erau sute de fețe, necunoscute însă, ciudat de asemănătoare, cenușii. „Oare și sufletul lor se aseamănă ? se întreba George. Oare ei știu, oare ei vor *altceva ?* Adevărul e însă al lor și eu trebuie să... trebuie să trăiesc mult ca să devină și al meu, în același fel." Jurca se urcă pe masă, o hîțînă să vadă dacă se ține, apoi se dădu jos.

— Nu-i bine aici, zise. Nu te văd oamenii... Mergem la statuia aceea. George pășea în urma lui, parcă ușor amețit. „Peste două minute voi vorbi,

va trebui să găsesc cuvintele care exprimă adevărul lor." În grădinița împrejmuitoare, cele două femei și vreo trei bărbați care stăteau îngenuncheați în jurul mortului priviră cu ochi năuciți cum intră cîțiva oameni și se opriră din bocit. Móhai, după ce se uită la fața învinețită a mortului, spuse, destul de tare, lui Ardeleanu:

— Ăsta e Salamon, cel mai bogat om din Zerind... Fascist.

George încercă să se urce pe soclu, dar nu izbuti, cu o singură mînă. Atunci Jurca se aplecă, îl luă de picioare și-l ridică, șoptindu-i încordat și el:

— Fără cuvinte multe! Simplu: exproprierea, interesele comune ale romînilor și ungurilor. Pe urmă vorbesc eu.

În spate, George simțea picioarele de bronz ale statuii, butucănoase și îngrozitor de reci. La fiecare mișcare, capul i se lovea de o protuberanță: cartușierele eroinei. Încercă să înceapă, dar nu-și găsi glasul și clipele care urmară i se părură o veșnicie; îl cuprinse amețeala. De jos, ochii globuloși ai mortului păreau fixați asupra lui; femeile tăcuseră cu spaimă; mai departe, dincolo de șirul de muncitori, dintr-o căruță, Găvrila Ursului îl privea; în spatele lui, palidă, Măria plîngea încet, cu cîrpa la ochi, pe urmă niște țărani în port unguresc, alături...

— Tovarăși! începu cu un glas nefiresc. Toți am făcut războiul... Toți am trecut prin cele mai groaznice greutăți, prin sînge, prin mizerie... Ne purta un gînd, că așa nu se mai poate, că trebuie să înceapă altă viață...

Tăcerea pieței se sparse: un murmur surd crescu, cineva strigă, făcînd semne mari cu biciul.

— Înainte cu o jumătate de ceas, aici a curs sînge... V-ați bătut frați cu frați, fără să știți de ce, și acum stați alături, cu amărăciunea în suflet...

Miini ungurești și romînești, bătătorite de munca aceluiași cîmp, s-au lovit. De ce?

Mulțimea se vînzolea, un țăran își făcu loc strigînd, străbătu cordonul de muncitori și veni pînă lîngă picioarele statuii:

— Nu vă supărareți, dom'derector, dar nu se aude o vorbă.

George surîse și-l năpădi veselia. Așa era, nu cuvinte trebuiau. Răcni din răsputeri, gata să-și piardă echilibrul:

— Dragii mei tovarăși! Moșia baronului Papp va fi împărțită celor în drept, așa cum sună legile guvernului nostru și programul Partidului Comunist Romîn! Asta s-a auzit?

Se auzise, deoarece în clipa următoare nu se mai auzi nimic: oamenii se amestecară, se îmbulziră, se împletiră unii în alții, năvăliră spre statuie, se striviră de grilajul de fier; din nou, pentru George, fețele lor se asemănau izbitor; se simți teribil de ușurat și nu-i dădu prin gînd să coboare de pe soclu. Îi era foame. Emilia trebuie să fi auzit deja de cele petrecute și va fi neliniștită. Bătrîna? — o alungă din gînd. Acum, dacă Emilia ar fi aici, i-ar putea spune; altfel, singuri, noaptea, își dădea seama că ea caută rușinată și îngrozită legătura cu cel ce era el odinioară. Acum... Tălăzuirea capetelor nu avea nimic neliniștitor, era o mișcare largă, unduitoare, ca un dans.

Și, pe neașteptate, undeva, spre capătul pieței, George îl descoperi pe Mitru: stătea ca prostit, cu brațele încărcate de perne și haine; lîngă el Gligor și încă cineva, de asemenea încărcați cu boarfe. George voi să coboare, dar nu putu; Jurca se urcase lîngă el și urlă cu o voce atît de puternică, încît îi țiuiră urechile:

— Tovarăşi! Împărţirea nu s-a putut face din pricina banditului care mai stă pe scaunul de pretor. Jos cu el! Jos cu omul baronului!

— Joooos!

— Merem la pretură şi-l scoatem de acolo!

— Mereeem!

George se pomeni iar în grădiniţă, alături de mort. Ardeleanu veni repede lîngă el şi-i spuse la ureche:

— Se pare că luncanii au intrat în cîteva case şi au jefuit...

George îl privi în ochi.

— Cu aceşti oameni trebuie să facem...

— Ştiu. Cu ei.

10

În faţa preturii, clădire galbenă, urîtă, austriacă, un şir subţire de jandarmi stăteau cu armele la ochi. Ţevile se clătinau caraghios, parcă trase cu aţa, iar cînd coloana de muncitori începu să se apropie, păşind încet, ameninţător de măsurat, urmată de mulţimea de ţărani care strigau îndîrjiţi, jandarmii se retraseră lîngă perete, de care se lipiră.

— Jos cu pretorul fascist!

— Jos cu pretorul fascist!

Muncitorii se opriră la vreo cinci metri, mulţimea îi izbi din spate de cîteva ori, scurt, apoi se opri şi ea. Pe urmă, milităreşte, coloana se despărţi în două, lăsînd la mijloc un coridor larg, cîţiva tineri porniră îndărăt, rugîndu-i pe ţărani să facă la fel. Jurca strigă:

— Nimeni nu se atinge de el! Apoi se întoarse spre jandarmi şi le spuse să plece şi să lase intrarea liberă.

— N-avem orden, bîigui un plutonier gras, care năduşea rece şi smiorcăia pe nas. Noi n-avem orden... Nu ne-a dat nimeni orden...

— Ăştia cine sînt ? întrebă George, arătînd mulţimea din spate.

— Nu ştiu, nu-i cunosc, răspunse plutonierul. Atunci un geam se deschise şi apăru în uniformă, cu toate decoraţiile pe piept, colonelul Ionaşcu : era robust, roşu şi agita un revolver.

— Pe mine, voi ? ţipă el, neaşteptat de subţire, ceea ce dezlănţui un hohot de rîs, care crescu, imens, deşi, în urmă, nimeni nu ştia de ce trebuie să rîdă.

— Domnule colonel — spuse Jurca — trebuie să ştiţi că nu mai sînteţi pretor... şi orice împotrivire poate să vă aducă neplăceri.

— Trageţi ! strigă Ionaşcu jandarmilor, dar aceştia clănţăniră numai din închizătoarele carabinelor, pe urmă le puseră la picior. Plutonierul se lăsă greoi de pe un picior pe altul, trase de şnururile albe care-i împodobeau pieptul şi luă o hotărîre :

— Ascultă comanda ! Drepţi ! La stînga ! Direcţia la post, înainteee 'arş ! Adică nu ! În pas alergător !

Jandarmii dispărură într-o clipă după colţul clădirii. Urmă o tăcere ca şi cum lumea ar fi vrut să asculte ecoul paşilor lor. Ionaşcu rămase prostit la geam, apoi îl închise cu zgomot.

— Mă duc să-l scot afară, spuse Ardeleanu. Haideţi cu mine, se adresă el unui grup de tineri, care-l urmară rîzînd. George se luă după ei. Îl cunoştea pe Ionaşcu de acum trei ani, cînd fusese într-o permisie şi-l prezentase directorul şcolii din Tîrnăuţi. Nu ştia de ce voia să intre, dar în tot ce făcea acum era o curiozitate aproape copilărească. I-ar fi părut rău să nu fie de faţă. În curtea preturii

erau cîțiva oameni, factorul poștal, toboșarul, un țăran înalt, foarte negru, rezemat într-o furcă de fier, care salută cu pălăria pe cei ce intraseră. Ardeleanu urcă repede treptele, intră urmat de ceilalți într-un birou răvășit, apoi în altul, ieșiră pe un coridor unde mirosea grețos a urină și a mucegai; se opriră în fața biroului, Ardeleanu bătu în ușă și, fără să aștepte răspuns, intră. Ionașcu era așezat la birou, cu stiloul în mînă și părea cufundat în citirea unei hîrtii. Îi privi mirat, voi să-i întrebe ce doresc, dar dînd cu ochii de George își pierdu cumpătul și sări în picioare:

— Am auzit eu de tine, lepră, tu-ți Dumnezeul mă-tii! Mi-au spus oamenii de bine și în loc să te fi înhățat...

Ardeleanu își scoase ceasul mare, cît o ceapă și, cu o voce fără nuanță, spuse:

— Mai aveți trei minute de stat aici, că am pierdut două venind. Vă rog. Și imediat!

— Bine... Pretorul se sculă, își netezi uniforma, își potrivi centiroanele și, fără să se uite la ei, o porni înainte. Dar cînd ajunse în stradă și văzu coridorul deschis în mulțimea de oameni, se întoarse spre George: Pentru numele lui Dumnezeu... dar... asta...

— N-aveți nici o grijă... Vă însoțesc eu pe tot parcursul.

Pretorul se uită speriat în stînga și în dreapta și George fu fericit de spaima lui: totul era nou, neîntîlnit și nespus de curat. N-o să i se întîmple nimic... Mulțimea începu să murmure și îndată un grup de muncitori îl încadră pe pretor. Din spate se auzea vocea lui Jurca:

— Asta e începutul domniei celor ce muncesc!

Cînd grupul ajunse aproape la capătul coridorului viu, George îl văzu pe Mitru. Privea cu ochii holbați, nefirești, trecerea lor, pe colonelul alb ca varul.

cu buzele tremurînde, aruncînd mereu priviri în urmă, să vadă dacă nu se ia cineva după el. Pînă și pintenii aveau un sunet mic, jalnic. George ieșı din grup, se opri în fața lui Mitru și-l scutură. Acesta păru să se trezească, se uită la el și-i susținu privirea, părînd că spune: „Știu ce gîndești, puțin îmi pasă". Era atît de caraghios, ca un cuier prea încărcat, dar nu asta, ci privirea lui goală, năucă, îl înfurie pe George. Îl smuci din răsputeri, îl trase afară din șirul de oameni destul de subțire și, împingîndu-l lîngă un perete, îi trase o palmă din toate puterile. Mitru se clătină, umerii i se încordară, apoi spuse foarte încet, duhnind a țuică:

— Nu-s ale mele...

— Da ale cui sînt? Ale cui dracu sînt, Mitrule? Ce-ai făcut?

— Se dă pămînt? întrebă rar Mitru.

— Nu-l meriți!

Atunci Mitru zîmbi ca un copil.

— Ba-l merit, dom' derector, că mi-s foarte sărac. Împături hainele, le așeză cu grijă pe jos și se întoarse spre George:

— Haideți să aflăm pe nană Ană...

Capitolul V

1

Mitru nu vorbi nimic tot timpul drumului spre casă. Bătrîna povesti, rîzînd, cum găsise porcul, cum îl recunoscuse și cum îl legase de picior cu șorțul, să nu mai fugă; era veselă și foarte mîndră; pe urmă adormi și lui Mitru îi veni să plîngă cînd îi simți capul mic și ușor, rezemat de umărul lui. În spate, Ardeleanu și George vorbeau despre moșia lui Papp, despre oamenii care trebuie neapărat împroprietăriți, pentru că cele cinci sute de hectare nu vor ajunge pentru toată lumea; cînd își auzi numele tresări, îi veni să tușească, dar nu se întoarse. (Suslănescu venea în urmă, în căruța lui Cordiș.) O singură dată, cînd Ardeleanu îl întrebă:

— Și tu, Mitrule? Te-ai înscris în partid? răspunse răstit privind înainte, peste spinările cailor:

— Poate că da!

În sat sosiseră înaintea lor alții, așa că toată lumea știa ce se petrecuse și totuși cîteva femei se ținură de ei, întrebîndu-i dacă nu cumva știu de-ai lor, dacă i-au bătut, ori sînt teferi, dacă s-au amestecat în înghesuială, ori dacă n-au pierdut căruțele, caii. La școală, Mitru opri căruța în fața porții, coborî porcul, dar nu voi să intre cu nici un preț; văzînd posomorala lui George, rînji și-i spuse:

— Nu-s mînios, dom'derector, da de unde... Am treburi azi.

— Mîine vii la înființarea comisiei de împroprietărire, nu-i așa ? întrebă Ardeleanu.

— Poți ști că vin, dacă mă chemați... Azi am treburi... Ar fi vrut să-l întrebe ce treburi are, dar nu-l întrebară, așa că întoarse căruța și porni spre casa cumnatului, dar nu se opri în fața ei, ci mînă mai departe, spre marginea satului, unde locuia Gligor a Hahăului, într-o cocioabă acoperită cu paie putrede. Îl găsi dormind greu, ca un butuc și trecu multă vreme pînă ce izbuti să-l trezească ; după ce-l puse pe picioare îi șopti :

— Te-ai trezit, ori mai ești beat ?

— Mi-s treaz.

— No, atunci haidem, că avem de lucru...

— Ce, mă ?

— Îi vedea. Hai odată, mînce-te beteșigu !

Gligor îl privi cu ochi tulburi de somn ; Mitru tropăia ațîțat, își freca mîinile și se vedea că-i vine să rîdă.

— Mai ai piștolu cela ?

— Mai, da...

— Nu mă tot întreba, pune-te pe picioare ș-om mere. Îi căruța afară. Nu-l mai așteptă, ieși în uliță, se cățără într-un dud și, sub privirile holbate ale lui Gligor, rupse cîteva crengi proaspăt înverzite, cu care împodobi hamurile și capetele cailor.

— Te crucești, mă, Gligore ? Ha ? N-ai tu niște haine mai bune ?

— Am cele de duminică, răspunse flăcăul buimăcit.

— Dă-mi-le, să mă îmbrăc cu ele...

— Ți-or fi mari, mă Mitre !

— Nu-i bai, dă-le !

Hainele într-adevăr îi erau foarte mari, mînecile cămășii ajungeau pînă la genunchi, turul pantalonilor gata să se tîrască pe jos, așa că trebui să și-i tragă pînă deasupra pieptului ; în cizme își băgă

două perechi de obiele. Gligor tăcea, mereu nedumerit, dar nu îndrăznea să întrebe nimic ; i se părea că Mitru se scrîntise.

— Să iei și săcurea, Gligore, și suie-te în cocie. Cînd Gligor se așeză, Mitru chiui din toate puterile și, din picioare, mînă căruța din răsputeri. Se însera, vacile se întoarseră de la cîmp, ici-colo se aprindeau lămpașele. Mitru opri căruța în fața casei lui Sofron, primarul, sări jos, îi spuse lui Gligor să-l aștepte, că vine îndată și intră. Ocolul era mare, pietruit ; din bucătăria de vară se auzeau glasuri și era lumină. Pășind apăsat, Mitru intră și se opri în prag. Sofron era la cină, cu nevastă-sa și o fată de vreo cincisprezece ani, iar pe un scaun, lîngă perete, stătea Cloambeș, care, cînd îl văzu pe Mitru, albi și se sculă în picioare.

— Bună seara, spuse Mitru răgușit. Poftă bună.

— Vină și mîncă cu noi, îl îmbie gazda, dînd să-i tragă un scaun.

— Mulțam, mă tem că mi-a pica greu pita voastră !

Primarul, om de vreo șaizeci de ani, cu o mustață mare, albă, se sculă greoi, ținîndu-și burta cu palmele.

— Da ce poftești, mă rog ?

— Am treabă cu dumeta, Sofroane... Am avut mai demult, da amu mi-am adus aminte...

— Ești băut ? se apropie Sofron. Du-te și te culcă. Pînă mîne-ți trece. Vorbim atunci, la primărie... Mă afli acolo.

— Ba, te-am aflat aici, se răsti Mitru. Fă bine și vină pînă la primărie, amu, în data asta !

— Da de ce ?

— Îi vedea acolo. Și, nemaiputînd să se țină, se strîmbă : Domnia ta s-o gătat ! Nu ți-i mai bate tu joc de nimeni. Vrem să te dăm jos, ca pe pretorul din Tîrnăuți.

— Da cine vreți, mă? începu să se bîlbîie Sofron, care era de altfel foarte fricos.

— Noi, mă, comoniștii, mă. Și nu te pune contra, că te țîpăm și din sat. Ascultă, cu binele!

Sofron se întoarse spre Cloambeș. Acesta își privea vîrful cizmelor, pe urmă murmură:

— Du-te, mă...

Sofronoaia nu pricepea nimic; stătea cu lingura mare în mînă.

— Așa-i ordinu, rîse Mitru batjocoritor. Așa sună. Se întoarse spre Cloambeș: Iară cu tine mai vorbesc eu, pe altă cale. Îi venea să strige, atît de tare-l bucura spaima ce se citea pe obrazurile lor. Se gîndea: „Uite că-i așa, uite că-i așa, s-o gătat cu ei".

În sfîrșit, Sofron se hotărî, își legă brîul tricolor cu degetele butucănoase și tremurătoare și porni; din prag se întoarse spre muiere:

— Pune zama ceea pe foc, pînă vin.

Se urcă cu greu în căruță și, după ce porni, încercă să intre în vorbă cu Mitru, dar acesta fluiera subțire și părea că nu-l aude. La primărie, nu mai era nimeni în afară de Gociman, plutonierul, care locuia într-o cămăruță, acolo. Auzind zgomot, ieși pe coridor, în cămașă și izmene. Mitru făcu ochi mari:

— Cum umbli așa, în casa statului, mă? Ia pune uniforma pe tine și vină înăuntru, că avem treabă. Gociman rămase cu gura căscată. Să nu-ți spun de două ori, că-ți spun altfel! spuse Mitru, măsurat.

— Domnule primar...

— Nu mai îi Sofron primar.

— Da cine?

— Eu.

— Da cine v-o pus?

— Partidu comonist, nu știu dacă ai auzit de el. Du-te, nu mai sta în c... gol 'naintea mea, că nu-mi place.

Gociman aflase și el de întîmplările din ziua aceea; se temea încă de mai înainte că o să vină vremuri grele, așa că nu mai spuse nimic, intră caraghios de repede în cămăruță și începu să se îmbrace. Gligor stătea rezemat de pervazul ușii și zîmbea larg, de la o ureche la alta. „Va să zică asta era! Era bine."

— No, poftește după mine, zise Mitru și, luînd-o înainte, intră în birou, aprinse lămpașul, se uită la pereți. Nu știu, Sofroane, n-ai auzit că avem guvern nou? Unde-i chipul lui domnu doctor Groza, că nu-l văd? Ori poate nu ți-o plăcut cum arată la obraz? Ți-o plăcut mai tare de Antonescu, poate?

Sofron se buimăci de-a binelea; încercă să zică ceva, dar se înecă și-l lovi tusea.

— Nu-i bai — spuse Mitru mai binevoitor — lasă că-l pun eu mîine. Adă cheile.

Ușa se deschise binișor și Gociman, cu carabina în spate, încătărămat, luă poziția de drepți.

— Ordonați, dom'primar.

— Stai undeva în picioare, că acum îmi fac vreme și pentru tine.

— Am înțeles.

Mitru luă cheile din mîna întinsă a lui Sofron și le cîntări în palmă, gînditor.

— Sînt toate, spuse Sofron.

— Bine. No, poți mere, că ți s-o răci zama. Ia stai, să nu uit: ești feldi bun cu Cloambeș, nu?

— Da de unde, vine pe la mine, nu-l poci țîpa afară...

— No, atunci sara bună. Și, înainte ca Sofron să fi ieșit, se întoarse spre Gociman: De cînd ești în Lunca?

— De cincisprezece ani, dom' primar.

— Nu te-ai urît de luncani?

— Nu, da de unde... Mi-s dragi...

— Ei s-or urît de tine. Nu le mai trebuiești. Leafa pe luna asta, căpătatu-o-ai?

— Nu, să trăiți... da, eu...

— Stai. Merse la casa de bani din colț, încercă mai multe chei, pînă o găsi pe cea bună, scoase un teanc de hîrtii:

— Cît îți umblă?

— Două mii opt sute...

— Na. Și amu ascultă aici: domnia voastră s-o gătat pe vecii vecilor. Vine altă domnie, care nu vă sufere... v-ați bătut joc de noi, ăia săracii, în fel și chip. O fost destul. Ia-ți boarfele și ce-ai adunat din hoții și du-te. Gligore!

— Ce vrei, mă?

— Ia-i pușca. Suie-l în cocie, du-l pînă la capătul satului, acolo scoate plumbii să nu te puște pe la spate, dă-i pușca și spune-i încă o dată că, dacă-l mai văd în ochi, mi-oi aduce aminte de multe. Auzi, Gligore, și, după aia, du-te la mine acasă și spune-i muierii că eu mi-s la primărie, unde mi-s primar.

Cu mîini tremurătoare, Gociman întinse carabina. I se părea că are un vis rău, și nici Mitru parcă nu mai semăna a om. Pe urmă se gîndi că, poate, la marginea satului Gligor o să-l împuște și fața i se îmbroboni de sudoare. Îl apucară slăbiile.

2

Ardeleanu nu voise să rămînă peste noapte la Teodorescu; mîncase foarte mult la cină, cu un fel de lăcomie preocupată, apoi spuse că se duce la vechea lui casă, de lîngă moară, unde mai avea ceva lucruri și cărți. George îl însoți pînă la poartă, se așezară pe pietrele mîncate de ploi ale podețului și aprinseră cîte o țigară. Seara de primăvară a satului era ciu-

dat de zgomotoasă, ca și cum oamenii n-ar fi avut puterea să doarmă ; cîteva case mai încolo de cîrciumă se auzeau chiuituri și ușa se deschidea în fiecare clipă, azvîrlind pînă pe șosea o limbă portocalie de lumină.

— De ce n-ai vrut să rămîi la noi? întrebă George, leneș, cu gîndul în altă parte.

— E mai bine așa, să fim împrăștiați, deocamdată.

— Capete de pod ?

— Cam așa ceva... Ardeleanu fuma zgomotos, cu plăcere, plescăind. Știți, va trebui să înființăm organizația de partid. În afară de Cula și dumneavoastră, mai sînt comuniști ?

— Nu. Dar acum, după anunțarea exproprierii, vor vrea să se înscrie mulți...

— Ce-a fost cu Mitru Moț? Ce-a făcut azi, la Tîrnăuți ? George stătu pe gînduri, dacă să-i spună sau nu : îi părea rău că-l lovise și asta nu se putea ascunde.

— A furat... L-am găsit cu un maldăr de haine și... i-am tras o palmă.

— De ce ?

— Pentru că va trebui să avem mîinile foarte curate...

Ardeleanu rîse încet :

— Lovind ?

— Nu... De el era vorba...

— E foarte sărac, nu ?

— Îngrozitor... (Se opri brusc, rușinat. Îngrozitor, în raport cu ce? Cu cine?) N-are nici casă... Am să-mi cer iertare că l-am lovit...

— Nu. Are să uite. („Oamenii nu uită nimic — se gîndi George — cei care cred că oamenii uită se mint.“)

Ardeleanu se ridică și-i întinse mîna.

— Vin mîine, în zori... Batem toba, anunțăm reforma...

— Primarul ce fel de om e?

— Un ticălos. Chiabur.

— O să-l dăm afară... Trebuie în loc un om de prestigiu...

— Găvrila Ursului, poate...

— O să vrea?

— Nu știu. Nu cred, dar dacă o să ne înțeleagă, va fi cu noi...

— Bine, noapte bună.

Îndată după ce se despărțiră, lui Ardeleanu îi păru rău că nu voise să rămînă peste noapte la director. Era tîrziu, baba Aurelia trebuie să se fi culcat și el era foarte obosit; oboseala aceea amețitoare, împrăștiată în tot trupul, care nu-l mai părăsea de un an aproape, îi înmuia mișcările trupului greoi și-l făcea să vorbească cu o voce neobișnuit de dulce, de parcă tot timpul s-ar fi gîndit la altceva. Trecuse prin multe de azi-toamnă, de cînd plecase din sat: fusese cîteva zile prizonier la nemți, băgat într-un tren de marfă, împreună cu o adunătură pestriță de oameni; pe urmă garnitura fusese părăsită pe o linie moartă, vagoanele plumbuite; nu știau dacă sînt în cîmp sau în vreo gară și aproape o zi întreagă toți prizonierii urlară, pe jumătate asfixiați și morți de foame; pe urmă o liniște de plumb coborî asupra trenului și se auziră zgomotele cîmpiei, greierii, zumzetul fin al pămînturilor, cîntecul firelor de telegraf. A treia zi trecură tancurile sovietice, dar la început, din pricina vuietului asurzitor al șenilelor, nu se auziră zbieretele celor închiși în tren; pe la prînz fură eliberați; se aflau în cîmp, lîngă șosea și se împrăștiară îndată, tîrîndu-se pe drumul orbitor deasupra căruia se scutura praful, în falduri.

Umblă două zile pînă ajunse la Arad, nemîncat, atît de obosit, încît aproape tot timpul avea vedenii. Orașul nu fusese încă ocupat de ruși, dar nemții și ungurii se retrăseseră în dezordine, lăsînd arme, muniții, uniforme și mașini pe toate drumurile. Patrulau grupe de muncitori înarmați, schimbînd focuri cu fasciști răzleți, care trăgeau asupra lor din podurile caselor sau din balcoane. Ardeleanu găsi sediul partidului în fosta clădire a lui *Deutsche Buchhandlung*[1], dar erau acolo numai cîțiva oameni pe care nu-i cunoștea. Despre Mihuț, omul lui de legătură care-l trimisese la Lunca, atunci cînd era gata să fie descoperit și arestat, i se spuse că era prin împrejurimile orașului cu o grupă mare de partizani și că pînă la întoarcerea acestuia nu i se putea încredința nici o muncă. Răspunsul acesta îl scosese din fire, deși își dădea seama că nu putea primi altul. Erau zile foarte tulburi și, de bună seamă, fasciștii își lăsaseră în urmă agenți, ca să se strecoare în partid. Munci cîteva zile prin case, tăind lemne, curățind curți pentru două farfurii de supă și dormi în parc unde dimineața era foarte frig, pe urmă veniră sovieticii și partizanii și-l întîlni pe Mihuț și pe încă doi tovarăși cunoscuți mai dinainte. După trei sau patru luni (în care activă în sectorul gării, lipi afișe noaptea, se bătu cu țărăniștii, fu snopit de doi legionari de la ASTRA, vîndu ziare, încărcă vagoane pentru front), îl chemară la județeană, unde dădu un fel de raport asupra activității sale la Lunca, vorbi mult despre starea de spirit a țăranilor, dădu amănunte din care se vedea că el cunoștea foarte multă lume în plasă; i se spuse că pentru un timp se va întoarce să activeze acolo, să organizeze celule de partid în sate, dar că, înainte, va trebui să urmeze

[1] Centrul de difuzare a cărții germane (germ.) (n. ed.).

un fel de școală la București. Călători opt zile, pe urmă începu să flămînzească, deoarece la București era mizerie; școala se afla într-o fostă casă boierească, la șosea, neînchipuit de friguroasă, cu odăi ca sălile de așteptare, în care fuseseră îngrămădite mese, scaune cu picioarele aurite, care se rupeau dacă te lăsai prea greu pe ele; dormeau cîte douăzeci-treizeci într-o cameră fără foc, dar citeau toată ziua cu un fel de foame, înțelegînd jumătate sau un sfert din ce citeau, bătînd la cap lectorii tot timpul. În fiecare săptămînă aproape era cîte o manifestație care se termina cu încăierare; la 24 februarie fu în piața palatului, sub rafalele de mitralieră; la 6 martie, de asemenea. Pe urmă cursurile se terminară și se întoarse la Arad; peste cîteva zile venea încoace.

Întunericul acesta albastru era cunoscut și liniștit, străbătut de vîntul dezmorțit, în răstimpuri rece, al primăverii. Ardeleanu stătea rezemat de un gard și privea cerul spuzit de stele mărunte, șoseaua alburie și ușa luminată a crîșmei, mereu deschizîndu-se; cugeta la toate cîte trebuiau începute mîine, dar ca la niște lucruri destul de depărtate. Îi venea să zîmbească, gîndindu-se că luncanii îl vor primi ca și cum nu s-ar fi văzut decît de ieri; de bună seamă că o să le pară bine că se va redeschide moara cea mică și nu vor mai trebui să se ducă în alte sate la măcinat...

Se dezlipi de gard și porni încet către crîșmă. I se făcuse poftă de un pahar mare de țuică, foarte rece și de o foaie de varză murată; de bună seamă că Laboș mai are butoaie întregi... Și, dintr-o dată, se miră singur cît era de bucuros că venise aici: ar fi vrut să intre în curți, să-i strige pe oameni pe nume și să-i întrebe ce mai fac, să stea cu ei de vorbă despre moșia care peste cîteva zile va

fi a lor, să-i vadă cum se schimbă, cum încep să gîndească *altfel* fără să-și dea seama.

În crîșmă era atîta fum încît de afară, din întuneric, nu se vedea nimic înăuntru. Cînd intră, începu să tușească. La toate mesele oamenii stăteau înghesuiți unul în altul, cu coatele pe scîndurile groase, scrijelate și ude. Din odaia cea mică rezervată domnilor, se auzea stins scîrțîitul unei viori, acoperit de strigăte răgușite. Laboș cel gras, pe jumătate adormit, cu ochii cîrpiți, se prăbușea de la o masă la alta, umplea pahare, vărsînd mult pe jos, își înjura mușteriii, iar Lăboșoaia, cocoțată pe-un scaun înalt, ca de strană, trecea totul în catastif, cu semne știute ei, deoarece nu știa să scrie. Foarte mulți țărani aveau capetele înfășurate în pansamente roșiatice, alții, mîinile legate cu bandaje trecute pe după gît.

— Da tu cînd ai venit? îl întrebă Lăboșoaia rece, privindu-l numai cu un ochi. Demult? Ce bei? O pălincă? Cînd dai drumul la moară? Pe unde ai fost?

Ardeleanu își bău țuica. Era călduță, tare și grețoasă. Se strîmbă:

— Altădată era mai bună...

— Mda... că n-o făceam ca amu, de cucuruz... Am auzit că poți și orbi din ea, șopti Lăboșoaia...

— Da de aia bună, nu mai aveți? De prună?

— Ba avem, da nu-ți dau. Nu dau la nime...

— Pe mine, mă? mugi un om slab, cu două pete ruginii pe umerii obrajilor (Ardeleanu îl recunoscu: era Picu.) Pe mine, ei? Boule! Că cînd v-am spus să nu veniți pe acolo, că de bună samă ne așteaptă boanghinele, ați zis că vă siliți acasă! Nu v-am spus bine?

— Da ce-i? se aplecă Ardeleanu spre Lăboșoaia. Ea căscă.

— Nu știi ? S-or bătut azi la tîrg cu ungurii. Aista — împunse ea cu unghia ascuțită și neagră spre Picu — îi capul dracului... I-o ațîțat... Apoi o venit nu știu cine, cătanele ori cine, că nu știu, și s-o spart bătaia și s-or împăcat oamenii, am auzit că s-or și îmbătat unii cu alții, că n-au minte...

Cu coatele rezemate de tejghea, Ardeleanu se întoarse spre oameni. Tresări. Pe un colț de bancă, frecîndu-și ochii roșii de fum, stătea Găvrila Ursului, pe care și-l amintea foarte bine. Se miră că-l vede aici, știa că de patruzeci de ani n-a băut nici bere măcar. Privirile lor se întîlniră ; își dădu seama că Găvrilă îl recunoscuse, dar celălalt nu făcu nici o mișcare ; avea fața slabă, albă și mustața porumbie i se pleoștise peste buze.

— Da bine, mă Picule, dacă se dă pămînt ! spuse un om cam zdrențăros, destul de timid.

— Dă pe aia a mă-tii ! Mă, proști sînteți, mă... O trebuit să spună oarece, că-i măturam de pe fața pămîntului. Ca pe front, mă... Cu noi se prind ciovîrgăii ăia de la oraș care cît o fost războiul or sucit mănivelurі în făbrici ? Apoi, noi ne-am bătut, mă... V-or mințit și voi v-ați lăsat trași de nas, mă... și puteam să-i batem... Ei, slabi oameni !

Atunci Marcu Petrii Simii se sculă de la locul lui, veni lîngă Picu și-l cuprinse de umeri ; părea beat și-și legăna capul încoace și-ncolo.

— Tu n-ai auzit, mă — spuse îmbăloșat — că chiară dom' derector, doamne, ține-l, o spus că se dă pămînt... Acela-i om...

— Îi on c... ! strigă Picu atît de tare, încît acoperi toate zgomotele cîrciumii și sili lumea să tacă și să se uite la el. Ați auzit ce-am zis ? Cîțiva murmurară, ici și colo, dar nimeni nu îndrăzni să spună nimic. Picu părea ieșit din minți ; se făcuse

purpuriu și-și sîngerase iarăși buzele. Ce, dom' derector? Gata cu el! Cine s-o vîndut, acela nu mai are ce căuta la noi... Îi spion... După vorbele lui v-ați luat și unde am ajuns? Ghiurița Lupului și Cociș îs ca morți. Mereți și spuneți la mamele lor că derectoru îi om bun, că vă scot ochii și vă belesc. Pămînt? Începu să rîdă, nechezat, cu mînie. Sula! Pămînt, de la cine, mă? De la domnul Papp, mă, care-i omul lui Curcil? Da de ce nu de la maiestatea-sa regele? Ori poate și de la maiestatea-sa vreți să-l luați?

— Moșia lui Papp o să se împartă Iuncanilor, spuse atunci foarte rar Ardeleanu.

Ca trași de o sfoară toți se întoarseră spre el. El îi ceru Lăboșoaiei:

— Mai dă-mi un pahar din otrava asta... Îl luă și, cu el în mînă, veni să se așeze la masă, unde cu greu i se făcu loc.

— Papp nu-i om? întrebă el pe Picu, care stătea mereu în picioare, nedumerit, luat prea pe neașteptate.

— Ba...

— Nu trăiește în țara asta? Ba trăiește. Apoi, atunci, legile îs și pentru el. Și legea îi ia pămîntul...

Un cor de strigăte îi răspunse:

— Cînd ai venit, mă? Rămîi aici? Da moara? Adică, așa-i... Păi, musai că pe front, noi... Taci, Picule...

— Uite — zise Ardeleanu ștergîndu-și fruntea — mîine are să bată toba și mîine chiară alegem comisia de împroprietărire... Toți care au drept primesc... Mai limpede ca asta nu se poate... Îi bine de știut. Găvrila Ursului se ridică încet, obosit, se

înclină spre toată lumea și, fără să zica o vorbă, porni spre ușă. Picu îl înhăță de mînecă.

— Mai stai oleacă, fă bine, că pe ăsta-l abrictăluiesc eu acum...

. Ardeleanu îl privi de jos, surîzînd. Descumpănit, Picu se uită la el, apoi la ușa pe care ieșise Găvrilă.

— Atunci — mormăi — atunci... și mie mi se cuvine, că și eu am fost pe front și mi-am mîncat sănătatea...

— Asta om vedea... Întîi trec văduvele și cei tare săraci...

Picu se foi puțin, nu mai zise nimic, ci ieși repede, trîntind ușa. Cineva rîse în urma lui, subțire, iar altul, ridicîndu-se în picioare, făcu semn cu mîna la tîmplă că Picu nu e în toate mințile.

— Și cum îi cu pămîntul, dară ? se întinse peste masă Bitușea, cam beat, zîmbind cu gura pînă la urechi. Din odaia cealaltă se auzi o voce hodorogită :

„Cîte mîndre am avut
Tot alții mi le-or..."

— Taci din gură! strigă un flăcău cu capul bandajat și aruncă în ușă un pahar gol ; se făcu liniște, apoi în prag apăru obrazul mic și zbîrcit al notarului Meliuță. Părea furios, dar cînd îl văzu pe Ardeleanu se strîmbă vesel și veni spre el cu mîna întinsă :

— Ce mai faci, Ardelene ?

— Bine, Meliuță, răspunse acesta. O clipă domni tăcere, apoi un hohot de rîs umplu toată încăperea.

— Și acum, cu pămîntul lui Papp, stăm așa... începu Ardeleanu.

3

Găvrilă Ursului nu se îndepărtase prea mult. Mergea încet, cu capul înfundat între umeri și parcă vorbea singur, ceea ce nu-l miră pe Picu: nu-l socotea în toate mințile pe așa-zisul său frate, dar acum avea nevoie de el; își spuse că trebuie să fie potolit și răbdător la toate prostiile celuilalt. Îl ajunse și-i puse mîna pe umăr; Găvrilă nu se întoarse, nu se opri, nu-l privi, întrebă doar încet:

— Ce vrei?

— Să vorbim. Musai să vorbim, Găvrilă.

— Te aud.

— Nu mă chemi la voi?

— Nu, spuse celălalt blînd.

— De ce, mă?

— Spune ce ai de spus, urmă Găvrilă tot așa de încet, de dulce. Picu răsuflă zgomotos; nu se simțea bine, parcă avea pe ochi o bură roșie. Nu zise nimic, ci merse clătinat lîngă Găvrilă, pînă cînd ajunseră pe podul de peste Răstoacă. Era un pic de lună, înecată în glod, așa că aici putea vedea fața ca de strigoi a lui Găvrilă. Îl sili să se oprească, îl răzimă de balustrada de lemn putred și se propti în fața lui.

— Găvrilă, tu ai bani? Nu mai putu răbda și începu să vorbească pătimaș, vîrîndu-se în el, scuipîndu-l subțire; Găvrilă! Toți zic că-s bolund; poate fi... Nu-mi pasă. Mă, da am cap, mă... Dacă ți l-aș putea da ție pentru o zi, am fi oameni amîndoi, mă feldi. Oameni... Și apoi, poate veni ce-o veni... Numa ăia, calicii, se tem de ziua de mîine... Găvrilă, cîți bani ai?

— Am mulți, spuse celălalt, dar în așa fel că Picu nu-și dădu seama dacă-și bate joc sau nu. O luă de bună.

— Și eu am ceva, nu mulți, poate-mi ajută Iisus să mai găsesc. Acuma, ascultă-mă: hai să cumpărăm moșia lui Papp. Noi doi! Se răscrăcănă și rămase cu mîinile în șolduri, mulțumit, arătîndu-și dinții rupți. Găvrilă încremeni, încercă să vorbească, se înecă, ceea ce-l bucură nespus pe Picu. Începu să rîdă încet, binevoitor. În clipa asta îi era drag Găvrilă; îl rupsese în două și nu trebuia să-i lase timp să se gîndească. Se lipi de el, îi cuprinse umerii cu brațul:

— Ascultă-mă, fă bine, te rog ca pe Dumnezeu... Mă, ăștia iau moșia... O iau oricum, chiar dacă vine armata și trage în ei. Oricum o iau. Legea-i cu ei, ăsta, derectorul, îi șpion, are puteri destule... Lui Papp cei pasă de moșie? Nimic, niciodată n-a fost s-o vadă.

— O fost, amu-s cincisprezece ani... într-o vară...

Picu dădu din mînă, nervos.

— Dă-l în... gropi... Găvrilă, fă bine, ascultă-mă... Merem la el și-i spunem: „Comoniștii vreu să ia pămîntul... Vindeți-ni-l nouă, vă dăm bani buni, acuma..." Îi dăm un sfert și apoi Dumnezeu să-l bată... nu te uita că sudui, mi-s învățat... Pricepi? Că el musai să facă actul, cum că o luat toți banii... I-om spune că dacă se așază vremurile i-l dăm înapoi, tot cu atîta, poate cu oleacă mai mult, să avem și noi folos... Găvrilă, cîți bani ai?

Găvrila Ursului nu mai zise nimic; se dezlipi de pod și o luă încet, spre casă, tîrîndu-și picioarele. Picu îl înhăță de mînecă. Gîfîia de neliniște.

— Ești cu minte, Tudore — surîse Găvrilă — nu ești prost. Dar am să-ți spun altceva: pămîntul s-o dus... și nu numai al lui Papp, da și al nost. Tăt s-o dus. Dacă prinde în capul oamenilor că pot lua pămîntul baronului, nimeni nu le mai poate scoate de acolo, că pot să-l ia și de la noi... Și după aceea și l-or lua de la unul la altul, și s-or

omori, și s-or dușmăni sute de ani... Nu pămîntul lui Papp îmi trebuiește mie, ci rînduială. Rînduială, frate, să n-aibă curajie s-o calce nici cîinii... Și cîinii să știe că-i rînduială... să le fie frică...

Picu începu să tușească pe neașteptate, se încovoie cu mîinile sub piept și nu se potoli o vreme; apoi își privi palma:

— N-am scopit sînge... Mă tămădesc. Se dădu un pas înapoi și privi umbra lui Găvrilă, de sus pînă jos. Ascultă-mă: dacă tot să ia, nu-i mai bine să fie a nost? Cinci sute de jugăre, mă... Pămînt... Tu ai alte păreri, dracu știe, treaba ta... Vrei să faci rînduială... (Și se gîndi: „Bine că ești prost, băga-te-aș de unde ai ieșit! Dă-mi banii și vezi tu, Croampă!") Vrei să te asculte lumea... Dacă ai pămîntul, te ascultă de frică, de nevoie, da te ascultă... Îi ai în mînă... Cu voarbele numa, niciodată. Îmi dai banii?

Găvrilă rămase nemișcat; Picu îi pîndea răsuflarea să înțeleagă dacă vrea sau nu, dacă șovăie, dacă...

— Poate că ți-i dau, spuse într-un tîrziu Găvrilă... Da ar fi mult mai bine să rămînă așa cum îi... Oamenii n-or fi nici mai bogați, nici săraci cu patru jugăre, dară li s-a deschide pofta... Bine, Picule, bine. Și amu, hai la Cordiș...

— De ce, mă?

— Îi vedea.

— Bine.

Porniră alături; Picu căsca să-și rupă fălcile, îi era somn, dar nu voia să-l supere. Cînd ajunseră în fața casei învățătorului, unde ardea încă lumina și de unde se auzeau glasuri răgușite de bețivi, Găvrilă spuse, privind în pămînt:

— Mi-i inima neagră ca smoala, Picule... Neagră de tot.

În odaia mare fură primiți cu strigăte de bucurie; în jurul unei mese plină cu farfurii, sticle, pahare năclăite, se găseau Cordiș, palid și asudat, Suslănescu, care moțăia cu nasul pe tăblia mesei, părintele Ioja înfierbîntat, în cămașă, Culcușea, amețit, cu bărbia udă de vin roșu; Silvia, nevasta lui Cordiș, înaltă și destul de frumoasă încă, se mișca încet pe la spatele lor, îi bătea pe umăr, îmbiindu-i:

— Luați, mîncați, serviți, beți...

Găvrilă se așeză, frînse o felie de pîine și-i privi pe toți, lung. Părintele Ioja se prefăcu însă că nu-l vede: era doar șeful pocăiților și se simțea obligat să-l dușmănească, deși în fundul sufletului îl respecta și ar fi vrut să-l convertească, dar nu știa prea bine la ce credință.

— Adă scîndura! strigă Cordiș, încruntat, adă, Silvie, să vadă și ei cum știm noi să...

Sprintenă, Silvia puse în fața ochilor lui Găvrilă o scîndură destul de lungă, proaspăt geluită, pe care era scris cu catran: AICI ȘADE UN TRĂDĂTOR. Toți se însuflețiră, numai Suslănescu își clătină capul, cu un surîs trist.

— Știi ce-i asta? spuse Cordiș. Nu știi! Pe asta o batem încă în noaptea asta pe poarta veneticului, a Teodorescului... O batem așa, ca să n-o poată scoate... Și mai știi că am pus pe cîțiva să-i spargă ferestrele. Să știe cu cine are de-a face...

— Bine, spuse Găvrilă, dînd încet din cap. Cordiș nu se aștepta la această încuviințare, așa că rămase uluit un timp, apoi sări de pe scaun, umplu două pahare cu vin și, clătinîndu-se, veni la Găvrilă, îl îmbrățișă lipicios și-i întinse un pahar:

— Musai, musai, bace Găvrilă, să bei, musai...

— Mulțămesc, eu nu beau, spuse Găvrilă. Cordiș se încruntă; cu el te puteai certa dintr-un ni-

mic, așa că Găvrilă cu un zîmbet trist, se apropie de el și-l sărută ușor.

— Trebuie pedepsit, spuse și popa Ioja... Avea o voce nazală, care-l făcea să pară îngîmfat. Am să vorbesc în biserică despre vînzător... A, nu știi, Picule și... dumneata bace Găvrilă... Mitru Moțului s-a dus la primărie, a furat cheile de la Sofron și s-a pus singur primar... Trebuie dat în judecată...

— Da, trebuie, murmură Găvrilă... Trebuie băgat la pușcărie.

Suslănescu îl privi atent: îi vedea ca prin ceață trăsăturile frumoase, ochii albaștri-cenușii, și se simți atras de el. Toată ziua fusese fericit într-un mod ciudat: cu toată beția simțea prietenia, respectul celorlalți, vorbea puțin, în general obscur chiar pentru el însuși, dar nu ceea ce spunea avea vreo însemnătate, ci sunetul ciudat al cuvintelor; în realitate vorbise de sute de ori așa cu Vîslan, cu colegii de la liceu, dar niciodată n-avusese sentimentul acesta aprig, neliniștitor, că e înțeles în ceea ce are mai intim în gîndirea lui. Și tocmai de acești oameni, care acum douăzeci de ani ar fi trebuit să-l poarte de subțiori cînd se dădea jos din caríță... Oamenii aceștia nu făceau acum politică ci *politica* și revoluția se împlineau firesc, cu ierarhii. Le simțea din tonul preotului, care-i spunea „domnia-voastră, domnule profesor", „experiența domniilor-voastre" (cu un plural înduioșător de stîngaci). Îl primiseră dintr-o dată, fără nici o suspiciune, între ei, fără să-l întrebe ce gîndea (cum încercase s-o facă Teodorescu), dintr-un instinct firesc. Fusese suficientă ziua aceea încordată cînd, pentru prima oară în viață, nu se temuse să-și înțeleagă menirea; cuvîntul nu era bun, friza apostolatul și nu era vorba de așa ceva; el se putuse apropia de ei, abandonîndu-se, în timp ce cu toată lumea de pînă atunci trebuia să fie încordat, pîn-

ditor, și să piardă — evident — pentru că nu era destul de robust din nici un punct de vedere ca să poată fi perseverent. De aceea nici nu-l interesa ce discutau; intuia numai esența preocupărilor lor (vai, cît de modest și de copilăros exprimate, direct, fără aprehensiunea ridicolului) și ele erau ale lui, integral: necesitatea rezistenței totale în fața confuziei de valori pe care o aducea epoca. Îi venea să rîdă amintindu-și „teoriile marxiste" și dorința fricoasă de-a se adapta, care-l făcuse să fugă la țară, unde găsise — într-o singură zi — ceva diametral opus, o vitalitate națională pură: poporul față de care era vinovat, el și cei asemenea lui, prin tot ce făcuseră pînă acum.

Era bine între ei, bine în mirosul acesta de slănină, de ceapă, de vin acrișor și tulbure, de țigară proastă, de sudoare, de mucegai curat; îi auzea vorbind ca de departe și nu-l interesa ce spun; de aceea tresări cînd Cordiș îi spuse:

— O scrieți dumneavoastră, dom' profesor?

— Ce? surîse el larg.

— Scrisoarea.

— Care?

— Către domnul Papp de Zerind...

— O scriu... Ce să scriu?

— Păi ce vorbirăm aici, că vor să-i ia moșiuța... Dumnealui — și arătă spre Picu — merge chiar azi-noapte la domnul baron. Dacă ăștia izbutesc, ne ducem dracului în alegeri, nu pupăm nimic.

— Dar nu pot — spuse mereu zîmbind Suslănescu — nu pot fără ochelari...

— Aha, îi drept... Și spre Găvrilă: I-au spart comuniștii ochelarii domnului profesor. Las', că o fac eu. Silvie, dă-mi, te rog, pencala...

În timp ce Cordiș scria, popa Ioja îi vorbi lui Găvrilă — adresîndu-se lui Picu — despre grijile lui cu pămîntul, despre boala nevestei. Pe Suslă-

nescu îl păli deodată neliniștea: trebuie să se ducă acasă, nu era cuviincios să se întoarcă la o asemenea oră, beat. N-avea nici un chef și se temea de Teodorescu; Cordiș îi propuse să locuiască la el, dar asta era imposibil, cel puțin acum: ar fi fost o luare prea vădită de atitudine și voia să se mai gîndească puțin; beția îi jucase destule feste: îl făcea îngăduitor, liric și pe urmă nu știa cum să iasă din încurcătură...

— Ia ascultați, zise Cordiș foarte mîndru, și cu o voce complet schimbată, gîtuită de emoție, citi:

Excelența voastră,

Noi intelectualii romîni și fruntașii comunei Lunca vă aducem la cunoștință că agitatori comuniști vor să vă reformeze moșia dumneavoastre, din hotarul comunei noastre. Dîndu-ne bine și de îndată seama de pericolul acestei manevre suptversive care vrea să îndepărteze poporul momindu-l in rîndurile fenedelei vă trimitem îngrijați acest mesaj prin săteanul fruntaș Teodor Marchiș zis Picu, om de încredere, care vă va informa și prin viul său grai.

Trăiască domnia-sa domnul Iuliu Maniu
Marele Romîn!!!

— E bine — spuse Suslănescu atent — foarte bine. Silvia își ștergea o lacrimă; văzînd-o, Cordiș se răsti:

— Da ce credeai, că-s prost?

Întrunirea se sparse tîrziu. Suslănescu plecă împreună cu Găvrilă, urmînd ca mai tîrziu, Cordiș și cumnatul său să vie să prindă scîndura de poarta școlii, spre stradă.

— Să vă țin? întrebă Găvrilă, cînd ieșiră pe poartă.

— Nu, vai de mine, mulțumesc, nu sînt beat, dar fără ochelari nu văd absolut nimic...

— Nu vedem nimic, îi noapte, spuse Găvrilă. Îi noapte foarte mare și multă.

— Aș vrea să vin pe la dumneata, acasă, spuse Suslănescu într-un elan. Să stăm de vorbă. Îmi pari un om deosebit.

— Vi se pare. Poftiți cînd vreți...

— Dumneata ce crezi ? O să izbutească să ia moșia ? întrebă Suslănescu, sigur că e un subiect din care-va înțelege mentalitatea omului de lîngă el.

— Poate că da, poate că nu. Totuna-i...

— Cum totuna ? se miră Suslănescu. Pentru el, într-adevăr era totuna.

— Totuna-i, domnule. Iaca, ați ajuns, noapte bună.

„Va trebui să plec, își spuse înfrigurat Suslănescu în timp ce dibuia sub preșul ușii, acolo unde știa că se află cheia... E imposibil să stau în casa unui om pe poarta căruia se va prinde o tablă infamantă și eu să știu de asta... Nu se poate. Nu pot trăi în infamie... Nu vreau, acum, nu mai vreau..."

Trecu pe vîrful picioarelor prin dormitor. Era un frig teribil, toate geamurile erau sparte și afară începuse să bată vîntul. Nu se vedea nimic. Se ciocni de un scaun, de masă, se opri cu inima bătînd. Atunci se auzi vocea Emiliei, înecată de lacrimi :

— V-am mai pus o plapomă și o pătură, domnule profesor. Ne-au spart toate geamurile.... țăranii... în urma „activității"... soțului meu...

— O, nu face nimic, doamnă, spuse Suslănescu cu vocea încleioșată. Și abia în clipa aceea se simți beat, singur și nefericit, ca pe vremuri.

4

Emilia dormi greu, cu treziri brusce, nenumărate, ca și cum cineva ar fi stropit-o cu apă; in clipele acelea tulburi întinse mîna, din obișnuință, spre patul celălalt, pe care-l știa gol; dar George era acolo și gemea în somn ușor, plîngăreț, ca un copil. Ea nu-și mai aducea aminte de ziua îngrozitoare care trecuse, cînd în fiecare oră venea cîte o femeie care fusese la tîrg, să-i povestească din vîrful buzelor cum dom' derector se dăduse cu ungurii, cum din pricina lui fuseseră bătuți luncanii și omorîți doi feciori, deoarece-i dusese cu vorba tocmai cînd erau gata să-i spulbere pe șinăndani; uitase, de oboseală, și fața lui străină, împietrită, tăcerea și tusea semnificativă a bătrînei. Ar fi vrut să-l trezească, să se ghemuiască la pieptul lui, să doarmă mult. O oprea ceva, nu știa ce, un sentiment nelămurit de teamă. Pe urmă-și aducea aminte de zgomotul ascuțit al geamurilor care zburaseră în bucăți pe la unsprezece noaptea, de rîsul lui silit, neomenesc și adormea din nou scuturată de friguri, gîndindu-se că a doua zi trebuie să fie în clasă foarte devreme, apoi cu o liniște plăcută, tinerească, își spunea că mîine e duminică și poate dormi cît vrea.

Bătrîna o trezi însă foarte devreme și-i spuse, destul de răutăcioasă:

— Da la porci cine dă? Da prînzul cine-l face? Că ne-o trebuit oaspete!... O fost musai să avem în casă pe cineva care să vorbească domnește!... Și scoală-te, că o venit poștașul. Ai carte de la Dănuț...

Se sculă, încă buimăcită, aruncînd o privire dușmănoasă spre George, care dormea cu capul ascuns sub plapumă: răsufla icnit, ca și cînd s-ar fi luptat cu tusea.

— Poate că-i plin de oftică, spuse bătrîna. Poate că ne umple pe toţi.

— Ţine-ţi gura, mamă! scrîşni Emilia... Cum poţi fi aşa de ticăloasă, doamne, Dumnezeule...

— D-apoi eu mă mai gîndesc cînd şi cînd. Alţii, mai tineri, n-au grija asta. Au altele. Hai, că aşteaptă Vasalia Milionului...

În bucătărie, poştaşul, un ţăran vioi la mişcări, dar nu prea în toate minţile, de cînd fusese îngropat cîteva ceasuri într-o tranşee la Dalnik, se repezi înaintea ei, fluturînd scrisoarea şi rîzînd silit.

— Iai, doamnă, curios mi-s ce scrie domnişoru... Nana Ană o zîs că nu ştie unde-i pălinca, altfel mi-ar fi dat.

— Cum nu ştii, mamă? Îi în bufet... toarnă-i un pahar...

— N-ajung pînă acolo, mîrîi bătrîna. Ori nu vezi că m-am micit? Pic pe olaltă, se întoarse ea smerită spre Vasalie.

De la primele rînduri, Emilia simţi un nod în gît: scrisul acesta cu litere destul de stîngace, pe o foaie neglijent ruptă din maculator, o separă brutal, pentru o clipă, de tot ce era viaţa ei de cîteva zile încoace; în fond Dan nu-i spunea nimic, era bine, răcise puţin, unchiul Octavian lipsea aproape tot timpul de acasă... nimicuri spuse cam nepăsător, o vagă imputare: *„De ce nu-mi scrieţi, nici tu, nici tata, mi-ar face bine cîteva rînduri de acasă"*, şi toate astea o ruşinară, ca şi cînd copilul ar fi ghicit motivul intim pentru care, cîteva zile, nu se gîndise la ei.

— Ar trebui să-i trimit ceva bani lui Dănuţ, spuse fără voia ei, pentru că simţea că mamă-sa aşteaptă ceva.

— Pesemne, n-ai vreme să-i trimiţi, Milie scumpă, surîse bătrîna. Ori poate am sărăcit şi eu nu ştiu... Mai am eu neşte bani, dacă ai trebuinţă...

Tu auzi ce zice Vasalia? Că Mitru Moțului s-o dus asară și s-o pus primar, singur... Și auzi ce zic oamenii din sat? Că Todorăscu l-o ațîțat, să-și bată joc de sat. Așa se laudă Mitru... No, mărire ție, doamne, că are satu primar desculț și zdremțăros și cuminte. Mi-mi pare bine.

Emilia făcu ochi mari spre Vasalie. („Ai, că mîndră ești", se gîndi acesta tulburat. Prin capotul descheiat îi vedea gîtul alb, plin. Se înciudă: „Uite că a uitat de pălinca aceea... de bună samă, domni, 'tă-i Iorga... și mîncă dimineața ouă...")

— Ce spun țăranii, Vasalie?

— Multe, doamnă... Eu mi-s prost din război... Acuma, nu că mie nu-mi pasă, Dumnezeu să-i dea sănătate lui dom' derector, că dacă se dă pămînt și eu capăt, că-s învălit, da oamenii, știți... știi dumneata, le umblă gurile, cum că n-ar fi trebuit să-i dea dom' derector pe mîna ungurilor. Unii zic cheară că vreu... să mă ierți, doamnă... că vreu să-l bată!

— Să-i ia dracu, tîmpiți și idioți! izbucni Emilia. Înțelegi? Idioți! Și să îndrăznească, numai, că-i înfundă în pușcărie! Douăzeci de ani am muncit aici, le-am crescut mucoșii, asta-i răsplata? Bărbatu meu știe ce face!

— Așa zic și eu, doamne, ține-l. N-aveți oare cumva un clește, doamnă?

— De ce?

— Că... nu te mînia, da știi, or pus pe poartă o tablă cu voarbe de rușine, urîte. Și-i bătută cu cuie din două părți, că eu probălii s-o scot și mi-am rupt unghiile... Și-i duminecă, și vede toată lumea...

Veni lîngă Emilia și-i șopti la ureche: Cordiș s-o lăudat că o pus-o... Cu Găvrila Ursului, pocăitul... Și, doamnă, dumneata știi: se dă pămînt? Ori îs numa minciuni? Dar Emilia nu-l ascultă. Se repezi în dormitor, smulse plapuma de pe George și începu

să-l scuture sălbatic, cu ură. El deschise ochii mirați, cîrpiți de somn.

— Ce vrei? strigă Emilia cît putu de tare, fără să-i pese că din odaia cealaltă o aude Suslănescu. Pentru numele lui Dumnezeu, ce vrei? Să nu mai putem ieși din casă? Să trebuiască să ne mutăm de aici?

În clipa următoare o podidi plînsul, dar nu din pricina încordării, ci pentru că fața lui era atît de îmbătrînită, ca și cum peste noapte ceva s-ar fi surpat în el. Era fața lui de totdeauna și totuși n-o recunoștea și, ca de fiecare dată cînd îl privea, îi era milă și era și furioasă pe el că s-a schimbat într-atîta, undeva, departe de ea, în împrejurări necunoscute.

— Vino să vezi, sughiță. Vino afară, ți-au pus pe poartă o tablă, te fac de rîsul satului... Își șterse ochii cu mișcări apăsate, își scutură umerii: Trebuie neapărat să-l dai în judecată pe Cordiș, ticălosul dracului!

Atunci George începu să rîdă și ochii i se umplură din nou de lacrimi; cînd rîdea, își dezvelea dinții albi, puternici și cam mari, strălucitori pe fața lui întunecată, bătută de vînt, și Emilia simțea că orice ar face, va fi totdeauna alături de el, va suferi pentru el, chiar dacă nu-i va da dreptate, chiar dacă ar ucide.

— Hai s-o scoatem de acolo, spuse George, mereu liniștit. Așa-i lupta politică.

— Și de ce trebuie politică? Dan ne scrie că-l neglijăm, că așteaptă un rînd de la noi... Spune, n-ar fi mai bine să te repezi, să vezi ce face?...

— Nu pot acum, spuse el după o pauză, în timp ce se îmbrăca. Ea se uita pe geamul spart, afară (era o dimineață încă cenușie, dar undeva soarele se zbătea și mai tîrziu trebuia să fie frumos) și nu-i putu vedea chipul în clipa aceea: s-ar fi speriat de neliniștea și deznădejdea cu care o privea, de ex-

presia de rugăminte mută pe care nu i-o văzuse niciodată.

Ieșiră amîndoi afară, în stradă, unde Vasalie se trudea, înjurînd, să scoată scîndura prinsă pe poartă cu cîteva zeci de cuie.

Clopotul începu să tragă de liturghie și grupuri-grupuri treceau prin fața școlii, se uitau, citeau și plecau șușotind. Cîțiva nu-l salutară pe George și chiar cei care-și scoaseră pălăria o făceau sfios, uitîndu-se în jur, ca să nu-i vadă cineva.

— Să aveți grijă, dom' derector — spuse Vasalie — că vreau să vă bată. El tresări o singură clipă, apoi ochii îi străluciră mînios și încercă să surîdă. Emilia veni lîngă el, se lipi de umărul lui, pe nesimțite.

În sfîrșit scîndura fu scoasă și Vasalie le-o întinse surîzînd.

— O puneți pe foc. Tot îi de folos.

— Vasalie — spuse George — să fii azi la primărie, că o să anunți împărțirea moșiei... Să te duci pînă la Sofron, să-i spui să fie și el...

— Sofron nu mai îi primar, spuse Vasalie și-i povesti pe larg cum venise Mitru azi-noapte, îl scosese din post și-l gonise pe Gociman din sat. Mai adăugă că oamenii, adică Găvrila Ursului, Cloambeș, Picu, Marcu Petrii Simii și alții îs foarte supărați și cred că dom' derector îi de vină.

George rîse cu hohote, dar Emilia simți că foarte fals. Cînd îl pofti la dejun, el spuse că n-are vreme și plecă grăbit spre biserică.

Prostia lui Mitru îl scosese din fire: era singurul lucru, după părerea lui, care nu trebuia făcut acum, după nenorocirea din tîrg. Mergea grăbit, nu saluta, nu băga de seamă șușotelile oamenilor în urma lui. În fața bisericii era un grup de flăcăi care nu-i dădură binețe și, cînd se îndepărtă puțin, auzi un strigăt ascuțit, rău:

— Ciunguu! Vîndutuu...

Fu cît pe ce să se oprească, să se întoarcă, dar se stăpîni. N-avea nici un rost. Îl copleși, totuși, senzația că greșise undeva. Satul, deasupra căruia strălucea soarele cu dinți, luminîndu-l rece, i se părea străin și ostil; îi era foame, se simțea neodihnit și nu știa ce vrea să facă. Se gîndise că va sta de vorbă cu Găvrila Ursului pe care-l prețuia, îi va explica ce înseamnă vremurile care vin, îl va ruga să fie primar, pentru ca activitatea democratică în sat să înceapă oarecum sub pavăza acestui nume respectat de toți, chiar de cei care nu-l iubeau, sau îl invidiau. Știa că o să aibă de furcă mult cu Mitru, dar nu-și închipuise că acesta i-o va lua înainte și lucrul se întîmplase de două ori... Și mai erau în el, ca un spin, cuvintele lui Mitru de atunci, de la culesul porumbului; se silise să nu se gîndească niciodată la ele, dar nu era vorba atît de cuvinte cît de realitatea dură din dosul lor: el avea pămînt, Mitru era argatul lui. Pentru toți oamenii, acesta era adevărul. Sinceritatea lui n-avea ce căuta aici; poate nici nu era vorba de sinceritate, ci de Dumnezeu știe ce deranjament al unei ordini, pe care și-o distrusese în el, dar care, pentru alții, continua să existe, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Era adevărul lor, adevărul altora... necruțător și parțial.

Mergînd ca un automat își spuse că nu trebuie să se gîndească, nici acum, nici altă dată, la greutățile și piedicile ce se vor ridica în calea comunicării adevărului lui. Acest adevăr era — și asta o știa, așa cum știa că trăiește — adevărul unei întregi epoci care va veni. Nu trebuia să se întrebe dacă *el* era pregătit sau demn ca să-l comunice tuturor celor pe care-i iubea, sau nu. Avea un singur drum și, în afară de asta, nimic nu mai era posibil. Și, undeva, în această împletitură, pe care din '43 nimic nu reușise s-o spargă, nici mizeria, nici războiul, nici

prezența zilnică a morții, se zbătea ceva care i se opunea, de care se temea : neputința de a-i face pe cei apropiați să-l înțeleagă, pe Emilia în primul rînd. Între ei totul se petrecuse, de la înapoierea lui, altfel decît dorise ; viața zilnică, nopțile, discuțiile, totul nu angajau decît o parte din el. Ar fi vrut să-i poată spune tot, dar îl oprea un fel de pudoare și, în fond, se temea de Emilia, mai ales acum, infirm.

În clipa aceasta ar fi vrut să fie singur, undeva în pădure, oriunde, dar nu singur în mijlocul satului, în drum spre casa lui Mitru unde nu știa ce vrea să facă, printre grupurile de țărani care se duceau la biserică și nu-l salutau.

Poarta casei lui Mitru era larg deschisă și primul om pe care-l văzu fu Ardeleanu. Gol pînă la brîu, se spăla în jgheabul fîntînii, țipînd de plăcere ; cînd îl văzu, începu să rîdă cu fața udă și strigă :

— Hei, domnule primar! Ai oaspeți!

— Vin îndată, se auzi din grajd vocea lui Mitru.

Ardeleanu începu să se șteargă cu cămașa, o îmbrăcă și veni spre George, sprinten, cu mîna întinsă :

— Ai auzit și dumneata de isprava „primarului“ ? Eu am stat la crîșmă pînă tîrziu și pe urmă am dormit aici, în grajd. Mitru apăru în prag și, cînd îl văzu pe George, schimbă fețe-fețe.

— Mă făcui primar, vai de capul meu, spuse vesel, dar se vedea că se preface.

— Am stat de vorbă pînă tîrziu, spre dimineață zise Ardeleanu, vorbind repede, poate ca să nu-i dea timp lui George să spună ceva. Bineînțeles, din punct de vedere politic, a fost o prostie...

— Mă pricep eu în politică ? făcu Mitru bosumflat. Nu mă pricep... Dar dacă am văzut că acum poți arunca afară pe domni, ca pe pretor, ce-am zis ?

— ...o greșeală, urmă Ardeleanu nebăgîndu-l voit în seamă. Oricum, Sofron nu putea rămîne,

asta e destul de limpede. Prea e legat de toți reacționarii din sat și... în sfîrșit... Va trebui să vorbim cu Găvrila Ursului, să ducem muncă de lămurire, cum se zice.

— D-apoi văd că tot bogătoii îs la preț — spuse Mitru, acru — noi sîntem buni de...

— Nu-i vorba de asta, spuse George, îmblînzit. E vorba de sat...

Din grajd ieșiră atunci Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea, îmbrăcați de duminică.

— Am făcut un fel de ședință, explică Ardeleanu. Am organizat într-un fel celula de partid. George se gîndi: „Fără mine“ și începu să se chinuie cu aprinsul unei țigări. Se simți obosit de toate și-l privi pe Ardeleanu cu ostilitate. Dar acesta, fie că nu observase, fie că nu voia să arate, continuă:

— Ne gîndeam să mergem la dumneata... Azi nu e școală, așa că am fi putut ține acolo ședința de înființare...

— Poftiți...

— Poate după-masă. Acum Mitru trebuie să meargă la biserică...

— Unde? se minună George.

— La biserică — se strîmbă Mitru — așa zice dumnealui...

— Știți, despre înființarea celulei se va auzi mîine, de bună seamă... E bine ca lumea să vadă că asta nu înseamnă ce cred reacționarii...

— Da cum drac' să mă duc? se răsti Mitru. Așa, în zdrențe? Să rîdă de mine și mai tare?

— Dacă-ți dau eu hainele mele, ajungi de pomina lumii, vorbi gros Gligor... Că și ieri, parcă erai bohoț.

— Floriță! strigă Mitru pe neașteptate. Floriță! Ia vină afară, să te vadă dom' derector cum ești!... Din grajd, nimic. N-auzi?

— Mi-i rușine, se auzi dinăuntru. Mi-s ca o...

— Vină afară, să nu te scot eu...

George trebui să-și adune toate puterile ca să-și stăpînească rîsul. Florița purta rochia neagră pe care i-o furase Mitru din tîrg și nu știa cum s-o tragă și s-o întindă ca s-o așeze mai bine pe ea; stătu o singură clipă în prag apoi fugi înăuntru.

— Păi, vino la mine, să-ți dau un costum, zîmbi George. Mitru îl privi lung, bănuitor, apoi se uită la Ardeleanu, care dădu din cap:

— E bine așa... dom' primar...

— De mine să nu-ți bați joc! se înfurie atunci Mitru, că întorc foaia, să știi, tovarășe...

Dar Ardeleanu veni lîngă el și-l strînse în brațe.

— Nu-mi bat, de unde ai scos-o? Eu niciodată nu-mi bat joc de nimeni...

— Atunci îi bine, zise Mitru, încă înnorat. Ș-apoi, dom' derector, îți face bine și mi li-ți scădea din grîul de la vară.

George roși imperceptibil și dădu din cap. Ardeleanu îi făcu semn cu ochiul și o clipă George îl invidie. Era o siguranță în ceea ce făcea, în mișcările lui, și ar fi vrut să știe de unde venea... Poate va afla mai tîrziu, cînd se vor cunoaște mai bine.

Gligor și Pavăl porniră spre biserică, iar George, Ardeleanu și Mitru spre școală. Mitru pășea îmbufnat și George se întrebă curios, ce se putuse petrece în noaptea asta între el și mecanic. Era bine că Ardeleanu venise în sat: se știa descurca mai bine în chestiunile practice, care lui îi scăpau. Ideea asta cu mersul la biserică era foarte bună și nu i-ar fi trecut niciodată prin minte. Comuniștii trebuiau să-și cîștige respectul satului, treptat, pînă cînd vor deveni inima lui, și asta fără să jignească pe nimeni. Acasă, Emilia nu spuse nimic cînd auzi că George vrea să-i dea un costum lui Mitru; scoase din dulap o haină neagră cu dungi, foarte mîncată de molii, pantalonul, vesta și le întinse pe pat, arun-

cînd o singură privire disprețuitoare lui Mitru, care se uita la lucruri rușinat...

— Cred că-ți vin bine — spuse George — avem cam aceeași înălțime...

— Da de unde, murmură Mitru... Dumneavoastră aveți multă învățătură. Cuvintele acestea îi făcură pe toți să rîdă cu hohote, numai Suslănescu tăcea stînjenit și nu îndrăznea să-și bea cafeaua cu lapte (se prinsese pieliță deasupra și asta-i producea o greață teribilă). Îi promisese lui Cordiș că va merge la biserică să-l audă cum cîntă; era și curios să vadă oamenii, să știe ce înseamnă misticismul satului. Pe urmă îl aștepta un lucru greu, la care se gîndise toată noaptea, tremurînd de frig: nu voia să mai stea la Teodorescu și habar n-avea cum trebuia să anunțe asta fără s-o jignească pe doamna, care fusese atît de amabilă cu el. Îl enerva și faptul că dă atenție unui lucru atît de mărunt; în realitate ei trebuiau să fie bucuroși că scapă de un intrus; nu voiseră să primească un ban pentru chirie și hrană. Era hotărît să se achite, dar nu știa cum s-o facă.

Mitru se duse în fundul curții să se îmbrace și, cînd apăru, pășea cu stîngăcie, de parcă ar fi fost îmbrăcat în tinichea.

— Barem de mi-aș fi luat bocancii, mormăi, privindu-și picioarele goale. Cum mă duc pînă acasă, așa?

— Cum ai venit, spuse Ardeleanu.

Din colțul ei, bătrîna asculta totul, fierbînd de ciudă. Uite, cui își împrăștie Teodorescu hainele cele bune... Țistuia, se foia pe scăunel, tușea, așteptînd s-o întrebe cineva ce are, să le arunce cîteva vorbe de să n-o uite cît or trăi.

Mitru plecă înainte, apoi Emilia cu Suslănescu. Acesta încercă să înceapă o conversație, dar era foarte intimidat; îi venea s-o ia la fugă, să înjure

de ciudă. „De m-aș vedea scăpat odată de ei, de ciudățeniile lor... La Cordiș totul e mai simplu: o să mîncăm mai prost, dar o să fim piliți tot timpul, așa că n-o să-mi mai dau seama. Atîta ar trebui, să mă îmbolnăvesc de stomac în văgăuna asta." Emilia era foarte frumoasă în rochia albastră, cu guler și mîneci albe. „E mai bine, oricum, să plec... Atîta mi-ar mai trebui, să reeditez aici istoria cu Mimi Velceanu — și n-ar fi de mirare. Sînt un bărbat tînăr, am necesități..." Se surprinse deodată foarte fericit: „Judec simplu, omenește, am probleme omenești". Asta-l făcu aproape îndrăzneț. Se lipi ușor, ca din întîmplare, de Emilia: ea era cu ceva mai înaltă decît el, avea brațul tare și sub rochie i se ghicea genunchiul rotund, plin; asta-i sugeră, el nu știa de ce, ideea unei maternități splendide, umilitoare pentru el, într-un mod senzual. „Are ochi splendizi, ca de căprioară, și cearcănele ușor albăstrii, pe pielea fără riduri... Oare... în timpul războiului l-o fi înșelat pe Teodorescu? Oare ce-ar face el dacă ar ști? Trebuie să fie groaznic ca o femeie care strigă toată după viață să trăiască lîngă un om de neînțeles!"

— Domnul Teodorescu e un om minunat, spuse, cu subînțelesuri. Sînt atît de fericit că l-am cunoscut...

Ea îl privi recunoscătoare și-l strînse ușor de mînă.

— A suferit mult — șopti — dar nu vrea să vorbească despre asta... Nu v-a spus nimic?...

— Niciodată, doamnă, și-mi pare rău... V-aș fi... povestit totul...

În fața bisericii, grupurile de flăcăi și fete se dădură la o parte din fața lor. De ce devenise Emilia așa de palidă, pe neașteptate?

— Dumneavoastră intrați pe acolo, spuse ea lui Suslănescu. Eu am scaunul meu, împreună cu femeile...

— Sărut mîinile, doamnă...

Intrînd, îl izbi mirosul insuportabil al unei mulțimi asudate, al fumului de tămîie de proastă calitate, care atîrna peste tot în falduri albăstrii și pișcăcioase, vocea nazală a lui Cordiș; acesta, văzîndu-l, îi făcu un semn exagerat, fără să se oprească din urlete și-l pofti lîngă el în strană, unde mai cîntau, scîrțîind, cîțiva moșnegi care-i făcură loc dînd din cap cu demnitate, distanți. Îndată ce se așeză, buimăcit de strigătele lor sălbatice, care păreau să le producă un fel de extaz religios, căută spre pronaos, unde erau femeile și de unde una cînta subțire, tărăgănat, singuratică, pierzînd măsura; Emilia era în față, cu coatele rezemate de balustrada de lemn; prin fumul de tămîie și aburul respirațiilor încărcate, fața ei i se păru depărtată, ireală și se simți cuprins de regret, fără nici un motiv. N-o cunoștea, n-avea s-o cunoască niciodată și, probabil, chiar dacă ar ajunge aici, ar fi dezamăgit, știind precis că nu era așa și că în viața lui nu va intra niciodată nici o femeie care ar fi putut s-o schimbe; din această singurătate infirmă, se putea, cu timpul, făuri și un motiv de orgoliu, cu condiția să poată realiza altceva, pe un plan oarecare, fie și subiectiv. Încercă să nu se mai gîndească la toate acestea, deși îi făceau bine. Se simțea exact ca după o boală în urma căreia începi să redescoperi, cu o voluptate de care nu te-ai fi crezut capabil, sunete, culori și idei.

Cordiș, pe care venirea lui îl emulase, zbiera din răsputeri cu vinele gîtului umflate, într-un fel de duel cu cealaltă strană, de unde Grozuța, cantorul oficial, îl privea cu dispreț; îl lăsa să cînte două-trei răspunsuri, apoi intervenea el, cu o voce răsunătoare, trezind un murmur de admirație în rîndul cucernicilor ascultători. Și, cu toate că slujba era destul de sălbatică, Suslănescu se simți emoționat.

De-a lungul pereților, în scaunele de ctitor, vedea figuri splendide: bătrîni cu mustăți lungi albe, cu chelii auguste, oameni în floarea vîrstei, plini de importanță, ascultînd cu ochii întredeschiși și probabil gîndindu-se la treburile lor. I se refăcu în minte imaginea aceea rotundă, plină de vigoare, a lumii sătești pe care o simțise în tîrg; aici era cealaltă față, forța obscură și tenace a tradiției. Și, cum i se întîmpla de obicei în fața unui detaliu istoric, în fața căruia rămînea ceasuri întregi să-l contemple, opac la tot ce se întîmpla în jurul lui, înconjurîndu-se cu fantome uluitor de precise, se intui țăran, trăind viața aceasta de o simplitate perfectă, dorind o clipă, arzător, să fie ca ei, să poată iubi și urî ca ei, să tremure aparent fatalist, de grija recoltei, să-și urmărească copiii crescind nu cu pasiunea absolută și devoratoare cu care și-ar fi iubit el copiii, ci cu încrederea inconștientă a acestor oameni; la fel cum vedeau ei crescînd arborii, grîul sau zăpezile. Accepta bucuros măruntul rezidiu idilic pe care-l simțea, străin totuși, în această imagine; era convins că are dreptate, că e o crimă să introduci aici noțiuni străine, valori etice pe care, eventual, oamenii aceștia le-ar putea accepta, dar nu și le-ar putea integra niciodată. „Oamenii aceștia trăiesc, așa cum vin la biserică, dintr-o obligație mai tare decît ei, exterioară lor; ce pui în loc dacă o distrugi? Conștiința existenței?"

Părintele Dobridor Ioja era tulburat; cînta mai pe nas decît de obicei, se încurca în fața altarului, rămînea pe gînduri, uitînd să dea răspunsurile și în clipele acelea biserica se umplea de tusea nestînjenită a oamenilor. Într-o astfel de tăcere, ușa grea de stejar, îmbrăcată în tinichea roșiatică, scîrțîi supărător și Mitru intră bocănind pe lespezi. Purta costumul negru cu dungi al lui George, dar, potrivit obiceiului locului, își legase în față un șorț

negru, lung; obrazul subțire era ras proaspăt, brăzdat de zgîrieturi vișinii. Păși cu capul sus, își făcu loc printre țărani și ajunse lîngă Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea. Părintele tocmai binecuvînta și cînd îl văzu roși tot și se bîlbîi: era totuși prea mare nerușinarea să te arăți în fața oamenilor, după ceea ce-ai făcut. „Nerușinarea“ asta prevestea însă multe lucruri neliniștitoare și părintele își întoarse ochii de la el. În partea rezervată femeilor era același murmur, dar întretăiat de rîsete și chicoteli. Nevasta lui Mitru, în rochia neagră, părea o cioară printre femeile care purtau douăsprezece fuste albe și rochii grele de brocart, salbe de aur și argint și cizme roșii cu toc înalt, subțire. Pierdută, Florița își acoperi fața cu palmele, prefăcîndu-se că se roagă.

Așteptînd să vină momentul predicii, părintele Ioja avea îndoieli; se pregătise să fie fără milă, să-l rușineze pe Teodorescu pînă la fața pămîntului, să-l facă să nu mai aibă curajul de a apărea în fața satului; deși înainte de război se văzuseră aproape în fiecare zi, nu-l putuse suferi niciodată (abia acum își dădea seama). Directorul nu se luase niciodată după el, îl contrazicea cu un aer de superioritate liniștită, și culmea era că nu găsea niciodată nimic să-i răspundă și n-avea curajul să provoace un scandal. Odată, cînd venise vorba de domnia-sa domnul Maniu, a spus, nu-și mai aducea precis aminte, „hodorog bătrîn“ sau „șobolan politic“, ceva în genul acesta... și acum ațîță pe oameni să-și împartă moșia..., asta ca să discrediteze pe marele romîn de la Zerind... Da de ce nu-și împarte pămîntul lui, că a adunat destul?

În sfîrșit, Grozuța începu, foarte sus, priceazna: „Să mi se lipească limba mea de gîtlejul meu“... Popa Ioja era foarte emoționat, numai dacă nu s-ar bîlbîi! A, da, și sabia... Așa trebuia să vorbească!

Cu crucea într-o mînă și cu sabia în cealaltă. (De sabie-i făcuse rost Cordiș de la socru-său, care fusese husar: era un fel de satîr ruginit, dar totuși sabie.)

Cînd apăru așa, în fața altarului, toată lumea încremeni. Lui Suslănescu îi veni să pufnească în rîs: Ioja era mic, gras, roșu, cu o chelie ciudată, într-o parte, ca o calotă albă.

Părintele ridică sus de tot și crucea și sabia și strigă:

— Cine scoate sabia de sabie va pieri! De sabia cea fără de greș a domnului! Iubiții mei fii sufletești! Vremurile cele mai grele sînt deasupra noastră, cînd satana încearcă să dezbine frate de frate, neam de neam, căci mai ales între frații din sînul aceluiași neam încearcă să vîre discordia. Asta-i face plăcere mare!

Vorbi mult despre suferințele neamului romînesc; vandalii, goții, gepizii, avarii, pecenegii, cumanii, ungurii, tătarii și turcii s-au năpustit asupra lui, ca niște crocodili. Pe urmă aminti de patimile domnului, care în decursul vieții lui pămîntești spusese nu o dată: „Dați cezarului ce este al cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu. Asta înseamnă că, precum în ceruri așa și pre pămînt, Dumnezeu a lăsat o rînduială anume, ca după ea să trăiască și să moară oile sale, adică oamenii. Căci așa cum a regulat mersul stelelor și al soarelui, să nu se ciocnească unele de altele și să piară lumea, tot așa a rînduit între oameni cinuri și stări deosebite. Dar, în marea sa milă, a dat voie fiecăruia să ajungă cît de sus, primar, prefect, rege, prin muncă și viață cinstită."

Aici se opri și roti priviri scăpărătoare. Cloambeș, care stătea chiar în fața lui, își făcu cruce.

— Dar iată — strigă popa Ioja — că duhul neorînduielii celei diavolești și-a făcut loc printre oa-

meni, de pe urma războaielor. Nu prin muncă și cinste vor să se îmbogățească unii, ci prin jaf și hoție!... Prin vînzare de țarăăă!

În fund, o babă începu să se vaiete:

— Tulvai, doamne, tulvai, doamne, tulvai, doamne...

— Taci! strigă părintele.

Ușa bisericii se deschise și doamna preoteasă Arina apăru, cu șorțul alb prins dinainte, ștergîndu-și mîinile albe de făină în poală. (Cineva fugise după ea — locuiau alături, în casa parohială — și-i spusese să vină degrabă că părintele vorbește așa de frumos, că plîng și praporii din biserică.)

Înfierbîntat și mai mult, părintele își dădu drumul: aminti de cumplita nenorocire din tîrg, descrise pe larg trădarea unuia, pe care deocamdată nu voia să-l numească.

— Momeli! Momeli! Mincinoase! Eu nu le cred: să se ridice dintre noi un om care l-am iubit și să ne vîndă? Da, nu vă uitați la mine! De Teodorescu vorbesc, de directorul școlii!

În clipa aceea nu se mai auzi nici o răsuflare. Încremenit, Suslănescu rămase cu ochii pironiți pe fața albă ca hîrtia a Emiliei. Buzele își pierduseră orice culoare, iar mîinile-i atîrnau peste balustradă, inerte.

— Nouă nu ne trebuiește comunism! Cui îi trebuiește, ducă-se acolo, unde știm toți! Acolo, da! La cazan, la ceaică... Deie-și muierile și fetele poftelor celor vînduți iadului. Dar nu aici! Asta vrea Teodorescu! De ce-o venit atunci? De ce n-o rămas?

În focul cuvîntării ochii i se împăienjeniseră de lacrimi, apoi lacrimile începură să-i curgă pe fața grasă, ceea ce văzînd, cîteva muieri începură să bocească. Deodată, pe popa Ioja îl izbi ca un pumn figura lui Mitru. Acesta pășise în față de tot, la

doi pași și se uita la el, direct, fără să clipească, palid ca varul.

— Și tu — strigă popa — și tu, Mitru Moț! În loc să muncești și să fii smerit, așa cum se cuvine stării tale, te-ai pus primar! Ha-ha-ha! doamne, iartă-mă că mă uit de mine în fața altarului! Da ce sîntem noi? Turmă de animale necuvîntătoare, să ne fii tu în frunte?... Și voi! întinse el degetul către țărani. Voi, da! Voi! Rîvniți la bunul altuia? Și la al cui bun rîvniți, mă rog? La al acelui om care în vremea stăpînirii habsburgului s-a luptat pentru voi, pentru noi, a stat în temnițele cele mai întunecate din Pesta și l-au mîncat șobolanii? Pe moșia domnului Papp de Zerind, acela care acuma cînd asupra noastră se învălmășesc norii, se luptă pentru noi? Nu vă dați seama că sînt și dintre aceia care umblă să vă cumpere cu o bucată de pămînt, ca mai la urmă să ia tot, să vă ducă la sapă de lemn, la ceaică și la cazan? Nu vă dați seama?

— Da nici de foame nu-i bine să rabzi! răsună atunci, uluitor de limpede, de subțire, glasul lui Mitru.

Descumpănit de tot, părintele se uită la el, cu sabia în mînă.

Preoteasa, care pînă atunci plînsese cu hohote, mînjindu-și toată fața cu făină, se îndreptă și ea, uluită.

— Nu-i bine să rabzi de foame, domnule părinte — urmă Mitru tot așa — și-și făcu cruce.

În clipa următoare biserica începu să murmure. Cloambeș spuse, destul de tare: „Rușine!“ dar Mitru se întoarse încet și-l privi în albul ochilor, silindu-l să-și coboare privirile. Emilia plîngea cu capul culcat pe brațe; în jurul ei femeile se dăduseră la o parte și o priveau tăcute, cu o expresie din care nu se putea înțelege nimic.

Tăcerea se prelungi, nefirească, nedumerită.

Cineva ieși din biserică, lăsînd ușa deschisă : pătrunse înăuntru lumina crudă de afară, apoi, îndată, un vuiet ca de mulțime, punctat de sunetul tobei, bătută cu sălbăticie. Și se auzi vocea răgușită a Vasaliei Milionului :

— Se aduce la cunoștințăăă !... Toți foștii soldați ! Adică catanele !... Și văduvele !... De pe urma acestui rezbel !... Să vie mîne ! La școală !... La comisie ! Să se scrie !... Că se dă pămînt ! La oameni ! Trăiască domnul doptor Pătru Groza ! Mai bătu o dată, scurt, semn că isprăvise. În biserică, mai ales în fund, oamenii își dădeau coate, se foiau, destul de stînjeniți ; ar fi vrut să iasă afară, dar nu îndrăzneau. Și era tăcere ; popa Ioja se pierduse cu totul ; se auzea numai plînsul înăbușit al Emiliei, prăbușită peste balustradă. „Ce-am făcut ?" se gîndi popa Ioja încremenit. Pălise ; hohotele Emiliei îi spulberară într-o clipă beția pe care o simțise în timpul predicii. Nu era un om rău, mai mult vanitos și impulsiv și foarte impresionabil ; predica era și urmarea unei socoteli : dacă ies țărăniștii în alegeri poate să-l facă protopop, în vreo plasă ; după aproape treizeci de ani de popie, merita brîul roșu și celelalte distincții, leafă mare, pămînt, considerație.

Cîntă cu o voce nesigură : „Amiiin !" și se întoarse să intre în altar, tîrînd sabia după el. În tăcerea și mai adîncă ce urmă (toți îi văzuseră stînjeneala) se auzi foarte limpede o șoaptă de femeie :

— Lăsați, doamnă, hai să merem acasă... Ne putem face pocăiți, dacă nu le place de noi...

Era Florița Moț, care se apropiase de Emilia și o mîngîia sfios pe spatele încovoiat. Mitru o auzi și, fără să știe de ce, ochii i se umplură de lacrimi. Păși în mijlocul bisericii, pe covorul roșu, ros și-și făcu cruce :

— În numele tatălui, al fiului și al sfîntului duh! Apoi, încet: Haideți, Gligore și Pavăle... Și ieșiră toți trei pe vîrful picioarelor, urmăriți de ochi invidioși.

Emilia se oprise în curtea bisericii; își ștergea ochii și încerca să se stăpînească, dar nu putea; nu era numai rușinea, ci un sentiment dureros de neputință, de furie; în clipa aceasta ar fi fost în stare să-i scoată ochii lui Ioja. Florița, lăcrămînd, o mîngîia mereu pe braț, dar nu știa ce să-i spună. Oprită la cîțiva pași, lîngă portița de fier forjat grosolan, doamna Arina, preoteasa, o privea cu lăcomie. N-o putuse suferi niciodată, pentru că era mai frumoasă, pentru că se îmbrăca mai bine, pentru că oamenii din sat îl credeau mai bogat pe director, decît pe ei (ceea ce nu era adevărat: familia Ioja avea cîteva case la Arad, erau părtași la o prăvălie de coloniale, dar nu spuneau nimănui un cuvînt, *să nu se știe*, umblau prost îmbrăcați, se plîngeau că sănătatea doamnei costă mulți bani, că n-au noroc, că pe ei îi fură țăranii la recoltă, deoarece n-au *tupeu* să-i „inspecteze"). Față de George avea o admirație secretă și tulburătoare, pe care și-o mărturisea sieși, rareori, cu mari reticențe, mai ales noaptea, cînd avea insomnie din pricina sforăiturilor lui Dobridor. Cu Emilia se certase rău de cîteva ori; fusese chiar un an în care timp nu-și vorbiseră dar, cum se vedeau fără voie, în fiecare zi, de cîteva ori, se împăcaseră.

Ridicînd ochii, Emilia o văzu: preoteasa se rezemase de gard, smerită, cu ștergarul în mînă.

— De ce? suspină Emilia. De ce? Doamnei Arina îi veniră lacrimile în ochi (era bolnăvicios de sensibilă, din pricina tiroidei; nu putea vedea pe cineva plîngînd, că i se făcea rău) și, pe neașteptate, începu să strige cu voce spartă, nefirească.

— Tu să faci bine și să nu mă întrebi! Auzi? Că-ți smulg și părul din cap! Vreți să ne dați pe mîna comuniștilor, să ne țipați din sat afară? Da cîtă vreme ai să te crezi cea mai mare? De ce? De aia, iaca, na! Să știți și voi cine-i acela un preot și să nu vă mai bateți joc de noi, că nu sîntem mai prejos decît voi!

Mitru ajunse și el acolo; o privi mirat pe preoteasa care striga, cu spumă subțire la colțul buzelor. Întinse mîna spre ea, ca și cum ar fi vrut s-o pipăie și spuse grijuliu:

— Tulvai, doamne, doamnă, ai grijă să nu te lovească frasu! În clipa aceea fața lui era atît de copilărească, încît Emilia zîmbi fără voie. Mitru mai clătină din cap de cîteva ori, în fața preotesei, căreia-i pierise vocea, apoi spuse: Haideți să mergem, doamnă. Asta nu-i biserică, e casă de bolunzi.

Pășiră tăcuți pe șoseaua prăfuită; Florița mergea în urmă, cu pași mici, neobișnuită cu rochia prea strîmtă. Îndată ce se depărtară puțin de biserică, le ieșiră în cale cîteva femei. Emilia le cunoștea pe toate, văduve muritoare de foame, de la marginea satului. Se agățară de ea, voiră să-i sărute mîinile; vorbeau fără șir, țipau.

— Doamne, ține-l pe dom' derector! Că-i om bun, ajută-l Maica Precista, doamnă! Că s-o gîndit la noi...

— Vai de mine, spuse Emilia aspră. Da ce sînteți voi, țigani? El o făcut ce-i datoria lui!

— Doamne, alduiește-l și pe pruncii lui! Și pe mama lui! Și pe dumneavoastră...

Se ținură după ea, ceea ce izbuti s-o enerveze. „Bine am ajuns, dacă vom fi prețuiți de urmele satului, iar ceilalți o să ne întoarcă spatele..."

Grăbi pasul, să ajungă odată acasă, să se poată gîndi. Dar, la fîntîna arteziană, îi tăie calea Catița Țuricului, moașa, o văduvă uriașă, cu fața cît o

pîine și nasul turtit; avea gura cea mai ascuțită din tot satul; fusese vreo cincisprezece ani bucătăreasă la București și vorbea cu „radicale" spre uimirea plină de admirație a bărbaților. Catița îi scutură mîna cu putere, apoi se porni:

— Să-i comunicați domniei-sale, domnului director, că are toată stima mea... Căci fiind văduvă nu voi fi uitată, acum cînd se „iepurează" moșia domniei-sale, domnului baron Romulus Papp de Zerind, care nu este altceva decît un boșorog, să mă scuzați. Dacă domnul Teodorescu vrea să se întrevadă cu mine am să-i spun că sînt gata să mă înscriu la tovarăși, fiind o femeie singură și bătută de Dumnezeu...

— Am să-i spun, Catiță, am să-i spun...

— De ce ați plîns, coniță?

— Da mai ține-ți gura! se răsti Mitru. Toci ca melița și mă bîigui de cap...

— Asemenea vorbe sînt o nerușinare, spuse Catița.

— Bine, bine, du-te și fă-ți prînzul! o dădu la o parte Mitru.

Cînd ajunseră la școală, din față, de la pocăiți, tocmai ieșea lumea, neobișnuit de tăcută, în urma Găvrilii Ursului. Mitru îi făcu un semn și strigă:

— Bace Găvrilăăă! Să știi că ne pocăim toți! Și rîse tare, dar celălalt nici nu se uită la el.

Emilia intră în curte, aproape fugind. Voia să-l vadă pe George, să se certe cu el, să se descarce asupra lui de umilința îndurată. Din bucătărie se auzea vocea hodorogită a bătrînei, care cînta liturghia, și partea popii, și răspunsurile.

— Mamă — strigă Emilia — unde-i George?

— D-apoi de unde să știu? Poate-i în pod, spînzurat, dacă rușinea ce-l mîncă... Fie numeeele dooomnului! Bine, bine, binecuvîntat, de acuum șiii pînăăă-n...

— Mamă ! ce-ți iese pe gură ?

— Nimica... Vezi, dacă n-am ars rîntașul... „El" îi în școală, cu cela, mecanicu... Vorbesc cum să-și bată joc de neamul cel romînesc... Șiii pînăăă-n veac ! Fiiiee... Daa, cînd ne-or prigoni din sat cu petre, atunci a fi bine... Da. N-a fi rău.

Emilia o privi nemulțumită, mai ales că simțea că bătrîna are dreptate.

— Știi — urmă Ana — o fost pe aici fata Găvrilii Ursului... Frumoasă fată...

— Ce-o vrut ?

— O zis că... da lasă, că-ți spun mai încolo... și chicoti veselă, făcîndu-și buzele pungă.

— Da de unde știi că-i frumoasă, că doară nu vezi ! spuse Emilia, scoasă din fire. Din zi în zi, mamă-sa îi părea mai străină, mai răutăcioasă și oricît își repeta că e bătrînă, că a căzut în mintea copiilor, nu se putea împiedica să n-o repeadă ; asta o durea îndată, dar nu-și putea cere iertare ; bătrîna ar fi profitat multă vreme ; altfel uita imediat. Uneori, ca și acum, Emilia o privea cu un fel de frică, așa cum i se întîmpla să privească totdeauna ceea ce nu înțelegea. Bătrîna mai amestecă în cratiță, apoi, pe neașteptate, cu pași mici, veni lîngă ea, o cuprinse în brațe și-i șopti, ațîțată, în ureche :

— Auzi, tu, Milie, vorba mea... Lasă-l... lasă-l păcatelor lui... Tu ești singură și frumoasă, te mai poți mărita.

Nu știa ce să facă : să se supere, să rîdă ; adevărul era că-i venea s-o împingă cît colo. Se stăpîni și începu s-o mîngîie pe cap, ca pe un copil. Îi vorbi cu o voce blîndă, îndurerată :

— Ce-ai dumneata cu el, mamă ? Ce ți-o făcut ? Nu s-o purtat frumos cu dumneata ? Ți-o spus vreodată o vorbă urîtă, ca alți gineri ?

Ana își supse buzele, obrazul mic i se încreți și mai mult. Emiliei i se umplură ochii de lacrimi.

— De ce aduce în casă oameni străini? Poate-s spioni... articulă bătrîna, apoi se supără. El îi vineri, tu ești sîmbătă... Îți mai veni voi la vorbele mele... Hai, să așternem masa... Nu știu ce tot fac „aceia" în școală.

— Mă duc să văd, spuse Emilia.

Dar n-avu curajul să intre în clasa de unde se auzeau, în răstimpuri, vocile groase ale lui Ardeleanu, Mitru și a lui Cula, acarul.

Se simțea ciudat de singură și emoționată; îi era milă de George, într-un fel matern, niciodată încercat pînă acum. Își dădea seama că tot ce face el, de cînd s-a întors, nu i se potrivește, că nici el singur nu știe ce să înțeleagă din gîndurile lui. Da, desigur, era foarte frumos să lupți pentru țărani, dar nu făcuseră ei amîndoi asta, din prima zi cînd intraseră în școală? Fuseseră respectați, iubiți, apropiați și sinceri... Pentru ce uita George toate astea?

— ...atunci... de, comisia... un inginer hotarnic pentru măsurători... îndată ce...

Emiliei îi erau la fel de indiferenți și țărăniștii, și comuniștii; ar fi vrut un singur lucru: pacea, mulțumirea liniștită, fără zguduiri, de odinioară, pe care nimic nu izbutea s-o tulbure. „Doamne, mai avem atît de puțin pînă cînd vom îmbătrîni. Atunci de ce? De ce?" Și toate astea nu se puteau spune nimănui; pentru George n-ar fi găsit cuvintele potrivite, mama nu înțelegea nimic... Suslănescu? N-avea încredere în el, găsea ceva de tîrîtoare în toată ființa lui, ceva nesigur și trădător.

Dinăuntru se auziră scîrțîiturile băncilor și vocea veselă a lui Mitru.

— Dumnezeu să vă deie sănătate!

Atunci, ascultînd un imbold subit, ea deschise ușa și păși înăuntru, zîmbind:

— Ați terminat de pus țara la cale? Veniți să beți o țuică. Face bine înainte de masă... Domnule Ardeleanu, mănînci la noi, nu?

— Dacă mă poftiți, cu plăcere, mulțumesc.

— Vai de mine, ați fumat ca turcii; va trebui să mătur clasa...

— O mătur eu, doamnă, sări Mitru.

Veniră toți în bucătărie și se așezară în jurul mesei, tăcuți. Emilia puse țuică, slănină, castraveți, pîine tăiată mărunt.

— Poftim, mamă, o chemă George pe Ana, dar ea păru că nu-l aude. Stătea lîngă sobă și cînta încet, dar destul de limpede: Trăiască regele... Emilia veni lîngă ea, o luă de mînă și o aduse la masă.

— D-apoi, doamnă — se ridică Mitru cu paharul în mînă — să trăiască tovarășul derector, care s-o zolit pentru noi.

Țuica era bună, tare, de anul trecut. George bău cîteva pahare, fără să zică nimic; Ardeleanu încerca să povestească ceva vesel, dar se vedea că are gîndurile în altă parte. Tocmai cînd Mitru, Gligor și Pavăl se pregăteau să plece, sosi și Suslănescu, foarte grăbit, roșu la față și transpirat. Bîlbîi cîteva scuze; cînd Emilia îl pofti la masă, se fîstîci:

— Doamnă... mă simt jenat, deoarece...

— Auzi — sări pe neașteptate bătrîna — a fost pe aici aia, cum o cheamă, Măria Găvrilii Ursului... Zicea că ai fost pe la ei, să vorbești cu tată-său... Și o venit, săraca, să spună ca să nu te duci pe acolo, că Găvrilă o zîs că pune cîinii după tine și-l pune și pe Ezechil să-ți rupă oasele...

Emilia rămase cu lingura în aer, ca lovită în piept.

Găvrilă era unul din oamenii pe care-i prețuia cel mai mult în sat; în timpul războiului venea, din două în două zile, să întrebe dacă n-au sosit

veşti de la domnul director... O privi pe mamă-sa: aceasta părea să fi uitat cele spuse şi-şi sorbea zgomotos supa. Expresia lui George nu se schimbă de fel, numai muşchii fălcilor jucară scurt, de cîteva ori, sub pielea bronzată. Suslănescu, stînjenit, părea că vrea să se ascundă sub masă.

— Apoi, atunci văd că va trebui să ne gîndim la alt primar, spuse Ardeleanu cu gura plină. Nu-i nimic. Dă-l şi-n... mă-sii, de tîmpit.

Înjurătura, spusă fără înconjur, îi făcu bine Emiliei. Cu voce tremurîndă întrebă:

— George, tu ştii ce-a fost astăzi la biserică?

— Am auzit. Treaba lor.

— Nu e chiar treaba lor, spuse subţire Suslănescu, apoi tăcu brusc.

Dar masa nu se sfîrşi aşa. Emilia tocmai servea o prăjitură de care era foarte mîndră, cînd văzură în curte un grup de ţărani, în frunte cu Marcu Petrii Simii. Se opriseră la capătul coridorului şi păreau că se codesc să înainteze.

— Poftiţi, bace Marcule, poftiţi! strigă Emilia, încîntată.

Era foarte bine că oamenii, şi încă cei mai de vază, cum era Marcu, socrul lui Cordiş, vin să-i arate lui George simpatia lor. Dar îndată ce intrară, fără să-şi scoată pălăriile, încruntaţi, neîndrăznind să înceapă, inima i se strînse, bănuind ceva rău. Marcu tuşi de cîteva ori şi începu:

— Noi, adică care sîntem şi în comitetul şcolii, am venit să spunem că nu ne mai trebuiţi, dom' Todorăscu. Aşa!

George se ridică încet, groaznic de palid, veni pînă lîngă Marcu, făcu un gest ca şi cum ar fi vrut să-i pună mîna pe umăr. Ardeleanu se sculase şi el în picioare.

— Şi mai departe, bace Marcule?

— Cum adecă, mai departe? Noi, cît ați fost om de treabă și de omenie și v-ați cunoscut de lungul nasului, v-am iubit și v-am omenit... Dară cînd ați început să stricați oamenii cu comonism, nu ne mai trebuiți. Om face și plîngere la ministru, că alt om ne trebuie.

— Altu, țîrîi Alexie. Mavă... Da, da. Ce mai faci, nană Ană?

— Tovarășe director... spuse apăsat Ardeleanu, urmărind mîna crispată a lui George. Tovarășe director...

— Afară! strigă atunci cu o voce sălbatică Emilia. Afară, porci ordinari ce sînteți! Nu vi-i rușine obrazului de cîine? Da cine sînteți voi, țărani puturoși, să comandați în casa omului? Ieșiți afară, imediat!

— No, doamnă, se burzului Marcu, speriat.

— E bine să ieșiți afară, spuse George rar, foarte moale. Cît despre postul de director, cine m-a pus, acela e în drept să mă schimbe. Hai, marș!

Marcu se zăpăcise de tot. Își scoase pălăria și o învîrti în mîini.

— N-auzi — țipă Emilia — ești surd? Vrei să... te opăresc?

— Bine... Da să știți că noi la școală nu ne mai mînăm pruncii... să învețe spurcățenii.

— În cazul acesta o să vă amendăm, spuse liniștit George. Bună ziua...

Grupul ieși de-a-ndaratelea, împiedicîndu-se în prag.

Atunci Emilia izbucni. Se repezi la George, îl înhăță de reverul hainei și începu să-l scuture furioasă:

— De ce faci toate astea? La ce-ți trebuie toate astea? Nenorocitule! Să ne arate lumea cu degetul, să suferim insultele acestor nespălați pentru

care te zbați tu? De ce să te amesteci? Ce-ai de cîștigat?

O podidiră lacrimile și se ghemui la pieptul lui, hohotind.

— Nu vreau să trăiesc așa... Toată viața... am fost respectată... și...

George o dădu binișor la o parte, se duse la masă, se așeză, își aprinse o țigară...

— Emilia, fii te rog așa de bună și adu vinul acela, știi tu, pe care l-ai ținut pe cînd mă voi întoarce eu... Te rog foarte mult. Am chef teribil să beau. Tonul lui îi făcu pe toți să-l privească atenți; nu era nimic schimbat în aparență, dar se ghicea ceva prea încordat, gata să plesnească. În timp ce Emilia se duse în pivniță să aducă sticlele, Suslănescu se chinui să găsească la repezeală un mod de a-și anunța plecarea; ar fi vrut să evite orice discuție, să spună politicos și definitiv că pleacă, dar îi era peste putință. Scena din biserică i se păruse ridicolă, dar, după părerea lui, cele mai mari drame au această aparență la prima vedere; și aici era vorba de o înfruntare atît de decisivă, încît orice tergiversare din partea lui ar fi fost încă o dovadă de lașitate iremediabilă... *Par délicatesse j'ai perdu ma vie...*[1] și era destul. Îl mira și-l intimida puțin numai incomprehensiunea celor doi. Fanatism? Nu părea. Undeva trebuia să fie o explicație, dar nu-l interesa.

Vinul pe care-l aduse Emilia și din care băură prima sticlă în tăcere era admirabil: un parfum vechi, nobil, înduioșător pentru Suslănescu, care în ultima vreme băuse numai alcooluri tari, care-l trăsneau ca o măciucă. O căldură plăcută și adormitoare îl pătrunse și găsi îndată cum trebuie să le spună că pleacă. Cu bunătate, explicîndu-le totul,

[1] Mi-am pierdut viața din delicatețe... (fr.) (n. ed.).

pe larg, fără patimă. În vălmășagul și încăierarea care va urma, patima va fi, desigur, o trăsătură dominantă, violentă, dar aici nu era nevoie de așa ceva: cu Teodorescu era egal, sau nu, îi era superior deoarece suferise mai mult, gîndind. Se ridică (ciudat ce grele și ce moi îi erau în același timp picioarele), se înclină spre doamna Emilia, sorbi din vin, și, cu buzele umede, strălucitoare, spuse:

— Vă mulțumesc pentru tot ce-ați făcut pentru mine. Vă părăsesc, adică nu, vai de mine, o să plec.

— Te întorci la oraș? întrebă George liniștit.

— Nu. Nu m-am exprimat corect. Mă mut de la dumneavoastră.

— Dar de ce, domnule profesor? Nu vă simțiți bine? întrebă Emilia. Bătrîna, care stătea lîngă ea, cu nasul în pahar, îi făcu semn cu cotul: Lasă-l să se ducă dracului, ce, vrei să-l ții de pomană?

— Am să încerc să mă explic — continuă Suslănescu, cu o volubilitate exagerată — deși pentru mine lucrurile sînt clare: nu vă împărtășesc opiniile, domnule director... Nu le împărtășesc în esența lor, deoarece am devenit și eu marxist. Sînt, o, atît de fericit că am venit aici, la țară, în mijlocul poporului. Am căpătat conștiința unor valori imense, nepieritoare, de care noi, intelectualii din generația mea, ne-am desolidarizat, prin dezrădăcinare... Aceste valori, tradiția, o tradiție intrată în sînge, devenită biologie, dumneavoastră... în sfîrșit, gruparea căreia îi aparțineți, vreți s-o siluiți... cu cele mai bune, cu cele mai sfinte intenții.

— Ascultă, domnule — se răsti atunci Ardeleanu — ce tot îndrugi? Ai fugit de la oraș pentru că te temeai că o să se afle că ai scris o droaie de articole fasciste pentru fițuica lui Vîslan? Ce ne împuiezi urechile? S-a aflat, tot s-a aflat... Vîslan a spus tot... Nu te socoate nimeni periculos,

poți să te duci înapoi dacă vrei, dar nu ne împuia urechile, ce dracu!

Suslănescu, în picioare, cu gura căscată, încremenise.

— Dar, domnule Ardeleanu... nu-i adevărat... noi ne cunoaștem de mult, din timpul refugiului și...

— Și ce importă?

— Continuă, te rog, spuse George. E destul de interesant ce spui... Reforma agrară înseamnă siluirea tradiției? A cărei tradiții? Țărănești? Interesant...

— Dacă el mă socoate fascist, bîigui Suslănescu.

— Nimeni nu te socoate, domnule... Se știe tot și nimeni nu te socoate, nici fascist, nici altceva.

— Dumneata nu mă poți înțelege... Domnule Teodorescu, doamnă!... Știu că, moral, dumneavoastră sînteți cu mult, dar cu mult, deasupra... cum să spun — adversarilor politici, Cordiș, cîțiva țărani înstăriți...

— Chiaburi, vrei să spui! interveni Ardeleanu. Ziceai că ești marxist... și te faci că nu știi de lupta de clasă?

Obosit, Suslănescu se așeză pe scaun.

— Nu mai pot spune nimic... Sînt romîn și... în sfîrșit... Nu-i vorba de lupta de clasă, ci de demnitate... De om. De ceva mult mai adînc... Pentru dumneavoastră, comuniștii, demnitatea înseamnă că poți conduce pe alții, pe aceia care sînt... și pe care unii dintre dumneavoastră, poate-i simt, infinit superiori lor înșile, prin toată suferința lor, prin toată setea de adevăr, prin credulitatea lor...

— Ciudată filozofie, murmură George.

— Nu! Nu! strigă Suslănescu cu un fel de disperare. N-am nici un fel de filozofie... toată viața am crezut că am una... acum nu mai vreau... Dar *simt*! Înțelegeți?

Ardeleanu pufni în rîs. Întărîtat, mai mult pe el însuși, deoarece era atît de nesigur, Suslănescu urmă:

— Din tot haosul războiului... o sete de adevăr... necesitatea unei renașteri... Cum vreți s-o obțineți, pentru numele lui Dumnezeu? Dezbinînd același popor? Da! Clasele există, sînt o realitate teribilă! Și? Nu contopindu-le, sudîndu-le, inoculîndu-le ideea de umanitate, ci azvîrlindu-le una asupra alteia într-o luptă fratricidă, vom putea să... Nu cred.

— Și credeți că aceia care posedă bunuri vor renunța de bunăvoie în favoarea altora? întrebă George.

— Niciodată! spuse Emilia. În clipa următoare rămase uluită de schimbarea care se produse pe fața lui George. Roși tot, într-un chip penibil, își mușcă buzele, dar, în afară de Emilia, nici unul nu văzu asta și ea nu înțelegea nimic; îi umplu paharul, apoi îi veni să rîdă: poate i se făcuse greață; vinul era greu.

— Nu vrei să?... întrebă.

Suslănescu se frămînta pe scaun; altădată, acum cîteva săptămîni, poate, acuzația adusă de Ardeleanu i-ar fi răpit somnul, l-ar fi terorizat pe neașteptate, într-un moment fugitiv de beatitudine; acum îi producea numai o nepăsare indulgentă. Față de George ar fi vrut însă cu tot dinadinsul să se explice, să se despartă ca doi oameni care se înțeleg perfect: avea nevoie de prețuirea lui, ca să nu existe nimic fals în viața lui de-acum înainte. Și, în fond, el nu voia să facă nici o experiență; voia doar să trăiască pe un alt plan. Știa că orice i-ar fi spus acum, ar fi fost tot atît de sec ca o lecție de gramatică; încercă totuși:

— Istoria a dovedit (și de la început se irită și începu să se bîlbîie)... eșecul inteligențelor crude,

individuale sau colective care vor să schimbe cu rigla fața omenirii, să instaureze domnia Binelui, sau a Răului, n-are importanță... Omul modern nu mai crede în veșnicie... chiar cel mai simplu om modern, un țăran, un muncitor, nu mai crede în veșnicie, normal, așa cum respiră, fără să se simtă stînjenit. Sorbi zgomotos din pahar și începu să rîdă: Ei, și dacă o să împărțiți moșia, și dacă o să egalizați toate averile, și dacă o să elaborați un cod etic imens, oamenii o să fie mai buni, mai răi, mai fericiți? Lor înșile, propria lor stare le e indiferentă, dovadă că o suportă... Numai gîndirea singuratică mai culege flori din toate astea. Rîse trist: Paleative, domnule Teodorescu. Ar trebui un nou Cristos, și nu-l văd venind...

— Cînd vrei să pleci? întrebă George sever.

— Chiar azi. Și dintr-o dată, fața lui, care se iluminase, deveni parcă mai mică, nesigură, chinuită. Vă rog să credeți că sînt profund...

— Mai taci din gură, domnule! rîse George. Bea. Noroc. Să trăiești, tovarășe Ardeleanu. Pleacă, domnule. Dar uite, mai avem aici șase sticle ca să ne îmbătăm. Și, în timpul acesta, eu am să vă povestesc o istorie. Istorie... în sfîrșit. Povestea prizonieratului meu.

— O, cu multă plăcere! strigă Suslănescu. Și, încă o dată, vă voi ruga să credeți că...

— Mie nu-mi umple nimeni paharul? se răsti bătrîna. Doamne, că multe mai știți vorbi. Da vasele cine le spală? Vorbele?

Capitolul VI

— Cînd am intrat în lagăr, aveam patruzeci de kilograme și voiam să dorm. Sfîrșitul războiului, atît însemna pentru mulți dintre noi, un somn lung, fără nici un fel de vis, tăcere și uitare. În seara aceea ni s-a dat pîine cazonă, neagră și caldă. Un prieten al meu, locotenent, învățător în Oltenia, a murit la cîteva ceasuri. Nu-i rezistaseră mațele subțiri. A murit mirat de durerile groaznice. Nu striga, se zvîrcolea pe jos, pe scîndurile murdare, se uita la noi cu ochii mari... A doua zi un doctor ne-a spus că nu trebuie să mîncăm decît foarte puțin, pînă cînd ne vom obișnui. Era ciudat: după cîteva luni de foame, oamenii se uitau la pîine, o pipăiau, unii mestecau, plîngînd, și pe urmă o scuipau cu durere, parcă și-ar fi scuipat limba. Erau foarte multe ciori... Aruncam după ele cu bucăți de gheață. Visam supă caldă de cioară, foarte grasă, aurie...

Era ciudat, dar cuvintele nu spuneau nimic. George o simțea. Ceilalți îl priveau atenți, buzele Emiliei fremătau, Suslănescu sorbea fără zgomot din vin, iar Ardeleanu, fumînd, se uita în podele. Numai bătrîna îl îmboldea din cînd în cînd : „Și ? Zi, și ?" Descria lagărul, barăcile lungi, paturile suprapuse, somnul neliniștit și zgomotos al prizonierilor, munca la pădure, la tăiat lemne, cu aceleași cuvinte pe care le folosea vorbind despre altceva ; nu povestise nimănui nimic dintr-un fel de frică de

necunoscutul prezent pe care istoriile acestea le-ar mai putea trezi în el... Toate zilele din lagăr erau uniforme și totuși, își aducea aminte de fiecare, de culoarea cerului, de mirosurile pe care vîntul le aducea de pe stepă, la începutul primăverii, cînd au înnebunit cîțiva, de fețele soldaților care-i păzeau; sute de glume, de certuri, totul era aici. Trebuia să le spună, dar la urma urmei nu pentru Suslănescu, să-l rețină; putea să se ducă dracului; nici pentru Ardeleanu și nici chiar pentru Emilia, deși ea singură, aducîndu-și aminte de viața lor (altfel decît își aducea el aminte în nopțile fără capăt, cînd, torturat de dorință, de furie, se zvîrcolea pe patul de scînduri, sau mai tîrziu, cînd aștepta să fie executat) putea ghici... ce? În fond nu cu lagărul trebuia să înceapă, ordinea n-avea nici o importanță, ci cu spaima primei bătălii, în iulie '41, la Țiganca. Pînă atunci războiul nu însemnase nimic, nici trenurile pline de răniți care răcneau, nici crucile proaspete cu cască deasupra: astea le știau și ei și era singura imagine la care rămăseseră. Restul erau raporturi, senzații.

Camioanele îi descărcaseră la marginea unei porumbiști crude; strecurîndu-se prin păduricea aceasta verde, unde mirosea foarte tare a pămînt și a lapte vegetal, ascultau uimiți mormăitul apropiat al bătăliei; se împiedicau în brușii uscați, albi, cu muchii tăioase; involuntar își încetineau mersul, strîngeau în mîini armele, ca și cum ar fi vrut să se agațe de ele. Cineva tușea în spate și toți se întorceau spre el, sîsîind, scoși din fire. Pe urmă porumbul începu să se rărească: un cîmp ars, roșcat, pale de fum usturător și undeva, în apropierea unei mori cenușii, cu două etaje, o linie de bulgărași albi de fum, pîrîituri.

— Culcați! În salturi, înainte! țipă cineva foarte subțire, înecîndu-se.

Chiar mai tîrziu, lipit de pămînt, în timp ce gloanţele bîzîiau prelung şi muzical deasupra, simţea că nu se poate, că nu e drept, că ar trebui ca toţi soldaţii, dintr-o parte şi cealaltă, să se ridice ca la un semn şi să înceapă să rîdă... Ceva, ca un stol de lăcuste, îi fîlfîi deasupra capului, pe urmă sfîşie scurt frunzele late de brustur din spatele lui. Soarele îi ardea ceafa, casca îi căzuse pe frunte, strivindu-i nasul. Un tremur convulsiv îl agita, îşi auzea dinţii clănţănind, îl dureau lovindu-se unii de alţii, şi zgomotul acesta, intim, lăuntric acoperi o clipă tot huietul bătăliei. Abia atunci i se făcu frică ; ar fi vrut să sară în picioare, să urle : Destul ! Avea impresia că toată linia de soldaţi care viermuia la stînga şi la dreapta lui auzea cum îi clănţăne dinţii ; nu era vorba de ruşine, ci de panică ; nu voia s-o transmită celorlalţi. Culese cu buzele pămînt de pe jos şi-l mestecă scîrşnind : avea un gust uluitor de bun, afînat, cald, încropit de soare... Îi era foame, hainele de pe el miroseau a urină şi a sudoare uscată, rece şi tăioasă, ţeava revolverului era fierbinte...

O explozie. În faţă, pămîntul se ridică brusc, asemenea unei coame uriaşe de cal, spulberată de vînt, apoi mormanul greu alunecă într-o parte, se scurse hîrşîind în tufişuri. La stînga, pe cer, se profilă deodată silueta unui ofiţer mărunt, gras : într-o clipă îi văzu faţa roşie, plină de buburuze, dinţii stricaţi, un muc curgînd din nara stîngă, pe bărbie, pe guler. Mai mult îi ghiceşte glasul decît i-l aude : probabil „înainte", apoi ofiţerul se scufundă sub pămînt, liniştit... Îşi ridică puţin fruntea, spre moara cenuşie, cu geamurile împodobite de perdele de fum alb. Acolo sînt ruşi... Şi cînd vor ajunge faţă în faţă ? O nouă rafală muşcă pămîntul, în stînga, în dreapta, în spate. Se lipeşte mai tare de pămînt, ar vrea să se înşurubeze înă-

untru, în răcoarea lui neagră. Chiar sub pîntecul lui, terenul are o încolăcitură moale, ca de femeie adormită pe o rînă, o femeie deasupra căreia se tîrăște gîfîind, ca să n-o trezească. Nu încă. Mii de ace calde îl înțeapă, îl amorțesc: parcă nu i-ar trăi decît degetele picioarelor în bocancii grei... Sub unghiile rupte i-a intrat pămînt, îl dor. Încă un salt, cade cu răsuflarea tăiată, alături de un trup subțire. Locotenentul Rădaș, tot învățător... Învățătorii, ofițerii de rezervă, sînt „Legiunea morții", așa li se spune. Mor prostește, executînd ordine, ca la școala de rezerviști. Cu Rădaș, nopți întregi... amintiri înfiorate... Și acum, deodată, alături, minunat. Rădaș îl recunoaște: rîde stins, are fața neagră de noroi, praf lipit de sudoare... Șoptește:

— Mă, e groaznic... Am făcut pe mine...

Într-adevăr duhnește ca un closet și se tîrăște stînjenit.

Prin aer trece, ca o pasăre grea, ceva. Apoi pămîntul se scutură, moara dispare într-o pălărie cafenie.

— Asta-i artileria germană, strigă vesel Rădaș. Ca ceasu!

O tăcere imposibilă, și din nou, imediat, lătratul sec și neterminat al mitralierelor...

— Înainteee, mă!

Dintre ierburi, din cutele imperceptibile ale terenului sar ca niște mingi spinări verzi. O baionetă lucește scurt, otrăvit.

— Hai, se bîlbîie Rădaș, verde.

Fuge cîțiva pași, apoi se culcă și începe să verse, icnit.

— Mă... mă scapă toate, ce dracu, ce dracu, 'tu-i sfînta... mă-sii... mă, închinarea, ce dracu!

Rădaș îi face o scîrbă ciudată, ca și cum ar fi propriul lui trup, scuturat de vărsături; fără să

știe de ce, se agață de piciorul lui, cu răutate; îl ține strîns.

— Liniștește-te, ce... mă-tii faci?

Și tot timpul acesta, o curiozitate copilărească: „Cum sînt rușii? Oare cînd voi fi față în față cu unul, va trage în mine? Va putea? Eu voi putea?"

Dintre brazde se ridică o siluetă înaltă, subțire, cenușie. Scrutează cu binoclul moara, apoi se apleacă, spune ceva unui telefonist care învîrte furios manivela aparatului.

— *Am rechts! Drei! Feuer!*[1]

— Nemții, mă, bîiguie Rădaș. Îmi schimb pantalonii... Trebuie... trebuie... să-mi arunc izmenele. Put.

— Nu fi bou, paștele și...

— Nu mai pot.

Rădaș se ridică în genunchi, cu degetele însîngerate începe să-și descheie cataramele și pe neașteptate, cade pe spate ca o piatră.

— Rădaș, mă!

George se tîrăște lîngă el, îl scutură, celălalt tace. Pe urmă pe piept, la stînga, începe să se lățească o pată negricioasă, ca cerneala pe sugativă. Ochii deschiși, albi, spre cer. George se întinde pe spate și urmărește și el direcția acestei priviri moarte. Cerul e albastru, ca pretutindeni, o scamă de nor, o pasăre, sus... Miroase a fum, a pulbere arsă, a pămînt. Mîna, singură, trece peste obrazul nebărbierit al lui Rădaș. Cald. Ochii deschiși, atinși cu degetul plin de pămînt, sînt moi, ca un ou rece. Îl împunge cu unghia în obraz, pe buze îl pișcă și pe urmă îl privește: seamănă cu pămîntul acesta

[1] La dreapta! Trei! Foc! (germ.) (n. ed.).

ars, galben, verzui. Un soldat în goană trece pe lîngă ei, se împiedică, scapă arma.

— Ce... dom' sublent... Teodorescu, ce-i ? Vi-s rănit ?

— Cum te cheamă ? întrebă George.

— Brobrobro... haideți, că vin...

— *Vorwärts!*[1] răsună din spate un glas dur.

Moara nu se mai vede. Spre ea înaintează repede ghemotoace verzui. George pornește și el, nu se mai culcă. În goană, ca beat, se izbește de soldați care fug ca și el, trăgînd la întîmplare ; atunci își dă seama că are revolverul în mînă. Strigă spart :

— Înainteee ! Pentru țară și rege !

Moara arde, e foarte cald lîngă zidurile ei linse de flăcări. Împușcături răzlețe, un ofițer cade ținîndu-se cu mîinile de pîntece.

— Mai trag încă ! strigă căpitanul Grigurcu.

Și pe urmă, liniște, dintr-o dată. Departe, spre răsărit, pămîntul icnește în răstimpuri egale. Cota 472 a fost cucerită.

Un soldat bărbos spune, arătînd cu mîna :

— Uite mă ! Îi împușcă pe prizonieri.

Lîngă un zid pe jumătate dărîmat (foarte alb, cu buza roșie, sîngerîndă) prizonierii ruși, în haine măslinii, înghesuiți. Un ofițer german foarte tînăr, blond, împușcă în ceafă un soldat în vîrstă, apoi fotografiază.

Căpitanul Grigurcu, lîngă George, indiferent :

— Comisarul politic...

Din spate sosesc tancurile : vaiet lung, pămîntul scurmat.

---

[1] Înainte ! (germ.) (n. ed.).

— *...er heisst...*

— *...heisst... Lili, Lili...*[1]

— *Lili Marleen! er heisst!*[2]

Soldații s-au culcat pe jos, cu fața în soare. George ar vrea să meargă la ei, la fiecare, să-i privească, să înțeleagă fără să-i întrebe. Căpitanul Grigurcu își scoate fără jenă pantalonii, rîzînd.

— Se întîmplă să te lase brăcinarele, ce dracu.

Descoperă pe pulpă o dîră roșie, sîngerîndă, o pipăie, năclăindu-și tot piciorul. George ar vrea să se întoarcă să-l caute pe Rădaș, dar pe cîmp umblă sanitarii, și pe urmă Rădaș e mort.

Tancurile trec, șir lung, mugind. Nemții cățărați pe turele fac semne. Rădaș e mort. Și deodată îi vine să rîdă, atît de puternic, încît se culcă la pămînt cu fața în jos, în palme. Rîsul a pierit.

De la liziera pădurii, prin portavoce, cineva strigă:

— Compania a patra! Regruparea! Regruparea!

La cîteva luni după aceea, George se schimbase cu desăvîrșire, fără să-și dea seama. Înainte de război avea o înfățișare neobișnuit de tînără (care o supăra uneori pe Emilia) și începuse să se îngrașe; acum devenise uscat, cu fața aproape pergamentoasă, foarte rigid, tăcut și neprietenos, dar niciodată grosolan: un fel de absență, de lipsă de interes; se silea din răsputeri să n-aibă nici o personalitate, nici o preferință, să execute ordinele și atîta tot. În realitate această atitudine îl costa enorm, mai ales cînd, rareori, se întîlnea cu vreun cunoscut, sau prieten, care începea să se elibereze în fața lui de toate întrebările chinuitoare ale războiului. Dar George nu voia să dea nimic acestor ani, nimic din ceea ce era el cu adevărat: trebuia

---

[1] — ... o cheamă...
— ... o cheamă... Lili, Lili...

[2] — Lili Marlen! o cheamă! (germ.) (n. ed.).

ca învăţătorul şi omul normal, plin de bun-simţ, să rămînă undeva, departe, iar în locul lui să se mişte un fel de automat; simţea că dacă ar fi fost altfel, ar fi înnebunit sau ar fi dezertat. El voia să păstreze nealterate acele trăsături omeneşti, dinainte de război, pe care dacă i le-ar fi zdruncinat ceva, s-ar fi prefăcut într-un animal periculos; observa acest lucru la germani, care, pe zi ce trecea, se transformau într-un fel de bestii vesele, dezlănţuite. Or, el îşi spunea că absurdului nu i se putea opune decît o rigurozitate geometrică, tot atît de absurdă.

Ca ofiţer străin, ocupant, îi era foarte greu să se apropie de „sufletul rusesc", aşa cum îl cunoştea din cărţi şi pe care ar fi vrut să-l înţeleagă. Începu să înveţe ruseşte, metodic, să discute cu ruşii, dar această „lume nouă" se refuza deliberat şi abil. Aflase destule despre colhozuri, despre sistemul de retribuire a muncii şi i se părea interesant, ca orice sistem, dar nimic mai mult. După şase luni de război, deşi înaintau mereu, îi era clar că ruşii vor cîştiga; Rusia nu se prăbuşise şi ameninţa de undeva, din dosul acelor zări înnebunitor de albastre spre care se îndreptau coloane nesfîrşite.

Noaptea, în liniştea ameninţătoare şi enormă, îl cuprindea frica: se întreba ce va rămîne din toate la sfîrşit, atunci cînd oamenii vor plăti preţul războiului. Şi nu ştia. Nici măcar nu putea bănui. Obscur, simţea că aici se înfruntă altceva decît două armate sau două tactici; se înfruntau două imense necunoscuturi umane. Între camarazi începu să se şuşotească pe seama lui că era niţel într-o ureche; soldaţii nu-l iubeau pentru că niciodată nu le spunea o vorbă rea sau bună; îi erau tot atît de indiferenţi pe cît de indiferent îşi era lui însuşi.

După o permisie de trei săptămîni, în care timp trăi o beție lucidă, acasă, pe cîmpiile cunoscute în care fiecare cot al pămîntului, fiecare movilă îi spunea ceva, îi aștepta piciorul, alături de Emilia, aceeași (și el o mințea lucid prin tot ce spunea și făcea, prin liniștea lui surîzătoare), se întoarse pe front, la Stalingrad, prin august.

Totul era în urmă : și marșurile fără sfîrșit prin stepa albăstruie, și luptele sub cer, și pămîntul străin, dar cald, de care te puteai lipi să te odihnești o clipă, neliniștit : aici nu era decît moloz roșiatic, vuiet din toate părțile, case care se scufundau în pămînt într-un huruit imens, sub o cupolă de fum și pe urmă, din mormanul de ruine, rușii începeau din nou să tragă... Și groaznic era fumul acesta acru, mai puternic decît zidurile, atîrnînd nemișcat, amenințător și fierbinte deasupra capetelor, ca un nor care nu se va mai sparge niciodată ; nici un vînt nu izbutea să-l împrăștie, părea că stă acolo de la facerea lumii. Toată lumea, ofițerii și soldații, bărboși, obosiți de moarte, doreau un singur lucru, mai mult decît sfîrșitul războiului, decît o permisie, decît o rană care să-i scoată de aici : să ajungă la Volga și atunci totul se va sfîrși ; să vadă apa lată, verde (o bănuiau așa, de un verde curat și adînc) în care să se culce, să plutească îmbrăcați, ca niște înecați vii. O singură dată plutonul lui George ajunse la două sute de metri de apă : era spre amurg, și o rază sîngerie sparse o secundă perdeaua de fum ; atît de ascuțită era această rază, încît îi orbi, le umplu ochii de lacrimi, îi stoarse de vlagă ; în secunda aceasta, undeva sticli argintiu, ca un tăiș de sabie, linia apei, dar îndată artileria sovietică deschise focul asupra lor și nu se mai văzu nimic. În clipa aceea, George își culcase fața între două cărămizi și izbucnise într-un hohot gîtuit de plîns ; sub țeastă i se

zbătea ceva roșu, ca o pînză scuturată frenetic; îi era groază, ar fi vrut să se ridice, să urle: „Sînt om, sînt om..." Un soldat se tîrî lîngă el și-l întrebă dacă e rănit; el nu-i răspunse, nu se ascunse că plîngea; soldatul îl scutură de umăr, și-i zbieră în ureche că infanteria rusească atacă; într-adevăr, de dincolo de barajul care se apropia de ei mușcînd hălci mari de pămînt și scuipîndu-le spre cer, sîngerii și negre, se auzeau strigăte multe; în față, la cîțiva metri, un soldat german mort de multă vreme, putrezit; uniforma-i plesnise lăsînd să se vadă cărnurile vinete, dar ce era ciudat era felul în care-i stătea casca, acoperindu-i tot obrazul, ca și cum, înainte de moarte, soldatul ar fi vrut să-și apere ochii de lumina soarelui. Plîngînd mereu, George spuse că trebuiau să mai reziste cincisprezece minute, dar soldatul nu se mișcă de lîngă el, dimpotrivă, se tîrî în adăpostul precar, ca un sicriu prelung din moloz și, lipindu-și fața bărboasă de a lui, îi spuse, duhnind a mahorcă, a murdărie, a cadavru:

— Ne predăm? Ai? Ne predăm?

— Cum te cheamă?

— Petrescu, mă, sînt bucureștean, din Grant... Ne predăm, ai? Să ne predăm...

De la flancul stîng pușca-mitralieră începu să latre scurt, speriat, pe urmă o bubuitură, o ciupercă neagră-verzuie răsări pe locul unde fusese.

George dădu ordinul de retragere și soldații începură să se tîrască înapoi, pe burtă, ca niște raci verzi, cu poalele mantalelor în cap. Petrescu nu se mișcă: rămase culcat pe spate în micul adăpost, răsucindu-și o țigară; George îl mai văzu cum își aruncă arma departe, cu o forță nebănuită, apoi stă cu țigara în colțul gurii, cu ochii închiși spre cerul de fum.

Din ziua aceea George începu să-și privească soldații cu o curiozitate mirată, dar era prea tîrziu. În fiecare zi plutonul se micșora: unii rămîneau prin vreo casă de unde nu mai puteau ieși, alții mureau și nici războiul nu mai semăna a război. George nu mai gîndea, se surprindea numai cu reacții copilărești, rîdea din senin, mult, sau vorbea aiurea despre mîncare. Într-o zi îi trase o palmă unui sublocotenent, întors din atac cu amîndouă pleoapele arse și cu ochii imenși, care vorbea fără șir despre eroism; în aceeași zi i se întîmplă un lucru ciudat.

Într-un bloc de beton, la colțul străzii unde erau ei, se afla un singur sovietic pe care nu-l putuseră face să tacă nici brandurile, nici tirul atent al cîtorva ofițeri buni trăgători, nici o incursiune a unui grup german cu aruncătoare de flăcări. Blocul era o schelărie neagră de piatră, cu sute de găuri, de unde rusul trăgea la orice oră, precis. Era destul să apară de după colț o mînă, un umăr, un cap și glonțul îl găsea fără greș. În ziua aceea, grupul în care se afla George nu primise alimentele pentru că nimeni nu putea trece strada. Un căpitan, leșinat de foame, promise o sticlă de coniac celui care se duce dincolo, de unde se striga în răstimpuri: „Hei, mă, ăia! Veniți și luați hrana, că nu mai stăm." George bău un gît de coniac, își strînse cureaua căștii sub bărbie și porni în salturi mici, clătinate, spre colțul străzii.

Era o după-amiază neobișnuit de liniștită pentru Stalingrad; sus de tot, deasupra norului de fum, se băteau probabil două avioane de vînătoare, dar păreau neverosimile. Ajuns în colțul străzii, George se întrebă de ce venise; se simțea foarte slăbit, îl scuturau frigurile, ar fi vrut să doarmă aici, în soare. Bulevardul era plin de morți, în poziții ciudate, toți purtînd o găleată, un pachet, o

raniță. George ochi o bucată mare de ciment, în mijlocul străzii, și pe neașteptate se repezi într-acolo. Din bloc porni o împușcătură, mușcînd piatra chiar lîngă umărul lui. Avea vreo cincizeci de metri pînă la o casă din față de unde cineva îi strigă: „Stai, boule, te omoară! Nu vezi?" Ghemuit sub blocul de ciment, stătu să-și tragă respirația. Scoase încet patul pistolului și imediat un glonte i-l zbură din mînă. Un colț al mantalei fu găurit, casca pe care o întinse zbîrnîi sub izbitura unui glonte ricoșat. După un ceas, George simți că nu mai poate. Și începu să vorbească tare, cu rusul care-l pîndea:

— De ce tragi? Ce ți-am făcut? Mi-e foame... și ălorlalți le e foame... Lasă-mă să trec...

Vorbea și rîdea pentru că „ăla" nu-l putea auzi, în schimb îl auzeau cei din casa unde voia să ajungă. Îi strigau:

— Ce? Ești nebun? Ce... mă-tii ai venit? Am trimis niște ostași pe din dos cu haleala. Stai pînă la noapte acolo, mă, ce dracu...

— Nu pot... am amorțit... trebuie să mă scol... Și, apoi, iarăși rusului: Lasă-mă să trec... Și eu sînt om, ca și tine... De ce? Dacă tu ai o poziție mai bună, să... Poate sînteți mai mulți... Și cu schimbul, nu-i așa? Și tu trebuie să dormi. Dacă eu nu te-aș lăsa să dormi?

Pe urmă nu mai vorbi. Îi venise, pe neașteptate, un gînd: „Cu ce drept îl rog? Am pierdut războiul. Dar nu numai războiul." Totul i se părea rușinos, faptul că undeva există orașe liniștite... unde? Habar n-avea, nu-i venea în minte nici un nume, că Emilia trăiește în clipa asta, că Dan e la liceu, sau nu, poate că după-amiaza n-au cursuri... și el, chircit, amorțit, sub ochiul neîndurător al rusului din bloc. Dar oare rusului îi era ușor să stea nemișcat, să-l pîndească, cu degetul încleștat pe tră-

gaci? Doi oameni obosiți de moarte, în fantoma unui oraș, și viața lor, necunoscută...

— Hei! strigă spre casa unde trebuia să ajungă. Mă auziți?

Tăcere. Nu mai era nimeni. Își scoase iar poala mantalei, glonțele o găuri.

— Hei, ați plecat?

Ar fi fost bine ca rușii să atace, să-l ia prizonier, ar fi fost extraordinar de bine...

Pe urmă adormi și se trezi noaptea, în mijlocul unui zgomot uriaș; pe bulevard treceau tancuri germane, legănîndu-se peste morți, zvîrlind din cale grămezile de moloz. Se tîrî din calea lor; abia mai putea umbla, picioarele-i erau umflate ca doi butuci. Îi trebui aproape o oră pînă să ajungă la bunkerul lui. Căpitanul își băuse toată sticla de coniac, mîncase și juca poker cu alți trei ofițeri. Îl priviră ca pe un strigoi, îi dădură niște resturi dintr-o conservă, din care nu putu înghiți nimic, deoarece i se făcu rău, apoi îi povestiră că vreo patruzeci de S.S.-iști au ocupat „blocul morții" prinzînd șase femei pe care le-au omorît cu aruncătorul de flăcări. George asculta cu gura căscată, idiot. Stătu așa multă vreme, privind pe cei care jucau cărți, fără să-i vadă. Tîrziu, cînd le veni ordinul de atac, se duse la ei, clătinîndu-se și le spuse răgușit:

— Hei, ăia! Noi nu mai sîntem oameni...

Din ziua aceea nu mai purtă armă; cînd i se dădea ordinul să ocupe o casă, un bloc, sau o hudiță ruinată, își ducea oamenii pînă la primul adăpost, se îngropau acolo și reveneau spunînd că nu s-a putut face nimic...

Peste trei luni, în plină iarnă, un grup de cincizeci de oameni, printre care și George, erau încercuiți într-o pivniță, undeva, în mijlocul orașului

încercuit. Din cînd în cînd, din proviziile pe care le aruncau avioanele germane, cădea ceva și la ei; colonelul Dumitrescu raționaliza totul și împărțea cu pistolul în mînă. Era frig, se încotoșmănaseră cu tot felul de zdrențe, purtau două uniforme, îi mîncau păduchii, nu mai dormeau. Într-o zi trecu prin fața lor un pluton de cavalerie, rușii-l mitraliară; acum aveau carne. În fiecare noapte un ostaș se tîra afară și cu lopata „Linemann" tăia din cadavrele cailor bucăți mari, înghețate. Le fierbeau în cutii de conserve, arzînd tot ce se putea numi lemnărie în casa distrusă, mai tîrziu paturi de armă. Din trei soldați care ieșeau să aducă carne, unul nu se mai întorcea. Atunci cînd rușii atacau, din vecini porneau să tragă tunuri germane de cîmp, mitraliere, aruncătoare de flăcări lingeau strada, ruinele din față; ei se culcau pe burtă și se sileau să ochească umbrele negricioase dansînd prin lumina roșie.

Poate s-ar fi predat dacă n-ar fi fost colonelul Dumitrescu, singurul dintre ei care părea să mai aibă un rest de energie și de voință; povestea la nesfîrșit anecdote, pălmuia soldații, dădea ordine de zi, pe care le scria singur pe filele unui carnețel, explica soldaților că undeva, în jurul Stalingradului, se grupează blindatele germane, ca să spargă inelul rusesc, ținea discursuri, repetînd la infinit că rușii nu iau nici un prizonier, nu din răutate, sau din sălbăticie, ci pentru că nu au cum să-i hrănească; într-o zi, cînd un sergent înnebuni, colonelul îl împușcă în frunte și apoi plînse. Era secondat tot timpul de doi sublocotenenți tineri, slabi ca scîndurile, dormea între ei, ținîndu-i de gît, culcîndu-le capul pe pieptul lui lat.

După o săptămînă nu mai aveau ce să mănînce, caii se isprăviseră. Soldații (rămăseseră vreo cincisprezece) dormeau tot timpul încovrigați unul în

celălalt și nu se mai ridicau atunci cînd rușii porneau la atac. Numai din blocurile alăturate nemții porneau focul, erau trupe S.S. fanatice și pesemne mai aveau ce mînca, și muniții. La început George suferi îngrozitor, ca și ceilalți, pe urmă se petrecu în el o schimbare ciudată: începu să se roage. Înainte de război fusese ateu, într-un fel amabil și nejignitor pentru nimeni (nici Emilia nu știa) și nici acum nu credea, dar rugăciunile pe care le murmura în minte, fără încetare, îl linișteau, îl legănau și-i dădeau o duioșie interioară. Se tîra uneori lîngă soldați, îi punea să-și povestească viața, și ei spuneau, cu icnituri, niște istorii fantastice despre cîmpuri care erau muncite primăvara, vara și toamna, iarna nu, despre femeile lor cu nume stranii: Maria, Florica, Ana, Silvia, despre copii care erau mici, n-aveau nici un metru jumătate. Unii începură să-și mestece centurile, curelele de la armă; apoi vărsau fiere și sînge. Într-o noapte, George auzi din colțul unde era Dumitrescu un plîns chițcăit și vocea sublocotenentului Văleanu (celălalt murise înghețat):

— Mi-e foame... hă, hă... mi-e foame... mi-e foame...

Pe urmă glasul de bas, potolit, al colonelului:

— Taci, puiule, taci, taci, taci... puiule scump, taci.

— Nu mai vreau... foame... de ce... am plecat din lagărul care...

— Taci, scumpule mic...

Sublocotenentul răcni ascuțit, se ridică și căzu, împleticindu-se, începu să se zvîrcolească. Ghemul de soldați mormăi ceva, afară ningea încet. Colonelul se ridică ușor, se tîrî spre ușa pivniței, pieri afară. George ațipi din nou, nu mai putea visa, tot timpul își simțea limba în gură umflată, fierbinte, zvîcnind ca o rană care coace... Se trezi din nou:

în colțul unde stătea colonelul, licărea ceva: o lampă de spirt. Sfîrîia zăpada topită, mirosea a carne. Sublocotenentul gîfîia ca și cum ar fi făcut dragoste. George se tîrî încet spre ei, fără să trezească pe nimeni: pe neașteptate vocea lui răgușită, în întuneric:

— Vreau și eu!

— A, tu ești, Teodorescule? șopti colonelul. Taci în mă-ta. Du-te afară... Ia-ți...

— De unde?

— Afară este... carne...

Era atît de slăbit, încît se tîrî un ceas întreg pînă să ajungă în fața pivniței. Nu se vedea nimic: era îngrozitor de frig, viscolea și trîmbele de zăpadă îi înghețau ochii. Pe urmă o căldură bună îl învălui; știa că înseamnă sfîrșitul, era ciudat de bine, plăcut, nu-i mai era nici foame, ca după o masă îmbelșugată, și cald... Se dezmetici smucit: cu două străzi mai încolo izbucnise un foc de artilerie ușoară, lumina orbitoare a aruncătoarelor, vuietul. În jurul lui schelete de cai, morți și înghețați, nimic și, pe neașteptate, un cadavru cu mîna tăiată din umăr, proaspăt tăiată.

Nu știu niciodată cum ajunse înapoi, în pivniță. Oamenii dormeau, lămpița cu spirt sclipea albăstriu. Încet, ferindu-se să facă zgomot, George își scoase revolverul din buzunar și trase piedica.

— Dom' colonel, șopti.

— Ce-i? Ai adus și tu?

Împușcătura plesni pe neașteptate; soldații săriră în picioare, înghesuindu-se, dînd să-și apuce armele.

— Ești nebun, precista mă-tii! urlă colonelul. Unde... ești, să nu împușc pe altul, mă!

George căzuse jos, leșinat. A doua zi dimineață un nou atac, nemții răspunseră foarte slab și rușii ocupară poziții la nici o sută de metri de pivniță.

George trăia un fel de halucinație, uitase tot ce se petrecuse în noaptea aceea. Ca prin vis auzi o voce aspră.

— Dom' colonel, să ne predăm... că totuna-i... Apoi zbieretul colonelului: „Te împușc!" Mormăielile soldaților, clănțănit de închizătoare, tăcere.

Mai trecu o noapte. Orașul era nespus de liniștit sub pînza groasă a zăpezii, pe urmă, dimineața, cîteva împușcături și la ușa pivniței apărură rușii, cu armele întinse. Unul cîte unul, soldații se ridicară; unii n-aveau puterea să-și țină mîinile sus; colonelul Dumitrescu îl ducea în brațe pe sublocotenent.

Armata de la Stalingrad capitulase.

Orașul alb, pustiu, fumul parcă înghețat pe cer, de peste tot, mute, coloane de prizonieri coborau spre Volga, printre schelete albe de tancuri, mașini, oameni, cai, arme, căști, bucătării, căruțe; erau ofițeri cu picioarele înfășurate în mantale, soldați cu cearceafuri cenușii învelite în jurul capului, siluete de copii, fețe zbîrcite de moșnegi; pe margini pășeau soldați sovietici, foarte tineri, bondoci din pricina cojoacelor de blană și a pîslarilor; aveau fețele roșii de ger și semănau a oameni. Volga era înghețată și malurile negre de oameni, un mușuroi neașteptat de cuminte, abia mișcîndu-se.

În spatele lui George cineva mormăi:

— Gata războiul, fraților mei.

Și altul îi răspunse aspru, cu răutate:

— Minți!

Spre apus se rostogolea egal, fără pauze, mormăitul tunurilor.

— Trag ai noștri!

— Nu. Rușii.

Mergînd mecanic, cu picioarele tîrșite, George se găsi alături de un învățător, vagă cunoștință:

acesta părea mai bine hrănit; pînă în ultimele clipe fusese cu o grupare germană și avuseseră ce mînca. Îl sprijini pe George și, pe furiș, îi dădu o bucată de biscuit negru s-o sugă. George avea impresia că omul de lîngă el e cald ca o sobă, răsuflarea lui aburindă îi mîngîia obrazul : nu-l auzea ce spune, decît vag, și n-avea nici o putere să răspundă.

— Oroarea nu s-a sfîrșit, horcăi George. Abia începe. E în noi... acum vom avea răgazul să ne gîndim la ea... să ne pedepsim.

În spatele lor, o voce groasă, jovială :

— Nu fac nimic, zău, pe crucea mea... Uite, mi-a dat unul o țigară, da n-am cu ce-o aprinde...

— Eram cu italienii, mamă, mamă! Ce de-a țipete... Mergeau să se pișe și le îngheța aia...

— Hoho, veneau cu ea în mînă, ce ?

— Ofițerul rus ne-a spus că la primul popas căpătăm supă de varză caldă...

— Caldă ?...

— Fierbinte...

Mergeau pe o șosea de zăpadă, sub un soare cu dinți care le inflama ochii și lacrimile înghețau pe obraz, în boabe mărunte, tari. George se gîndi la imaginea acestei armate învinse, care plînge și căreia nu-i pasă, ca și lui, de victorie, de nimic. O supă caldă... Tot trupul lui, pe care și-l simțea în sfîrșit, dureros, bolnav, slăbit, se scutura de fiori la gîndul acestei supe de varză, al cărei gust nu și-l puteau închipui. Se rezemă mai bine de umărul învățătorului al cărui nume nu și-l amintea și întrebarea nepusă niciodată în acești doi ani, izbucni ca un scuipat :

— Ce-am căutat noi aici ? Ce ?

Celălalt răspunse, puțin mirat :

— Nimic... Ne-au trimis...

— A, da, exact. Ne-au trimis... Cine? Toată gura îi îngheța atunci cînd vorbea, așa că se mulțumi să se strîmbe. Cine?

Mareșalul? Îl văzuse odată lîngă Odesa. Mic, roșcovan, pripit, cu un baston de trestie subțioară, dînd din picior... Cine era el? Și toți cei care dezlănțuiseră războiul, cine erau ei? Știa că tot ce gîndește acum erau prostii, copilării, halucinații ale foamei și frigului, dar toate îi făceau o plăcere ciudată, ca o carte cu poze, răsfoită alături de Dănuț, în seri de iarnă. Închidea ochii, asculta hîrșîitul miilor de pași pe zăpada înghețată, ordinele scurte ale rușilor și știa că undeva cîțiva oameni mai sătui își plimbă degetele pe hărți; totul era de rîs. O mașină deschisă trecu pe lîngă ei încet; înăuntru cîțiva ofițeri sovietici, unul vorbea romînește la portavoce.

— Prizonieri! Din mers coloana se împarte pentru diferite lagăre. Primul se află la cincisprezece kilometri. Acolo rămîne o parte. Ceilalți vor fi îmbarcați în trenuri.

Porni încet; vocea aceasta vorbind romînește îl înduioșă pe George. Învățătorul de lîngă el murmura fără oprire:

— Cincisprezece kilometri... vai de noi, cincisprezece kilometri... Nu te mai rezema de mine, că nu mai pot, o, cum o să... cincisprezece kilom...

După un timp George începu să se clatine; avea impresia să se înserează, că pe stepă curg umbre roze... Se împletici, o dată, de două ori, zăpada înghețată i se apropie fulgerător de ochi, nu mai simți izbitura. Numai mai tîrziu, se trezi mergînd, sprijinit de o mînă puternică; era colonelul Dumitrescu — de partea cealaltă sublocotenentul blond și slab atîrna de el ca o cîrpă.

— Ce dracu, locotenente, te lași? Vrei să te curețe? Patria mai are nevoie de noi, ce dracu!

Vorbea mereu și din pricina aburilor toată fața îi era acoperită de un fel de mască albă, pe care o sfărîma cu degetele înmănușate, din timp în timp.

— Ai vrut să mă împuști într-o noapte. De ce, dragă ?

George dădu din umeri.

— Habar n-am. Vă rog să mă iertați. Cred că dintr-un acces de nebunie.

— Da de unde... Pentru că ești rezervist, de aia. Ce ești la viața particulară ?

— Învățător.

— Să trăiești. Lasă-te pe mine, că te duc. Îl duc și pe puișorul ăsta, săracu. Ne dau ăștia ceva haleală, sau ne curăță ?

Tocmai trecea pe lîngă ei un soldat rus și George îl întrebă rusește cît mai au de mers. Soldatul îl privi tăcut, încruntat, apoi răspunse scurt :

— Puțin ! Ți-e rău ?

— Nu.

— Știi rusește, dragă ? Teodorescu parcă, nu ?

— Da, domnule colonel.

— Perfect. Trebuie să ne ținem bine. La primăvară sîntem liberi, cu arma-n mînă ! Ăla, care te ducea înainte, ți-e prieten ?

— Nu.

— Perfect. N-a mai putut merge, s-a așezat pe marginea drumului și rusul l-a împușcat.

O altă mașină trecu pe lîngă ei, înainte, se opri, răsunară cîteva ordine, pe care prizonierii și le transmiseră din om în om :

— Noi rămînem în lagăr... De acolo, de la soldatul ăla, rămîn o noapte, mănîncă și pleacă... S-a înțeles ? Dă-i drumul în spate...

— Perfect, spuse colonelul Dumitrescu.

Spre seară ajunseră într-un sat cu case de lemn, înfundate în zăpadă ; pe o altă șosea, alăturată,

treceau coloane de tancuri albe, camioane pline cu soldați cîntînd. Dumitrescu îi privi lung, scuipă amărît și-l încărcă mai bine pe umăr pe sublocotenentul care părea mort. Se opriră într-un fel de piață, înfundați pînă la genunchi în zăpadă, unii culcîndu-se cu fața în jos. Un ofițer le spuse:

— În seara asta nu dăm decît o porție la doi oameni. Și din pîine, și din ciorbă. Să mîncați puțin, ca să nu muriți.

Din mijlocul coloanei, din întuneric, răsună deodată vocea puternică a lui Dumitrescu:

— De ce ați împușcat pe cei care nu mai puteau merge? Unde-i dreptul internațional?

Ofițerul răspunse, cu o voce puternică, rece:

— Nimeni n-a fost împușcat. Cei care nu puteau merge au fost încărcați în camioanele ce veneau din urmă.

Dumitrescu scuipă:

— Ai dracului!

La geamurile caselor lumini portocalii, mici. Printre genele umflate, George le privea lacom, dar nu-și putea închipui ce se petrece în dosul lor. Nu-i mai era foame. Nici somn.

Lagărul se afla în apropiere: cîteva barăci, împrejmuite cu sîrmă ghimpată, cîteva lumini. Cînd trecu pe sub poartă, instinctiv, George își plecă fruntea. În curte o mulțime de oameni se repeziră la ei:

— Mă, din ce unitate sînteți? De unde veniți? Gata la Stalingrad? Slavă domnului... Haideți, pe aici, o să ne înghesuim, mă... Se fac alte barăci. A venit material. Haideți... Vai, Ionică, cum arată...

— Cine sînt ăștia? întrebă în șoaptă George.

— Niște nebuni, răspunse colonelul Dumitrescu.

— Pregătiți gamelele! răsună un glas vesel, țigănesc.

Peste cîteva clipe George era rezemat de un perete de scînduri, cu gamela plină de aburi în brațe și un codru de pîine. Sorbi o dată, frigîndu-se tot, apoi căzu cu fața înainte în zăpada înroșită de ciorbă.

După cîteva săptămîni de lagăr, George simți deodată că îi este peste putință să rămînă așa cum fusese pînă acuma; tensiunea și groaza cărora le rezistase cum crezuse că e mai bine, căzuseră; aici, cu timiditate, oamenii încercau să învețe să trăiască. Dintr-o dată, totul i se păru interesant și proaspăt, apelurile, poveștile celor care se duceau să taie lemne într-o pădure din apropiere, dar mai ales oamenii. Îi pîndea curios, parcă nehotărîndu-se să se apropie de ei; se temea să nu găsească același gol sufletesc pe care și-l simțea lui însuși, o neputință, ca o oboseală cumplită, cînd singura reacție posibilă e un surîs trist și un gest abia schițat. În baraca ofițerilor erau vreo treizeci de oameni, de toate gradele și din toate armele, majoritatea ofițeri activi, față de care totdeauna avusese un dispreț adînc: îi vedea tolăniți toată ziua, îi auzea povestind fără încetare anecdote scabroase, sau certîndu-se amarnic pentru o nimica toată (cum a fost în ziua cînd unui căpitan de cavalerie îi dispăruseră pintenii și cînd păgubașul făcuse o adevărată criză de nervi). Rareori se încingeau discuții despre război, dar erau de-o stupiditate fără margini; majoritatea credeau ferm în victoria Germaniei, așteptau primăvara cu nerăbdare și o dată cu ea tancurile S.S., aceiași oameni care cu trei luni în urmă, pe jumătate morți de foame, se tîrîseră afară din adăposturi cu mîinile ridicate. Unii se despuiau, cu candoare, de toate secretele intime cu un fel de cinism amabil: era un căpitan de tancuri, om foarte frumos, care povestea la nesfîrșit cum se căsătorise cu o fată din cea mai bună familie

bucureșteană, ca s-o salveze de dezonoare, deoarece era însărcinată cu propriul ei tată ; același om lăcrima și scrîșnea de furie cînd se gîndea la „Patrie", la război, adora pe Mihai I, pe Antonescu, pe Hitler, bănuia pe evrei vinovați de dezastrul din iarna aceea, pe urmă revenea la amantele lui, povestea felul lor de-a face dragoste, se înfierbînta pînă rămînea prostit, gîfîind, cu ochii închiși.

George își dădu seama curînd că nu știa nimic ; trăise la țară, într-un mediu curat și sfînt, ceea ce se petrecea în afară îi fusese totdeauna indiferent, sau poate nici nu realizase că se petrece ceva în afară de cercul lui de viață. În timpul campaniei îl jigniseră totdeauna profund aprecierile pe care auzea că le fac nemții despre romîni ; acum începu să se întrebe dacă ele nu ascundeau un dram de adevăr. Întreaga lui atenție începu să se concentreze asupra lui, începu să-și facă examene de conștiință, dar nu găsea în tot trecutul un singur moment de care ar fi putut să-i fie rușine.

Se ținuse singur la școală, învățase din răsputeri să ajungă învățător, își făcuse datoria, își crescuse copilul... Era ceva mărunt în toate astea, dar nu știa cum ar fi putut fi altfel. Pe urmă începu să se întrebe ce-ar fi vrut să facă după război și nu găsi decît un singur răspuns mulțumitor : să reia totul de unde-l lăsase și să uite. Dorința aceasta începu să-l hărțuiască pe nesimțite : era suficient să închidă ochii și totul se răzvrătea în el, îi venea să urle de dorul satului, al primăverilor cunoscute, simțea în nări mirosul claselor proaspăt văruite, toamna, la deschiderea școlii, cînd popa Ioja venea să facă o sfeștanie (și acum i se părea că în clipele acelea popa avea în glas, în gesturi, în cuvinte, ceva emoționant și măreț). Ar fi dat oricît ca în lagăr să fie un om din Lunca, ar fi

însemnat pentru el o adevărată salvare să poată regăsi ceva din trecut.

Viața în lagăr se scurgea monotonă, iarna se apropia de sfîrșit, dar nici un semn nu dovedea asta; pînă departe, prin gardul înalt de sîrmă ghimpată, stepa se întindea ondulînd sub zăpada cenușie, vîntul era tăios, hohotea noaptea în pereți și de undeva se auzeau tînguirile lupilor. Un eveniment neașteptat veni să schimbe toate acestea: într-o seară, ca de obicei, căpitanul de tancuri își povestea o noapte de dragoste; se vedea limpede că inventează, că-și epuizase tot bagajul de amintiri și ceilalți se plictiseau. Întîmplător, George era prin apropiere și-și cîrpea o cămașă, cînd căpitanul se ridică înciudat, veni la el și-i puse mîna pe umăr:

— Da dumneata, locotenente, de ce taci? N-ai scos o vorbă de cînd ești aici... Dumneata n-ai nevastă? Ia scoate poza ici și dă-i drumul.

George îl privi mîhnit și nu-i răspunse. Căpitanul se enervă subit și începu să răcnească:

— Ce, bă, locotenente? Ești... în ureche de n-auzi? Noi ne distrăm aici cu povara sufletelor noastre și tu taci și înghiți? Ia dă raportul.

— N-am nimic de spus...

Căpitanul se făcu roșu. Își frămîntă degetele, ca și cum s-ar fi stăpînit să nu-l pocnească, apoi țipă:

— Măi fraților, să mă bată Dumnezeu dacă ăsta nu-i spion rus. L-am auzit vorbind rusește cu un tătuc... L-au băgat între noi ca să tragă cu urechea...

George sări în picioare, pe neașteptate și-i puse mîna în piept:

— Dacă mai scoți o vorbă...

— Ce, mă! se bucură căpitanul. Vrei să te bați? Păi, să-ți fac voia. Și înainte ca George să se dezmeticească îi trase un pumn între ochi. Lovitura

fusese precisă, grea. George se rostogoli printre paturi și nu se mai putu scula. „Am să-l omor — se gîndi — și pe urmă fie ce-o fi." Căpitanul, mulțumit, stătea răscrăcărat, cu mîinile în șolduri. Atunci din colțul lui se sculă încet colonelul Dumitrescu, veni lîngă el și-l privi fix în ochi. Căpitanul uimit voi să spună ceva, dar n-avu timp, deoarece colonelul îi arse două palme fulgerătoare. Pe urmă, închizînd un ochi, îl întrebă:

— Mai vrei două?

Toată baraca începu să murmure amenințător.

— Ce dați? țipă căpitanul, frecîndu-și obrajii învinețiți. Ce vă amestecați? Hai? Adică noi n-avem să...

Între timp, George se sculase și veni clătinîndu-se lîngă el.

— De ce m-ai lovit? întrebă.

În ochii lui cenușii sclipea o flacără mică, rea, și căpitanul se sperie: o cunoștea, o văzuse la soldați totdeauna înainte de atac. Dădu înapoi.

— Adică... ce vă băgați? De domnul colonel, ce să zic? Dumnealui îi place să se bage pe din dos... (și trase cu ochiul spre sublocotenentul blond, care stătea întins pe patul colonelului). Dar tu ce vrei?

George întinse mîna foarte încet, îl apucă de pumn și i-l răsuci pe cînd căpitanul începu să țipe, și se lăsă într-un genunchi. Abia atunci cîțiva săriră să-i despartă, dar nu putură descleșta degetele lui George.

— Destul! răcni atunci colonelul. Ați înnebunit? Rușine! Ofițeri romîni, isterici! Țiganilor! S-a terminat! Mîine mă duc la comandantul lagărului și-i cer să ne scoată la lucru, la tăiat lemne... Camarazii noștri sîngerează și îngheață pe front, și voi? Ați turbat de bine? La lemne, la muncă, domnilor!

— Ei, na! făcu un sublocotenent în spatele lui, dar în clipa următoare primi un ghiont în piept, care-l făcu să-și piardă respirația și să-și holbeze ochii, mirat.

— Din clipa asta — răcni Dumitrescu — am luat comanda barăcii. Drepți, domnilor! Alinierea în fața paturilor!

În lumina săracă, fumurie, a celor trei lămpi de petrol, ofițerii aveau fețe pămîntii, urîte; se priveau cu coada ochiului, apoi pe rînd, se așezară la locul indicat.

— Stingerea! ordonă sec Dumitrescu. Locotenentul Teodorescu vine lîngă mine.

După ce lămpile de petrol fură stinse și numai ochiul roșu al sobei clipea prietenos, o voce uscată, rece, se auzi:

— Nu cumva îți place și el?

— Sssst! se auzi din cîteva paturi.

— Pentru aceste cuvinte, locotenent Panait, vei mînca mîine o jumătate de porție.

A treia zi, ofițerii ieșiră împreună cu soldații la tăiatul lemnelor, în pădurea din apropiere.

În aparență, în urma discuției pe care Dumitrescu o avusese cu comandantul lagărului, nimic nu se schimbase în baraca ofițerilor; după ce se întorceau de la pădure, înghețați, cu mîinile vinete și amorțite, se întindeau pe paturile de scîndură și dormeau, sau tăceau. Ceva încărcat și amenințător plutea în aer, un amestec de ostilitate surdă și neputință împotriva colonelului, care fără să se sinchisească, ordona, pedepsea sau felicita. Vorbea puțin, se mișca încet și masiv, vrînd parcă să-și economisească puterile; aproape tot timpul stătea culcat pe spate, cu ochii deschiși și fața imobilă. Dintr-un fel de recunoștință George încercă să intre în vorbă cu el, dar colonelul îi răspunse nu-

mai prin mormăituri și monosilabe, aproape ostil, așa că renunță să-l mai înțeleagă. De altfel, se silea să se gîndească puțin: munca fizică îi făcea bine și de la un timp se distra chiar; de pildă, lovind cu securea își spunea că dacă pomul va cădea în urma unor lovituri cu soț, se vor întoarce acasă încă în anul acela. Noaptea o visa pe Emilia, îi revedea gesturile mărunte, intime, pe care nu le observase niciodată și se trezea rușinat, sleit și cu nervii ațîțați: starea aceasta se accentuă o dată cu venirea primăverii.

Pe neașteptate, vîntul înghețat se încălzi și toată stepa căpătă o culoare nesigură, tremurătoare, murdară. Noaptea, cei care nu puteau dormi, printre sforăiturile și gemetele celorlalți, auzeau un fel de zumzet nesfîrșit, urcîndu-se parcă din adîncuri, transmițîndu-se aerului, pereților, focului neliniștit din sobă. Pădurea, care în timpul iernii fusese înghețată și sonoră ca sticla, avea acum foșnete moi, aproape omenești, pămîntul se înmuia, devenea clisos și clipocitor... Lui George îi pierise somnul; se zvîrcolea, mușcîndu-și pumnii; simțea că multă vreme n-o să mai poată suporta captivitatea. Iscate de nu se știe unde, circulau cele mai absurde zvonuri: că trupele germane sînt prin apropiere, că lagărul se găsește într-o mare pungă care se va închide la vară, cînd trupele lui Rommel se vor uni cu cele de pe frontul rusesc, pe urmă se auzi, vag, de o bătălie cumplită la Kursk, unde întreaga armată germană ar fi fost nimicită. Fără voia lui, George asculta toate acestea, cădea din speranță în deznădejde; devenise agresiv, gata să ridice securea asupra unui camarad, dintr-o nimica toată. Uitase toate mizeriile războiului, ar fi vrut să fie oriunde în prima linie, decît aici. De acolo se putea dezerta. În închipuire se vedea (așa cum ar fi trebuit să fie, dacă ar fi judecat puțin) ascuns acasă,

printre ai lui... Nu l-ar fi putut prinde niciodată. Avea sute de variante: o colibă în pădure, sau în pod, în cotlonul acela ascuns unde-și țineau prisosul de grîne; sau ar fi putut să-și sape un fel de adăpost subteran, să stea acolo oricît.

Pe urmă începură ploile nesfîrșite; totul în jur era o perdea de apă fumurie, lipicioasă, vicleană. Într-una din nopți asculta îngrozit șuroitul acela dizolvant, egal, fără pauze, cînd simți că cineva se strecoară alături de el și-i trece brațul peste piept; înainte de-a putea spune ceva, o mînă aspră, mare, mirosind a murdărie, îi astupă gura.

— Taci, auzi șoapta încordată a colonelului. Taci și ascultă...

Își auzea bătăile inimii, înfundate și rare.

— Tu știi rusește?

— Știu.

— Bine?

— Foarte bine.

— Perfect. Fugim.

Avu o tresărire violentă a întregului trup. Colonelul rîse încetișor și-l bătu pe umăr.

— Totul e pus la punct, de la început. Prima dată cînd ieșim la tăiat lemne, ne pierdem de ceilalți. E ușor. Am să aleg un sector lăturalnic. Înțelegi?

— Nu.

— Nu-i nimic. Acuma ascultă aici: dacă scoți o singură vorbă te ucid... Și dacă nu vrei să vii...

— Vreau, gîfîi George.

— Îți sfărîm capul. Nici eu, nici micuțul nu știm rusește, așa că... În zilele astea începe ofensiva.

— Nu mă interesează...

— Ești nebun. Taci. Mîine-poimîine, la prima ocazie...

A doua zi ploua, așa că nu ieșiră la lucru. Morocănoși, oamenii se învîrteau prin baracă, se încurcau și se pîndeau unii pe alții; George, căruia cineva

îi propuse o partidă de șah, refuză, spunînd că nu se simte bine. Rămase întins, cu mîinile sub cap și ochii închiși ; se trezise cu o senzație de neliniște care-i tăia respirația ; în clipa cînd văzu capul mare al colonelului, fălcile puternice, buzele subțiri, crispate, își aduse aminte. Ar fi vrut să poată schimba o privire măcar cu celălalt, dar Dumitrescu părea împietrit și așa rămase toată ziua. Din clipa cînd își spuse „Ei, și, dacă o să ne prindă ? O să ne împuște și gata !" o liniște desăvîrșită puse stăpînire pe George. Adevărul era că nu voia nici să plece, nici să rămînă, planul i se părea irealizabil, dar ce importanță avea ? Nimic nu avea nici o importanță.

Abia peste o săptămînă încetă ploaia și ieșiră la lucru. De emoție și de frică George nu vedea pe unde calcă, se clătina, ciocnindu-se de ceilalți. Ca de obicei, Dumitrescu făcu împărțirea sectoarelor : el, sublocotenentul și George rămaseră la margine.

— La prînz ! spuse scurt colonelul. Lucrați.

George începu să lovească în trunchiul pomului cu o furie rece, concentrată, pînă cînd Dumitrescu îi aruncă :

— Ce, ești nebun ? Nu te slei... dracu... mult de mers... cruță...

Avea fața lividă și-și mișca tot timpul buzele, ca și cum s-ar fi rugat.

Așteptînd ca Dumitrescu să dea semnalul fugii, George îi urmărea fiecare mișcare, întrebîndu-se de ce se teme de el, la fel ca toți ceilalți. Nu știa.

Ar fi dat oricît să aibă un ceas. Începu să numere, dar curînd pierdu șirul. Zgomotele pădurii, loviturile seci ale securilor i se păreau insuportabile. În sfîrșit, santinela sovietică își făcu rondul, trecu pe lîngă ei și se depărtă. Atunci colonelul gîfîi :

— Gata, dați-i drumul, voi doi. Eu vă urmez... Nici un zgomot... Dumnezeu cu noi, mila lui peste noi. Marș !

Sublocotenentul își ascunse securea sub manta, își înfundă capela pe ochi și porni în salturi scurte; George, urmîndu-l, îi vedea spatele îngust, umerii încordați, îi auzea respirația întretăiată. Trebuiră să se oprească însă curînd, deoarece noroiul și frunzele moarte li se lipiseră de bocanci, făcîndu-i grei, imenși. Întorcîndu-se, George îl văzu pe colonel alergînd aplecat printre pomi: fața îi era roșie, hidoasă. Trecu pe lîngă ei, îl smuci pe sublocotenent șuierîndu-i:

— Fugi, măicuța mă-tii... ține spre nord... după mușchi... acolo... se termină... e un sat distrus... noaptea...

Picioarele se smulgeau tot mai greu din clisa groasă; sublocotenentul căzuse de cîteva ori, dar alerga mereu, îmboldit de Dumitrescu; zgomotul securilor se auzea tot mai stins, tot mai departe, pe urmă se treziră în mijlocul unei liniști amenințătoare, în frig, învăluiți într-o lumină sură.

Colonelul se opri, scoase o pîine de sub manta, o rupse în trei și le-o întinse. George mușcă lacom, dar nu putu înghiți dumicatul, i se făcu greață. Parcă tot sîngele i se răzvrătise și curgea alandala prin arterele obosite. Ochii i se închideau și în dosul pleoapelor jucau ace roșii, dureroase.

— Așa, scumpii mei, vorbi colonelul vesel. Am scăpat. Cînd am fost la comandantul lagărului, am văzut o hartă a regiunii... Regiune? Pfui! Ăștia n-au nici măcar relief... Spre nord e un sat pustiu... Atîta că nu știu cît avem de mers pînă acolo... În fine... În sat stăm, ne odihnim... Dormim ziua, mergem noaptea. În cîteva zile ne întîlnim cu ai noștri... Ce-i, Teodorescule? Nu ești bucuros, mă?

George ridică din umeri. Ar fi vrut să nu-i pese de nimic, să se lase ca un copil în grija lui Dumitrescu.

— În sat tot o mai fi cineva... Vedem noi... Să nu pierdeți securile, o fi nevoie de ele. Și acum, la drum.

Așa a început evadarea lor.

Ieșiră din pădure abia a treia seară. Abia se mai tîrau, morți de foame, de oboseală, uzi pînă la piele, mînjiți cu noroi din cap pînă-n picioare. Pădurea se isprăvea brusc și în fața lor se întindea un întuneric larg, stepa tăcută. Nici o lumină, nicăieri. Sublocotenentul mormăi ceva, furios, apoi pe neașteptate se repezi la Dumitrescu cu pumnii.

— De ce am fugit? Unde vrei să mergem? Unde? De ce? N-auzi? De ce? Spune! De ce?

Îl lovea orbește pe unde nimerea, cu o mînă, în timp ce cu cealaltă încerca să-și scoată securea de la brîu. Uimit, Dumitrescu la început nu ripostă, pe urmă îl înhăță de gît și-l doborî.

— Ce, puiule, ai înnebunit?

— Nu mai vreau, țipă celălalt, cu o voce nefirească, gîtuită. Nu mai pot... Mi-e foame...

Și se culcă la pămînt, cu fața în jos.

— Ajută-mă să-l ridic, spuse colonelul.

Sublocotenentul începu să se zvîrcolească, să dea cu picioarele, să-i muște de mîini. Se luptară un timp, tăcuți, aproape de nebunie, pînă cînd Dumitrescu, înjurînd, spuse:

— Hai, dom'le, lasă-l aici. A turbat.

— Și noi unde mergem? întrebă George.

— Nu știu, răspunse celălalt după o tăcere lungă. Habar n-am. Trebuie să fie un sat pe aici.

Porniră înainte și peste cîteva minute sublocotenentul îi ajunse din urmă. Se apropie de colonel, îl luă de braț și cu o voce sfîrșită îl rugă:

— Iartă-mă, te rog.

— Nu face nimic.

— Spune-mi că mă ierți.

— Te iert.

— Minți, de ce minți?

În clipa aceea George le strigă :

— Ia tăceți, măi !

De departe se auzea un lătrat de cîine.

— Ei bine — spuse colonelul — am ajuns. Haidem...

Umblară foarte multă vreme, pînă cînd ajunseră la marginea unui cătun, cîteva case înșirate în lungul unei șosele foarte late, desfundată, în care se afundară pînă la genunchi. Casele erau tăcute, păreau părăsite.

— Pe aici veneau coloanele spre Stalingrad, spuse Dumitrescu. Probabil nemții au bombardat totul...

— Să intrăm undeva, imploră sublocotenentul. Eu nu mai pot.

— Stați aici, mă duc în recunoaștere.

George și tînărul se lăsară pe marginea șanțului, cu capul în palme. George simți că o să adoarmă îndată, cînd celălalt îl scutură de umăr.

— Ascultă, dumneata de ce-ai fugit ?

— Așa.

— Ești prost... „El" trebuia s-o șteargă... Altfel aflau rușii cine e și... Eu, prost, idiot, l-am urmat. Idiot rău. Dar tu ?

— Eu vreau să ajung acasă...

Atunci sublocotenentul începu să rîdă ascuțit, să dea cu picioarele în noroi, stropindu-se tot, într-un acces de veselie nestăpînită.

— Asta e excelentă. Una dintre cele mai bune. „Acasă" ? Și de ce nu la Focșani ? Ori poate ești din Focșani ?

— Nu. Sînt din Lunca.

— Trebuie să fie frumos pe-acolo.

— Din cînd în cînd. Primăvara.

— Aha, da. Și pe aici e primăvară. Sîntem în aprilie. Am ținut socoteala zilelor.

— Mai încet nu puteți ? se auzi, lîngă ei, șoapta colonelului. De ce nu urlați ? Am găsit o casă. Pustie. Totul e praf... Dar putem dormi acolo.
— Și de mîncare ? gemu sublocotenentul.
— Îți aduc pînă la urmă. Nici o grijă.
Ținîndu-se de mînă, îl urmară pe colonel, intrară într-o curte plină de gropi, pe urmă într-o colibă de lemn. Nu se vedea nimic, mirosea îngrozitor a stătut, a excremente, a pustiu. Colonelul aprinse un chibrit : un interior răvășit, un pat rupt, o masă șchioapă, o laviță, pe jos zdrențe murdare, pansamente, cutii goale de conserve.
— Probabil au evacuat satul atunci cînd au fost luptele, spuse George.
Vocea îi răsună ciudat, străină.
— Și ce-mi pasă mie ? rîse sublocotenentul.
Se trînti pe laviță, își acoperi fața cu mantaua și începu să geamă.
Colonelul se apucă să facă așchii din masă, apoi ațîță focul în cuptor.
— Și dacă vede cineva lumină ?
— Ei, na. O vede. Pe aici nu e nimeni.
În clipa cînd focul începu să pîlpîie, gălbui și vioi, George își vîrî obrazul în căldura lui, pînă cînd simți că barba începe să-i miroase a pîrlit.
— Trebuie să mîncăm ceva, spuse colonelul. Hai cu mine, mă, să găsim. Trebuie să fie ceva...
George îl urmă supus ; îi era atît de somn, încît nu-i mai ardea să-l întrebe ce nădăjduia să găsească. Se poticniră prin șanțuri, își agățară mantalele zdrențuite, dar nu îndrăzniră să intre în vreo curte.
— Să nu ne rătăcim, spunea din timp în timp George, dar colonelul nu-i dădea nici o atenție.
George tocmai voia să-l înhațe de mînecă, să-l tragă înapoi, cînd din dosul unui gard un cîine sări asupra lor. Dumitrescu scăpă un țipăt de

durere. Cîinele îl apucase de mînă și trăgea sălbatic.

— Dă... cu securea... în el... repede... Că...

George întinse mîna, dădu de părul lățos al cîinelui, își încleștă degetele, apoi lovi din răsputeri, în spate. Auzi trosnetul sec al șirii spinării și crîșnetul colonelului.

— Scoate-mi mîna din gura lui... soarele și... nu mă lasă nici mort...

Cu greu George izbuti să descleșteze fălcile cîinelui. Se năclăise tot de sînge.

Dumitrescu își lingea mîna rănită și înjura fără încetare.

— Hai să plecăm de aici, se răsti George. Dacă e cineva ne prinde ca pe...

— Ia cîinele!

— De ce?

— Îl mîncăm. Îl fierbem Am sare... De ce rîzi? De ce, paștele mă-tii, rîzi? Cred că mi-a zdrobit laba. Pune mîna pe el.

Alergară, alunecînd, pînă la colibă. Înăuntru era bine, cald; sublocotenentul scîncea în somn.

— Pune niște scînduri la ferestre, să nu se vadă lumină, spuse colonelul, cercetîndu-și mîna rănită. Sîngele îi curgea pe pantaloni, pe bocancii noroioși și el era alb la față, aproape de leșin. Îi spuse lui George să-l caute în buzunar și să scoată de acolo o pungută cu sare, apoi presără jumătate peste rană. Nu scoase un geamăt, deși lacrimile-i șiroiau pe obrazul bărbos, murdar.

George pierdu ceasuri întregi, jupuind cîinele cu ajutorul securii. Degetele îi amorțiseră și mirosul aspru al cărnii crude îi întorcea stomacul pe dos. În timpul acesta colonelul ieși afară și aduse apă din șanț în cîteva cutii de conserve. Petrecură aproape toată noaptea încercînd să fiarbă carnea aceea albă și ațoasă; colonelul își mușca tot timpul

buzele, dar nu se plîngea. Cînd în sfîrșit, împungînd carnea cu un băț, socotiră că e destul de moale, îl sculară pe sublocotenent, cu greu, deoarece se prăbușea mereu pe patul de scînduri, dezarticulat. Apoi începu să înghită hălci mari, înecîndu-se și sughițînd de plăcere. Era bine, cald, și George își simțea membrele ca de plumb. Colonelul le spuse că vor dormi toată ziua și spre seară vor porni spre apus. Avea o busolă mică, ruginită, pe care o furase în lagăr de la un prizonier, așa că nu se vor rătăci. Mîna i se umflase, dar spunea că nu-l mai doare de loc și dacă cîinele n-a fost turbat, are să se vindece curînd.

George nu-și dădu seama cît timp dormise cînd colonelul îl trezi. Afară se însera. Se înseninase, bătea un vînt călduț, și pe cerul palid străluceau, stinghere și mari, cîteva stele argintii.

— Știi, eu n-am dormit, îi spuse la ureche Dumitrescu. Mă simt foarte rău... Cred că la un moment dat a fost cineva la geam. Nu știu, poate mi s-a părut... O față bărboasă, de mujic. Așa că e mai bine s-o luăm din loc.

Își umplură buzunarele cu resturile cîinelui, apoi George ieși, să vadă dacă se poate pleca. Nu era nimeni pe șoseaua pustie și casa unde se opriseră era tocmai la marginea satului. Colonelul își cercetă busola, stabili direcția și porniră. Dar nu ieșiseră încă din cătun, că sublocotenentul se întoarse și le arătă, în mijlocul șoselei, un om îmbrăcat într-un cojoc, cu arma în mînă, care le făcea semn să se oprească.

— Mergem înainte! spuse colonelul, grăbind pasul. Faceți-vă că nu l-ați văzut...

O luară drept prin stepă. Pămîntul se mai zbicise, dar era încă moale și lipicios. Înaintau cu greutate, trebuind să se oprească mereu și să-și curețe tălpile bocancilor. Se însera repede, dar cerul

rămînea străveziu, ca o apă curată. După un timp, cu voce răgușită, colonelul îi rugă să se oprească puțin, deoarece el nu mai putea merge. Avea febră mare, ochii-i erau sticloși și uscați și mîna i se învinețise și nu-și putea mișca degetele. Se întinse pe jos în timp ce sublocotenentul îi făcu semn lui George să vie cîțiva pași mai încolo. Aici, lipindu-și buzele de urechea lui, îi spuse că nu mai are nici un rost să stea. Dumitrescu era pierdut, mai bine să-l lase aici și să-și continue drumul, ei doi.

— Am presimțiri că mîine începe ofensiva. Tu nu vezi ce vreme? Ar fi o măgărie să ne lăsăm prinși... acum.

George nu-i răspunse. Aprinse un chibrit și-i vîrî lumina în obraz, ca și cum ar fi vrut să-l vadă mai bine. Surprins, celălalt se dădu înapoi, așa că scăpă de pumnul pe care George i-l repezise.

— Ce dracu...

— Nimic. Taci. Să nu mai vorbești niciodată cu mine. Tu, lepră.

Îl sculară cu greu pe colonel, dar acesta nu mai putea merge. George îl sprijini un timp, apoi îl încărcă în spinare, dar era prea greu și n-avea destulă putere să-l ducă. Se opriră pe marginea unei băltoace și-l întinseră pe jos. Dumitrescu aiura, cerea să-i taie mîna cu securea, pe urmă începu să vorbească nemțește.

În liniștea apăsătoare cuvintele lui fără șir aveau o rezonanță înspăimîntătoare. George îi uda mereu fruntea, pînă cînd simți că-i amorțesc degetele. Pe urmă adormi chincit și nu se trezi decît în zori, la zgomotul pe care-l făcu, departe, un foc de armă. Sări în picioare. La orizont, pe linia lui dreaptă și neagră, se detașau, extrem de mici, trei siluete călare. Veneau spre ei.

Îi trezi pe cei doi: colonelul privi în direcția indicată, cu ochii roșii, tulburi, și nu scoase nici o

vorbă. Sublocotenentul începu să scîncească.

— Să mergem — spuse George — poate găsim o adîncitură de pămînt și ne pierd urma. Așa ne văd ca pe o față de masă... Or fi avînd și binoclu.

— Poftim, am belit-o în mamă — se porni sublocotenentul — poftim, acum dacă nu fugeam... Și o să ne cerceteze ! Ai să vezi că o să ne cerceteze ! se repezi el la colonel, pe care-l înhăță de reverul mantalei. Și atunci, ce te faci ? Așa, poate aveam o șansă să ne scape ai noștri, pe cînd... Tu ai vrut ! Poftim, acuma scapă-mă... I-ai promis mamei că o să mă scapi, că n-o să mi se întîmple nimic... Uite, uite ! întinse el mîna spre cele trei siluete care veneau spre ei.

— Cît ești tu de josnic, puiule, spuse încet, obosit, Dumitrescu.

— Domnilor, lăsați măgăriile astea, se răsti George. Mergem înainte, ori ce dracu ? Cum te simți, colonele ?

Acesta-i arătă mîna inertă și zîmbi.

— *Nous sommes foutus*[1], spuse încet. Eu nu pot să merg.

— Bine, atunci așteptăm aici, răspunse George și se culcă pe pămînt.

Cei doi încetaseră să existe pentru el, la fel cu călăreții pe care-i simțea apropiindu-se. Parcă toată oboseala i s-ar fi strîns în picioare, atît le simțea de grele și atît era de bine să le ție întinse, pe pămîntul rece. „În timpul acesta — se gîndea — rușii se apropie de noi. Probabil o să ne împuște aici, e mai simplu, nu mai trebuie să ne care nicăieri." Dar gîndul acesta i se părea atît de ireal, atît de imposibil, încît fără voia lui zîmbi și, cu palmele întinse, mîngîie pămîntul moale. „Sîntem atît de mici, încît poate nici n-o să ne vadă. O să treacă pe lîngă noi,

---

[1] Am băgat-o pe mînecă (fr.) (n. ed.).

fără să ne bage în seamă." Nu știa dacă asta i-ar fi făcut plăcere sau nu. Colonelul gemea încet, mișcîndu-și capul dintr-o parte în cealaltă. Capela îi căzuse alături și abia acum, după cîteva luni de cînd erau împreună, George îi văzu chelia care-i dezgolea fruntea masivă, rotundă. Era straniu, umilitor cît de străini erau unul de celălalt și nici măcar clipele acestea nu izbuteau să-i apropie. „Dar așa e la război. Nimeni nu se preface. Înainte de asta totul a fost prefăcătorie, pentru că altfel nici eu, nici nimeni altcineva n-ar fi tras un singur foc măcar împotriva unor oameni necunoscuți... și nu și-ar fi părăsit casele... Ar fi fost pace..." Își spunea că totul e prefăcătorie, dar nu credea pe de-a-ntregul, era doar bucuros că prin mintea lui se înșiră cuvinte, chiar dacă ele nu spuneau nici pe jumătate ceea ce simțea acum, întins pe pămînt, cu mîinile în cruce, ca un mort.

Cerul se însenina ușor și dinspre răsărit un soare rotund și roșu făcea să curgă de-a lungul stepei un rîu de lumină, viu și cald, ca sîngele.

George se ridică în picioare. Călăreții erau foarte aproape, le putea desluși uniformele, armele.

Ridică mîinile și le făcu semn să se apropie. Zîmbea, dar nu-și putea da seama că pe fața lui acoperită de barbă și de o crustă de noroi nu se deslușea decît o strîmbătură jalnică.

Cînd intrară pe poarta lagărului, într-o căruță hodorogită, cu călăreții alături, toți prizonierii care umblau fără rost prin curte se opriră și se strînseră în jurul barăcilor. George avea mîinile legate la spate, altfel le-ar fi făcut semne. Nu-i cunoștea pe nici unul, dar fețele lor slabe, negricioase, păreau bune și încrezătoare și semănau cu alte sute de fețe pe care le văzuse de atîtea ori, dar nu știa ale cui sînt.

Fură opriți în fața clădirii comandamentului, despărțiți ; George fu vîrît într-un fel de încăpere mică, joasă, unde nu se afla decît o rogojină. Îi dezlegară mîinile și un soldat îi aduse o strachină de ciorbă și pîine, îl privi un timp mîncînd, apoi ridică din umeri și-l întrebă :

— Unde ați vrut să mergeți, proștilor ?

— Acasă, răspunse George cu gura plină.

Soldatul se strîmbă ca și cum i-ar fi venit să rîdă, apoi fruntea i se acoperi de crețuri și ochii avură o sclipire scurtă, dușmănoasă. Ieși și încuie ușa pe dinafară. Parcă n-ar fi așteptat decît asta, George împinse strachina la o parte, se întinse pe rogojină și adormi.

În prima zi nimeni nu veni să-i spună nimic, în afară de soldatul care-i aduse mîncarea. George voi să-l întrebe ceva, dar soldatul se răsti la el și-l înjură. Încercă zadarnic să doarmă, pe urmă începu să se plictisească și să privească amănunțit pereții proaspăt văruiți. De cîteva ceasuri se plimba furios prin celulă, și cu cît mergea mai repede, cu atît mai mult creștea în el un fel de spaimă furioasă. Încerca să alcătuiască în minte un mic discurs pentru ofițerul sovietic care-l va ancheta. „Domnule ofițer, am jucat și am pierdut, sînt gata să plătesc. Cît de mult, oricît, dar repede. N-am vrut nimic rău, am vrut să mă duc acasă, m-am săturat de război... Asta-i tot.“ Nu-și putea însă închipui cam ce-i va răspunde interlocutorul său imaginar și de aceea gîndea de pe acum cu ostilitate : „În fond, dacă tu ai fi în situația mea, poate ai tremura de frică, te-ai umili. Ei bine, nu, asta n-ai s-o vezi de la mine... Și tu, și eu sîntem prizonierii aceleiași absurdități, dar tu ești mai tare. Asta e tot.“ Bineînțeles, își dădea seama că toate acestea erau stupide și fără rost și că n-o să spună un cuvînt din toate acestea, pentru simplul motiv că erau stupide și fără rost și el însuși

nu credea nimic din tot ce gîndea; dar trebuia să găsească un mijloc de-a se împotrivi fricii și înduioșării de sine. „Am jucat, am pierdut"... prostie, deoarece nu jucase niciodată nimic, voise numai ordine și rațiune, ca în matematică. Noaptea veni, fără să poată închide ochii, fără să poată judeca obiectiv situația în care se găsea. Își dădu doar seama, cu umilință, că era de doi ani în Rusia, vorbise cu sute de ruși, omorîse cîțiva, dar nu știa nimic despre ei și era inutil să ghicească acum ceva.

Spre dimineață, pe coridor se auziră zgomote greoaie de pași, apoi un strigăt spart, prelung:

— Fraților! Adio! Mor pentru Romînia!

Bruftuluieli, o izbitură înfundată, o ușă care se închide și se deschide și — de afară — din nou vocea colonelului:

— Fraților! Mă omoară! Mă omoară!

George sări la ușă, o zgîlții, se repezi la fereastră, dar aceasta era foarte înaltă, așa că nu putu să vadă nimic. Peste un timp se auziră două împușcături repezi, departe. Colonelul fusese executat.

Știa că-l așteaptă aceeași soartă (în definitiv era la fel de vinovat) și-și spuse că singurul lucru care-i mai rămînea de făcut, era să lupte împotriva fricii, singur. O simțea cuprinzîndu-l încet, sigur, tăindu-i respirația, accelerîndu-i bătăile inimii. O, dacă ar fi fost mai mulți în aceeași situație, să se cunoască, cel puțin în clipele astea, să se iubească sau să se urască, să vorbească fără încetare... Sau dacă i-ar fi împușcat în stepă, cînd i-au prins: era atît de sfîrșit, de gol, atunci, încît ar fi privit cu un surîs obosit în țeava armei îndreptată asupra lui. Nu voia să se gîndească la cei de acasă, dar îi era peste putință; n-avea alte amintiri, nici altă viață, nici alte gînduri. Și ce era mai groaznic, după cîtva timp, imaginîndu-și-o pe Emilia, pe copil, începu să-i urască: pentru că neștiindu-i ultimele ceasuri, își

vor închipui o moarte anonimă, care se uită. Dacă ar fi putut arunca asupra altcuiva această frică, această deznădejde, s-o împartă măcar, ar fi fost mai ușor, sau cel puțin așa credea.

Pe la prînz, cînd soldatul tînăr îi aduse ciorba, îi veni să se arunce asupra lui, să termine odată mai repede, dar se răzgîndi în ultima clipă și-l întrebă :

— Pe mine cînd mă împușcă, te rog ?

— Nu știu, răspunse soldatul.

— Astăzi ? insistă George cu buzele crispate.

— V-am spus că nu știu...

Faptul că-i vorbise la plural îl emoționă atît de tare că începură să-i tremure mîinile ; ar fi vrut să-i ceară ceva tutun, dar n-avu curajul, ca nu cumva refuzul să anuleze acel binefăcător „dumneavoastră“.

Spre seară, din nou se auziră pe coridor pași țintuiți, paturi de armă se loveau de pereți și se auzi scîncetul sublocotenentului :

— Nu... *Niet, tavariși ! Niet... prașu... niet ! Niet !*

Pe urmă o zvîrcolitură, bufnetul unui trup, o înjurătură rusească, zgomotul mat al unui trup tîrît cu forța.

— Mori curajos, idiotule ! zbieră George.

După ce ușa se închise (ar fi vrut să-și poată închipui această ușă, coridorul, treptele, dar nu putea) rămase nemișcat, agățat de gratiile geamului, cu răsuflarea oprită ; trecu însă foarte multă vreme pînă cînd, de departe, răbufni ecoul stins al împușcăturii.

Aproape ușurat, se culcă pe rogojină cu „fața în jos“. „Cel puțin cu demnitate, cel puțin cu demnitate“... își spunea și repetă aceste cuvinte la nesfîrșit, pînă cînd ele își pierdură orice sens, erau doar cîteva sunete izbite unul de celălalt, dar nu-i spuneau nimic. Și se întrebă mirat ce înseamnă „demnitate“. Să nu plîngi, să nu urli în fața gropii, în

fața armei îndreptată asupra ta ? Să poți în clipa aceea să înghiți lacom, cu privirea, tot ce vezi, cerul, pămîntul, toate amintirile tale contopite într-o singură imagine ? Dar pentru asta era nevoie numai de puțină stăpînire de sine, și nici chiar de asta. Desigur, sublocotenentul a gemut, s-a zbătut, dar în clipa cînd a ajuns în fața gropii, cînd a auzit în spatele lui clănțănitul sec al închizătorului *n-a crezut*. În clipa aceea *ești* tot atît de veșnic ca pămîntul, ca pomii... Și atunci, demnitatea ?... E ca la atac, cînd știi doar că *și* pe tine te țintesc din tranșee soldații dușmani spre care alergi, soldații dușmani, oameni... frații tăi necunoscuți.

„Doamne, ajută-mă să nu cred în clipa aceea și nici înainte, să pot vorbi pe drum cu soldatul care mă va conduce, să-l întreb știri de pe front, să-l fac să sufere el... Ce măgărie... Sînt un inamic, unul din mulții pe care el îi urăște... O să tragă rece, precis, ca la poligonul de tir, doar ceva mai de aproape."
Se însera. Îl cuprinse o toropeală, altceva decît somnul, un fel de beție rece : auzea monstruos fiecare trosnet al podelei, i se părea că de departe, de dincolo de ziduri, deslușește voci, aproape că înțelegea ce spun, dar nu merita osteneala să se forțeze să înțeleagă. Se simțea tot atît de neînsemnat, de nimic, ca ultimul soldat anonim secerat, împreună cu alții, de o rafală de mitralieră și se numea, ca el, Teodorescu George și asta nu era nici rău, nici bine.

Nu-și dădea seama cît poate fi ceasul, cînd ușa se deschise (de pe coridor venea o lumină slabă, fumurie-galbenă) și soldatul tînăr intră și-i spuse :

— La comandant.

George se sculă precipitat, se întinse să se dezmorțească și începu să-și scuture mantaua de noroiul uscat. Își potrivi capela și-și trecu degetele peste obrazul păros, cu pielea parcă prea largă. Porni înainte, mirîndu-se că nu trebuie să se țină de pe-

reți, dimpotrivă, avea parcă un fel de veselie a picioarelor. La capătul coridorului, o ușă de scîndură negeluită, o bucată de hîrtie roșie, decolorată pe care scria *Komandir*. Soldatul bătu în ușă, apoi îl împinse ușor înăuntru. George se opri în prag, zăpăcit de căldura plăcută, mirosind a brad, dinăuntru. O încăpere mare, un dulap, o masă încărcată de cărți, o lampă cu sticla mare, un portret al lui Stalin, aprinzîndu-și pipa, deasupra fum de țigară. La masă stătea un maior sovietic (George îl zărise de cîteva ori, înainte de evadare) destul de bătrîn, cu părul și mustața cenușii, țepoase și ochelari cu rama de sîrmă.

— Dumneata vorbești destul de bine rusește, ori crezi că ai nevoie de interpret ? îl întrebă cu o voce uluitor de plăcută, de bariton.

— Nu ! strigă aproape George, înțeleg perfect, vorbesc destul de bine. (Gîndul că între el și omul acesta care decidea asupra vieții lui ar putea interveni un „traducător" îl îngrozi.)

— Bine. Te rog să stai jos, aici, în fața mea. Scoate-ți mantaua. E cald.

— E foarte cald, surîse George, dar îndată trăsăturile îi încremeniră : Cum ordonați, spuse el.

Agăță mantaua, își netezi tunica decolorată și ruptă și se așeză pe scaun în fața maiorului.

— Sînt gata, spuse rece. Aștept ordinele dumneavoastră.

Maiorul nu răspunse ; își proptise bărbia în pumn și-l privea atent, îndelung ; apoi împinse lampa în așa fel încît lumina ei să cadă pe fața lui George ; rămasă în penumbră, fața lui era ciudat de expresivă, ca un tablou. Mormăi, absent :

— Daaa.

Pe urmă se ridică și atunci George văzu că are un picior de lemn.

— Dumneata fumezi? și-i împinse în față o pungă cu mahorcă și bucăți de ziar.

În clipa aceea degetele îl trădară pe George; începură să tremure, nestăpînit; tutunul se împrăștie pe jos; la fel și la a doua încercare. Avea o poftă nebună să fumeze, dar pînă la urmă trebui să renunțe și puse punga pe masă, cu un gest obosit.

— Dumneata ce ești în viața civilă?

— Învățător...

— A, spuse maiorul, învățător... De ce nu fumezi?

— Nu pot să-mi fac țigara. Îmi tremură degetele, spuse George brutal.

— Aha. Păcat... Ți-e frică?

George ezită, pe urmă nu-i mai putu susține privirea i-și plecă ochii. „Acum, ca să fiu demn, ce ar trebui să spun?“ se întrebă detașat.

— Nu știu, zise. Nu știu dacă mi-e frică.

Maiorul isprăvise de răsucit o țigară, o aprinse la lampă și i-o întinse.

— De ce ai evadat? întrebă oficial.

De la primul fum, tare, tăios ca un cuțit, George ameți.

— Nu știu, răspunse moale. Și cu un surîs ironic, trist: Voiam să ajung acasă... M-am... m-am săturat de război.

— Și ceilalți doi au spus tot așa... spuse disprețuitor maiorul. V-ați săturat acuma, cînd l-ați pierdut. Povestește-mi cum s-au întîmplat lucrurile...

Încet, amănunțit, George îi spuse totul: cum a venit colonelul la el, noaptea, pe urmă drumul prin stepă, prinderea. După ce isprăvi, maiorul se lăsă pe spătarul scaunului:

— Atîta tot? se miră. Și... ce-ai gîndit în timpul acesta, domnule învățător?

George ridică din umeri plictisit. („Și ei au spus același lucru...“ Acest „și“...) Tresări; maiorul se

aplecase spre el și rar, apăsînd pe fiecare cuvînt, îl întrebă :

— Spune-mi, te rog, după dumneata, cine sînt vinovați de acest război ?

În clipa aceea George se hotărî să nu-și mai calculeze răspunsurile. Demnitatea nu mai avea ce căuta aici, nu rima cu prudența și pe urmă era indiferent „cum" mori.

— Hitler, Mussolini, Churchill și Stalin, spuse școlărește.

Prevedea o izbucnire de furie a maiorului și o așteptă indiferent. Acesta însă rîse încet.

— De ce ?

Cu o mișcare bruscă, George se ridică în picioare :

— Vă interesează într-adevăr părerile mele ?

Se așeză din nou. Căuta cuvintele rusești, ar fi vrut să se exprime corect : ar fi fost stupid să moară dintr-o exprimare greșită.

— Pentru că... toți acești conducători... avînd în mînă o putere imensă... n-au făcut nimic să împiedice măcelul.

— Judeci ciudat. Noi am fost atacați.

— Da. Și dumneavoastră aveți dreptate.

— Crezi asta ? Atunci de ce ai luptat ?

Întrebarea i se păru atît de curioasă, încît rămase cu gura căscată.

— Poate că nu m-ai înțeles... se interesă maiorul.

— Ba da... dar... ce puteam să fac ? Și cu ce ar fi schimbat istoria... faptul că eu...

— Mă întreb ce să cred despre dumneata... Nu știi de ce te-ai bătut, nu știi de ce ai evadat... Afirmi că și cotropitorii și cotropiții sînt la fel de vinovați de război... Judeci ciudat... Mă mir, învățător...

— N-are nici o importanță cum judec eu, spuse George crispîndu-se.

— Acum nu are, recunoscu maiorul. Dar înainte ar fi putut să aibă.

Se ridică și începu să se plimbe cu mîinile la spate; piciorul de lemn bocănea surd pe dușumea.

— Din ce regiment, companie, pluton ai făcut parte?

George le înșiră, apoi, fără să ceară voie, luă punga cu tutun și-și răsuci o țigară nemăsurat de groasă.

— Să te mai întreb ceva. Spune-mi: ce părere ai despre dumneata?

Întrebarea îl lovi pe George ca o insultă. Roși tot și-l privi cu dușmănie pe maior.

— Sînt un om la fel cu dumneavoastră! spuse apăsat.

— Nu, nu ești, clătină din cap maiorul. Nu ești. Eu știu de ce m-am bătut, eu știu de ce aș fugi de o mie de ori dintr-un lagăr de-al vostru. Dumneata habar n-ai, și din pricina asta ești... ești demn de dispreț.

George sări în picioare, stinse țigara și luă poziția de drepți.

— Înainte de-a da ordin să fiu împușcat, aveți bunătatea să nu mă insultați.

Maiorul ocoli masa, veni lîngă el, foarte aproape, și uitîndu-i-se în ochi, întrebă:

— Și dacă ți-aș spune că nu vei fi împușcat?

George simți că leșină; odaia, fața maiorului, începură să se întunece înaintea lui; se încleștă cu degetele de spătarul scaunului. Cu o voce spartă, nefirească, strigă:

— Nu aveți dreptul să vă bateți joc!... Nu aveți dreptul să mă lăsați să sper! Mă auziți?

— Ba da, spuse maiorul foarte încet. Eu am și acest drept. Deocamdată am terminat... Voi cere deslușiri în legătură cu dumneata în lagărul M. unde e toată divizia din care ai făcut parte. Nazarov! strigă și soldatul tînăr intră.

Maiorul îi făcu semn să-l ia pe George. Din ușă îl chemă :

— Domnule locotenent ! Știi de ce voia atît de mult să evadeze colonelul Dumitrescu ? Și adăugă apăsat : El știa de ce voia să evadeze.

— Habar nu am...

Maiorul se apropie iar de George și din nou îl scrută. George îi susținu privirea.

— Să-ți spun atunci : colonelul Dumitrescu a comandat un timp un lagăr de prizonieri sovietici. Împușca oamenii fără nici o vină, îi chinuia... Sublocotenentul era ajutorul lui : lega prizonierii de motocicletă și-i tîra pe șosea, pînă la moarte... Pe urmă au lichidat lagărul. Au vîrît prizonierii într-o magazie, i-au mitraliat, i-au stropit cu benzină... am auzit că e un procedeu scump fasciștilor romîni... și le-au dat foc. Tribunalul militar care i-a judecat aici, în aceste zile, nu s-a gîndit să-i întrebe dacă știau de ce luptă. Dar... probabil că răspunsul lor nu ne-ar fi interesat.

Clubul cărții digitale 2022